

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ – ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ – ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΣΤΑΜΑΤΙΑ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Εθνικός και κοινωνικός ρόλος του Νηπιαγωγείου
(Η περίπτωση του Νομού Θεσπρωτίας: 1949-1982)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ
ΤΟΜΟΣ Α΄

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000304461

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	4
Συντομογραφίες	5

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	28
Α. ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	28
1. Τα πρώτα νηπιαγωγεία στην Ελλάδα (19 ^{ος} αιώνας)	28
2. Η εξέλιξη της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα (20 ^{ος} αιώνας)	32
Β. ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ	45
1. Ποσοτικά δεδομένα	45
2. Ποιοτικά δεδομένα	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	67

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΩΣ ΣΧΟΛΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ	101
1. Κτιριακή κατάσταση του διδακτηρίου	109
2. Ο εξοπλισμός του διδακτηρίου	128
3. Οι εξωτερικοί χώροι του νηπιαγωγείου	142
4. Η οικονομική κατάσταση και το αρχείο του νηπιαγωγείου	145
5. Η σίτιση στο νηπιαγωγείο	149
6. Γενικές εκτιμήσεις για τη σχολική μονάδα	153
7. Το νηπιαγωγείο και το ευρύτερο περιβάλλον	156

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ 167

Α. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ 170

1. Αριθμητική 179
2. Γλωσσικές ασκήσεις 183
3. Παραμύθι 190
4. Ποίημα 196
5. Ανάγνωση 200
6. Γραφή 202
7. Θρησκευτικά 203
8. Ζωγραφική 208
9. Θεατρικά 212
10. Τραγούδι 214
11. Χειροτεχνία 218
12. Χορός 221
13. Μελέτη περιβάλλοντος 222
14. Παιγνίδια 227
15. Άσκηση αισθητηρίων 229
16. Άσκηση του σώματος 233

Β. ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ 238

1. Αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς 243
2. Επαγγέλματα 249
3. Η καθημερινή ζωή 256
4. Μυθικά και φανταστικά όντα 258
5. Πατρίδα 258
6. Σπίτι – Οικογένεια 260
7. Σχολείο 261
8. Τεχνολογία 262
9. Φύση 263

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΤΑ ΝΗΠΙΑ

1. Η φοίτηση 275
2. Η υγιεινή 283

3. Η εξωτερική εμφάνιση	296
4. Οι γνώσεις	298
5. Οι δεξιότητες	305
6. Οι στάσεις	315
7. Γενικές εκτιμήσεις	331
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: Η ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ	335
1. Γενική εκτίμηση – Αξιολόγηση	336
2. Επιστημονική κατάρτιση	365
3. Διδακτική ικανότητα	377
4. Διοικητική ικανότητα	419
5. Η νηπιαγωγός ως υπάλληλος	427
6. Η νηπιαγωγός ως προσωπικότητα	440

ΜΕΡΟΣ Γ΄

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ	465
1. Το νηπιαγωγείο	467
2. Οι δραστηριότητες	470
3. Τα νήπια	474
4. Η νηπιαγωγός	477

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ – ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	480
--	------------

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	495
-------------------------------	------------

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	512
------------------	------------

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η προσχολική εκπαίδευση και ειδικότερα ο θεσμός του Νηπιαγωγείου αποτέλεσε, όπως είναι γνωστό, αντικείμενο συστηματικών μελετών και εμπειρικών διερευνήσεων μόλις σχετικά πρόσφατα. Η ελληνόγλωσση, ωστόσο, βιβλιογραφία για το Νηπιαγωγείο χαρακτηρίζεται ακόμη από μια συνεχιζόμενη παραγωγή δεοντολογικών προσεγγίσεων, σε θέματα “Συμβουλευτικής” ή “Διδακτικής” κτλ. Είναι, λοιπόν, επόμενο και η ιστορική προσέγγιση του θεσμού να βρίσκεται ακόμη στην αρχή.

Στην παρούσα διδακτορική διατριβή επιχειρείται μια συστηματική διερεύνηση και ερμηνεία της ιστορικο-κοινωνικής εξέλιξης του θεσμού του Νηπιαγωγείου. Ειδικότερα παρακολουθούμε και αναλύουμε συστηματικά την ανάπτυξη του δικτύου και τις μεταβολές της εσωτερικής λειτουργίας των νηπιαγωγείων την περίοδο 1949-1982 στο νομό Θεσπρωτίας.

Στο Α΄ μέρος παρουσιάζεται μια σύνθεση των έως τώρα γνωστών δεδομένων για την ιστορία του θεσμού στη χώρα μας και κυρίως για την ειδικότερη εξέλιξη του στο νομό Θεσπρωτίας έως το 1982. Το πρώτο μέρος ολοκληρώνεται με την παρουσίαση και ανάλυση του ερευνητικού αντικειμένου και της ερευνητικής μεθοδολογίας. Στο Β΄ μέρος παρουσιάζονται και αναλύονται τα δεδομένα από τη διερεύνηση των τεσσάρων επιμέρους θεμάτων: Το Νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα, οι Δραστηριότητες σ’ αυτό, τα Νήπια και η Νηπιαγωγός. Στο Γ΄ μέρος γίνεται καταρχήν ο αναγκαίος έλεγχος των υποθέσεων, παρέχεται ένα “σχεδιάσμα ερμηνείας” και διατυπώνονται ορισμένα γενικά συμπεράσματα για την ιστορικο-κοινωνική εξέλιξη του θεσμού.

Η διατριβή οφείλει ασφαλώς πολλά στη συνεχή και αμέριστη βοήθεια του επιβλέποντα καθηγητή κ. Χαράλαμπου Νούτσου, τον οποίο θερμά ευχαριστώ. Ευχαριστώ επίσης τα μέλη της Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής, καθηγητές κ. Γιώργο Μαυρογιώργο και κ. Παναγιώτη Παπακωνσταντίνου για τις χρήσιμες παρατηρήσεις και υποδείξεις τους.

Θεωρώ ακόμη χρέος μου να ευχαριστήσω τους προϊσταμένους και το προσωπικό της Διεύθυνσης και του 1^{ου} Γραφείου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Θεσπρωτίας, που πρόθυμα μου επέτρεψαν να χρησιμοποιήσω αρχειακό υλικό για το θέμα μου, τον πρόεδρο του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά, κ. Βίκτορα Μελά, για ένα μέρος του αρχειακού υλικού, το οποίο μου προμήθευσε σε αντίγραφα και τη

συνταξιούχο νηπιαγωγό κ. Ελένη Σούλη, που μου παραχώρησε συνέντευξη και χρήσιμο αρχειακό υλικό. Ευχαριστώ ακόμη τη συνάδελφο και φίλη νηπιαγωγό Όλγα Μέμμου, που έθεσε στη διάθεσή μου προσωπικές μαρτυρίες νηπιαγωγών και ακούραστα συζήτησε μαζί μου πτυχές της εργασίας αυτής.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους συναδέλφους και φίλους Ιάσωνα Αργύρη και Αυγούλα Παππά, οι οποίοι μου παρείχαν σχετικό με το θέμα μου υλικό και βιβλία, καθώς και τους φίλους Γιώργο Παπαναγιώτου και Ρένα Νάσιου, που με τις τεχνικές τους συμβουλές με βοήθησαν να παρουσιάσω αρτιότερα τους πίνακες και το χάρτη της διατριβής.

Τέλος, ευχαριστώ ξεχωριστά την οικογένειά μου, που με υπέμεινε με κατανόηση όλ' αυτά τα χρόνια.

Σ. Π.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΥΣΣΕ: Ανώτερο Υπηρεσιακό Συμβούλιο Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως

ΕΑΝ: Εθνικό Αγροτικό Νηπιοτροφείο

ΕΠΣ: Εθνικός Παιδικός Σταθμός

ΕΣΔ: Ενιαία Συγκεντρωτική Διδασκαλία

NEM: Νηπιακόν Επιμελητήριον Μελά

OMEP: Organization Mondiale pour l' Education Précolaire

ΠΥΣΔΕ: Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Δημοτικής Εκπαίδευσης

ΠΥΣΠΕ: Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης

ΠΥΣΣΕ: Περιφερειακό Υπηρεσιακό Συμβούλιο Στοιχειώδους Εκπαίδευσης

Χρόνε
τη διατριβή μου σου υποβάλλω
με θέμα της εσένα βασικά
γιατί αυτό που είμαι τώρα
εσύ το έφτασες εδώ.

Κική Δημουλά

ΜΕΡΟΣ Α΄
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η προσχολική εκπαίδευση και ειδικότερα το νηπιαγωγείο έχει μελετηθεί ελάχιστα στη χώρα μας. Τα δεδομένα που διαθέτουμε ως τώρα – εκτός από λίγες περιπτώσεις – δεν είναι αποτέλεσμα συστηματικών διερευνήσεων. Έτσι δεν προσφέρονται για μια συνολική θεώρηση αυτής της βαθμίδας της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Δεν μας επιτρέπουν δηλαδή να γνωρίσουμε σε βάθος και να ερμηνεύσουμε συνθετικά την εξέλιξη του θεσμού στην Ελλάδα.

Οι λόγοι αυτής της ερευνητικής έλλειψης είναι σύνθετοι: Από τη μια η καθυστέρηση γενίκευσης του θεσμού στον ελληνικό χώρο και από την άλλη οι κοινωνικές αντιλήψεις που κυριάρχησαν για την παιδική ηλικία, την ανατροφή των παιδιών και τη σημασία του νηπιαγωγείου. Αυτός ο συνδυασμός καθυστέρησης και άγνοιας¹ είναι το κύριο χαρακτηριστικό της κατάστασης της προσχολικής εκπαίδευσης, που επικράτησε στη χώρα μας έως πρόσφατα.

Τα πρώτα νηπιαγωγεία κατά την πρώτη περίοδο συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους ιδρύονται από ιδιώτες ή συλλόγους στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και απευθύνονται σε παιδιά της αστικής τάξης, η οποία δείχνει ενδιαφέρον για την προσχολική αγωγή². Αργότερα με την προσάρτηση των “νέων χωρών” στο ελληνικό κράτος, η πολιτεία ενδιαφέρεται για την ίδρυση νηπιαγωγείων κυρίως σε περιοχές με ξενόφωνο πληθυσμό, με στόχο την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και την απόκτηση εθνικής συνείδησης από τους πληθυσμούς αυτούς. Με μεγάλη καθυστέρηση ο θεσμός γενικεύεται στην υπόλοιπη Ελλάδα. Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται:

1. Στους βραδείς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης της Ελλάδας. Η δυσχερής οικονομική κατάσταση δεν επέτρεπε τη δημιουργία και την ανάπτυξη ιδρυμάτων προσχολικής εκπαίδευσης. Άλλωστε δόθηκε προτεραιότητα από το κράτος στην εγκατάσταση ενός δικτύου από σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης.

1. Μαρία Ηλιού, “Προσχολική αγωγή και κατάρτιση νηπιαγωγών”, στο Μαρία Ηλιού (επιμ.), *Προσχολική αγωγή και κατάρτιση νηπιαγωγών*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Αθήνα 1986, σ. 41.

2. Χαράλαμπος Γ. Χαρίτος, *Το ελληνικό Νηπιαγωγείο και οι ρίζες του*, Gutenberg, Αθήνα 1996, σ. 20 και σ. 87.

2. Στα μικρά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στην παραγωγή. Έτσι η μητέρα διατηρεί τον παραδοσιακό της ρόλο – δουλειά στο σπίτι και ανατροφή των παιδιών. Στην περίπτωση που η μητέρα συμμετείχε στην παραγωγή, πράγμα που συνέβαινε κυρίως στις αγροτικές οικογένειες, τα παιδιά είτε την ακολουθούν στον τόπο δουλειάς, είτε μένουν στο σπίτι με τα πιο ηλικιωμένα μέλη της οικογένειας – παππούδες, γιαγιάδες – και έτσι δεν δημιουργείται επιτακτική ανάγκη ίδρυσης νηπιαγωγείων. Το νηπιαγωγείο θεωρήθηκε απαραίτητο μόνο στην περίπτωση που η μητέρα εργαζόταν και τα άλλα μέλη της οικογένειας αδυνατούσαν να βοηθήσουν στην ανατροφή των παιδιών. Τότε προκρίθηκε ως λύση ανάγκης. Ήταν ευρύτατα διαδεδομένη η άποψη ότι η οικογένεια και ιδιαίτερα η μητέρα θα μπορούσε να καλύψει όλες τις ανάγκες του μικρού παιδιού.

3. Ένας άλλος λόγος καθυστέρησης γενίκευσης του θεσμού είναι η έλλειψη συστηματικής ενημέρωσης για τις αντίστοιχες παιδαγωγικές εξελίξεις στην Ευρώπη. Ειδικότερα θεωρήθηκε ότι η δουλειά που γίνεται στο νηπιαγωγείο είναι περισσότερο μια απασχόληση με δευτερεύουσα και επουσιώδη σημασία και ότι ο ρόλος του περιορίζεται στη φύλαξη ή τη φροντίδα των νηπίων. Γίνεται έτσι σαφές πως η γενικότερη αντίληψη στην ελληνική κοινωνία μπορεί να συνοψιστεί στην άποψη ότι δεν είναι υποχρεωτική η φοίτηση στη συγκεκριμένη εκπαιδευτική βαθμίδα. Αυτή η αντίληψη είχε βέβαια αντίκτυπο τόσο στην κατάρτιση των νηπιαγωγών όσο και στην οικονομική θέση και το κοινωνικό κύρος τους συγκριτικά με εκπαιδευτικούς άλλων βαθμίδων. Τελικά το νηπιαγωγείο μένοντας στο περιθώριο της νεοελληνικής εκπαίδευσης μένει και στο περιθώριο της εκπαιδευτικής έρευνας και μελέτης.

Τα τελευταία χρόνια, όπως θα δούμε, η κατάσταση αρχίζει να αλλάζει. Μια σειρά θεωρητικών και εμπειρικών ερευνών διευρύνουν κατά πολύ τις γνώσεις μας για την προσχολική εκπαίδευση. Τα θεωρητικά και εμπειρικά δεδομένα που υπάρχουν στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία και αφορούν το νηπιαγωγείο μπορούν σχηματικά να ενταχθούν στις επόμενες κατηγορίες:

1. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται ορισμένα γενικά συγγράμματα στα

οποία αναπτύσσονται τα επόμενα θέματα³: α. Ένα μεγάλο τμήμα αφιερώνεται στην ιστορία των παιδαγωγικών ιδεών κυρίως στη Δυτική Ευρώπη και λιγότερο στις Η.Π.Α. Εδώ παρουσιάζονται η βιογραφία και το έργο γνωστών παιδαγωγών: Froebel, Montessori, Decroly, Claparède, Freinet, Pape-Carpantier, Kergomard, αλλά και των Dewey και Gesell. Παρουσιάζονται οι παιδαγωγικές αντιλήψεις τους για το μικρό παιδί, οι αρχές και οι μέθοδοι διδασκαλίας που αυτοί προτείνουν, καθώς και πρακτικές εφαρμογές των μεθόδων αυτών. Διεξοδικά περιγράφεται επίσης η λειτουργία των προσχολικών ιδρυμάτων, τα οποία οι παιδαγωγοί αυτοί ίδρυσαν στις χώρες τους. Υπογραμμίζεται εδώ η ιδιαίτερη σημασία των πρώτων χρόνων της ζωής για την εξέλιξη του ατόμου. Επισημαίνεται η χρησιμότητα της επαφής του παιδιού με τη φύση. Τονίζεται ιδιαίτερα πως το παιχνίδι θεωρείται βασικός παράγοντας υγιούς ανάπτυξης του παιδιού. Οι ανάγκες και τα διαφέροντα των παιδιών αποτελούν την αφετηρία, τη βάση της αγωγής. Για τη συστηματικότερη άσκηση όμως των παιδιών προτείνεται η χρήση ειδικά κατασκευασμένου υλικού, όπως “τα δώρα” του Froebel, “το υλικό της αγωγής των αισθήσεων” της Montessori, “τα παιδαγωγικά παιχνίδια” του Decroly. Τέλος στο πρώτο μέρος αυτής της κατηγορίας βιβλίων ασκείται κριτική από τους συγγραφείς στις διάφορες παιδαγωγικές μεθόδους, με συγκεκριμένη αναφορά στα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της κάθε μεθόδου. β. Ένα μικρότερο τμήμα τους αφιερώνεται στην ιστορία του νηπιαγωγείου στην Ελλάδα. Εδώ το ενδιαφέρον εστιάζεται στο έργο της Αικατερίνης Λασκαρίδου, ενώ υπάρχουν παραλείψεις – ιδιαίτερα στα συγγράμματα που έχουν γραφεί πιο παλιά – για τις προηγούμενες προσπάθειες ίδρυσης νηπιαγωγείων. Τονίζεται η συμβολή της Αικ. Λασκαρίδου τόσο στην εδραίωση του θεσμού στην Ελλάδα όσο και στην εφαρμογή και διάδοση της φρεμπελιανής μεθόδου στα ελληνικά νηπιαγωγεία. Αναφέρονται επίσης, συνήθως συνοπτικά, τα νομοθετικά κείμενα που αφορούν το σκοπό ή το αναλυτικό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου. Υποστηρίζεται ότι ο σκοπός ίδρυσης των ελληνικών νηπιαγωγείων είναι βασικά κοινωνικός, γιατί αντικαθιστά τις

3. Βλ. π.χ. Π. Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, *Προσχολική αγωγή*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήναι 1963, Ηλία Ιω. Ξηροτύρη, *Το σύγχρονο νηπιαγωγείο και η ιστορία του*, εκδ. Ατλαντίς, Αθήναι χ.χ., Λάζαρου Γαβαλά, *Το ελληνικό νηπιαγωγείο*, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1976, Γεώργιος Κωσταδήμας, *Θεωρητική και πρακτική Νηπιαγωγική*, Ιωάννινα 1978, Πέπη Δαράκη, *Το προσχολικό παιδί και οι ανάγκες του*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα- Γιάννινα 1995.

μητέρες, οι οποίες είναι απασχολημένες στην εργασία τους και στην ανατροφή των παιδιών τους. Τονίζεται επίσης πως η ίδρυση των νηπιαγωγείων είχε εθνικό σκοπό, ιδιαίτερα σε περιοχές με ξενόφωνο πληθυσμό και επισημαίνεται ακόμη ο παιδαγωγικός σκοπός του νηπιαγωγείου. Το βάρος πέφτει στο πρόγραμμα του 1962, το οποίο είναι και το πρώτο επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα και ίσχυσε για αρκετά χρόνια. Τέλος γίνεται αναφορά στη νομοθεσία για την εκπαίδευση των νηπιαγωγών.

Οι πληροφορίες που μας δίνουν αφορούν κυρίως τον τόπο και το χρόνο ίδρυσης των διδασκαλείων και των σχολών νηπιαγωγών, κι όχι μια λεπτομερή εικόνα του πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας τους. γ. Ένα τελευταίο μέρος εξαντλείται στην παρουσίαση γενικών θεωρητικών προτάσεων για την καθημερινότητα του νηπιαγωγείου και το ρόλο των νηπιαγωγών. Παρουσιάζονται εδώ διεξοδικά η σημασία του νηπιαγωγείου για την ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού. Παρουσιάζονται ακόμη ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του νηπιαγωγείου, οι στόχοι και οι γενικές αρχές του προγράμματος, έτσι όπως ορίζονται στην ισχύουσα νομοθεσία. Δίδονται οδηγίες προς τις νηπιαγωγούς για την οργάνωση του χώρου – τοποθέτηση των επίπλων, διακόσμηση της τάξης και διευθέτηση του υλικού. Προτείνονται συγκεκριμένες οδηγίες για τον τρόπο πραγματοποίησης των δραστηριοτήτων, τον οποίο θα πρέπει να ακολουθήσει η νηπιαγωγός, προκειμένου να πετύχει ικανοποιητικά αποτελέσματα. Ακόμη δίδονται συμβουλές, για την ψυχολογική στήριξη, που οφείλει να παρέχει η νηπιαγωγός στα νήπια, για τη στάση και τη συμπεριφορά της μέσα στην τάξη, ώστε να πετυχαίνει τη δημιουργία ευχάριστου κλίματος.

Συμπερασματικά, κρίνοντας αυτή την κατηγορία των βιβλίων, διαπιστώνουμε πως αρκούνται στη συρραφή απόψεων κυρίως από παιδαγωγούς του 19^{ου} και του 20^{ου} αιώνα. Παρέχουν μια πολύ επιφανειακή και σχηματική εικόνα της ιστορίας του ελληνικού νηπιαγωγείου και εξαντλούνται σε μια δεοντολογική προσέγγιση της λειτουργίας του νηπιαγωγείου και του ρόλου των νηπιαγωγών.

2. Σε μια δεύτερη κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε νεότερες εκδόσεις που εμμένουν κυρίως στην ψυχολογική και παιδαγωγική σημασία του νηπιαγωγείου για

την ανάπτυξη του νηπίου⁴. Παρουσιάζονται εδώ θεωρίες για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου. Ειδικότερα αναφέρονται τα στάδια ανάπτυξης του παιδιού, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και οι ανάγκες της νηπιακής ηλικίας. Ακόμη εξετάζονται η επίδραση του οικογενειακού και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος στην ανάπτυξη των νηπίων καθώς και οι σχέσεις οικογένειας και νηπιαγωγείου.

Το μεγαλύτερο μέρος των συγγραμμάτων αυτών αναφέρεται στην έννοια και τη σημασία, στο σκοπό και τους στόχους της προσχολικής εκπαίδευσης. Τονίζεται ότι στο νηπιαγωγείο παρέχεται αγωγή, που στόχο έχει την σωματική, νοητική, ηθικοπολιτιστική και αισθητική ανάπτυξη των παιδιών. Ιδιαίτερα κεφάλαια αφιερώνονται στη σημασία και τις επιδράσεις του παιχνιδιού και των ηλεκτρονικών μέσων στα παιδιά.

Ειδικότερα, σ' αυτή την κατηγορία, εντάσσονται μια σειρά άρθρων, που αναπτύσσουν σύντομα ορισμένες σκέψεις για συγκεκριμένες όψεις του νηπιαγωγείου⁵. Τα άρθρα αυτά παρουσιάζουν το σκοπό, τη σημασία, τις επιμέρους επιδιώξεις του νηπιαγωγείου, καθώς και το ρόλο της νηπιαγωγού. Κάποια από αυτά επισημαίνουν τη συμβολή του νηπιαγωγείου στην γλωσσική καλλιέργεια του νηπίου, άλλα τονίζουν την ψυχολογική στήριξη την οποία μπορούν να βρουν τα παιδιά στο

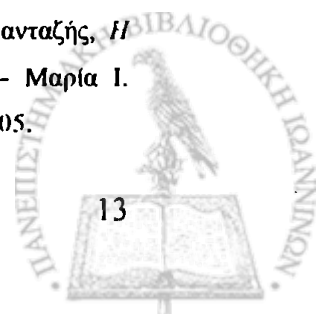
4. Βλ. ενδεικτικά: Ηλίας Μатσαγγούρας, *Ψυχοπαιδαγωγικά θέματα προδημοτικής και πρωτοδημοτικής αγωγής*, εκδ. Φελέκη, Αθήνα 1982, Γεώργιος Δ. Κιτσαράς, *Εισαγωγή στην Προσχολική Παιδαγωγική*, Αθήνα 1988, του ίδιου, *Προσχολική Παιδαγωγική*, Αθήνα 1997, Μαρία Σμαραγδά-Τσιαντζή, *Αγωγή της Προσχολικής Ηλικίας*, Gutenberg, Αθήνα 1996, της ίδιας, *Εφαρμοσμένη Παιδαγωγική στα Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας*, Gutenberg, Αθήνα 2000, Ευγενία Κουτσουβάνου (εισαγωγή – επιμέλεια – απόδοση), *Θεωρία και Μεθοδολογία της Προσχολικής Εκπαίδευσης*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1998.

5. Βλ. ενδεικτικά: Θ. Χαραλαμπίδη, "Θεμέλια προσχολικής αγωγής", *Το νέο σχολείο*, τχ. 7-8, 1957, σ. 581-583, Π. Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, "Το νηπιαγωγείο και η κοινωνική προσαρμογή του παιδιού", *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τομ.1, τχ. 8, Οκτ. 1974, σ. 337-340, Αικατερίνη Πατρίκη-Καλλίρη, "Το ελληνικό νηπιαγωγείο να γίνει το πρώτο σχολικό ίδρυμα για ίσες ευκαιρίες μόρφωσης, επιτυχίας και ήθους", *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τομ. 9, τχ. 3-4, Μαρτ.-Απρ. 1982, σ. 98-99, Ειρήνη Γενεατάκη, "Η γλωσσική ανάπτυξη του νηπίου και ο ρόλος του νηπιαγωγείου", *Εκπαιδευτικά*, τχ. 13, 1988, σ. 19-29, Μαρία Πεδιάδτου, "Η κοινωνική μάθηση στο νηπιαγωγείο", *Το σχολείο του μέλλοντος*, τχ. 10, Οκτ.-Νοεμ.-Δεκ. 1994, σ. 10-11, Μένης Τσίγκρα, " 'Γωνιές' και 'κύκλος' στη σχολική πρακτική του νηπιαγωγείου", *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, τχ. 53, Φεβρουάριος – Απρίλιος 2000, σ. 30-34, Κουτσουβάνου Ευγενίας, "Προγράμματα προσχολικής εκπαίδευσης", *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τχ. 16, Ιούλιος – Αύγουστος 2000, σ. 21-28.

νηπιαγωγείο, ενώ άλλα υπογραμμίζουν τον αντισταθμιστικό ρόλο του σε παιδιά που προέρχονται από κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα. Το γενικό συμπέρασμα στο οποίο συνήθως καταλήγουν μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: Το νηπιαγωγείο είναι ένας χώρος ιδανικός, που προσφέρεται για τη σωματική, διανοητική, ψυχική και κοινωνική ανάπτυξη όλων των παιδιών.

3. Σε μια τρίτη κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε μια σειρά από συγγράμματα, τα οποία ασχολούνται κυρίως με την πρακτική πλευρά του νηπιαγωγείου⁶. Εξετάζουν θέματα οργάνωσης του χώρου του νηπιαγωγείου και δημιουργίας κατάλληλου περιβάλλοντος και βέβαια θέματα διδακτικής μεθοδολογίας. Απευθύνονται κυρίως στη νηπιαγωγό, με σκοπό να της δώσουν πρακτικές συμβουλές για τη δουλειά της. Δεν παραλείπουν να υπενθυμίσουν το γενικό σκοπό της αγωγής αλλά και τους ειδικούς σκοπούς, οι οποίοι επιδιώκονται κατά την πραγματοποίηση κάθε δραστηριότητας. Ειδικότερα βρίσκουμε σ' αυτά γενικές αρχές διδασκαλίας, τρόπους και μεθόδους εργασίας στο νηπιαγωγείο. Ακόμη υποδεικνύεται η μορφή διδασκαλίας και προτείνεται η χρήση εποπτικού υλικού και η χρησιμοποίηση οπτικοακουστικών μέσων, ανάλογα με τη φύση των δραστηριοτήτων. Παρουσιάζονται εδώ αναλυτικά οι δραστηριότητες, που θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν και η συγκεκριμένη πορεία, που θα πρέπει να ακολουθήσει η νηπιαγωγός. Ακόμη σε ορισμένα από αυτά παρουσιάζεται η διδακτέα ύλη μιας σχολικής χρονιάς χωρισμένη σε θεματικές ενότητες. Σε άλλα βρίσκουμε συλλογές παραμυθιών και ποιημάτων με θέματα αντίστοιχα με τις ενότητες που πρέπει να διδαχθούν. Επιπλέον ορίζεται ο ρόλος της νηπιαγωγού, ρόλος που δεν περιορίζεται

6. Βλ. ενδεικτικά: Δευκαλίωνος Μαντζίλα – Βασιλικής Νότη-Μαντζίλα, *Το σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, Τυπογραφείον Σεραφειμίδη, Σιδηρόκαστρον 1964, Νικολάου Ράπτη – Αικατερίνης Καββαδά, *Εκπαιδευτικά Δραστηριότητες προσχολικής αγωγής* εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1973, Χριστίνα Κυριάκου-Αμανατίδου, *Η ύλη του νηπιαγωγείου σε 141 ενότητες*, Θεσσαλονίκη 1977⁴, Π. Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, *Νηπιαγωγική*, 2, 3, εκδ. αφοι Βλάσση, [Αθήνα] 1977. Και οι νεότερες εκδόσεις: Ν. Γιαννούλη - Π. Μπάρδη, *Η διδασκαλία στα πλαίσια του νηπιαγωγείου*, *Γενική Διδακτική*, Αθήνα 1988³, Αθανάσιος Ε. Παπάς, *Διδακτική Μεθοδολογία και προσχολική πρακτική*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1990, Χριστίνα Βαλσαμάκη, *Προσχολική αγωγή, οργάνωση, πρόγραμμα*, εκδ. Σφακιανάκη Θεσσαλονίκη χ.χ., Ευγενία Κουτσουβάνου, & ομάδα εργασίας, *Μορφές και τρόποι εργασίας στο Νηπιαγωγείο*, Οδυσσέας, Αθήνα 1996⁴, Ρένα Σιβροπούλου, *Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου (νηπιαγωγείου) στο πλαίσιο του παιχνιδιού*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1999, Σπύρος Χ. Πανταζής, *Η Παιδαγωγική Εργασία στο Νηπιαγωγείο*, Gutenberg, Αθήνα 2002, Σπύρος Πανταζής – Μαρία Ι. Σακελλαρίου, *Προσχολική Παιδαγωγική. Προβληματισμοί – Προτάσεις*, Ατριάδος, Αθήνα 2005.

στην τάξη αλλά στη γενικότερη οργάνωση της καθημερινότητας του νηπιαγωγείου - και στη δημιουργία κατάλληλου κλίματος.

Γενικεύοντας τις παρατηρήσεις μας, διαπιστώνουμε πως σ' αυτή την κατηγορία των βιβλίων - άρθρων κυριαρχεί η δεοντολογική προσέγγιση εξειδικευμένων θεμάτων διδακτικής. Έχουν συνήθως έντονα συμβουλευτικό χαρακτήρα και έχουν γραφτεί για να εξυπηρετήσουν εντελώς συγκεκριμένο σκοπό, να καθοδηγήσουν δηλαδή τη νηπιαγωγό στη διδακτική πράξη και να υποδείξουν τη στάση και τη συμπεριφορά της.

4. Σε άλλη υποκατηγορία εντάξαμε τα συγγράμματα εκείνα, τα οποία αποτελούν μια συγκριτική προσέγγιση της προσχολικής αγωγής. Το βιβλίο της Εύης Ζαμπέτα⁷, αποτελεί μια συγκριτική θεώρηση των συστημάτων προσχολικής εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Μέσα από την ανάλυση και ερμηνεία της δημιουργίας και εξάπλωσης των θεσμών προσχολικής εκπαίδευσης, η συγγραφέας έχει στόχο να διερευνήσει εκπαιδευτικά και κοινωνικά προβλήματα, που προκύπτουν στο χώρο της εκπαίδευσης της πρώιμης παιδικής ηλικίας.

Σύμφωνα με τη συγγραφέα, η εξέλιξη της προσχολικής εκπαίδευσης παρουσιάζει διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών, οι οποίες προκύπτουν από τους διαφορετικούς όρους συγκρότησης των θεσμών προσχολικής εκπαίδευσης, τη διχοτομία εκπαίδευση ή φροντίδα και την οριοθέτηση της προσχολικής εκπαίδευσης σε σχέση με τις άλλες βαθμίδες. Πέρα από τις διαφοροποιήσεις αυτές, σήμερα κοινά προβλήματα χαρακτηρίζουν το μέλλον της προσχολικής εκπαίδευσης, όπως η κατοχύρωση πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων του παιδιού, η τάση περιορισμού των δημοσίων παροχών υπηρεσιών για την προσχολική αγωγή, η αναβάθμιση του εκπαιδευτικού χαρακτήρα της προσχολικής αγωγής σε συνάρτηση με την αναβάθμιση του επαγγελματικού status των εκπαιδευτικών προσχολικής αγωγής.

Στην ίδια υποκατηγορία εντάξαμε και το βιβλίο του Γ. Κιτσαρά⁸. Ο συγγραφέας δίνει στο βιβλίο του επιμέρους ιστορικές αναφορές, ειδικά για τα αναλυτικά προγράμματα του νηπιαγωγείου στη χώρα μας. Παρουσιάζει επίσης το

7. Εύη Ζαμπέτα, *Αγωγή και εκπαίδευση της πρώιμης παιδικής ηλικίας στην Ευρώπη - Συγκριτική προσέγγιση*, Θεμέλιο, Αθήνα 1998.

8. Γεώργιος Δημ. Κιτσαράς, *Προγράμματα Προσχολικής Αγωγής. Διαχρονική και συγχρονική διερεύνηση (Συγκριτική ανάλυση)*, Ρέθυμνο 1998.

αναλυτικό πρόγραμμα, το οποίο εφαρμόζεται στο Βέλγιο και στη Γαλλία, χωρίς ωστόσο να προβαίνει σε ευρύτερες αναλύσεις και διαπιστώσεις.

5. Σε μια άλλη κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε συγγράμματα, τα οποία προσεγγίζουν από κοινωνιολογική σκοπιά το νηπιαγωγείο.

Στο βιβλίο του Α. Κυρίδη⁹ επιχειρείται μια παρουσίαση της κοινωνιολογικής θεωρητικής σκέψης για την εκπαίδευση και ειδικότερα για την προσχολική εκπαίδευση. Συγκεκριμένα ο συγγραφέας πραγματεύεται θέματα όπως είναι η διαδικασία κοινωνικοποίησης του νηπίου στο νηπιαγωγείο, η δυναμική της σχολικής τάξης, οι ρόλοι των νηπίων, των γονιών τους και της νηπιαγωγού, οι φορείς κοινωνικού ελέγχου στην προσχολική εκπαίδευση. Ακόμη, εξετάζει τους γλωσσικούς κώδικες των νηπίων και μελετά την προσχολική εκπαίδευση ως αντισταθμιστική αγωγή.

6. Τέλος για την ιστορία του ελληνικού νηπιαγωγείου διαθέτουμε ελάχιστα σχετικά συγγράμματα. Μπορούμε εδώ να διακρίνουμε τρεις υποκατηγορίες:

α. Στην πρώτη υποκατηγορία μπορούμε να εντάξουμε συγγράμματα, τα οποία δεν σχετίζονται άμεσα με την προσχολική ηλικία και το νηπιαγωγείο, πραγματεύονται όμως θέματα που αφορούν το παιδί γενικότερα.

Σημαντική συμβολή στη μελέτη της ιστορίας της παιδικής ηλικίας αποτελεί το γνωστό βιβλίο με την επιμέλεια του Λ. Ντεμόζ¹⁰. Πρόκειται για συλλογή εργασιών που εξετάζουν τις αντιλήψεις για την παιδική ηλικία από τα τέλη της ρωμαϊκής εποχής ως την Ευρώπη του 19^{ου} αιώνα. Είναι μια από τις πρώτες συνθετικές ιστορικές επισκοπήσεις για την παιδική ηλικία.

Επίσης μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει το κλασικό βιβλίο του Φ. Αριές¹¹, το οποίο περιέχει την ανάδυση μιας νέας αντίληψης για το παιδί, αποτέλεσμα της οικονομικής ανόδου νέων στρωμάτων στη γαλλική κοινωνία το 17^ο αιώνα. Θεωρείται από τα πρωτοποριακά βιβλία για την ιστορική επισκόπηση των αντιλήψεων για την παιδική ηλικία στην Ευρώπη.

9. Αργύρη Κυρίδη, *Μια κοινωνιολογική προσέγγιση της προσχολικής εκπαίδευσης*, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1996.

10. Λόντ Ντεμόζ, *Η ιστορία της παιδικής ηλικίας*, εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1977 (το αγγλικό πρωτότυπο *The History of Childhood*, 1974).

11. Φίλιπ Αριές, *Αιώνες παιδικής ηλικίας*, εκδ. Γλάρος, Αθήνα 1990.

Μια πρώτη προσπάθεια να μελετηθεί η παιδική ηλικία και στην – ελληνόγλωσσα βιβλιογραφία αποτελούν τα δύο συνέδρια, που πραγματοποιήθηκαν με αυτό το θέμα¹². Στις εισηγήσεις αυτές εξετάζονται αντιλήψεις και πρακτικές για το παιδί στο Βυζάντιο, στη Δύση και τη νεοελληνική κοινωνία. Εξετάζονται επίσης θέματα που αφορούν την παιδική ηλικία και τη νεότητα, όπως το σχολείο, η εργασία, ο ελεύθερος χρόνος κλπ. Δεν υπάρχει εισήγηση για την προσχολική ηλικία. Ενδιαφέρον παρουσιάζει εδώ η εισήγηση για την ανάλυση των παρομοιώσεων, που χρησιμοποιήθηκαν για το παιδί, στις παιδαγωγικές αντιλήψεις, οι οποίες κυριάρχησαν στη νεοελληνική παιδαγωγική και κατ' επέκταση στη νεοελληνική κοινωνία το 19^ο και αρχές 20^{ου} αιώνα¹³.

Τελευταία δημοσιεύτηκε μια ακόμη συλλογή άρθρων με επιμέλεια των Β. Θεοδώρου – Β. Κοντογιάννη¹⁴. Τα άρθρα αυτά αναφέρονται σε αντιλήψεις και αναπαραστάσεις για την παιδική ηλικία στο 19^ο και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

β. Στη δεύτερη υποκατηγορία εντάσσονται βιβλία τα οποία παρέχουν μια συνοπτική εικόνα της ιστορίας και των παιδαγωγικών ιδεών του ελληνικού νηπιαγωγείου, συγκριτικά με αντίστοιχες διεθνείς εξελίξεις¹⁵. Στα συγγράμματα αυτά παρουσιάζονται στην αρχή συνοπτικά οι απόψεις για την αγωγή του παιδιού της προσχολικής ηλικίας στην αρχαία Ελλάδα, τη ρωμαϊκή και τη βυζαντινή εποχή, το μεσαίωνα και την αναγέννηση. Ακολουθεί μια έκθεση του έργου των προδρόμων της προσχολικής αγωγής (J.A. Komensky, J. Locke, J.J. Rousseau, Pestalozzi), το 17^ο και 18^ο αιώνα. Ένα μεγάλο μέρος αφιερώνεται στην παρουσίαση των ιδεών γνωστών παιδαγωγών της Ευρώπης, το 19^ο και 20^ο αιώνα. Γίνεται εδώ εκτενής αναφορά στη ζωή και το έργο των παιδαγωγών αυτών και στις αντιλήψεις τους, που αφορούν το μικρό παιδί και την αγωγή του. Το μεγαλύτερο βάρος πέφτει στην ανάδειξη των απόψεων του Froebel και της Montessori, παιδαγωγών από τους οποίους έχει δεχτεί

12. Βλ. *Η Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα ΓΓΝΓ 1986, (α' και β' τόμος) και *Οι χρόνοι της Ιστορίας. Για μια ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα ΓΓΝΓ 1998.

13. Βλ. Μπάμπης Νούτσος, *Οι παρομοιώσεις για το παιδί στη νεοελληνική παιδαγωγική* (ανάτυπο), από τα πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου *Ιστορικότητα της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Αθήνα 1986.

14. Βάσω Θεοδώρου- Βασιλική Κοντογιάννη (επιμ.), *Το παιδί στη νεοελληνική κοινωνία, 19^{ος} -20^{ος} αιώνας, αξίες, αναπαραστάσεις, αποτυπώσεις*, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Σχολή Επιστημών Αγωγής και Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα 1999.

15. Αικατερίνη Κοσμά, *Ιστορία της προσχολικής αγωγής*, Θεσσαλονίκη 1975, Π. Κυριαζοπούλου-Βαληνάκη, *Νηπιαγωγική*, 1, εκδ. αφοί Βλάσση, [Αθήνα] 1977.

επιδράσεις το ελληνικό νηπιαγωγείο. Δεν παραλείπουν βέβαια να αναφερθούν στις απόψεις και τις ιδιαιτερότητες των μεθόδων των Decroly, Claparède, αδελφών Agazzi, Freinet, Dewey κ.ά. Ειδικότερα δίδονται πληροφορίες, που αφορούν τα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες των μικρών παιδιών και την οργάνωση και λειτουργία του νηπιαγωγείου. Προτείνονται λύσεις για την αντιμετώπιση προβλημάτων, σχετικά με τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος του νηπιαγωγείου, τη χρήση υλικού και τις δραστηριότητες και ενασχολήσεις των νηπίων. Παρουσιάζεται ακόμη η εξέλιξη του θεσμού του νηπιαγωγείου στη Δυτική Ευρώπη, στη Ρωσία και στις Η.Π.Α. Εξετάζονται οι νεότερες τάσεις που επικρατούν στα νηπιαγωγεία αυτά σχετικά με τους στόχους, το πρόγραμμα και τη μέθοδο διδασκαλίας. Η εξέλιξη του ελληνικού νηπιαγωγείου σκιαγραφείται συνοπτικά στα βιβλία αυτά. Κυριαρχεί και εδώ η αναφορά στο έργο της Αικατερίνης Λασκαρίδου και τονίζεται η συμβολή της στην εδραίωση του θεσμού στην Ελλάδα, στην καθιέρωση της μεθόδου Froebel και στην εκπαίδευση των πρώτων νηπιαγωγών. Παρουσιάζεται ακόμη η νομοθεσία που ορίζει θέματα νηπιαγωγείου. Η παρουσίαση αρχίζει με το νόμο ΒΤΜΘ' του 1895, με τον οποίο εκδηλώθηκε για πρώτη φορά το ενδιαφέρον του κράτους για τα νηπιαγωγεία και τελειώνει με το Β.Δ. 494 του 1962, το οποίο καθορίζει το σκοπό και το αναλυτικό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου.

Στην ίδια κατηγορία μπορούμε να εντάξουμε το βιβλίο της Α. Βιδάλη¹⁶, το οποίο αποτελεί μια κριτική παρουσίαση των παιδαγωγικών ιδεών και εκπαιδευτικών συστημάτων, που κυριάρχησαν τον 20^ο αιώνα και έχουν επηρεάσει την πορεία του ελληνικού νηπιαγωγείου. Η συγγραφέας θεωρεί πως τα πρώτα νηπιαγωγεία, τα οποία ιδρύθηκαν στις αρχές του αιώνα, “απευθύνονται στα λαϊκά στρώματα και όχι στην αστική τάξη” με σκοπό “τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών της εργατικής τάξης και γενικότερα των λαϊκών στρωμάτων σύμφωνα με τα πρότυπα υγιεινής και καλής συμπεριφοράς που επέβαλε η αστική τάξη”.

Ακόμη, στο βιβλίο της Ε. Ντολιοπούλου¹⁷ γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή των προγραμμάτων προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα και το εξωτερικό και περιγραφή ορισμένων προγραμμάτων προσχολικής αγωγής και συγκεκριμένα: το πρόγραμμα της Montessori, τα συμπεριφοριστικά Bereiter–Engelmann–Becker και

16. Βλ. Άννα Βιδάλη, *Νεοτερικότητα, αγωγή και προσχολική ηλικία*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2000.

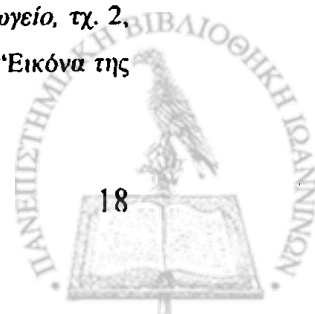
17. Βλ. Έλση Ντολιοπούλου, *Σύγχρονα Προγράμματα για Παιδιά Προσχολικής Ηλικίας*, Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός, Αθήνα 2003².

της άμεσης διδασκαλίας (Distar), το αναπτυξιακό – αλληλεπιδραστικό (Bank Street) , – τα δομιστικά “Υψηλών Στόχων” (High Scope) και Kamil de Vries. Παρουσιάζονται ακόμη στο βιβλίο προγράμματα, τα οποία στοχεύουν στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας, την προαγωγή της ειρήνης, την καλλιέργεια των συναισθημάτων. Ακόμη συμπεριλαμβάνονται προγράμματα διαπολιτισμικής και δίγλωσσης εκπαίδευσης και τέλος προγράμματα για την ένταξη παιδιών με ειδικές ανάγκες σε μια κανονική τάξη.

Τέλος, σ’ αυτή τη δεύτερη υποκατηγορία μπορούν να ενταχθούν ορισμένα ελάχιστα άρθρα που διευκρινίζουν με πιο έγκυρο τρόπο κάποιες όψεις της ιστορίας του ελληνικού νηπιαγωγείου¹⁸. Στα άρθρα αυτά παρέχονται συγκεκριμένες πληροφορίες, αντλημένες από πρωτογενείς πηγές και αποσαφηνίζονται κάποια θέματα σχετικά με τις πρώτες απόπειρες εγκατάστασης του θεσμού στην Ελλάδα. Εξετάζουν επίσης προβλήματα που παρουσιάστηκαν κατά την εξέλιξη του θεσμού. Ορισμένα παρουσιάζουν αριθμητικά στοιχεία για τη λειτουργία των νηπιαγωγείων, τα οποία μας πληροφορούν για τον αριθμό νηπίων, νηπιαγωγείων, νηπιαγωγών αλλά και το ποσοστό των παιδιών προσχολικής ηλικίας, που δε φοιτούν σε κάποιο νηπιαγωγείο. Άλλα παρέχουν μια συνολική εικόνα της πορείας του ελληνικού νηπιαγωγείου, με παράλληλη εξέταση των παραγόντων εκείνων, που επηρέασαν τη διαμόρφωση του στις διάφορες χρονικές περιόδους.

18. Βλ. Ελένη Φαναριώτη, “Προσχολική ηλικία και εκπαιδευτικό σύστημα”, στο *Προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης – Α’ Συνέδριο Παιδείας της Ο.Ι.Ε.Α.Ε.*”, εκδ. Τεκμήριο, Αθήνα 1980, σ. 150-158, Ανθή Δεσποτιδίη, “Προβληματισμός πάνω στην πολιτική για την προσχολική ηλικία”, στο *Προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης – Α’ Συνέδριο Παιδείας της Ο.Ι.Ε.Α.Ε.*”, Τεκμήριο, Αθήνα 1980, σ. 159-165, Ειρήνη Γενειατάκη-Αρβανιτίδου, “Η Προσχολική αγωγή στην Ελλάδα άλλοτε και σήμερα. Σύγχρονοι Προσανατολισμοί”, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τομ. 11, Γεν.-Δεκ. 1984, σ. 31-44, Μαρία Ηλιού, “Προσχολική αγωγή και κατάρτιση νηπιαγωγών”, ό.π., σ. 40-55, Β. Ορφανός, “Πληροφορίες για την προσχολική αγωγή στην Κρήτη κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα” και “Στοιχεία για τη διάδοση του συστήματος Froebel στα ελληνικά νηπιαγωγεία κατά τον 19^ο αιώνα”, *Συνάντηση*, τχ. 2, 1984, σ. 51-58 και τχ. 6, 1985, σ. 68-78, Χρήστου Σαϊτή, “Η εξέλιξη της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα”, *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 49, 1989, σ. 72-80, Θάλειας Τσεσμετζή, “Σχεδιάγραμμα για την ιστορία του ελληνικού νηπιαγωγείου”, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τχ. 2, 1991, σ. 11-22 (α’ μέρος) και τχ. 3, 1991, σ. 6-12, (β’ μέρος) και Θάλεια Τσεσμετζή, “Εικόνα της προσχολικής αγωγής στη μεταπολεμική Ελλάδα”, *Γέφυρες*, τχ. 8, 2003, σ. 20-29.

γ. Στην τρίτη υποκατηγορία ανήκει το πρόσφατο συνθετικό έργο του Χ. Χαρίτου¹⁹. Πρόκειται για το πλέον άρτιο έργο, με θέμα την εξέλιξη της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα. Ο συγγραφέας μας δίνει πρώτα μια εικόνα των κοινωνικών συνθηκών, οι οποίες ευνόησαν την εμφάνιση και ανάπτυξη της προσχολικής εκπαίδευσης στον ευρωπαϊκό χώρο. Αναφέρεται σε παιδαγωγικές θεωρίες και παιδαγωγικές μεθόδους που εφαρμόστηκαν στη Δυτική Ευρώπη, εστιάζοντας το ενδιαφέρον του σ' εκείνα τα συστήματα, στα οποία βασίστηκε η λειτουργία των πρώτων νηπιαγωγείων στην Ελλάδα. Αναδεικνύει έτσι την άμεση και καθοριστική επίδραση του γαλλικού προτύπου και του φρεμπελιανού συστήματος στη λειτουργία του ελληνικού νηπιαγωγείου, κατά τη διάρκεια τουλάχιστον του 19^{ου} αιώνα. Ακολουθεί μια πρώτη ολοκληρωμένη ιστορική επισκόπηση του ελληνικού νηπιαγωγείου τόσο το 19^ο όσο και τον 20^ο αιώνα. Υπογραμμίζεται η συμβολή των ιδιωτικών πρωτοβουλιών, η καιρία σημασία της δραστηριότητας της Αικατερίνης Λασκαρίδου και επισημαίνεται πως το κράτος κρατά για τον εαυτό του το ρόλο του επόπτη της λειτουργίας του νηπιαγωγείου. Εξετάζει ακόμη τους παράγοντες που επιδρούν στη λειτουργία των προσχολικών ιδρυμάτων στις διάφορες ιστορικές περιόδους. Στη συνέχεια παρουσιάζει τη λειτουργία των ιδρυμάτων αυτών, τα προγράμματα και τις μεθόδους που εφαρμόστηκαν, τόσο μέσα στα όρια του ελληνικού κράτους όσο και στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού. Αναφέρει στοιχεία από τη νομοθεσία για την έναρξη και λειτουργία του θεσμού και στατιστικά στοιχεία για τα νηπιαγωγεία, τα νήπια, τις νηπιαγωγούς. Τέλος, ασχολείται με την εκπαίδευση και επιμόρφωση του εκπαιδευτικού προσωπικού στην Ελλάδα και παρουσιάζει τους όρους λειτουργίας και το θεσμικό πλαίσιο των διδασκαλείων και των σχολών νηπιαγωγών.

Το βιβλίο, παρόλο που αναφέρεται στους επίσημους σκοπούς και τα προγράμματα των νηπιαγωγείων, δεν προχωρεί, ωστόσο, σε μια εσωτερική προσέγγιση της λειτουργίας τους και συνεπώς δεν διερευνά τα κυρίαρχα πρότυπα κοινωνικοποίησης, που επιβάλλονται στα νήπια και τις διαδικασίες με τις οποίες τα νήπια ενσωματώνουν τα πρότυπα αυτά. Παραλείπει επίσης να διευκρινίσει ποιο θεωρείται το "ιδανικό προφίλ" των νηπιαγωγών, σε κάθε ιστορική περίοδο.

19. Χαράλαμπος Γ. Χαρίτος *Το Ελληνικό Νηπιαγωγείο και οι ρίζες του*, Gutenberg, Αθήνα 1996.

Απουσιάζει η γνώση για τις πραγματικές διαδικασίες που συμβαίνουν στο χώρο των νηπιαγωγείων και πώς αυτές συσχετίζονται με τους επίσημους (κρατικούς) στόχους και την κοινωνική πραγματικότητα. Η έλλειψη αυτή έγκειται ίσως σε αυτό που και ο ίδιος επισημαίνει στην εισαγωγή του βιβλίου του, πως δηλαδή για την πληρέστερη συγκρότηση της ιστορικής πορείας του ελληνικού νηπιαγωγείου υπάρχει ανάγκη συγκέντρωσης των τεκμηρίων από τη λειτουργία των κατά τόπους και κατά εποχές ελληνικών νηπιαγωγείων, αλλά και η ανάλυση και η ερμηνεία αυτών των τεκμηρίων²⁰. Δεν μπορεί όμως να μην αναγνωριστεί η αξία του έργου του Χ. Χαρίτου ως αφετηρία για την συστηματικότερη διερεύνηση της ιστορίας της προσχολικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα.

Αν η μελέτη της ιστορίας του ελληνικού νηπιαγωγείου είναι ακόμη σε “εμβρυώδη” κατάσταση, η μελέτη ωστόσο θεμάτων σχετικών με άλλες βαθμίδες της νεοελληνικής εκπαίδευσης βρίσκεται σε καλύτερο σημείο. Συγκεκριμένα από τη δεκαετία του '70 στην Ελλάδα παρατηρείται μια νέα στροφή στον τρόπο εξέτασης εκπαιδευτικών ζητημάτων²¹. Αυτή η αλλαγή σχετίζεται τόσο με τη θεματική όσο και με τη μεθοδολογία με την οποία προσεγγίζονται τα εκπαιδευτικά πράγματα.

Στα έργα αυτά γίνεται μια προσπάθεια συστηματικής διερεύνησης του παρελθόντος. Ο στόχος εδώ δεν είναι να καταγραφεί απλώς η σχολική νομοθεσία ούτε να γίνει μια παρουσίαση των εκπαιδευτικών θεμάτων με όρους ψυχολογικούς και παιδαγωγικούς. Αντίθετα, τα θέματα αυτά ερμηνεύονται σε συνάρτηση με τις

20. Χαράλαμπος Γ. Χαρίτος ό.π., σ. 18.

21. Για τις εξελίξεις στην ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης βλ. Αλέξης Δημαράς, “Ιστοριογραφία της εκπαίδευσης”, *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 35-37, 1988, σ. 191-197 και του ίδιου (λημ.) *Ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης στην Παιδαγωγική -Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια - Λεξικό*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, τομ. 5, σ. 2501-2504, Χαράλαμπος Χαρίτος, “Δοκίμιο για την ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης”, *Σύγχρονη εκπαίδευση*, τχ. 54, 1990, σ. 46-54, Χαράλαμπος Νούτσος, *Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία*, Ο Πολίτης, Αθήνα 1990, σ. 7-10, Αποστόλης Ανδρέου, “Ιστοριογραφία της νεοελληνικής εκπαίδευσης. Μια περιοδολόγηση”, *Θέσεις*, τχ. 45, 1993, σ. 119-137.

πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές συνθήκες της κάθε εποχής²². Αυτή η νέα στροφή δεν απέτρεψε βέβαια τη συγγραφή ορισμένων “συνθετικών” εργασιών, οι οποίες αδυνατούν να εκπληρώσουν κοινά αποδεκτούς όρους επιστημονικής δεοντολογίας στην ιστορία της εκπαίδευσης²³.

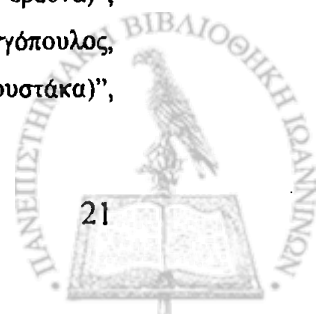
6. Ξέχωρα από τις προηγούμενες θεωρητικές προσεγγίσεις, στον τομέα των εμπειρικών ερευνών η κατάσταση δε μοιάζει τόσο απογοητευτική. Υπάρχει ένας αριθμός ερευνών που εξετάζουν συστηματικά όψεις της λειτουργίας του νηπιαγωγείου. Οι πρώτες έρευνες για την προσχολική εκπαίδευση μπορούν να τοποθετηθούν στη δεκαετία του 1980.

Εδώ πρέπει να αναφέρουμε την έρευνα της Καλλιόπης Μουστάκα²⁴, που πραγματοποιήθηκε σε νηπιαγωγεία της Αττικής και της Θεσσαλίας το 1980. Σκοπός της έρευνας ήταν να διαπιστωθεί η αύξηση ή μείωση του αριθμού των νηπιαγωγείων, και η κατάστασή τους από άποψη χώρων και εξοπλισμού (με την ανάλυση στατιστικών δεδομένων). Να διερευνηθούν επίσης (μέσα από συνεντεύξεις και απαντήσεις σε ερωματολογία), οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τους στόχους του νηπιαγωγείου, τις δραστηριότητες του αναλυτικού προγράμματος και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη δουλειά τους. Τα γενικά συμπεράσματα της έρευνας μπορούν να παρουσιαστούν ως εξής: 1. Ο αριθμός των νηπιαγωγείων έχει αυξηθεί τα

22. Ενδεικτικά μπορούμε να αναφέρουμε: Αλέξης Δημαράς, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τομ. Α' και Β', εκδ. Ερμής, Αθήνα 1986, Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1977, Άννα Φραγκουδάκη, *Τα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1979, Χαράλαμπος Νούτσος, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος (1931-1973)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1979, Σιδηρούλα Ζιώγου-Καραστεργίου, *Η μέση εκπαίδευση των κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, ΙΑΕΝ-ΓΤΝΓ, Αθήνα 1986.

23. Βλ. σχετικές παρατηρήσεις στο Χαράλαμπος Νούτσος, *Ιστορία της Εκπαίδευσης...*, ό.π., σ. 8 και σ. 294-295. Πρβλ. του ίδιου, *Γεώργιος Α. Παπανδρέου. Ιστορία της εκπαίδευσης και αγιογραφία*, ανάπτυπο από την επιστημονική επιτηρίδα του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, τομ. ΚΣΤ', μέρος τρίτο, Ιωάννινα 1997 και *Γεώργιος Παπανδρέου. Αγιογραφία και δικαίωση*, ανάπτυπο από την επιστημονική επιτηρίδα του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής, και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, τόμ. ΛΑ', μέρος τρίτο, Ιωάννινα 2002.

24. Καλλιόπη Μουστάκα, “Νηπιαγωγεία στην Αττική και τη Θεσσαλία. (μια παιδαγωγική έρευνα)”, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο* τομ. 7, τχ. 5-6, Μάιος- Ιούνιος 1980, σ. 196-212. Πρβλ. Ηλίας Βιγγόπουλος, “Νηπιαγωγεία στην Αττική και τη Θεσσαλία (μια παιδαγωγική έρευνα της Καλλιόπης Μουστάκα)”, τομ. 7, τχ. 7-8, Σεπτ.- Οκτ. 1980, σ. 291-296 και τχ. 9-10, Νοέμ.- Δεκ. 1980, σ. 388-389.

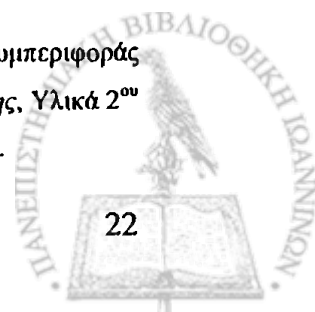
τελευταία χρόνια χωρίς όμως να επαρκούν για την εκπαίδευση των νηπίων. 2. Οι συνθήκες λειτουργίας των νηπιαγωγείων ως προς τους χώρους, τον εξοπλισμό και τα διδακτικά μέσα χαρακτηρίζονται μάλλον ακατάλληλες και διαπιστώνονται πολλές ελλείψεις. 3. Οι απαντήσεις των νηπιαγωγών τόσο για πρακτικά όσο και για θεωρητικά ζητήματα του νηπιαγωγείου δείχνουν ότι αυτές αγνοούσαν τις σύγχρονες παιδαγωγικές απόψεις και εφαρμόζαν παραδοσιακούς τρόπους εργασίας στο νηπιαγωγείο.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διδακτορική διατριβή της Βασιλικής Δεληγιάννη-Κουιμτζή²⁵, η οποία πραγματοποίησε έρευνα σε νηπιαγωγεία της Θεσσαλονίκης. Σκοπός της έρευνας ήταν να διερευνήσει ποια από τις διαφορετικά οργανωμένες τάξεις νηπιαγωγείου “προσφέρει περισσότερες προϋποθέσεις για καλύτερη κοινωνικοποίηση των παιδιών”. Μετά από συστηματικές παρατηρήσεις σε δυο ομάδες νηπίων (ηλικίας 3,5-5 ετών), κατέγραψε τις αντίστοιχες συμπεριφορές τους. Το γενικότερο συμπέρασμα από την έρευνα μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: “Η ανοιχτή τάξη του νηπιαγωγείου πράγματι κοινωνικοποιεί με μεγαλύτερη επιτυχία τα παιδιά απ’ ό,τι η παραδοσιακή γιατί τους δίνει τις δυνατότητες να αποκτήσουν πιο πλούσια και ώριμη κοινωνική συμπεριφορά”.

Μια σχετική προσπάθεια μελέτης των προβλημάτων που αναφέρονται στη φοίτηση νηπίων στους παιδικούς σταθμούς έγινε από το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής Θεσσαλονίκης. Συγκεκριμένα παρατηρήθηκε και καταγράφηκε η συμπεριφορά των παιδιών στις μεταξύ τους σχέσεις, στις σχέσεις τους με τους ενήλικες και η εξέλιξη της γλωσσικής τους ικανότητας²⁶. Το σεμινάριο που διοργανώθηκε με θέμα αυτά τα προβλήματα, αναφέρθηκε ότι, ύστερα από συστηματικές παρατηρήσεις σε Π.Σ. και συζητήσεις με τις νηπιαγωγούς, διαπιστώθηκε η ιδιαίτερη σημασία του Π.Σ. στην πρόβλεψη και πρόληψη προβλημάτων μάθησης και προσαρμογής του παιδιού. Ακόμη οι ίδιες οι νηπιαγωγοί επανεξέτασαν το ρόλο τους στον παιδικό σταθμό και εντόπισαν τις ελλείψεις που υπάρχουν τόσο στην εκπαίδευση όσο και στην επιμόρφωσή τους.

25. Βασιλική Δεληγιάννη-Κουιμτζή, *Η οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και η κοινωνική συμπεριφορά παιδιών προσχολικής ηλικίας* (Διατριβή), Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1986.

26. Βλ. Α. Λαζαρίδου- Μ. Μαρκοβίτης, “Συστηματική παρατήρηση και καταγραφή της συμπεριφοράς των παιδιών στους Παιδικούς Σταθμούς” στο *Παιδικοί Σταθμοί. Θέματα αγωγής – πρόληψης*, Υλικό 2^ο Σεμιναρίου Προσχολικής Αγωγής, Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 21-41.

Σημαντική είναι επίσης και η έρευνα της Ε. Κουτσουβάνου για την “αυταρχική” και “αντιαυταρχική” συμπεριφορά της νηπιαγωγού²⁷. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε νηπιαγωγεία της Αττικής. Αντικείμενό της ήταν η καταγραφή της συμπεριφοράς των νηπιαγωγών (αυταρχική-αντιαυταρχική), απέναντι στα νήπια μέσα στις τάξεις των νηπιαγωγείων. Το βασικό της συμπέρασμα μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: Οι νηπιαγωγοί στο σύνολό τους είχαν αυταρχική συμπεριφορά, ωστόσο η συμπεριφορά τους δεν ήταν ομοιόμορφη προς όλα τα παιδιά. Συγκεκριμένα πλησίαζαν με θετικότερο τρόπο εκείνα τα παιδιά, από τα οποία είχαν τις μεγαλύτερες προσδοκίες και εκείνα που οι γονείς τους έδειχναν μεγαλύτερο ενδιαφέρον.

Μια ακόμη εμπειρική έρευνα των Ε. Κουτσουβάνου – Β. Γιαλαμά εστιάζει το ενδιαφέρον της στους χώρους του νηπιαγωγείου²⁸. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε νηπιαγωγεία της Αττικής. Σκοπός της έρευνας ήταν να αποτυπωθεί η εικόνα των χώρων, τους οποίους διαθέτουν τα νηπιαγωγεία, και να αναλυθεί η λειτουργική δυνατότητα του συνολικού χώρου τόσο από την πλευρά των νηπίων όσο και της νηπιαγωγού. Τα κύρια συμπεράσματα της έρευνας είναι: Υπάρχει επάρκεια χώρων και υλικού περισσότερο για δραστηριότητες, όπως η γλωσσική καλλιέργεια, οι καλλιτεχνικές δραστηριότητες καθώς και οι ατομικές δραστηριότητες. Υπάρχουν όμως ελλείψεις σε χώρους για την έρευνα φυσικών φαινομένων, ανάπτυξη μαθηματικών εννοιών και δραστηριοτήτων με ξύλο, άμμο και νερό. Διαπιστώνεται ακόμη πως και στις περιπτώσεις που οι χώροι επαρκούν, αυτοί υστερούν ως προς την ποιότητα, που σχετίζεται με την ησυχία ή την άνεση που χρειάζονται τα παιδιά, ή ακόμη με την ποικιλία του υλικού. Τονίζεται έτσι ότι “το μέσο νηπιαγωγείο της Αθήνας έχει ποιότητα χώρου κατώτερη από μέτρια”. Από την άποψη της λειτουργικότητας των χώρων διαπιστώθηκε ότι η πρόσβαση στους χώρους των νηπιαγωγείων γίνεται εύκολα από τα νήπια και η νηπιαγωγός έχει σχετικά υψηλή δυνατότητα επίβλεψης. Τα είδη των δραστηριοτήτων, που πραγματοποιήθηκαν με μεγαλύτερη ποικιλία, είχαν άμεση σχέση με την επάρκεια χώρων.

27. Ευγενία Κουτσουβάνου, *Η διαφοροποιημένη συμπεριφορά της νηπιαγωγού*, Εκπαιδευτήρια Κωστήα-Γείτονα, Αθήνα 1988.

28. Ευγενία Κουτσουβάνου- Βασίλης Γιαλαμάς, *Ο χώρος του νηπιαγωγείου και οι διαδικασίες μάθησης και διδασκαλίας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1996.

Στις παιδαγωγικές διαστάσεις του χώρου, τους οποίους χρησιμοποιεί το παιδί επικεντρώνεται η έρευνα του Δ. Γερμανού²⁹. Στόχοι της έρευνας είναι: 1. Να μελετηθούν και να συσχετισθούν τα χαρακτηριστικά των δύο τύπων “παιδικού χώρου” – εκείνου που είναι ειδικά διαμορφωμένος για να χρησιμοποιείται από τα παιδιά κυρίως της προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας και εκείνου που δημιουργείται αυθόρμητα από τα παιδιά στη διάρκεια του παιχνιδιού τους – ώστε να κατανοηθεί καλύτερα η παιδαγωγική τους ποιότητα και 2. Να διερευνηθούν οι δυνατότητες παιδαγωγικής παρέμβασης, με βάση τη σχέση του παιδιού με το χώρο και τις δυνατότητες που προσφέρει ο χώρος ως πεδίο αγωγής. Τα συμπεράσματα της έρευνας μπορούν να συνοψισθούν ως εξής: Η υλική υπόσταση των χώρων αγωγής (νηπιαγωγεία που στεγάζονται με δημοτικά και νηπιαγωγεία που στεγάζονται σε δικό τους χώρο) “έχει συνήθως χαμηλό βαθμό ευελιξίας και πολυπλοκότητας”. Τα χαρακτηριστικά των χώρων αυτών (διαστάσεις, σχήμα, μέγεθος, όγκος) συνδέονται με μια προκαθορισμένη λειτουργία, που παραπέμπει σε δεδομένα της κοινωνικο-πολιτισμικής πραγματικότητας και είναι εξαιρετικά δύσκολο να αλλάξουν χωρίς καταστροφή των υλικών στοιχείων. Ο ανελαστικός χαρακτήρας του υπαίθριου αρχιτεκτονικού χώρου (παιχνιδότοποι) δεν εμποδίζει το παιδί να μετατρέπει συμβολικά το χώρο, επενδύοντάς τον με τα δικά του συναισθηματικά και πολιτισμικά δεδομένα. Έτσι ο χώρος αποκτά πολλές διαφορετικές “ταυτότητες” και ενσωματώνει μεγάλη ποικιλία παιδικών δραστηριοτήτων. Τέλος, διαπιστώνεται ότι “το παιδί χρησιμοποιεί το σώμα του ως ‘εργαλείο’ για να διαμορφώσει το χώρο της δραστηριότητάς του, σύμφωνα με τις ανάγκες του”.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει τέλος η διδακτορική διατριβή της Ε. Μαραγκουδάκη³⁰. Στόχος της έρευνας είναι να εξετάσει αν στα παιδικά βιβλία προσχολικής ηλικίας, που χρησιμοποιούνται στα νηπιαγωγεία, εγγράφεται και αποτυπώνεται η διαφοροποίηση των φύλων κατά τα παραδοσιακά στερεότυπα. Τα γενικά συμπεράσματα της έρευνας μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: Τα βιβλία προβάλλουν και διαιώνίζουν την πατριαρχική δομή της οικογένειας. Ο χώρος της οικογένειας κυριολεκτικά ανδροκρατείται. Τα βιβλία αντικατοπτρίζουν και διαιώνίζουν τις σχετικές παραδοσιακές στερεότυπες αντιλήψεις για τα

29. Δημήτρης Γερμανός, *Χώρος και διαδικασίες αγωγής. Η Παιδαγωγική Ποιότητα του Χώρου*, Gutenberg, Αθήνα 2001.

30. Ελένη Μαραγκουδάκη, *Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2000.

χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των δύο φύλων. Τα βιβλία, τέλος, αντικατοπτρίζουν και διαιώνίζουν τον παραδοσιακό διαχωρισμό των παιδικών παιχνιδιών σε αγορίστικα και κοριτσίστικα.

Το βιβλίο του Σ. Πανταζή αποτελεί μια θεωρητική και ερευνητική προσέγγιση για το Παιχνίδι – Αντικείμενο στο χώρο του νηπιαγωγείου³¹. Στόχος της έρευνας είναι να ανιχνευθούν οι παιδαγωγικές γνώσεις των νηπιαγωγών σχετικά με την επιλογή των παιχνιδιών – αντικειμένων, που θα χρησιμοποιήσουν για να διαμορφώσουν ένα υλικό περιβάλλον, το οποίο να δημιουργεί προοπτικές ολόπλευρης προαγωγής του παιδιού. Τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούν να συνοψιστούν ως εξής: Ένα μεγάλο ποσοστό νηπιαγωγών θεωρούν πως το αντικείμενο – παιχνίδι είναι σημαντικό για τη διαδικασία της μάθησης του παιδιού, για την ενεργητική του συμμετοχή, για την οργάνωση περισσότερων δραστηριοτήτων και για αυτόνομες ασχολίες. Αντίθετα ένα μικρό ποσοστό νηπιαγωγών υποστηρίζουν ότι αγοράζουν παιχνίδια αντικείμενα απλώς για να παίζουν τα παιδιά. Ένα μεγάλο ποσοστό νηπιαγωγών πιστεύει επίσης ότι τα αντικείμενα – παιχνίδια στο χώρο του νηπιαγωγείου συμβάλλουν στην ολόπλευρη προαγωγή του παιδιού. Μια ακριβέστερη ανάλυση, με βάση τις μαρτυρίες των φοιτητών δείχνει πως ορισμένα παιχνίδια συμβάλλουν στην κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών, βοηθούν τα παιδιά να βρουν στρατηγικές για την υπερνίκηση των δυσκολιών, βοηθούν στην αναγνώριση των συναισθημάτων των άλλων και στην έκφραση των δικών τους συναισθημάτων, προάγουν τη δημιουργικότητα και την αισθητική ευαισθησία, ικανοποιούν την ανάπτυξη δεξιοτήτων, βοηθούν στην οργάνωση της σκέψης τους. Τα κύρια κριτήρια επιλογής των παιχνιδιών από τις περισσότερες νηπιαγωγούς είναι: η “ηλικία του παιδιού”, το “υλικό κατασκευής”, οι “προϋποθέσεις μάθησης”, η “προαγωγή της φαντασίας”, το “περιεχόμενο του παιχνιδιού”. Ωστόσο κριτήρια επιλογής παιχνιδιών, που θεωρούνται σημαντικά δεν λαβαίνουν υπόψη τους οι νηπιαγωγοί, προφανώς λόγω έλλειψης ενημέρωσης στον τομέα αυτό.

Η έρευνα των Α. Κοντάκου – Ν. Πολεμικού, έχει στόχο να περιγράψει και να αξιολογήσει τη μη λεκτική συμπεριφορά της νηπιαγωγού και του νηπίου και τις

31. Σπύρος Χ. Πανταζής, *Η Παιδαγωγική και το Παιχνίδι – Αντικείμενο στο Χώρο του Νηπιαγωγείου*, Gutenberg, Αθήνα 1997.

μεταξύ τους σχέσεις³². Από την έρευνα διαπιστώθηκε ότι: Η μη λεκτική θετική συμπεριφορά της νηπιαγωγού φαίνεται να ταυτίζεται με τη λεκτική θετική συμπεριφορά της. Αντίθετα υπάρχει ασυμφωνία μεταξύ της αρνητικής μη λεκτικής και αρνητικής λεκτικής συμπεριφοράς της νηπιαγωγού. Η θετική λεκτική συμπεριφορά των νηπίων εκδηλώνεται με θετική μη λεκτική συμπεριφορά ενώ η αρνητική μη λεκτική συμπεριφορά τους εκδηλώθηκε τόσο με αρνητική (50%) όσο και με θετική λεκτική συμπεριφορά (50%). Σε περίπτωση σύγκρουσης λεκτικών και μη λεκτικών μηνυμάτων το μεγαλύτερο ποσοστό των νηπίων προσανατολίζεται στο λεκτικό ερέθισμα. Η συμπεριφορά της νηπιαγωγού η οποία εμφανίζεται συχνότερα στα νηπιαγωγεία τοποθετείται στις κατηγορίες “καθοδηγεί, προσανατολίζει” και “ενημερώνει, επαναλαμβάνει” και λιγότερο συχνά στην κατηγορία “γελά, αστειεύεται”. Η νηπιαγωγός είναι τις περισσότερες φορές “απομακρυσμένη” από τα παιδιά μια που η σωματική επαφή νηπίων – νηπιαγωγού είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

Η διδακτορική διατριβή του Α. Παπαθανασίου, αναφέρεται σε παιδικούς σταθμούς³³. Πρόκειται για έρευνα με στόχο να εξεταστεί αν υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ του νέου αναλυτικού προγράμματος και των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται καθημερινά στους παιδικούς σταθμούς. Ως τεχνικές έρευνας χρησιμοποιήθηκαν η ανάλυση περιεχομένου του νέου αναλυτικού προγράμματος, η συστηματική παρατήρηση σε τάξεις παιδικών σταθμών και το ερωτηματολόγιο για το προσωπικό. Διαπιστώθηκε ότι πράγματι υφίσταται διάσταση μεταξύ θεωρίας και πράξης και ότι το εκπαιδευτικό προσωπικό υλοποιεί ένα πρόγραμμα, που το ίδιο έχει υιοθετήσει στην καθημερινή του πρακτική. Συμπεραίνεται τέλος ότι η πολιτεία δεν έχει ξεκάθαρη θέση για την αποστολή των παιδικών σταθμών, αν πρόκειται δηλαδή για ιδρύματα που παρέχουν φροντίδα ή εκπαίδευση.

Θα πρέπει ωστόσο να σημειωθεί εδώ ότι υπάρχουν ακόμη κάποιες ερευνητικές απόπειρες, οι οποίες δεν πληρούν βασικούς και κοινά αποδεκτούς όρους επιστημονικότητας, αν εξεταστούν τόσο από θεωρητική όσο και από μεθοδολογική

32. Αναστάσιος Κοντάκος – Νικήτας Πολεμικός, *Η μη λεκτική επικοινωνία στο Νηπιαγωγείο*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

33. Αντώνης Παπαθανασίου, *Προγράμματα και Δραστηριότητες στους Κρατικούς Παιδικούς Σταθμούς*, Τυπωθήτω, Αθήνα 2000.

Από την επιστροφή της βασικής ελληνοβουλίας σχετικά βιβλιογραφία μπορούμε να καταλάβουμε στις τελευταίες γενικές διευκρινίσεις. 1. Την τελευταία εικοσαετία το ερευνητικό ενδιαφέρον για το νηπιαγωγείο στράφηκε από τη δεσπολογία στις εμπειρικές διερευνήσεις. 2. Ορισμός από τις έρευνες έχουν πρακτικά συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση όψεως της λειτουργίας του σημερινού νηπιαγωγείου. 3. Παρ' όλες αυτές τις έρευνες το πεδίο της κατάρτισης του ελληνοβουλίας και η εσωτερική λειτουργία του δεν έχουν διερευνηθεί επαρκώς. Τα ιστορικοπρακτικά δεδομένα που διαθέτουμε τα οποία έχουμε αυτήν την κορίνη από το βιβλίο του Χ. Χαρίτου είναι περισσότερο περιληπτικά και κατανοητά παράρρημα της κατάρτισης του νηπιαγωγείου και οποία περιέχει γενικές πληροφορίες για την εφαρμογή του θεωρητικού πλαισίου πρόγραμμα που προαναφέραμε κατά τη διάρκεια του δευτεροβάθμιου επιμορφωτικού εκπαιδευτικού στην Ελλάδα.

Με την παρούσα έρευνα θα εισάγουμε να ερμηνεύουμε την εξέλιξη του θεωρητικού του νηπιαγωγείου μόνο σ' ένα νομό της χώρας. Είναι αποφανερές πως δεν πρόκειται εδώ να θέσουμε θέματα συγκριτικής μελέτης της προσχολικής εκπαίδευσης - θέματα εφόσον που απαιτούν συλλογικές διερευνήσεις και τα χωρικά ούτε φυσικά θέματα της σημερινής κοινωνικής λειτουργίας αυτής της εκπαίδευσης βιβλίου. Σημειώνουμε για λόγους που θα αναλύσουμε παρακάτω επιλέξαμε να διερευνήσουμε ιστορικά την ανακάλυψη του βασίου και την εσωτερική λειτουργία του νηπιαγωγείου την περίοδο 1949-1982 στο νομό Θεσσαλονίκης. Το θέμα αυτό δεν αναλύεται ως τώρα στο γνωστό σε διεθνή λογοτεχνία ιστορικό πεδίο.

34. Χαρακτηριστικό παράδειγμα το βιβλίο των Αλέξανδρου Κόκορα - Ηλία Μεταξοπούλου, *Διαδικασίες προβλήματα προσχολικής αγωγής*, Ρέθυμνο 1994. Η υποθέτηση "έρευνα" δε απηχείται σε σωστές θεωρητικές απερίτητες γι' αυτά οι μεταβλητές οι οποίες υποτίθεται ότι θέλει να διερευνήσει συγγενικά κατανοητά από τους. Η τεχνική έρευνας που χρησιμοποιείται είναι ερευνητική με δύο μόνο ερωτήσεις.

35. Για μια νεότερη εκδοχή σε ευρωπαϊκές χώρες βλ. τα σχετικά άρθρα Jean-Dominique Luc, "Pour une histoire européenne nationale et locale de la préscolarité", *Histoire de l'éducation* n° 82, Μόναχ 1999, σ. 5-22. David Groelin, "L' éducation collective des jeunes enfants en Suisse romande", *Histoire de l'éducation* n° 82, Μόναχ 1999, σ. 23-42 και Günilla Friederike Budda, "Histoire des jardins d'enfants en Allemagne", *Histoire de l'éducation* n° 82, Μόναχ 1999, σ. 43-27.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

A. ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

1. Τα πρώτα νηπιαγωγεία στην Ελλάδα (19ος αιώνας)

Η λειτουργία των πρώτων νηπιαγωγείων, από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, οφείλεται στις προσπάθειες εκπροσώπων χριστιανικών (ειδικότερα προτεσταντικών) οργανώσεων της Ευρώπης και της Αμερικής. Συγκεκριμένα το 1830 ο ελβετός Fr. Hildner ίδρυσε στη Σύρο ιδιωτικό σχολείο με την επωνυμία “Φιλελληνικόν Παιδαγωγείον”, στο οποίο μεταξύ των άλλων λειτουργούσε και νηπιαγωγείο για παιδιά 2-6 χρονών. Το πρόγραμμα μαθημάτων του 1834 περιλάμβανε: Ιερά Ιστορία, Διάφορα αντικείμενα, Στοιχεία Γεωγραφίας, Εργόχειρα³⁶. Το 1831, ένας ακόμη ιεραπόστολος, ο αμερικανός J. Hill και η γυναίκα του ιδρύουν σχολείο στην Αθήνα, το οποίο ονομάζουν “Φιλαδέλφειον”, στο οποίο λειτουργεί και νηπιακό τμήμα “με κύρια αποστολή να προετοιμάζει τους μικρούς μαθητές για τη φοίτησή τους στο δημοτικό σχολείο εμπνέοντάς τους κυρίως το θρησκευτικό συναίσθημα”³⁷. Η λειτουργία των νηπιαγωγείων αυτών συνδέεται στενά με την εκπαίδευση των γυναικών στην Ελλάδα. Σημαντική είναι η συμβολή του σχολείου των Hill και στην εκπαίδευση των νηπιαγωγών. Λειτουργήσαν σ’ αυτό τμήματα στα οποία δασκάλες αποκτούσαν κάποια ειδικευση για να διδάξουν σε νηπιαγωγεία, μια και “η Fr. Hill ήταν η μόνη εν Ελλάδι κατέχουσα την νηπιαγωγίαν”³⁸. Λίγο αργότερα, το 1864, και η Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία έθεσε ως στόχο την εκπαίδευση νηπιαγωγών. Παράλληλα λειτουργούσε εκεί “Νηπιακόν σχολείον”, το οποίο χρησίμευε για εξάσκηση των υποψηφίων νηπιαγωγών. Τα νηπιαγωγεία αυτά λειτουργούσαν αρχικά εφαρμόζοντας το σύστημα διδασκαλίας της Γαλλίας και αργότερα τη “νέαν γερμανικήν μέθοδον”³⁹. Εκτός απ’ αυτά σε μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας αλλά και στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού λειτουργήσαν

36. Δημήτρης Πολέμης, “Άγνωστα μονόφυλλα των εν Σύρω Μισσιοναρίων και ειδήσεις περί του Φιλελληνικού Παιδαγωγείου”, *Ο Ερασιστής*, τομ. 10, έτος 1’, αρ. 55, 1972, σ. 14-22.

37. Χαράλαμπος Χαρίτος, *Το ελληνικό νηπιαγωγείο...*, ό. π., σ. 93.

38. Γ. Γ. Παππαδόπουλος, “Περί των εν Σύρα σχολείων”, *Πανδώρα*, τομ. 15’, φυλλάδιον 367, 1 Ιουλίου 1865, σ. 185. Η έκθεση αναφέρεται στο δημοσυντήρητο νηπιαγωγείο της Ερμούπολης.

39. *Κανονισμός των Παρθεναγωγείων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας*, Αθήναι 1870, σ. 2 και *Πρακτικά της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας του έτους 1880*, Αθήναι 1881, σ. 15, στο Σιδηρούλα Ζιύγου-Καραστεργίου, ό.π., σ. 176-177.

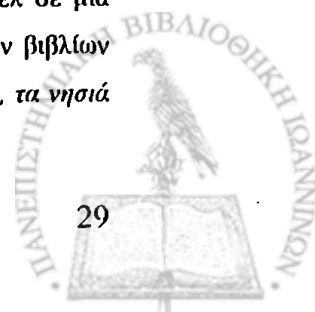

νηπιαγωγεία, με προσπάθειες ιδιωτών ή συλλόγων. Στα περισσότερα από τα νηπιαγωγεία που ιδρύθηκαν στο νεοελληνικό κράτος, τουλάχιστον ως το 1880, εφαρμόστηκε το γαλλικό αλληλοδιδασκτικό σύστημα, στο οποίο το μεγαλύτερο βάρος έπεφτε στη διδασκαλία στοιχειωδών γνώσεων, με στόχο να προετοιμάσουν τα νήπια για το δημοτικό σχολείο⁴⁰.

Εκείνη όμως που συστηματικά ασχολήθηκε με την προσχολική αγωγή στην Ελλάδα ήταν η Αικατερίνη Λασκαρίδου. Το όνομά της συνδέεται στενά τόσο με την καθιέρωση της μεθόδου Froebel στο ελληνικό νηπιαγωγείο, όσο και με την εκπαίδευση των νηπιαγωγών. Το 1867, μετά την αποχώρηση της Fr. Hill, το σχολείο των Hill μετονομάστηκε σε “Ελληνικόν Παρθεναγωγείον”, του οποίου τη διεύθυνση είχε η Αικατερίνη Λασκαρίδου, αρχικά με την Καλλιόπη Κεχαγιά και μετά μόνη της. Λίγα χρόνια αργότερα παρακολούθησε στη Γερμανία μαθήματα της μεθόδου Froebel. Επιστρέφοντας στην Ελλάδα φρόντισε για τη διάδοσή της μεθόδου με διαλέξεις, δημοσιεύματα αλλά κυρίως, από το 1880 με την εφαρμογή της φρεμπελιανής μεθόδου στο νηπιακό τμήμα του σχολείου της⁴¹. Η μέθοδος που προτείνει η Λασκαρίδου είναι επηρεασμένη από το Φρέμπελ και αποτελεί καινοτομία για την εποχή που εφαρμόστηκε, γιατί αποφεύγει τη διδασκαλία στοιχειωδών γνώσεων και εκμεταλλεύεται τις ψυχοκινητικές δυνατότητες των νηπίων, οι οποίες αναπτύσσονται

40. Όπως αναφέρει ο επιθεωρητής Δ. Πετρίδης, ύστερα από επιθεώρηση σε σχολεία της Σύρου, παραβιάζονται οι αρχές του νηπιαγωγείου “διότι διδάσκονται οι παίδες εν βιβλίοις ανάγνωσιν”, στο Δ. Γ. Πετρίδης, “Περί των εν Σύρα σχολείων”, *Παρνασσός*, τομ. Ε', 1881, σ. 123. Ένας ακόμη “επιθεωρητής” ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ν. Πολίτης, σε επιθεώρηση των σχολείων του Βόλου διαπιστώνει ότι τα νηπιαγωγεία “ουδαμώς διαφέρουσι της κατωτάτης τάξεως του σχολείου, διότι διδάσκεται εν αυτοίς και ανάγνωσις”, στο *Εκθέσεις των κατά το 1883 προς επιθεώρησιν των Δημοτικών σχολείων αποσταλέντων εκτάκτων επιθεωρητών*, Εθνικόν Τυπογραφείον, Αθήναι 1885, σ. 76.

41. Ο γερμανός φιλόλογος Karl Krumbacher που επισκέφτηκε το σχολείο της Λασκαρίδου το 1884-1885 αναφέρει χαρακτηριστικά “...όπως διαπιστώνει ένας Γερμανός βέβαια με ικανοποίηση, το παιδαγωγικό σύστημα του Φραιμπελ ακολουθείται εδώ με πλήρη συνέπεια. Η πνευματώδης και εξαιρετικά μορφωμένη διευθύντρια του ιδρύματος προσπαθεί με το λόγο και τη γραφή να επιβάλει στην Ελλάδα τη διάδοση αυτού του συστήματος αγωγής. Σε μια σειρά από διαλέξεις που έκανε στον “Παρνασσό” εν μέρει για μελλοντικές νηπιαγωγούς εν μέρει για ένα ευρύτερο κοινό, ανέλυσε το περιεχόμενο του συστήματος αυτού. Εκτός αυτού εξέθεσε τις βασικές αρχές του Φραιμπελ σε μια σειρά από δημοσιεύματα και τις εφάρμοσε πρακτικά με την ελληνική διασκευή διδακτικών βιβλίων του γερμανού παιδαγωγού...”. Βλ. Karl Krumbacher (μιτφρ.- επιμ. Π. Ενεπεκίδης), *Η Ελλάδα, τα νησιά και η Μικρά Ασία*, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 1994, σ. 53-54.

μέσα από την ενασχόληση με το παιχνίδι και τις κατασκευές. Με παρεμβάσεις όμως της ίδιας της Λασκαρίδου η μέθοδος προσαρμόστηκε στα ελληνικά δεδομένα⁴². Τέλος, στον τομέα της εκπαίδευσης των νηπιαγωγών η συμβολή της Λασκαρίδου είναι αξιοσημείωτη. Συγκεκριμένα από το 1880 ως 1885 δίδασκε δωρεάν τη μέθοδο του Froebel και έδινε “Φροβελιανά πτυχία”, α’ και β’ τάξεως, “καίτοι μη επικροτούμενα υπό της κυβερνήσεως”⁴³. Αυτές οι νηπιαγωγοί εργάστηκαν αργότερα εκτός από το “Ελληνικό Παρθεναγωγείο” και σε νηπιαγωγεία της Σμύρνης, της Αλεξάνδρειας, της Θεσσαλονίκης, της Οδησού⁴⁴. Οι προσπάθειες της Λασκαρίδου για την εκπαίδευση των νηπιαγωγών συνεχίζονται από τη θέση της προέδρου της “Ενώσεως των Ελληνίδων”. Το 1897 το σωματείο αυτό ίδρυσε “Διδασκαλείον Νηπιαγωγών”, το οποίο αργότερα έγινε κρατικό, ενώ παράλληλα λειτουργούσε και νηπιαγωγείο με την επωνυμία “νηπιακός κήπος”. Ενδεικτικά για το ρόλο που διαδραμάτισαν οι πρώτες νηπιαγωγοί, στις περιοχές που δίδαξαν, είναι όσα αναφέρονται από την Ειρήνη Λασκαρίδου: “[...]Ούτω πολλαί Νηπιαγωγοί εδέχοντο να διορισθούν εις ημιάγρια και ξενόγλωσσα χωρία, όπου ωργιάζεν η εχθρική προπαγάνδα και κατενθουσιασμένοι έγγραφον τους θριάμβους των, πώς δηλ. με την Λασκαρίδειον μέθοδον ημπόρεσαν όχι μόνον τα νήπια να εξελληνίσουν, αλλά και τους γονείς να εξημερώσουν και φρονηματίσουν εις βαθμόν ώστε εις τους

42. Χαρακτηριστικά αναφέρει η ίδια: “Εκφέρομεν την ευχήν όπως κατά την παρ’ ημίν πλήρη εισαγωγήν του φροβελιανού συστήματος προστεθώσι τρία έτι κιβώτια εις τα υπάρχοντα επτά, εν οίς να ευρίσκωσιν οι ελληνόπαιδες κιονόκρανα και στύλους αναπαριστώντας τους τρεις ρυθμούς της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Τούτο ευκολώτατα κατορθούται και θέλει είσθαι η συμπλήρωσις μάλιστα των προηγουμένων” στο Αικ. Λασκαρίδου, *Πραγματεία περί του Φροβελιανού συστήματος, εν Αθήναις 1885* (ανάτυπον), σ. 46. Το παράθεμα από το Χαράλαμπος Χαρίτος, *Το Ελληνικό νηπιαγωγείο...*, ό.π., σ. 170.

43. Βλ. Αικ. Λασκαρίδου, “Το Φροβελιανόν σύστημα εν Ελλάδι”, *Εστία*, τομ. Κ’, αρ. 505, 1 Σεπτεμβρίου 1885, σ. 609. Οι σχετικές πληροφορίες για τη λειτουργία του Ελληνικού Παρθεναγωγείου και την εκπαίδευση των πρώτων νηπιαγωγών παρέχονται και στο κείμενο του Α.Π. Κουρτίδη, βλ. Α.Π.Κ(ουρτίδης), “Ελληνικόν Παρθεναγωγείον Αικατερίνης Λασκαρίδου”, *Εστία*, τομ. ΚΔ’, αρ. 606, 9 Αυγούστου 1887, σ. 513-518. Ολόκληρο αυτό το κείμενο αναδημοσιεύεται στο: Ελένη Φουρναράκη, *Εκπαίδευση και αγωγή των κοριτσιών, Ελληνικοί προβληματισμοί (1830-1910)*. Ένα ανθολόγιο, ΙΑΕΝ-ΓΓΝΓ, Αθήνα 1987, σ. 335-342.

44. Βλ. Αικ. Λασκαρίδου, “Το φροβελιανόν...”, ό.π., σ. 609-610.

ενδόξους πολέμους του 1912 και 1913 να φανούν θαυμαστά αποτελέσματα”⁴⁵.

- Από την επισκόπηση της ιστορίας της προσχολικής αγωγής το 19^ο αιώνα γίνεται σαφές πως την αποκλειστική ευθύνη για την ίδρυση και λειτουργία των νηπιαγωγείων είχαν είτε διάφοροι σύλλογοι είτε ιδιωτικοί φορείς. Ο πρωταγωνιστικός ρόλος, τον οποίο έπαιξε την εποχή αυτή η ελληνική αστική τάξη ήταν αποτέλεσμα κοινωνικοοικονομικών μεταβολών, που συνέβησαν τις δυο τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα⁴⁶. Την περίοδο αυτή επισημαίνεται η ανάγκη μεταρρύθμισης του εκπαιδευτικού συστήματος, αίτημα που θα διατυπωθεί καθαρά στα νομοσχέδια της κυβέρνησης Θεοτόκη το 1899⁴⁷. Μέσα σ’ αυτό το κλίμα κι ενώ ήδη λειτουργούσαν νηπιαγωγεία εξήντα περίπου χρόνια πριν, το κράτος αποφάσισε να ασχοληθεί με την προσχολική αγωγή λίγο πριν την εκπνοή του 19^{ου} αιώνα. Συγκεκριμένα το 1895 με το νόμο ΒΤΜΘ’ “περί στοιχειώδους ή δημοτικής εκπαίδευσως” και το διάταγμα “περί συστάσεως νηπιαγωγείων” το κράτος, χωρίς να έχει την πρόθεση να ιδρύσει νηπιαγωγεία, επιχειρεί να νομιμοποιήσει και ταυτόχρονα να ελέγξει την ίδρυση και τη λειτουργία τους⁴⁸. Με το νόμο αυτό επιτρέπεται σε ιδιώτες “ανεγνωρισμένης χρηστότητας” να ιδρύουν νηπιαγωγεία, με την έγκριση βέβαια του κράτους. Ορίζεται η ηλικία των παιδιών που θα φοιτήσουν στο νηπιαγωγείο και τα προσόντα του διδακτικού προσωπικού. Ακόμη καθορίζονται οι στόχοι που πρέπει να επιδιώκονται σ’ αυτό, δηλαδή προετοιμασία για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση με τη διδασκαλία “στοιχείων” των μαθημάτων του δημοτικού σχολείου, ενώ υπογραμμίζεται παράλληλα πως επιδιώκεται “δια παιδιών, ασκήσεων και ευμεθόδου διδασκαλίας” να μένει “αμετάπτωτος η χαρά και η γαλήνη εν ταις ψυχαίς των παιδων”. Τέλος, ορίζεται το ωρολόγιο πρόγραμμα, το

45. Ειρήνη Λασκαρίδου, *Πώς να μορφώσωμεν ανθρώπους, επί τη βάσει των έργων της Αικατερίνης Λασκαρίδου*, τυπογραφείον “Εστία”, εν Αθήναις 1933, σ. 45.

46. Νίκος Γ. Σβωρώνος, *Επισκόπηση της ελληνικής ιστορίας*, Θεμέλιο, Αθήνα 1994, σ. 101- 103.

47. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Α. Φραγκουδάκη “Την τελευταία εικοσαετία του 19ου αιώνα η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται από σημαντική κρίση στο χώρο των ιδεών, επακόλουθο οικονομικών και κοινωνικών ανακατατάξεων και γενεσιουργό αίτιο πολλών αλλαγών που εκκρεμούν.[...] Οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι της εποχής πιστεύουν ότι βασική προϋπόθεση για την οικονομική πρόοδο, την εδραίωση μιας κοινωνίας δικαίου, τη λύση του εθνικού ζητήματος, είναι να μορφωθεί ο λαός”, στο Άννα Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Κέδρος, Αθήνα 1977, σ. 18-19.

48. Βλ. Αλέξης Δημαράς (επιμ.), *Η μεταρρύθμιση...*, ό.π., τομ. Β’, σ. κβ’-κγ’.

οποίο υποδεικνύει τις δραστηριότητες, που θα πρέπει να πραγματοποιούνται στις τρεις τάξεις του νηπιαγωγείου. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα βασίζεται στο σύστημα του Froebel⁴⁹.

2. Η εξέλιξη της προσχολικής αγωγής στην Ελλάδα (20ος αιώνας)

Τα πρώτα χρόνια του 20ου αιώνα η εικόνα της προσχολικής αγωγής παρουσιάζεται η ίδια όπως και το προηγούμενο διάστημα. Τα νηπιαγωγεία της περιόδου αυτής στα όρια της ελληνικής επικράτειας λειτούργησαν κυρίως χάρη στην ιδιωτική πρωτοβουλία και λιγότερο σε προσπάθειες δήμων ή κοινοτήτων. Απευθύνονται περισσότερο σε παιδιά εύπορων αστικών οικογενειών με στόχο την ομαλότερη προσαρμογή τους στο δημοτικό σχολείο. Τα νηπιαγωγεία του εξωελλαδικού χώρου έχουν ως κύριο στόχο την εξοικείωση των παιδιών με την ελληνική γλώσσα και τη “συγκράτηση του εθνικού φρονήματος”. Το σύστημα διδασκαλίας που ακολουθείται γενικά είναι το φρεμπελιανό, όπως είχε οριστεί στο διάταγμα του 1896. Η εκπαίδευση των νηπιαγωγών γινόταν στα ήδη υπάρχοντα ιδιωτικά ιδρύματα⁵⁰. Το 1904 αναγνωρίστηκε από το κράτος το διδασκαλείο νηπιαγωγών της Ένωσης των Ελληνίδων και καθορίστηκαν οι όροι λειτουργίας του⁵¹.

Στις αρχές του αιώνα οι κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που συνέβησαν είχαν αντίκτυπο και στην εκπαιδευτική πραγματικότητα. Από τη μία το κίνημα στο Γουδί το 1909 και η κατάληψη της πολιτικής εξουσίας από την αστική τάξη και από την άλλη η ενσωμάτωση νέων εδαφών στο ελληνικό κράτος προσδιόρισαν το πνεύμα των νομοσχεδίων του 1913, της κυβέρνησης Βενιζέλου⁵². Στον τομέα της

49. Βλ. διάταγμα “περί συστάσεως νηπιαγωγείων” της 30 Απριλίου 1896 και “Εβδομαδιαίο ωρολόγιον πρόγραμμα νηπιαγωγείων” κατά το άρθρο 4 του διατάγματος της 30 Απριλίου 1896, στο Αλέξης Δημαράς, ό.π., τεκμ. 98, σ. 7-13.

50. Οι πληροφορίες για την εικόνα των νηπιαγωγείων και την εκπαίδευση των νηπιαγωγών στις αρχές του αιώνα είναι αντλημένες από το Χαράλαμπος Χαρίτος, *Το ελληνικό...*, ό.π., σ. 214-216 και σ. 260-267.

51. Β.Δ. της 2 Ιουνίου 1904, “Περί αναγνωρίσεως του υπό της Ένώσεως των Ελληνίδων ιδρυθέντος Διδασκαλείου Νηπιαγωγών” (ΦΕΚ 120/8-6-1904), στο Σήφης Μπουζάκης - Χρήστος Τζήκας, *Η κατάρτιση των Δασκάλων - Διδακταλισσών και των Νηπιαγωγών στην Ελλάδα. Η περίοδος των διδασκαλείων 1834-1933*, τομ. Α', Gutenberg, Αθήνα 1996, τεκμ. 131, σ. 83 και 339-341.

52. Όπως αναφέρει η Α. Φραγκουδάκη, “Η κυριότερη καινοτομία τους είναι η καθαρά αστική αντίληψη της προσαρμογής του σχολείου στις ανάγκες της οικονομικής ανάπτυξης που εδώ είναι σαφέστατα διατυπωμένη”, Άννα Φραγκουδάκη, *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση...*, ό.π., σ. 28.

προσχολικής αγωγής τονίζεται η ανάγκη ίδρυσης κρατικών νηπιαγωγείων, ώστε να συνηθίσουν να μιλούν ελληνικά τα παιδιά εκείνα, τα οποία ζουν σε ξενόγλωσσο περιβάλλον, για να είναι έτσι επιτυχής η φοίτησή τους στο δημοτικό⁵³. Τα νομοσχέδια αυτά δεν ψηφίστηκαν από τη Βουλή. Με το Β.Δ. του 1914, “περί προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και της μέσης εκπαιδευσεως των νέων χωρών” τροποποιήθηκε ο τρόπος ίδρυσης νηπιαγωγείων, καθορίστηκε ο αριθμός των νηπίων που αναλογεί σε μια νηπιαγωγό (μια νηπιαγωγός προς ογδόντα νήπια) και η ηλικία φοίτησης των νηπίων⁵⁴. Την ίδια χρονιά, με το Β.Δ. “Περί ιδρύσεως διδασκαλείων εκατέρου των φύλων προς μόρφωσιν διδασκάλων της δημοτικής εκπαιδευσεως”, δόθηκε η δυνατότητα στο Υπουργείο Παιδείας να ιδρύει διδασκαλεία νηπιαγωγών εκεί όπου λειτουργούν και διδασκαλεία θηλέων και αναγνωρίστηκε ως ισότιμο με τα κρατικά το διδασκαλείο της “Ενώσεως των Ελληνίδων”. Έτσι ως το 1929 ιδρύθηκαν διδασκαλεία νηπιαγωγών εκτός από την Αθήνα, στα Γιάννενα, η έδρα του οποίου μεταφέρθηκε αργότερα στους Φιλιάτες, στη Θεσσαλονίκη, το οποίο αργότερα καταργήθηκε για να επανιδρυθεί στην Έδεσσα, στην Κοζάνη, στις Σέρρες, στην Καστοριά και στη Φλώρινα, σε περιοχές δηλαδή με ξενόγλωσσο πληθυσμό, όπου υπήρχε άμεση ανάγκη διάδοσης της ελληνικής γλώσσας⁵⁵. Παράλληλα στις

53. “Εν τούτοις αι εις τινά μέρη και της παλαιάς και της νέας Ελλάδος προσιδιάζουσαι συνθήκαι κατέστησαν αισθητήν την ανάγκην της ιδρύσεως νηπιαγωγείων εκ μέρους του κράτους [...] Τα νηπιαγωγεία ταύτα κύριον σκοπόν θα έχωσι να συνηθίσωσιν τους παίδας εκείνους, οτινες ανεπαρκώς εν τω οίκω έχουσιν ασκηθή εις τούτο, ούτως ώστε να μην προσκρούει εις δυσχερείας και να μη υπόκειται εις αποτυχίαν η δημοτική εκπαίδευσις εις τα μέρη ταύτα”, όπως αναφέρει η αιτιολογική έκθεσις του νομοσχεδίου περί δημοτικής Εκπαιδευσεως (συντάκτης Δ. Γληνός). Το παράθεμα είναι από το: Φίλιππος Ηλιού (επιμ.), *Δημήτρης Γληνός. Άπαντα*, τόμ. Β' (1910-1914), Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σ. 259. Πρβλ. “Σήμερον όμως, ότε η Ελλάς ητυχήσε να έχη πολλούς πληθυσμούς υπό την εξουσίαν αυτής, θα ήτο έλλειψις στοιχειώδους πρόνοιας από μέρους της Πολιτείας να μη μεριμνήση περί ιδρύσεως νηπιαγωγείων, όπως τα τέκνα του λαού ερχόμενα εις το έκτον έτος είναι παρεσκευασμένα δια να δεχθώσι την μόρφωσιν των δημοτικών σχολείων γνωρίζοντα την μητρικήν των γλώσσαν. Καθιστώμεν λοιπόν υποχρεωτικήν την εκπαίδευσιν όπου το κράτος ήθελεν ιδρύσει νηπιαγωγεία από του τετάρτου έτους [...]”, από την αγόρευση στη Βουλή του υπουργού Ι. Τσιριμώκου, στο Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση, Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 1913-1929*, τόμ. Α', Gutenberg, Αθήνα 1994, σ.188

54. Βλ. Β.Δ. 344, 24 Απριλίου 1914 “Περί προσωπικού των σχολείων της Δημοτικής και της Μέσης Εκπαιδευσεως των νέων χωρών” (ΦΕΚ 348, τχ. Α').

55. Βλ. Σήφης Μπουζάκης – Χρήστος Τζήκας, *Η κατάρτιση...*, τόμ. Α', ό.π., σ. 61-62.

συγκεκριμένες περιοχές – Μακεδονία και Ήπειρο – αυξήθηκε ο αριθμός των νηπιαγωγείων⁵⁶.

Οι επόμενες εξελίξεις στο χώρο της προσχολικής αγωγής συνδέονται με Βενιζελική διακυβέρνηση του 1928. Τα προηγούμενα χρόνια ο πληθυσμός της Ελλάδας είχε αυξηθεί σημαντικά, εξ' αιτίας της διεύρυνσης των συνόρων του ελληνικού κράτους, μετά τη νικηφόρα έκβαση των βαλκανικών πολέμων αλλά και εξ' αιτίας της έλευσης ενάμιση περίπου εκατομμυρίου προσφύγων με την ανταλλαγή των μειονοτήτων, όπως όριζε η Συνθήκη της Λοζάννης, το 1923⁵⁷. Έτσι το 1929 επισημάνθηκε η ανάγκη επέκτασης του θεσμού του νηπιαγωγείου, όχι μόνο στις περιοχές με ξενόφωνο πληθυσμό όπως ίσχυε ως τώρα, αλλά σε όλη τη χώρα. Ιδιαίτερα τονίστηκε η ανάγκη ίδρυσης νηπιαγωγείων σε περιοχές που κατοικούσαν φτωχά κοινωνικά στρώματα του πληθυσμού, ώστε να παρέχεται στα παιδιά αυτά προστασία αλλά και εκπαίδευση, για να μπορούν αργότερα να ανταποκριθούν στις σχολικές τους υποχρεώσεις⁵⁸. Με το νόμο “Περί στοιχειώδους εκπαίδευσεως” του 1929 ορίστηκε ότι: Στο νηπιαγωγείο φοιτούν νήπια ηλικίας 4-6 χρονών, όχι υποχρεωτικά, μειώνεται ο αριθμός νηπίων κατά τάξη από ογδόντα σε σαράντα νήπια και “σκοπός των νηπιαγωγείων είναι η δι’ απλών και τερπνών παιδιών, ασχολιών και ασκήσεων υποβοήθησις της σωματικής και πνευματικής εξελίξεως των νηπίων και η δια του τρόπου τούτου προπαρασκευή αυτών δια το δημοτικόν σχολείον”⁵⁹. Η φροντίδα για την προσχολική αγωγή, που αποτυπώνεται στα νομοσχέδια του 1929, συνέβαλε στην αύξηση του αριθμού των νηπιαγωγείων τα επόμενα χρόνια⁶⁰.

Η περίοδος που ακολουθεί ως τον πόλεμο του 1940 παρά τη φαινομενική ευημερία της αστικής τάξης, χαρακτηρίζεται από “έλλειψη κοινωνικής και πολιτικής

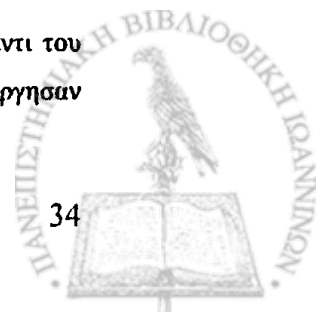
56. Η αύξηση αυτή δεν είναι ομοιόμορφη σε όλες τις περιοχές της χώρας. Χαρακτηριστικό είναι ότι το σχολικό έτος 1926-27 λειτούργησαν 359 νηπιαγωγεία σε όλη τη χώρα, από τα οποία 280 στη Μακεδονία και 40 στην Ήπειρο, όπως αναφέρεται στο Χαράλαμπος Χαρίτος, *Το ελληνικό...*, ό.π., σ. 248.

57. Νίκος Σβορώνος, ό.π., σ. 124-125.

58. Βλ. “Γενική εισηγητική έκθεσις επί των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων” (2-4-1929), στο Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις...*, ό.π., τόμ. Α', σ. 236-237.

59. Βλ. Ν. 4397, 16 Αυγούστου 1929, “Περί στοιχειώδους εκπαίδευσεως” (ΦΕΚ 309/ 24-8-1929, τχ. Α').

60. Κατά το σχολικό έτος 1930-31 ο αριθμός των νηπιαγωγείων αυξήθηκε κατά 64,2% έναντι του σχολικού έτους 1926-27. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε. ενώ το 1926-27 λειτούργησαν 302 δημόσια νηπιαγωγεία, το 1930-31 τα δημόσια νηπιαγωγεία που λειτούργησαν ήταν 496.

ισορροπίας”, με αποκορύφωμα την επιβολή της δικτατορίας από το Μεταξά (4 Αυγούστου 1936)⁶¹. Η κοινωνικοπολιτική κατάσταση της χώρας αντικατοπτρίζεται και στην εκπαίδευση, με διώξεις ενάντια στους διαφωνούντες με το καθεστώς δασκάλους, με αναπροσανατολισμό του βασικού σκοπού της αγωγής στο τρίπτυχο πατρίς – θρησκεία – οικογένεια και με την παρέμβαση της ΕΟΝ (της νεολαίας του κόμματος) στον κρατικό μηχανισμό⁶².

Στα χρόνια του πολέμου και της κατοχής το εκπαιδευτικό σύστημα δεν λειτούργησε ομαλά, εξαιτίας του κινδύνου των βομβαρδισμών, του φόβου σκληρών αντίποινων των στρατευμάτων Κατοχής λόγω της Εθνικής Αντίστασης, της δεινής επισιτιστικής κατάστασης, της καταστροφής ή επίταξης των διδακτηρίων και της έλλειψης διδακτικού προσωπικού⁶³. Ειδικότερα τα νηπιαγωγεία παρέμειναν κλειστά όλο αυτό το διάστημα. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον την περίοδο αυτή παρουσιάζουν οι προτάσεις για την παιδεία, που υποβλήθηκαν στην “Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης” (Π.Ε.Ε.Α.) από δυο επιτροπές αντιστασιακών οργανώσεων (ΕΑΜ, ΕΛΑΣ). Συγκεκριμένα για την προσχολική ηλικία (για παιδιά έως 6 χρονών) “το σχέδιο μιας λαϊκής παιδείας” προέβλεπε τη δημιουργία παιδικών σταθμών, νηπιαγωγείων, παιδικών εξοχών, συμβουλευτικών σταθμών κλπ⁶⁴.

Οι προτάσεις αυτές δεν εφαρμόστηκαν μετά την απελευθέρωση. Ο πόλεμος, η κατοχή, οι εμφύλιες συρράξεις και οι πολιτικές εξελίξεις, που ακολούθησαν, ήταν οι λόγοι που οδήγησαν το εκπαιδευτικό σύστημα σε στασιμότητα ή μάλλον σε οπισθοδρόμηση⁶⁵. Τη δεκαετία του '50 το αίτημα για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ήρθε ξανά στην επικαιρότητα, παίρνοντας μάλιστα “διαστάσεις εθνικές”⁶⁶. Παράλληλα την περίοδο αυτή αυξάνεται το παγκόσμιο ενδιαφέρον για την

61. Νίκος Σβορώνος, *ό.π.*, σ. 128-132.

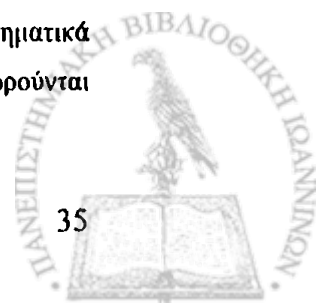
62. Βλ. Αλέξης Δημαράς, *ό.π.*, σ. μζ'-ν', τεκμ.158,159,162,162α, 164, σ.183-184, σ. 186-188 και σ. 189-190. Πρβλ. Αντώνης Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ. 33-34.

63. Βλ. Κωνσταντίνος Καλαντζής, *Η Παιδεία εν Ελλάδι*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002, σ. 102.

64. Βλ. *Σχέδιο μιας Λαϊκής Παιδείας. Εισήγηση του Ε.Α.Μ. και της Ε.Π.Ο.Ν. στη Γραμματεία Παιδείας της Π.Ε.Ε.Α.*, 1944, σ. 6-12.

65. Αλέξης Δημαράς, *ό.π.*, τομ. Β', σ. ν' - νδ'.

66. Ειδικότερα, συντηρητικοί διανοούμενοι, όπως π.χ. ο Ν. Εξαρχόπουλος, θα τονίζουν συστηματικά αυτές τις διαστάσεις. Βλ. Νικ. Ι. Εξαρχόπουλου “Το Εκπαιδευτικόν Πρόβλημα. Δεν συγχωρούνται αναβολαί”, *Το Βήμα*, 3-2-1953, στο Αλέξης Δημαράς, *ό.π.*, τομ. Β', τεκμ. 175, σ. 225.

προστασία και την εκπαίδευση των παιδιών⁶⁷. Στην Ελλάδα έγινε μια προσπάθεια να αυξηθεί ο αριθμός των νηπιαγωγείων, χωρίς όμως αυτά να είναι αρκετά για την πλήρη κάλυψη των αναγκών. Στα τέλη του 1954 το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο του Υπουργείου Παιδείας έστειλε στα νηπιαγωγεία της χώρας σχέδιο διατάγματος, το οποίο καθόριζε τις δραστηριότητες των νηπίων στα νηπιαγωγεία, με σκοπό, από το σχολικό έτος 1954-55, να εφαρμοστεί δοκιμαστικά από τις νηπιαγωγούς και να προταθούν βελτιώσεις και αλλαγές. Στο κείμενο είναι προφανείς οι επιδράσεις από το σύστημα διδασκαλίας της Montessori, χωρίς όμως να εγκαταλειφθεί εντελώς η εφαρμογή της μεθόδου Froebel. Χαρακτηριστικά αναφέρεται: “Εάν τεθή ως βάση το σύστημα Montessori, τότε την κυρίαν διδακτικήν ενέργειαν θέλει αποτελέσει η απασχόλησις των νηπίων με τα σχετικά εποπτικά μέσα του συστήματος Montessori τόσοσιν δια την άσκησιν των διαφόρων αισθήσεων, όσον και δια την νοη(τι)κήν εξέλιξιν των νηπίων με κεντρικήν επιδίωξιν την διέγερσιν της αυτενεργείας, τόνωσιν της πρωτοβουλίας ως και τον εθισμόν εις συνεργασίαν μετά των λοιπών ομηλικών νηπίων [...] Όπου δεν υπάρχει συλλογή εποπτικών μέσων κατά το σύστημα Montessori τότε θα τίθεται εις εφαρμογήν το σύστημα Froebel, δια της προμήθειας των επτά δώρων του συστήματος Froebel”.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι το διάταγμα προέβλεπε την εφαρμογή διαφορετικού προγράμματος στα νηπιαγωγεία, τα οποία λειτουργούσαν σε περιοχές με ξενόφωνο πληθυσμό: “Εις τα νηπιαγωγεία τα ιδρυμένα εις ξενόφωνους πληθυσμούς ενδείκνυται όπως λαμβάνεται ιδιαίτερα πρόνοια δια την στοιχειώδη διδασκαλίαν εις τα ξενόφωνα νήπια της ελληνικής γλώσσης”⁶⁸.

67. Ειδικότερα για την προσχολική ηλικία σημειώνουμε ότι το 1948 ιδρύθηκε στην Πράγα η Παγκόσμια Οργάνωση Προσχολικής Αγωγής (Organisation Mondiale pour l' Education Pré-scolaire – OMEP) με σκοπό την προώθηση μελετών και ερευνών, που αφορούν την αγωγή της νηπιακής ηλικίας και γενικά την προαγωγή της νηπιακής εκπαίδευσης, στο πνεύμα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, για τη διαφύλαξη της ειρήνης, την αρμονική συνεργασία και την αμοιβαία κατανόηση μεταξύ των λαών, ανεξάρτητα από φυλετικές, θρησκευτικές ή πολιτικές διαφορές. Η Ελλάδα γίνεται επίσημα μέλος της οργάνωσης το 1959. Βλ. Π. Κυριαζοπούλου- Βαληνάκη, *Νηπιαγωγική*, τομ. 1, ό.π., σ. 270-276.

68. Το σχέδιο του διατάγματος κοινοποιήθηκε στις διευθύντριες των ελληνικών νηπιαγωγείων με τη Διαταγή του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, υπ' αρ. 139177/11-12-1954, “Περί καθορισμού ενασχολήσεων, παιδιών και ασκήσεων νηπίων εν τοις νηπιαγωγείοις”, βλ. Χαράλαμπος Χαρίτος, ό.π., σ. 231-235.

Το 1957 συγκροτήθηκε από την κυβέρνηση Κ. Καραμανλή ειδική επιτροπή – “Επιτροπή Παιδείας” – με σκοπό τη μελέτη των εκπαιδευτικών προβλημάτων και τη διατύπωση προτάσεων. Στις προτάσεις της Επιτροπής Παιδείας, το 1958, αναφέρεται ανάμεσα σε άλλα πως πρέπει να δοθεί απόλυτη προτεραιότητα στο εκπαιδευτικό ζήτημα, να βρεθούν οι αναγκαίοι πόροι “δια να αποκτήσει η Χώρα μας επαρκή εις αριθμόν, υγιεινά και πλήρως εξοπλισμένα με εγκαταστάσεις και όργανα διδασκαλίας διδακτήρια δι’ όλους τους τύπους των σχολείων καθώς και καλώς καταρτισμένον, εις αριθμόν επαρκές και ικανοποιητικώς αμειβόμενον διδακτικόν προσωπικόν”, να αναθεωρηθεί η οργάνωση και το πρόγραμμα των σχολείων. Δεν παραλείπεται επίσης να τονιστεί ότι: “Ο εκ του ελληνικού και του χριστιανικού πνεύματος εμφορούμενος ‘ανθρωπισμός’ έχει δημιουργήσει δια το Έθνος μας μακράν και ιεράν παράδοσιν, η οποία πρέπει να αποτελεί το απαρασάλευτον δια την εκπαίδευσιν των νέων μας βάθρον”⁶⁹. Η άποψη αυτή βρισκόταν σε απόλυτη συμφωνία με το σύνταγμα του 1952, το οποίο όριζε: “Εις πάντα τα σχολεία μέσης και στοιχειώδους εκπαίδευσως η διδασκαλία αποσκοπεί την ηθικήν και πνευματικήν αγωγήν και την ανάπτυξιν της ηθικής συνειδήσεως των νέων επί τη βάσει των ιδεολογικών κατευθύνσεων του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού”⁷⁰. Ειδικότερα για την προσχολική ηλικία, στα Πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας, προτείνεται “να ιδρυθούν προοδευτικώς νηπιαγωγεία αγροτικού τύπου εις μικρά χωρία και απομακρυσμένους οικισμούς της Χώρας” και “εις τας μεγάλας πόλεις της χώρας νηπιαγωγεία αστικού τύπου”. Παρόλο που “αναγνωρίζεται η μεγάλη σημασία, την οποίαν έχει δια την διάπλασιν του χαρακτήρος η εκπαίδευσις κατά την τρυφεράν ηλικίαν [...] πλήρες δίκτυον νηπιαγωγείων [...] είναι αδύνατον επί του παρόντος να αναλάβη ο δημόσιος προϋπολογισμός”⁷¹. Τα μέτρα για την εκπαίδευσιν του 1959 – τόσο ως προς την έκταση όσο και ως προς το περιεχόμενο – δε θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως μεταρρύθμιση. Ειδικότερα στην προσχολική αγωγή δε γίνεται καμιά αναφορά⁷². Η μόνη αλλαγή που συντελέστηκε αυτή τη χρονιά ήταν η μετονομασία του Διδασκαλείου νηπιαγωγών στην Καλλιθέα σε “Σχολή

69. Βλ. *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας, 24 Ιουνίου 1957 – 10 Ιανουαρίου 1958*, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, Αθήναι 1958, σ. 20-23.

70. Βλ. Σύνταγμα της Ελλάδος του 1952, άρθ. 16.

71. *Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας*, ό.π., σ. 23.

72. Βλ. Αλέξης Δημαράς, ό.π., τομ. Β', σ. νη'. Πρβλ. Γεωργίου Φλουρή, *Αναλυτικά προγράμματα για μια νέα εποχή στην εκπαίδευσιν*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1983, σ. 135.

Νηπιαγωγών” και η αναδιοργάνωση του κατά τον τύπο των Παιδαγωγικών Ακαδημιών, με διετή, υποχρεωτική φοίτηση και με προϋπόθεση εισαγωγής το απολυτήριο του εξαταξίου γυμνασίου⁷³. Ήδη από το 1958 στα Πορίσματα της Επιτροπής Παιδείας είχε τονιστεί: “Δια της αναδιοργανώσεως του Διδασκαλείου Νηπιαγωγών Καλλιθέας (κατά τον τύπον των παιδαγωγικών ακαδημιών, ήτοι με πλήρη γυμνασιακήν παιδείαν των υποψηφίων και διετή φοίτησιν) και δια της ιδρύσεως ενός ακόμη ομοίου εν Μακεδονία να προνοήσωμεν δια την επαγγελματικήν κατάρτισιν νηπιαγωγών πλήρους μορφώσεως, προοριζομένων να πλαισιώσουν τα δι’ ιδιωτικής πρωτοβουλίας ή δαπάναις ευαγών ιδρυμάτων (ενδεχομένως και του κράτους), δημιουργούμενα και δημιουργηθησόμενα εις τας μεγάλας πόλεις της χώρας νηπιαγωγεία αστικού τύπου”⁷⁴.

Το 1962 εκδόθηκε το Β.Δ. “Περί του αναλυτικού προγράμματος των νηπιαγωγείων του Κράτους”, το οποίο ήταν το πρώτο επίσημο αναλυτικό πρόγραμμα του ελληνικού νηπιαγωγείου. Το διάταγμα αποτελείται από τρία άρθρα. Με το πρώτο άρθρο καθορίζεται ο σκοπός των δραστηριοτήτων του νηπιαγωγείου. Συγκεκριμένα αναφέρεται: “Αι εν τω Νηπιαγωγείω παιδιαί, ασκήσεις και παιδαγωγικαί ασχολαί των νηπίων αποβλέπουν: εις την θρησκευτικήν, ηθικήν και κοινωνικήν διαπαιδαγώγησιν των νηπίων, την μετ’ ευχερείας και ανέσεως χρήσιν της ελληνικής γλώσσης, την μύησιν εις την αριθμητικήν σκέψιν, την άσκησιν των αισθητηρίων, την αρμονικήν και ομαλήν ανάπτυξιν του σώματος, την καλλιέργειαν των δεξιοτήτων της χειρός και της αισθήσεως του καλού”.

Ειδικότερα επιδιώκεται η θρησκευτική αγωγή (με προσευχές, τελετές και θρησκευτικές ιστορίες), η ηθική και κοινωνική αγωγή (με την πρότυπη συμπεριφορά της νηπιαγωγού και τη συνεχή άσκηση των νηπίων για την επίτευξη των επιθυμητών συμπεριφορών), η γλωσσική αγωγή (με την ελεύθερη έκφραση των νηπίων, τη διήγηση παραμυθιών, το παίξιμο κουκλοθέατρου, την απαγγελία ποιημάτων, την ανάλυση φράσεων με χρήση κινητών γραμμάτων, το χωρισμό λέξεων σε συλλαβές και των συλλαβών σε γράμματα), η μουσική αγωγή (με μουσική, τραγούδια, ρυθμική γυμναστική και χορό), ο σχηματισμός αριθμητικών εννοιών (με την εμπειρία από την καθημερινή χρήση αντικειμένων, με συγκρίσεις και μετρήσεις), η άσκηση των

73. Βλ. Ν.Δ. 3997, 9 Οκτωβρίου 1959, “Περί σχολής Νηπιαγωγών και άλλων τινών διατάξεων”(ΦΕΚ 226/ 20-10-59, τχ. Α’).

74. Βλ. Πορίσματα Επιτροπής Παιδείας. ό.π., σ. 35.

αισθητηρίων (διάκριση χρωμάτων, σχημάτων, ήχων, οσμών, γεύσεων), η σωματική αγωγή (ρυθμική ή μιμητική γυμναστική ή άσκηση των αναπνευστικών οργάνων). Άλλες μορφές απασχόλησης στο νηπιαγωγείο είναι: τα παιχνίδια, οι χειροτεχνικές και οι κηπουρικές εργασίες. Στο δεύτερο άρθρο επισημαίνεται πως ουσιαστική προϋπόθεση για την επιτυχία του σκοπού του νηπιαγωγείου αποτελεί η δημιουργία κατάλληλου περιβάλλοντος από άποψη εγκαταστάσεων, επίπλωσης και μέσων διδασκαλίας, ώστε να εξασφαλίζουν την ευχάριστη διαμονή και την άνετη παιδαγωγική απασχόληση των νηπίων. Η ζωή στο νηπιαγωγείο θα πρέπει να έχει τα χαρακτηριστικά θερμής οικογενειακής ατμόσφαιρας, ώστε να ενθαρρύνονται οι αυθόρμητες εκδηλώσεις των νηπίων και η ατομική ή ομαδική απασχόλησή τους. Το τρίτο άρθρο περιλαμβάνει “διάγραμμα ημερήσιας απασχολήσεως των νηπίων”, σημειώνεται όμως πως δε θα πρέπει να ακολουθείται αυστηρά, αλλά η νηπιαγωγός επωφελούμενη από τα ενδιαφέροντα και τις εκδηλώσεις των νηπίων θα μπορεί με δική της πρωτοβουλία να οργανώνει την καθημερινή εργασία στο νηπιαγωγείο⁷⁵.

Το αναλυτικό πρόγραμμα του 1962 είναι επηρεασμένο από το σύστημα διδασκαλίας της Montessori, διατηρεί όμως και στοιχεία της μεθόδου Froebel, χωρίς να γίνεται ρητή αναφορά σε κάποιο παιδαγωγικό μοντέλο. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του είναι ότι προετοιμάζει τα νήπια για τη φοίτηση τους στο δημοτικό σχολείο⁷⁶. Όπως και στο σχέδιο προγράμματος του 1954, γίνεται κι εδώ ιδιαίτερη αναφορά στη γλωσσική αγωγή νηπίων, που φοιτούν σε νηπιαγωγεία ξενόφωνων περιοχών⁷⁷.

Τα χρόνια αυτά η αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής η οποία ξεπερνά την αντίστοιχη γεωργική⁷⁸, η σταθεροποίηση της ελληνικής οικονομίας που παρατηρείται

75. Β.Δ. 494, 15 Ιουλίου 1962, “Περί του αναλυτικού Προγράμματος των Νηπιαγωγείων του Κράτους” (ΦΕΚ 124/9-8-62, τχ. Α’).

76. Στα πλαίσια της γλωσσικής άσκησης προβλέπεται η ανάλυση των λέξεων σε συλλαβές και των συλλαβών σε γράμματα, με τη χρήση κινητών γραμμμάτων, επισημαίνεται όμως “χωρίς η ασχολία αυτή να προσλαμβάνει τον χαρακτήρα συστηματικής διδασκαλίας”. Επίσης σχετικά με το σχηματισμό αριθμητικών εννοιών αναφέρεται πως “αι γνώσεις αυτές αποσαφηνίζονται και συστηματοποιούνται πληρέστερον κατά το δεύτερον έτος της φοιτήσεως”.

77. Συγκεκριμένα ο στόχος στα νηπιαγωγεία αυτά είναι να εξοικειωθούν τα νήπια με την κοινή ομιλούμενη. Η διδασκαλία θα πρέπει να ξεκινά με απλά παραγγέλματα και να αναφέρεται σε ονόματα ή ρήματα, τα οποία δηλώνουν αντικείμενα ή ενέργειες που μπορούν να αντιληφθούν τα νήπια.

78. Νίκος Σβορώνος, ό.π., σ. 146.

καθώς και η πρώτη σύνδεση της χώρας με την κοινή αγορά, υπαγορεύουν την ανάγκη για διαρθρωτικές αλλαγές στην οικονομία και ταυτόχρονα στην εκπαίδευση⁷⁹.

Η μεγάλη απεργία των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με αιτήματα συνδικαλιστικά και οι φοιτητικές διαδηλώσεις με το κύριο αίτημα του 15% για την παιδεία είναι ενδεικτικά των διαστάσεων που είχε πάρει το αίτημα για μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος. Στο “κεντρώο διάλειμμα 1963-1965” που ακολούθησε⁸⁰, στον τομέα της προσχολικής αγωγής, παρατηρούμε αύξηση του αριθμού των δημοσίων νηπιαγωγείων και μάλιστα μεγαλύτερη από την αντίστοιχη των περασμένων ετών⁸¹. Οι νηπιαγωγοί που αποφοιτούσαν από τη Σχολή νηπιαγωγών Καλλιθέας δεν επαρκούσαν για την κάλυψη των αναγκών των νηπιαγωγείων, οπότε ιδρύθηκαν και λειτούργησαν από το 1966-67 και για τέσσερα χρόνια μονοτάξια τμήματα νηπιαγωγών προσαρτημένα στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες Θεσσαλονίκης, Ιωαννίνων, Φλώρινας, Αλεξανδρούπολης. Ήδη τα τμήματα αυτά λειτουργούσαν κατά διαστήματα από το 1942. Ακόμη ιδρύθηκαν δύο νέα στις Π. Α. Λάρισας και Λαμίας⁸².

Την περίοδο της δικτατορίας η αλλαγή προσανατολισμού στην εκπαίδευση αντανακλάται και στη διατύπωση του σκοπού του νηπιαγωγείου: “Εις το νηπιαγωγείον επιδιώκεται η υποβοήθησις της σωματικής και ψυχικής αναπτύξεως των νηπίων δια καταλλήλων παιδιών, ασχολιών και ασκήσεων, η απόκτησις καλών συνηθειών και ιδία καθαριότητος, τάξεως και υπακοής, ως και η επίτευξις ομαλής προσαρμογής εις την ομαδικήν ζώην”⁸³. Λίγο αργότερα θα τονιστεί πάλι σχετικά με το νηπιαγωγείο: “(1) Η Δημοτική εκπαίδευσις περιλαμβάνει την Προσχολικήν Αγωγήν και την Στοιχειώδη Εκπαίδευσιν. Η Προσχολική αγωγή παρέχεται εις τα

79. Χαράλαμπος Νούτσος, *Προγράμματα...*, ό.π., σ. 273.

80. Νίκος Σβορώνος, ό.π., σ. 148.

81. Ωστόσο δε γίνεται συστηματική αντιμετώπιση του θέματος της προσχολικής αγωγής, μια και όπως υποστηρίζεται “[...] η προσχολική αγωγή στην Ελλάδα δεν αντιμετωπίζεται από το κράτος σαν ουσιαστική βαθμίδα στην εκπαίδευση”, βλ. Ελ. Φαλιάγγα- Παπανικολάου, “Η προσχολική αγωγή”, στο *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Συζητήσεις, κρίσεις, απόψεις 1956-1965*, “Προοδευτική Παιδεία”, Αθήνα 1966, σ. 400-409.

82. Βλ. Χαράλαμπος Χαρίτος, *Το ελληνικό...*, ό.π., σ. 275-276.

83. Α.Ν. 129, 19 Σεπτεμβρίου 1967, “Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως και άλλων τινών διατάξεων” (ΦΕΚ 163/25-9-67, τχ. Α’), άρθ. 6.

Νηπιαγωγεία, (2) Τα νηπιαγωγεία παρέχουν το κατάλληλον περιβάλλον και αγωγήν δια την σωματικήν, ψυχικήν, κοινωνικήν και γλωσσικήν καλλιέργειαν των νηπίων⁸⁴.

Την ίδια περίοδο συστάθηκαν δυο σχολές νηπιαγωγών ανώτερες, διетуός φοίτησης, στην Καρδίτσα και στη Θεσσαλονίκη⁸⁵. Αργότερα, το 1974, ιδρύθηκε μία ακόμη στα Χανιά. Την ίδια χρονιά, θεσμοθετήθηκε η μετεκπαίδευση των νηπιαγωγών στο Μαράσλειο Διδασκαλείο σε δύο τμήματα. Στο ένα οι νηπιαγωγοί, μετά από εισιτήριες εξετάσεις, μορφώνονται κυρίως σε θέματα Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας ενώ στο άλλο ειδικεύονται σε θέματα αγωγής “αποκλινόντων” παιδιών⁸⁶.

Με τη μεταπολίτευση, αυξάνεται το ενδιαφέρον για την προσχολική εκπαίδευση. Στις συζητήσεις της Βουλής, πριν την ψήφιση του σχετικού νόμου, τονίζεται ιδιαίτερα η κοινωνική και παιδαγωγική σημασία του νηπιαγωγείου καθώς και η αναγκαιότητα γενίκευσης του θεσμού, έτσι που να υπάρχει η δυνατότητα πρόσβασης στα νηπιαγωγεία από όλα τα νήπια⁸⁷. Με το νόμο 309 του 1976, επανακαθορίζεται ο σκοπός του νηπιαγωγείου: “Σκοπός του Νηπιαγωγείου είναι να συμπληρώσει και να ενισχύση την οικογενειακήν ανατροφήν δια της διδασκαλίας τρόπων εκφράσεως και συμπεριφοράς και δια της καλλιέργειας έξεων, δια των οποίων τα νήπια θα αναπτυχθούν σωματικώς και διανοητικώς και θα προσαρμοστούν εις το φυσικόν και κοινωνικόν περιβάλλον των⁸⁸. Στον ίδιο νόμο ορίζονται οι διαδικασίες ίδρυσης, κατάταξης και κατάργησης νηπιαγωγείων, της οργάνωσης και

84. Ν.Δ. 651, 27 Αυγούστου 1970, “Περί οργανώσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως και διοικήσεως του προσωπικού αυτής” (ΦΕΚ 179/ 29-8-70, τχ. Α’).

85. Ν.Δ. 1057, 17 Δεκεμβρίου 1971, “Περί Σχολών Νηπιαγωγών” (ΦΕΚ 271/23-12-71, τχ. Α’).

86. Π.Δ. 54, 23 Ιουνίου 1973, “Περί μετεκπαιδεύσεως μείζονος διάρκειας των νηπιαγωγών εις το Μαράσλειον Διδασκαλείον Δημοτικής Εκπαιδεύσεως” (ΦΕΚ 141/ 6-7-73, τχ. Α’).

87. Ενδεικτικά ο Ε. Π. Παπανούτσος αναφέρει τις ελλείψεις που υπάρχουν σε νηπιαγωγεία και διδακτικό προσωπικό, προκειμένου να γενικευτεί ο θεσμός στην Ελλάδα και τις επιφυλάξεις του για την αποτελεσματικότητα του νομοσχεδίου “Και έτσι παραμένει και φοβούμαι ότι θα παραμείνη για κάμποσα χρόνια η αγωγή του νηπίου είδος πολυτελείας για τις ευπορούσες τάξεις”, βλ. Πρακτικά Βουλής (αποσπάσματα), Συνεδρίασις ΡΘ’ (Δευτέρα, 5 Απριλίου 1976), στο Σήφης Μπουζάκης, *Εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική εκπαίδευση. Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 1959-1964-1976/77-1985*, τόμ. Β’, Gutenberg, Αθήνα 1995, σ. 204.

88. Αξίζει να σημειωθεί πως επισημαίνεται εδώ η δυνατότητα καλλιέργειας έξεων και αλλαγής συμπεριφοράς, θέση που φαίνεται να επηρεάζεται από τη μιχελβιοριστική άποψη, βλ. Αντώνης Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ. 23.

της λειτουργίας τους, ρυθμίζονται μισθολογικά και βαθμολογικά θέματα του διδακτικού προσωπικού και καθορίζονται τα προσόντα για το διορισμό των νηπιαγωγών. Επίσης για πρώτη φορά καθιερώνεται ο θεσμός των επιθεωρητών προσχολικής εκπαίδευσης⁸⁹. Την ίδια εποχή και συγκεκριμένα από το 1979 οι νηπιαγωγοί είχαν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουν επιμορφωτικά μαθήματα διάρκειας ενός έτους στις Σχολές Επιμόρφωσης Λειτουργών Δημοτικής Εκπαίδευσης (ΣΕΛΔΕ), οι οποίες λειτουργούσαν σε διάφορες πόλεις ως το 1993, οπότε καταργήθηκαν⁹⁰.

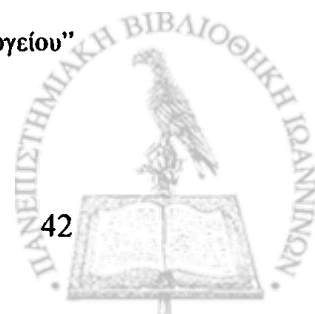
Το αναλυτικό πρόγραμμα του 1962 ίσχυσε ως το 1980, οπότε εκδόθηκε νέο⁹¹. Στο πρόγραμμα αυτό – το οποίο εφαρμόστηκε από το σχολικό έτος 1981-82 – επισημαίνεται πως “το νήπιο αντιμετωπίζεται στο σύνολό του ως ένα ον με αυτοτέλεια, ιδιαιτερότητα και δυναμισμό”.

Αν συγκρίνουμε το πρόγραμμα αυτό με το αντίστοιχο του 1962 βρίσκουμε ότι και τα δυο κινούνται στα ίδια γενικά πλαίσια. Ωστόσο στο νεότερο αναλυτικό πρόγραμμα διακρίνουμε κάποια σημεία διαφοροποίησης, ως απόρροια των ψυχολογικών και παιδαγωγικών εξελίξεων σε διεθνές επίπεδο και της αλλαγής των αντιλήψεων για τα νήπια και το νηπιαγωγείο καθώς και της καλύτερευσης της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Τονίζεται έτσι ιδιαίτερα α. η σημασία του παιχνιδιού για την ψυχοπνευματική και σωματική ανάπτυξη του παιδιού, β. η αποφυγή ανάγνωσης και γραφής στο νηπιαγωγείο, γ. η εξασφάλιση ελευθερίας κινήσεων των νηπίων, δ. η ελαστικότητα στην εφαρμογή του προγράμματος. Οι δραστηριότητες και οι ενασχολήσεις στο νηπιαγωγείο οργανώνονται σύμφωνα με το “Κέντρο Διαφέροντος” των νηπίων. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην οργάνωση του χώρου του νηπιαγωγείου, συγκεκριμένα ορίζεται πως ο χώρος θα πρέπει να

89. Ν. 309, 30 Απριλίου 1976, “Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως” (ΦΕΚ 100/ 30-4-76, τχ. Α’). Η οργάνωση και η λειτουργία των νηπιαγωγείων καθορίζεται επίσης με το Π.Δ. 484, 25 Μαΐου 1977, “Περί οργανώσεως και λειτουργίας των Δημοσίων και Ιδιωτικών Νηπιαγωγείων” (ΦΕΚ 149/1-6-77, τχ. Α’).

90. Π.Δ. 255, 3 Απριλίου 1979, “Περί οργανώσεως και λειτουργίας Σχολών Επιμορφώσεως Λειτουργών Δημοτικής Εκπαιδεύσεως (ΣΕΛΔΕ)” (ΦΕΚ 71/13-4-79).

91. Π.Δ. 476, 22 Μαΐου 1980, “Περί Αναλυτικού και Ωρολογίου Προγράμματος του Νηπιαγωγείου” (ΦΕΚ 132/ 31-5-80, τχ. Α’).

διαμορφώνεται σε “γωνιές”⁹². Ακόμη αναφέρεται πως ο ρόλος της νηπιαγωγού έγκειται στο να κατευθύνει και να προωθεί τα νήπια στις δραστηριότητες και ενασχολήσεις τους.

Τα τελευταία χρόνια, με την ίδρυση των παιδαγωγικών τμημάτων νηπιαγωγών στα Πανεπιστήμια Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Πάτρας, Ιωαννίνων, Θράκης και Κρήτης αναζωπυρώνεται το ενδιαφέρον για την προσχολική εκπαίδευση⁹³. Τα τμήματα αυτά αρχίζουν τη λειτουργία τους την ακαδημαϊκή χρονιά 1984-85⁹⁴. Ακολουθεί η διαδικασία εξομοίωσης των πτυχιούχων, που προέρχονται από τις σχολές νηπιαγωγών, με τους πτυχιούχους των παιδαγωγικών τμημάτων των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων⁹⁵.

Από την ιστορική επισκόπηση προκύπτει η γενική καταρχήν διαπίστωση πως η εξάπλωση του θεσμού του νηπιαγωγείου στην Ελλάδα συντελέστηκε με ρυθμούς αργούς. Στον πίνακα 1 (βλ. στο παράρτημα) δίνονται στοιχεία για την εξέλιξη της λειτουργίας των δημοσίων νηπιαγωγείων στη χώρα μας, την περίοδο 1938-39 ως 1980-81. Από την παρουσίαση των αριθμητικών στοιχείων φαίνεται μια συνεχής αύξηση του αριθμού των εγγεγραμμένων νηπίων, του αριθμού των νηπιαγωγείων, που λειτούργησαν στην επικράτεια, και του αριθμού των νηπιαγωγών, τη συγκεκριμένη περίοδο – αν εξαιρέσουμε βέβαια μια μείωση των μεγεθών (νήπια, νηπιαγωγεία, νηπιαγωγοί) το 1955-56 σε σχέση με τα αντίστοιχα μεγέθη του 1938-39, η οποία οφείλεται πιθανώς σε μείωση του πληθυσμού των παιδιών προσχολικής ηλικίας εξ’ αιτίας του παγκόσμιου πολέμου, της κατοχής και του εμφυλίου πολέμου.

92. Ενδεικτικό σημείο των διαφοροποιήσεων του προγράμματος αυτού, σε σχέση με εκείνο του 1962, είναι πως ενώ πριν θεωρήθηκε ως απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία του έργου του νηπιαγωγείου, η δημιουργία ενός κατάλληλου παιδαγωγικού περιβάλλοντος από πλευράς υλικοτεχνικής υποδομής, τώρα η υλικοτεχνική υποδομή θεωρείται δεδομένη και δίνεται έμφαση στην οργάνωση του χώρου του νηπιαγωγείου. Βλ. Χρήστου Σαϊτή, ό.π., σ. 77.

93. Για την ίδρυση των τμημάτων αυτών βλ. Ν. 1268, 16 Ιουλίου 1982, “Για τη δομή και τη λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων”, (ΦΕΚ 87/16-7-82, τχ. Α’, άρθ. 46).

94. Η οργάνωση και λειτουργία των παιδαγωγικών τμημάτων καθορίζεται από το Π.Δ. 320, 3 Σεπτεμβρίου 1983, “Οργάνωση και λειτουργία των Παιδαγωγικών Τμημάτων των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων”, (ΦΕΚ 116/7-9-83, τχ. Α’).

95. Π.Δ. 130, 30 Μαρτίου 1990, “Προϋποθέσεις και διαδικασία εξομοίωσης των αποφοίτων των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και των Σχολών Νηπιαγωγών προς τους πτυχιούχους των Παιδαγωγικών Τμημάτων Α.Ε.Ι.” (ΦΕΚ 52/6-4-90, τχ. Α’).

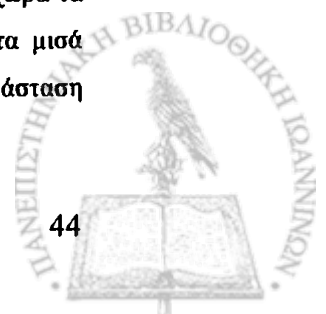
Από τον πίνακα παρατηρούμε επίσης πως βελτιώνονται σταδιακά οι αναλογικοί δείκτες (σχέση νηπιαγωγού προς νήπια). Αν το 1938-39 η αναλογία αυτή ήταν 1:48, το 1960-61 ήταν 1:35, το 1970-71 ήταν 1:32 και το 1980-81 ήταν 1:22. Από τα στοιχεία φαίνεται ακόμη πως το ποσοστό του πληθυσμού προσχολικής ηλικίας, που είναι εγγεγραμμένο στα δημόσια νηπιαγωγεία, αν και είναι διαρκώς αυξανόμενο, παραμένει σε χαμηλά επίπεδα. Το 1938-39 μόνο το 9,9% του πληθυσμού έχει εγγραφεί σε κρατικά νηπιαγωγεία, το 1960-61 το 10,9%, το 1970-71 το 24,3% και το 1980-81 το ποσοστό αυτό αυξάνεται στο 45,8%.

Ειδικότερα χρειάζεται να επισημάνουμε ότι η κατανομή των νηπιαγωγείων στις διάφορες περιοχές της χώρας παρουσιάζει εξαιρετικό ερευνητικό ενδιαφέρον. Παρατηρούμε πως το ενδιαφέρον της Πολιτείας για την ίδρυση νηπιαγωγείων στράφηκε κατά προτεραιότητα στις περιοχές που κατοικούνταν από ξενόγλωσσο πληθυσμό⁹⁶. Έτσι τα περισσότερα νηπιαγωγεία λειτούργησαν εκεί που υπήρχε άμεση ανάγκη γλωσσικής επίδρασης των νηπίων, κύρια στη Μακεδονία και δευτερευόντως στην Ήπειρο⁹⁷. Αυτή η κατανομή των νηπιαγωγείων ίσχυσε για αρκετές δεκαετίες, ενώ από τη δεκαετία του '70 αρχίζει να διαφαίνεται μια πιο συμμετρική κατανομή⁹⁸.

96. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται από το Γ. Ράλλη κατά την αγόρευσή του στη Βουλή το 1976 "...τα νηπιαγωγεία ιδρύθησαν πρώτον εις παραμεθορίους περιοχές και τούτο διότι εκεί υπήρχαν ιδιωτισμοί. Ήθελε τότε η Πολιτεία να μαθαίνουν τα παιδιά από νεαρής ηλικίας την γνησίαν ελληνικήν και όχι διαλέκτους και ιδιωτισμούς", βλ. Πρακτικά Βουλής, Συνεδρίασις ΡΘ' (Δευτέρα, 5 Απριλίου 1976).

97. Η διαφοροποίηση, που υπήρξε στην ίδρυση νηπιαγωγείων σε διάφορες περιοχές της χώρας, ίσχυσε και στην ίδρυση παιδικών σταθμών. Ο Α. Παπαθανασίου αναφέρει σχετικά: "Εκεί δηλαδή που η Πολιτεία ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη του εθνικού φρονήματος και τη διαμόρφωση μιας εθνικής ιδεολογίας, ιδρύει παιδικούς σταθμούς, με απώτερη επιδίωξη να επηρεάσει τη διαμόρφωση της γλώσσας και του χαρακτήρα των νηπίων", Αντώνης Παπαθανασίου, ό.π., σ. 55.

98. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 1926-27 από τα 359 νηπιαγωγεία που λειτουργούσαν στη χώρα τα 280 βρισκόνταν στη Μακεδονία και τα 40 στην Ήπειρο. Το 1956-57 περισσότερα από τα μισά νηπιαγωγεία λειτούργησαν στις περιοχές αυτές ενώ από το 1975-76 και ύστερα η κατάσταση ισορροπεί, Χαράλαμπος Χαρίτος, *Το ελληνικό...*, ό.π., σ. 248-249.

Β. ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ

Γνωρίζουμε πως ο βαθμός διείσδυσης του σχολικού μηχανισμού και σε επίπεδο προσχολικής εκπαίδευσης δεν είναι ο ίδιος ως προς τους νομούς της χώρας⁹⁹. Γι' αυτό το πρώτο ερώτημα, το οποίο αφορά το θέμα μας μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: Η εξάπλωση του θεσμού του νηπιαγωγείου στο νομό Θεσπρωτίας, διαγράφει την ίδια τροχιά με το σύνολο της ελληνικής επικράτειας;

Για να μελετήσουμε την εξέλιξη του νηπιαγωγείου στο νομό Θεσπρωτίας είναι απαραίτητο να προσδιορίσουμε το χώρο, στα όρια του οποίου διαδραματίζονται και εξελίσσονται τα μεγέθη στα οποία αναφερόμαστε. Έτσι θα πρέπει αρχικά να εξετάσουμε τους οικολογικούς και δημογραφικούς παράγοντες, την ιστορική εξέλιξη της περιοχής, την κοινωνική διαστρωμάτωση και το επίπεδο των οικονομικών δραστηριοτήτων του πληθυσμού, στοιχεία δηλ. τα οποία συνθέτουν την ακριβή φυσικο-κοινωνική εικόνα του νομού. Ακόμη θα πρέπει να συνεξετάσουμε το εκπαιδευτικό επίπεδο των κατοίκων καθώς και την εξάπλωση και λειτουργία του δικτύου των σχολείων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο νομό, την περίοδο που εξετάζουμε.

1. Ποσοτικά δεδομένα

Ο νομός Θεσπρωτίας βρίσκεται στο βορειοδυτικό τμήμα της Ηπείρου και συνορεύει βόρεια με την Αλβανία, ανατολικά με το νομό Ιωαννίνων, νότια με το νομό Πρέβεζας, ενώ δυτικά βρέχεται από το Ιόνιο πέλαγος. Η έκταση του νομού είναι 1.515 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Η περιοχή του νομού Θεσπρωτίας, η οποία προσαρτήθηκε στο ελληνικό κράτος το 1913, υπαγόταν αρχικά στη δικαιοδοσία της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου. Το 1936 συστάθηκε ο νομός Θεσπρωτίας, ο οποίος απαρτίστηκε από τις επαρχίες Θυάμιδος, Παραμυθιάς και Φιλιατών, που υπάγονταν πριν στο νομό Ιωαννίνων και την επαρχία Μαργαριτίου που υπαγόταν στο νομό Πρέβεζας¹⁰⁰. Έδρα του νομού ορίστηκε η κοινότητα Ηγουμενίτσας, η οποία αργότερα έγινε δήμος. Το 1937 ορίστηκαν οι κοινότητες, οι οποίες αποσπάστηκαν από τους νομούς Ιωαννίνων και Πρέβεζας και υπάγονταν πλέον στο νεοσύστατο νομό

99. Βλ. π.χ. την κλασική εργασία του Κωνσταντίνου Τσουκαλά, ό.π., σ. 404-429.

100. Α.Ν. 353, 25 Νοεμβρίου 1936, "Περί συστάσεως νομού Θεσπρωτίας εν Ηπείρω" (ΦΕΚ 525/27-11-36, τχ. Α').

Θεσπρωτίας¹⁰¹. Το 1946 οι κοινότητες Αγιάς, Ανθούσης, Αμμουδιάς, Θέμελου, Μεσοποτάμου, Καστρίου (Φαναρίου), Κυψέλης, Πάργας και το 1948 η κοινότητα Λειβαδαρίου αποσπάστηκαν από το νομό Θεσπρωτίας και από τότε ανήκουν διοικητικά στο νομό Πρέβεζας¹⁰².

Ο πληθυσμός του νομού Θεσπρωτίας σύμφωνα με τις επίσημες απογραφές διαμορφώθηκε ως εξής: Το 1940 ο νομός περιλάμβανε 56.734 κατοίκους (δεν συμπεριλαμβάνεται εδώ ο πληθυσμός των κοινοτήτων, οι οποίες μετά το 1947 ανήκουν στο νομό Πρέβεζας), το 1951 47.299 κατοίκους, το 1961 52.125 κατοίκους, το 1971 40.684 και το 1981 41.278 κατοίκους. (βλ. πίν. 2 στο παράρτημα).

Στο διάστημα αυτών των σαράντα ετών που εξετάζουμε παρατηρούμε αυξομειώσεις στον πληθυσμό του νομού. Συγκεκριμένα (βλ. πίν. 2, στο παράρτημα) σημειώθηκε μείωση του πληθυσμού, κατά 16,6% μεταξύ 1940-1951, που οφείλεται κύρια στις εκκαθαρίσεις και την αποχώρηση τελικά από το νομό, το 1944, των μουσουλμάνων Τσάμηδων, οι οποίοι ζούσαν ως τότε στην περιοχή¹⁰³. Μεταξύ των απογραφών 1951 και 1961 σημειώνεται αύξηση του πληθυσμού κατά 10,2%, ενώ την περίοδο 1961-1971 η μείωση του πληθυσμού που παρατηρείται, εγγίζει το 22%, οφείλεται βασικά στη μετανάστευση των κατοίκων τόσο στο εξωτερικό όσο και στο

101. Β.Δ. 21 Μαρτίου 1937, "Περί ορισμού των κοινοτήτων των υπαγομένων διοικητικώς εις τον νομόν Θεσπρωτίας" (ΦΕΚ 119/1-4-37, τχ. Α').

102. Α.Ν. 950, 14 Φεβρουαρίου 1946 "Περί υπαγωγής κοινοτήτων εκ του Νομού Θεσπρωτίας εις τον Νομόν Πρεβέζης" (ΦΕΚ 49/16-2-46, τχ. Α') και Β.Δ. 31 Δεκεμβρίου 1948, "Περί διοικητικών μεταβολών μεταξύ ομόρων Νομών και Επαρχιών" (ΦΕΚ 334/31-12-48, τχ. Α'). Βλ. και χάρτη στο παράρτημα.

103. Κατά τη διάρκεια του ελληνοϊταλικού πολέμου οι Τσάμηδες δε δίστασαν να επιτεθούν εναντίον του ελληνικού στρατού. Ακόμη κατά τη διάρκεια της ιταλικής και γερμανικής κατοχής, συνεργάστηκαν με τους Ιταλούς και τους Γερμανούς, προέβησαν σε πολλές αξιόποινες πράξεις και επιδόθηκαν σε βιαιότητες εναντίον των Ελλήνων. Την άνοιξη του 1944 στο πλαίσιο των επιχειρήσεων εναντίον των Γερμανών, κρίθηκε αναγκαίο από τη βρετανική συμμαχική αποστολή να διαλύσει ο Ναπολέων Ζέρβας τα ένοπλα σώματα των Τσάμηδων, τα οποία ήλεγχαν τις ηπειρωτικές ακτές, προκειμένου να διευκολυνθεί ο ανεφοδιασμός του Ε.Δ.Ε.Σ. από την Ιταλία. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1944, αποχώρησαν στην Αλβανία 16.000-18.000 Τσάμηδες. Βλ. *Ήπειρος 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1997, σ. 401, όπου και η προηγούμενη σχετική βιβλιογραφία.

εσωτερικό της χώρας¹⁰⁴. Το τελευταίο διάστημα που εξετάζουμε, 1971-1981, παρατηρούμε μικρή αύξηση του πληθυσμού, της τάξης του 1,5%.

Η κατανομή του πληθυσμού του νομού την περίοδο 1940-1981 σε ημιαστικό και αγροτικό – αστικός πληθυσμός δεν καταγράφηκε στο νομό – σύμφωνα με τις απογραφές του πληθυσμού των ετών 1940, 1951, 1961, 1971, 1981 παρουσιάζει επίσης χαρακτηριστικές μεταβολές (βλ. πίν. 3 στο παράρτημα).

Από αυτόν τον πίνακα φαίνεται πως σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε ο πληθυσμός του νομού, στο μεγαλύτερο ποσοστό του, κατοικούσε σε αγροτικές περιοχές. Ο ημιαστικός πληθυσμός υπολείπεται του αγροτικού σε όλες τις απογραφές της περιόδου, παρουσιάζει ωστόσο μια σταθερή αυξητική τάση. Συγκεκριμένα από 8,3% που ήταν το ποσοστό του ημιαστικού πληθυσμού το 1940, αυξάνεται σταδιακά και το 1981 φτάνει στο 28,3% του συνολικού πληθυσμού του νομού. Οι ημιαστικές περιοχές ήταν, στην απογραφή του 1940, η Παραμυθιά και οι Φιλιάτες και στις επόμενες απογραφές η Ηγουμενίτσα, η Παραμυθιά και οι Φιλιάτες. Ο αγροτικός πληθυσμός το 1940 σε ποσοστό 91,7%, μειώνεται σταδιακά και το 1981 αποτελεί το 71,7% του πληθυσμού του νομού.

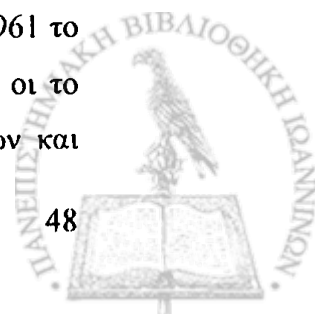
Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός του νομού και η κατάταξη του σε πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα οικονομικής δραστηριότητας και κατά φύλο, σύμφωνα με τις απογραφές του 1951, 1961, 1971 και 1981 αποτυπώνεται στον πίν. 4 στο παράρτημα. Σύμφωνα με τις επίσημες απογραφές, ο ενεργός πληθυσμός το 1951 ήταν 14.030 και αποτελούσε το 29,7% του συνολικού πληθυσμού, το 1961 ήταν 17.314 δηλαδή το 33,2%, το 1971 ήταν 12.320 και αποτελούσε το 30,3% και το 1981 ήταν 13.939, δηλαδή το 33,8% του συνόλου του πληθυσμού. Η μείωση του ποσοστού του ενεργού πληθυσμού, στην απογραφή του έτους 1971 οφείλεται κύρια στη μετανάστευση. Το μεγαλύτερο ποσοστό του ενεργού πληθυσμού (δηλαδή το 57,8% το 1951, το 64,3% το 1961, το 59,4% το 1971 και το 42,3% το 1981), εργαζόταν στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας (βλ. πίν. 5 στο παράρτημα). Το υπόλοιπο του ενεργού πληθυσμού μοιράζεται σχεδόν εξίσου στο δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα, στις απογραφές των ετών 1951 και 1981. Συγκεκριμένα στην απογραφή του 1951 τα ποσοστά αυτά είναι 17,6% και 17,9% αντίστοιχα και στην

104. Γιάννη Πατέλλη, *Έρευνες στις προβληματικές περιοχές του ελληνικού αγροτικού χώρου*, (ανάπτυπο από το τχ. 4 των *Επιστημονικών εκδόσεων Α.Τ.Ε.*), Αθήνα, Μάρτιος 1978, σ. 44.

απογραφή του 1981 τα ποσοστά των εργαζομένων στο δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα ήταν αντίστοιχα 25,7% και 26,2%. Στη απογραφή του 1961 οι εργαζόμενοι στο δευτερογενή τομέα είναι περισσότεροι από εκείνους οι οποίοι εργάζονταν στον τριτογενή τομέα (τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 18% και 15,4%). Αντίθετα στην απογραφή του 1971 ο δευτερογενής τομέας υπολείπεται του τριτογενούς. Αντιπροσωπεύεται με ποσοστό 17,9% ενώ ο τριτογενής με ποσοστό 22% στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού (βλ. πίν. 5 στο παράρτημα).

Οι εργαζόμενες γυναίκες (σύμφωνα με τον πίν. 4 στο παράρτημα) ήταν το 1951, 979 και αποτελούσαν το 7% του ενεργού πληθυσμού, το 1961 ήταν 4.810, δηλαδή το 27,8%, το 1971 οι εργαζόμενες γυναίκες ήταν 3.068 δηλαδή το 24,9% και το 1981 υπήρχαν στο νομό 2.664 εργαζόμενες γυναίκες, οι οποίες αποτελούσαν το 19,1% του ενεργού πληθυσμού. Σε όλες τις απογραφές στο διάστημα που εξετάζουμε, το μεγαλύτερο μέρος των γυναικών απασχολείται στον πρωτογενή τομέα της παραγωγής (βλ. πίν. 4 στο παράρτημα). Πρέπει εδώ να σημειώσουμε πως, σύμφωνα με τα κριτήρια των επίσημων απογραφών, δεν θεωρούνταν εργαζόμενες γυναίκες όσες απογράφονταν ως “οικοκυραί”.

Το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού του νομού Θεσπρωτίας (ηλικίας 10 χρονών και πάνω), σύμφωνα με τις απογραφές των ετών 1951, 1961, 1971, 1981 αποτυπώνεται σε απόλυτες τιμές στον πίν. 6 (βλ. στο παράρτημα) και σε ποσοστιαία αναλογία στον πίν. 7 (βλ. στο παράρτημα). Οι πτυχιούχοι ανώτατων και ανώτερων σχολών αποτελούν ελάχιστο ποσοστό στο σύνολο του πληθυσμού ηλικίας 10 χρονών και πάνω, όλη την περίοδο που εξετάζουμε. Συγκεκριμένα το 1951 μόνο το 0,6%, το 1961 το 1%, το 1971 το 1,8%, το 1981 το 3% είχαν πτυχίο ανώτερης ή ανώτατης σχολής (βλ. πίν. 7, στο παράρτημα). Το ποσοστό των πτυχιούχων φαίνεται να αυξάνεται από τα παλαιότερα στα νεότερα χρόνια, όμως με πολύ αργό ρυθμό. Μικρά ποσοστά αναλογούν και για τους αποφοίτους της μέσης εκπαίδευσης στο σύνολο του πληθυσμού. Όπως φαίνεται στον πίνακα, το ποσοστό αποφοίτων της μέσης είναι το 1951 μόλις 1,4%, το ίδιο σχεδόν παραμένει και το 1961, είναι 1,6%, το 1971 παρατηρούμε μικρή αύξηση του ποσοστού, φτάνει το 2,7% και μια λίγο μεγαλύτερη αύξηση παρατηρούμε το 1981, οπότε το ποσοστό των αποφοίτων της μέσης εκπαίδευσης φτάνει το 6%. Οι απόφοιτοι της στοιχειώδους εκπαίδευσης το 1951 αποτελούν το 18% του πληθυσμού (ηλικίας άνω των 10 ετών) του νομού, το 1961 το ποσοστό αυτό ανέρχεται σε 32,7%, το 1971 αυξάνεται σε 44% και το 1981 οι το ποσοστό των απόφοιτων εγγίζει το 54% του πληθυσμού ηλικίας 10 χρονών και

πάνω. Από τον πίνακα φαίνεται επίσης το ποσοστό του πληθυσμού, που δεν ολοκλήρωσε τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Χαρακτηριστικό είναι πως ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού του νομού, άνω των 10 ετών δεν έχει τελειώσει το δημοτικό σχολείο. Όπως προκύπτει από την απογραφή του 1951, περίπου ο μισός πληθυσμός, 43,4%, δεν έχει ολοκληρώσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση, το 1961 το 64,6% (στο ποσοστό αυτό συμπεριλαμβάνονται και όσοι δε δήλωσαν επίπεδο εκπαίδευσης, στη συγκεκριμένη απογραφή), το 1971 το ποσοστό παραμένει σε υψηλά επίπεδα, 45,2% και μόνο το 1981 φαίνεται να μειώνεται σε 20,5% το ποσοστό του πληθυσμού που δεν έχει ολοκληρώσει τη στοιχειώδη εκπαίδευση¹⁰⁵.

Τέλος, το ποσοστό των αγραμμάτων παρέμεινε σε υψηλά επίπεδα σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε. Παρατηρείται ωστόσο μια μείωση του ποσοστού των αναλφάβητων από απογραφή σε απογραφή. Συγκεκριμένα το 1951 το 34,6% του πληθυσμού (10 χρονών και πάνω) δεν γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή, το 1961 το ποσοστό μειώνεται στο 26,8%, το 1971 μειώνεται στο 21,8% (στις απογραφές του 1961 και του 1971 οι αγράμματοι υπολογίζονται ανεξάρτητα αν έχουν τελειώσει ή όχι την πρωτοβάθμια εκπαίδευση)¹⁰⁶. Το 1981 το ποσοστό των αγραμμάτων πέφτει στο 16,4%¹⁰⁷. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι, αν συγκριθεί ως προς το φύλο το ποσοστό των αγραμμάτων του νομού διαπιστώνεται πως το 1951 οι αναλφάβητες γυναίκες ήταν 9.601 δηλαδή 78,8% του συνόλου των αγραμμάτων, δηλαδή περίπου τέσσερις στους πέντε αναλφάβητους ήταν γυναίκες, το 1961 ήταν 8.244 δηλαδή το 83,8%, το 1971 οι αναλφάβητες γυναίκες ήταν 5.896, ποσοστό 84,2% στο σύνολο

105. Παρόλο που η πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι υποχρεωτική σύμφωνα με το άρθρο 16 του Συντάγματος του 1911, χαρακτηριστικό είναι πως στην απογραφή του 1971 που έγινε 60 χρόνια μετά, το 10,1% του συνολικού πληθυσμού της ομάδας ηλικιών 20-24 χρονών αντιπροσωπεύουν άτομα που δεν έχουν τελειώσει το δημοτικό σχολείο. Το αντίστοιχο ποσοστό στην απογραφή του 1981 μειώνεται στο 3,1%.

106. Η Μ. Ηλιού επισημαίνει πως “Κι αν το ποσοστό του αναλφαβητισμού από απογραφή σε απογραφή μειώνεται [...] η μείωση οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αναπόφευκτη θνησιμότητα των μεγάλων ηλικιών και ελάχιστα στην κρατική φροντίδα”, Μαρία Ηλιού, *Εκπαιδευτική και κοινωνική δυναμική*, εκδ. Πορεία, Αθήνα 1990³, σ. 89.

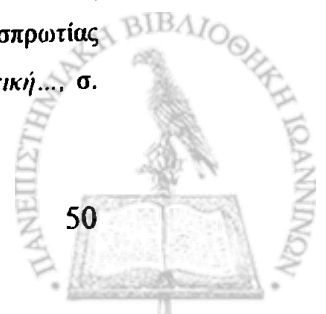
107. Ο αριθμός των αναλφάβητων είναι “συντηρητικά υπολογισμένος”, καθώς στις απογραφές υπάρχει ένα ποσοστό του πληθυσμού που δε δήλωσαν “επίπεδο εκπαίδευσης” και είναι πολύ πιθανό ότι σε αυτούς περιλαμβάνονται και αρκετοί αναλφάβητοι, βλ. Μαρία Ηλιού, *Εκπαιδευτική...*, ό.π., σ. 89. Τα ποσοστά αυτά είναι το 1951 2%, το 1961 δεν υπάρχει τέτοια κατηγορία, το 1971 6,3% και το 1981 0,3%.

των αναλφάβητων και το 1981 οι γυναίκες, που δε γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, ήταν 4.930, δηλαδή το 86,9% του συνόλου των αγραμμάτων ήταν γυναίκες. Τα ποσοστά αυτά δείχνουν ότι, παρόλο που φαίνεται να μειώνεται το ποσοστό των αναλφάβητων από απογραφή σε απογραφή, η σχετική μείωση δε συνεπάγεται και ταυτόχρονη μείωση του ποσοστού, με το οποίο αντιπροσωπεύονται στην κατηγορία των αναλφάβητων οι γυναίκες του νομού. Συμβαίνει μάλιστα το αντίθετο. Από τον πίν. 6 (βλ. στο παράρτημα) φαίνεται επίσης πως το 1951 από τις 17.924 γυναίκες ηλικίας 10 ετών και πάνω οι 9.601 ήταν αγράμματες, δηλαδή πάνω από το μισό του γυναικείου πληθυσμού, συγκεκριμένα το 53,6% των γυναικών, το 1961 ήταν αγράμματες 8.244 σε σύνολο 20.338 δηλαδή το 40,5%, το 1971, 5896 από τις 17.220 ποσοστό 34,2% και το 1981 4.930 από τις 17.691, ποσοστό 27,9% του συνόλου των γυναικών (ηλικίας 10 χρονών και πάνω) παρέμειναν αναλφάβητες. Η ανισότητα πρόσβασης στην εκπαίδευση ανάμεσα στα δύο φύλα επιβεβαιώνεται και σ' αυτή την περίπτωση, αν δούμε τα χαμηλά ποσοστά γυναικείου πληθυσμού τόσο στην κατηγορία ανώτατων ή ανώτερων σχολών, όσο και στην κατηγορία των αποφοίτων της μέσης εκπαίδευσης. Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο του πληθυσμού του νομού Θεσπρωτίας παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα, στο διάστημα που εξετάζουμε¹⁰⁸.

Η εκπαιδευτική πραγματικότητα του νομού αποτυπώνεται στους πίνακες 8, 9, 10 και 11 (βλ. στο παράρτημα), που μας δείχνουν τις μεταβολές που σημειώθηκαν στο μαθητικό πληθυσμό, τις σχολικές μονάδες και το διδακτικό προσωπικό της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο νομό Θεσπρωτίας.

Ο αριθμός των μαθητών του δημοτικού σχολείου παρουσιάζει μια συνεχή αύξηση την περίοδο 1955-56 ως 1964-65, ενώ από το 1965-66 και ύστερα παρατηρούμε μια συνεχή μείωση του αριθμού των μαθητών, όπως προκύπτει από τον πίν. 8 (βλ. στο παράρτημα). Ειδικότερα από το 1955-56 ως το 1960-61 έχουμε αύξηση του αριθμού των μαθητών του δημοτικού σχολείου κατά 7,6%, από το 1960-61 ως το 1965-66 αυξάνονται επίσης κατά 3,1%, την επόμενη πενταετία 1965-66 ως 1970-71 παρατηρούμε μείωση του αριθμού των μαθητών του δημοτικού σχολείου

108. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στην κατάταξη των νομών της χώρας σύμφωνα με το δείκτη εκπαιδευτικού επιπέδου, όπως προκύπτει από στοιχεία της απογραφής του 1971, ο νομός Θεσπρωτίας καταλαμβάνει μια από τις τελευταίες θέσεις του πίνακα. Βλ. Μαρία Ηλιού, ό.π., *Εκπαιδευτική...*, σ. 32-33.

κατά 26,4%, από το 1970-71 ως το 1975-76 σημειώνεται μείωση κατά 23,2% και την τελευταία πενταετία 1975-76 ως 1980-81 παρατηρείται πτώση κατά 16,1% (βλ. πίν. 9, στο παράρτημα)¹⁰⁹.

Οι αυξομειώσεις του αριθμού των δημοτικών σχολείων και των δασκάλων, που υπηρέτησαν στο νομό, ακολουθούν τις μεταβολές του αριθμού των μαθητών, που φοιτούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (βλ. πίν. 8 και πίν. 9, στο παράρτημα). Έτσι την πενταετία 1955-56 ως 1960-61 παρατηρούμε μια αύξηση στον αριθμό των δημοτικών σχολείων του νομού κατά 5,9% και του αριθμού των δασκάλων κατά 30,5%. Αύξηση των σχολείων κατά 7% και του αριθμού των δασκάλων κατά 28,5% παρατηρούμε και την περίοδο 1960-61 ως 1965-66. Την επόμενη πενταετία σημειώνεται μείωση των σχολείων κατά 11,8% και των δασκάλων κατά 4,4%, την περίοδο 1970-71 ως 1975-76 δεν έγινε καμιά μεταβολή στον αριθμό των σχολείων ενώ οι δάσκαλοι που υπηρέτησαν στο νομό ήταν κατά 1,5% περισσότεροι. Από το 1975-76 ως το 1980-81 ο αριθμός των σχολείων και των δασκάλων μειώθηκε αντίστοιχα κατά 28,1% και 15,7% (βλ. πίν. 9, στο παράρτημα). Ωστόσο, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της Στατιστικής της Εκπαίδευσης, η αναλογία δασκάλων-μαθητών βελτιώνεται σταθερά. Ενδεικτικά αναφέρουμε πως το 1955-56 η αναλογία δασκάλων μαθητών ήταν 1:47, το 1960-61 ήταν 1:39, το 1965-66 βελτιώθηκε στο 1:31, το 1970-71 η αναλογία δασκάλων-μαθητών ήταν 1:24 και τέλος το 1975-76 όπως και το 1980-81 η αναλογία αυτή ήταν η ίδια, 1:18. Σχετικά με τα ποσοστά αντιπροσώπευσης των δύο φύλων, τόσο στην κατηγορία των μαθητών όσο και στην κατηγορία του διδακτικού προσωπικού διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μια σταθερή υπεροχή του αντρικού φύλου έναντι του γυναικείου, σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε (βλ. πίν. 8 στο παράρτημα).

Ο αριθμός των εγγεγραμμένων μαθητών στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (βλ. πίν. 10 στο παράρτημα) παρέμεινε χαμηλός σε σχέση με τον αριθμό των μαθητών της

109. Η συνεχής μείωση του αριθμού των μαθητών προκύπτει από το χαμηλό ποσοστό γεννητικότητας του πληθυσμού που οφείλεται στην εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση των αναπαραγωγικών κυρίως ηλικιών αλλά και την τάση περιστολής των γεννήσεων που παρατηρείται σε όλο τον ελλαδικό χώρο, Γιάννη Πατέλλη, ό. π., σ. 44.

πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης¹¹⁰. Η φοίτηση ωστόσο παρουσίασε μια ανοδική τάση, όλη την περίοδο που εξετάζουμε, από το 1954-55 δηλαδή ως το 1981-82. Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από τον πίν. 11, από το 1955-56 ως το 1961-62 παρατηρείται αύξηση της φοίτησης στη μέση εκπαίδευση κατά 58,3%. Το επόμενο διάστημα, δηλαδή από το 1961-62 ως το 1967-68, η αύξηση του αριθμού των μαθητών είναι 50,3%, από το 1967-68 ως το 1973-74 οι μαθητές αυξάνονται σε ποσοστό 13,2% και από το 1973-74 ως το 1979-80 η αύξηση της φοίτησης των μαθητών της μέσης εκπαίδευσης είναι της τάξης του 11,5%. Η αύξηση των σχολείων και του διδακτικού προσωπικού της μέσης εκπαίδευσης είναι ανάλογη με την αύξηση των μαθητών που φοιτούν σε αυτή τη βαθμίδα της εκπαίδευσης. Ενώ το 1955-56 λειτούργησαν 3 εξατάξια γυμνάσια, στα οποία εργάζονταν 15 εκπαιδευτικοί, το 1961-62 λειτούργησαν 3 εξατάξια γυμνάσια και εργάστηκαν 31 εκπαιδευτικοί (ποσοστό αύξησης 50% και 106,7% αντίστοιχα), το 1967-68 παρόλο που ο αριθμός των σχολείων παρέμεινε ίδιος, ο αριθμός του διδακτικού προσωπικού ήταν 40 (αύξηση 29% σε μια εξαετία) και τέλος το επόμενο διάστημα 1967-68 ως 1973-74 ο αριθμός των σχολείων παρέμεινε σταθερός, ενώ το διδακτικό προσωπικό υπερδιπλασιάστηκε (αύξηση 102,5%). Το 1979-80 λειτούργησαν 6 τριτάξια γυμνάσια και 3 λύκεια (βλ. πίν. 10 στο παράρτημα) και το διδακτικό προσωπικό αυξήθηκε την τελευταία εξαετία κατά 58% (βλ. πίν. 11 στο παράρτημα).

Ο αριθμός των εγγεγραμμένων νηπίων στα νηπιαγωγεία του νομού Θεσπρωτίας παρουσιάζει αυξομειώσεις την περίοδο που εξετάζουμε (βλ. πίν. 12 και πίν. 13, στο παράρτημα). Συγκεκριμένα, ο αριθμός των νηπίων αυξήθηκε από το 1955-56 ως το 1960-61 κατά 15,3%. Από το 1960-61 ως το 1965-66 τα εγγεγραμμένα νήπια στα νηπιαγωγεία του νομού μειώθηκαν κατά 5,9%. Την επόμενη πενταετία 1965-66 ως 1970-71 παρατηρούμε αύξηση του πληθυσμού των εγγεγραμμένων νηπίων κατά 8,7%. Από το 1970-71 ως το 1975-76 σημειώθηκε μείωση των

110. Στο νομό έως και το σχολικό έτος 1974-75 λειτούργησαν 3 εξατάξια γυμνάσια (Ηγουμενίτσα, Παραμυθιά, Φιλιάτες). Ανασταλτικός παράγοντας για τη συνέχιση της φοίτησης από το δημοτικό στο γυμνάσιο ήταν ασφαλώς τόσο το κόστος μεταφοράς όσο και η ανεπάρκεια του συγκοινωνιακού δικτύου. Η συγκοινωνία με το λεωφορείο δεν κάλυπτε όλες τις κοινότητες, ενώ για άλλες περιοριζόταν σε δυο ή τρία δρομολόγια την εβδομάδα. Αν πάλι κάποιος γονείς επέλεγαν να νοικιάσουν δωμάτια για τα παιδιά τους στην έδρα του γυμνασίου, το κόστος παραμονής μεγάλωνε ακόμη περισσότερο. Τα παιδιά (12-18 ετών) μεγάλωναν ουσιαστικά χωρίς καμιά οικογενειακή επιτήρηση, Γιάννη Πατέλλη, ό.π., σ. 49.

εγγεγραμμένων νηπίων κατά 7,9% και την τελευταία πενταετία 1975-76 ως 1980-81 ο αριθμός των μαθητών του νηπιαγωγείου μειώθηκε κατά 11,4% (βλ. πίν. 13, στο παράρτημα).

Παρόλο που παρατηρούμε αυξομειώσεις στον αριθμό των εγγεγραμμένων νηπίων στα νηπιαγωγεία του νομού, την περίοδο 1955-56 ως 1980-81, το ποσοστό των εγγεγραμμένων νηπίων στα νηπιαγωγεία του νομού παρουσιάζει αύξηση από χρονιά σε χρονιά (τουλάχιστο από το 1965-66 και ύστερα που διαθέτουμε στοιχεία για τον πληθυσμό προσχολικής ηλικίας). Όπως προκύπτει από τον πίν. 14 (βλ. στο παράρτημα) ενώ το 1965-66 το ποσοστό των παιδιών ηλικίας 4 και 5 ετών που ήταν εγγεγραμμένα στο νηπιαγωγείο είναι 43,8%, το 1970-71 αυξάνεται σε 82,2%. Το 1975-76 η αύξηση του αριθμού των νηπίων που παρατηρείται υπερβαίνει τον αριθμό των παιδιών προσχολικής ηλικίας του νομού (ενώ ο αριθμός των παιδιών 4 και 5 ετών σύμφωνα με τον τόπο κατοικίας της μητέρας είναι 1.034, τα εγγεγραμμένα νήπια είναι 1.102). Το γεγονός αυτό εξηγείται, αν σκεφτούμε πως παιδιά που έχουν γεννηθεί σε άλλες περιοχές εκτός νομού, εξαιτίας της μετανάστευσης του πληθυσμού – άρα δεν έχουν υπολογιστεί στον αριθμό παιδιών προσχολικής ηλικίας του νομού – είναι εγγεγραμμένα τελικά σε νηπιαγωγεία του νομού. Το 1980-81 τα εγγεγραμμένα στο νηπιαγωγείο νήπια αποτελούν το 86,1% των παιδιών προσχολικής ηλικίας του νομού Θεσπρωτίας. Σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε τα ποσοστά του πληθυσμού προσχολικής ηλικίας που είναι εγγεγραμμένα σε νηπιαγωγεία του νομού, είναι σαφώς μεγαλύτερα από τα αντίστοιχα ποσοστά που ισχύουν για το σύνολο της χώρας (βλ. πίν. 1 και πίν. 14, στο παράρτημα). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατανομή των νηπίων κατά φύλο, όπου παρατηρούμε να υπάρχει μια μικρή αλλά σταθερή υπεροχή των αγοριών έναντι των κοριτσιών, σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε (βλ. πίν. 12, στο παράρτημα). Συγκεκριμένα, το ποσοστό των κοριτσιών, με το οποίο αντιπροσωπεύονται στο σύνολο των νηπίων, κυμαίνεται από 44,6% ως 49,9%. Εξαιρέση αποτελούν τα έτη 1971-72 και 1976-77, κατά τα οποία τα κορίτσια αντιπροσωπεύονται με το 50,2% και 51% αντίστοιχα στο σύνολο των νηπίων.

Ο αριθμός των νηπιαγωγείων που λειτούργησαν στο νομό παρουσιάζει μια συνεχή αύξηση από το 1955-56 ως το 1975-76 (βλ. πίν. 13). Αναλυτικότερα το 1955-56 ως 1960-61 παρατηρούμε αύξηση του αριθμού των νηπιαγωγείων κατά 23,3%, το

διάστημα 1960-61 ως 1965-66 αυξήθηκαν κατά 21,6%¹¹¹. Την επόμενη πενταετία 1965-66 ως 1970-71 αυξήθηκαν κατά 26,7% και από το 1970-71 ως το 1975-76 η αύξηση του αριθμού των νηπιαγωγείων περιορίστηκε στο 8,8%. Την περίοδο 1975-76 ως 1980-81 ο αριθμός των νηπιαγωγείων που λειτούργησαν στο νομό μειώθηκε κατά 8%.

Ο αριθμός των νηπιαγωγών που υπηρέτησαν στο νομό παρουσιάζει κατά περιόδους ανάλογες μεταβολές με εκείνες του αριθμού των νηπιαγωγείων του νομού (βλ. πίν. 13, στο παράρτημα). Έτσι την πενταετία 1955-56 ως 1960-61 παρατηρείται αύξηση 22,6%, το διάστημα 1960-61 ως 1965-66 αυξήθηκαν κατά 31,6%, από το 1965-66 ως 1970-71 η αύξηση του αριθμού των νηπιαγωγών ήταν 28% και από το 1970-71 ως το 1975-76 ήταν 7,8%. Την περίοδο 1975-76 ως 1980-81 δεν παρουσιάστηκε καμιά μεταβολή στον αριθμό των νηπιαγωγών του νομού. Η αναλογία νηπίων – νηπιαγωγών βελτιώνεται σταθερά και σταδιακά (βλ. πίν. 12, στο παράρτημα). Συγκεκριμένα, το 1955-56 αναλογούσαν σε μία νηπιαγωγό 33 νήπια, το 1960-61 η αναλογία έγινε 1:31, το 1965-66 η αναλογία βελτιώθηκε (1:22), παρόμοια και το 1970-71 (1:19). Τέλος, μείωση των νηπίων τα οποία αναλογούν σε μια νηπιαγωγό παρατηρείται το 1975-76 (1:16) και το 1980-81 σε μια νηπιαγωγό αναλογούσαν 14 νήπια. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η αναλογία νηπίων – νηπιαγωγών, η οποία παρατηρείται στο νομό Θεσπρωτίας, εμφανίζεται βελτιωμένη σε σχέση με την αναλογία νηπιαγωγών – νηπίων, η οποία υπάρχει για το σύνολο χώρας, όλη την περίοδο που εξετάζουμε, όπως προκύπτει από τη σύγκριση των αντίστοιχων τιμών των πινάκων 1 και 12 (βλ. στο παράρτημα). Ενδεικτικά αναφέρουμε πως το 1955-56 ενώ η αναλογία νηπίων – νηπιαγωγών για το σύνολο χώρας ήταν 1:36, για το νομό Θεσπρωτίας ήταν 1:33. Όμοια και το 1981 η αναλογία για το σύνολο χώρας ήταν 1:22 και για το νομό Θεσπρωτίας ήταν 1:14. Η σταθερή

111. Είναι ανάγκη εδώ να τονίσουμε πως το σχολικό έτος 1961-62 ο αριθμός των νηπιαγωγείων του νομού ήταν 45 ενώ ο αριθμός των νηπιαγωγών που υπηρετούσαν στο νομό 35 (βλ. πίν. 12 στο παράρτημα). Η διαφορά αυτή δηλώνει ότι 10 τουλάχιστο νηπιαγωγεία παρέμειναν κλειστά τη συγκεκριμένη σχολική χρονιά. Επίσης σε έγγραφο του επιθεωρητή της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας, στις 9-9-1966 τονίζεται πως υπάρχουν ελλείψεις σε διδακτικό προσωπικό, "...η πλήρωση της κενής θέσεως του 1/θεςίου Νηπιαγωγείου της ως εírηται Κοινότητας είναι αδύνατος προ του διορισμού νέων νηπιαγωγών, καθ' όσον εν τη ημετέρα Περιφέρεια υφίστανται 17 Νηπιαγωγεία κλειστά, ελλείπει διδακτικού προσωπικού", (Φάκελος Νηπιαγωγείου Χόικας στο Αρχείο 1ου Γραφείου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Θεσπρωτίας).

αυτή διαφορά που παρατηρείται, καθώς και τα υψηλά ποσοστά φοίτησης παιδιών προσχολικής ηλικίας φανερώνουν πως ο νομός βρισκόταν σε πλεονεκτική θέση, όσον αφορά τη λειτουργία νηπιαγωγείων την περίοδο (1955-56 ως 1980-81).

2. Ποιοτικά δεδομένα της προσχολικής εκπαίδευσης

Ο νομός ανήκει σε εκείνες τις γεωγραφικές περιοχές, όπου από πολύ νωρίς μέλημα της Πολιτείας υπήρξε η δημιουργία νηπιαγωγείων, για να αντιμετωπιστούν συγκεκριμένα προβλήματα, τα οποία έθετε για την εξουσία η ύπαρξη ξενόγλωσσου πληθυσμού. Έτσι εξηγείται εύκολα, γιατί κιάλας από το 1920 λειτουργούσαν στην περιοχή 8 νηπιαγωγεία – συγκεκριμένα στην Παραμυθιά, Δράγανη, Καστρί, Μαργαρίτι, Αγιά, Καναλλάκιον, Μαζαρακιά και Ράπεζα (Ανθούσα)¹¹². Την ίδια περίοδο, συγκεκριμένα το 1925 ιδρύθηκε και το νηπιαγωγείο στην κοινότητα Γραικοχωρίου¹¹³.

Πρέπει εδώ να σημειώσουμε αρχικά πως η γλώσσα που μιλιόταν στις κοινότητες αυτές ήταν η αλβανική, εκτός βέβαια από την Παραμυθιά, όπου ομιλούμενη γλώσσα ήταν η ελληνική. Είναι επίσης γνωστό πως υπάρχει κατά δεύτερο λόγο ανομοιογένεια σχετικά με το θρήσκευμα, το οποίο ασπάζονταν οι κάτοικοι των κοινοτήτων αυτών. Στις κοινότητες Δράγανης, Καστρίου, Αγιάς, Καναλλακίου και Ράπεζας ήταν στην πλειονότητά τους χριστιανοί, στις κοινότητες Μαζαρακιάς και Γραικοχωρίου μωαμεθανοί και στις κοινότητες Παραμυθιάς και Μαργαριτίου χριστιανοί και μωαμεθανοί.

Τα πρώτα αυτά χρόνια μετά την ένταξη των “νέων χωρών” στο ελληνικό κράτος, η ίδρυση νηπιαγωγείων στις κοινότητες με ξενόγλωσσο πληθυσμό

112. Τα στοιχεία είναι από πίνακα ο οποίος έχει συνταχθεί από τον επιθεωρητή της εκπαιδευτικής περιφέρειας Παραμυθιάς, στις 12 Σεπτεμβρίου 1920. Στον πίνακα αναφέρονται ο αριθμός των κατοίκων, το θρήσκευμα, η ομιλούμενη γλώσσα και τα είδη σχολείων για κάθε κοινότητα της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής περιφέρειας. Οι κοινότητες, οι οποίες υπάγονται στην παραπάνω εκπαιδευτική περιφέρεια, είναι οι κοινότητες που ανήκουν στις υποδιοικήσεις Παραμυθιάς, Φιλιατών (τμήμα Ηγουμενίτσας) και Μαργαριτίου, αρ. εγγρ. 138, ΓΔΗ 1920, Υπ. V, 7/1, Γ.Α.Κ. Ιωαννίνων.

113. “Από του έτους 1925 έχει ιδρυθή το Νηπιαγωγείον Γραικοχωρίου. Ηρίθμει 50-70 και πλέον νήπια”, αναφέρει ο επιθεωρητής δημοτικών σχολείων εκπαιδευτικής περιφέρειας Παραμυθιάς Ι. Αρχιμανδρίτης, στην έκθεση για το νηπιαγωγείο Γραικοχωρίου, Εκθέσεις επιθεώρησης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς, σχολ. έτους 1946-47.

θεωρήθηκε πρωταρχικής σημασίας εκπαιδευτικό και κοινωνικοπολιτικό μέτρο¹¹⁴. Οι νηπιαγωγοί που ήδη υπήρχαν δεν επαρκούσαν για την κάλυψη των κενών νηπιαγωγείων¹¹⁵. Για να ικανοποιηθούν οι ανάγκες λειτουργίας των νηπιαγωγείων στην περιοχή, έπρεπε άμεσα να βρεθεί ικανός αριθμός νηπιαγωγών. Έτσι η έδρα του διδασκαλείου νηπιαγωγών μεταφέρθηκε το 1924 από τα Ιωάννινα στους Φιλιάτες¹¹⁶. Οι λόγοι που ασφαλώς εξηγούν τη μεταφορά της έδρας του διδασκαλείου ήταν η κατάρτιση ντόπιων κυρίως νηπιαγωγών για τη στελέχωση των νηπιαγωγείων της

114. Χαρακτηριστική είναι η απάντηση του επιθεωρητή δημοτικών σχολείων Φιλιατών προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου, ύστερα από αίτηση του προέδρου της κοινότητας Κεραμίτσας, για ίδρυση νηπιαγωγείου στη συγκεκριμένη κοινότητα, το 1921. "...δεν κρίνομεν επιβεβλημένην την ίδρυσιν νηπιαγωγείου εις την ελληνικήν κοινότητα Κεραμίτσας, εις εποχήν καθ' ην δι' ελλείψεως νηπιαγωγών δεν έχουσιν ιδρυθεί Νηπιαγωγεία εις ξενοφώνας κοινότητας, που μάλλον επιτακτική παρίσταται η ανάγκη της ιδρύσεως τοιαύτων σχολείων.", εγγρ. με αρ. πρωτ. 12090 "περί συστάσεως νηπιαγωγείων εν Κεραμίτση", Φ.155- ΓΔΗ 1921, Υπ.1-Β/6β', Γ.Α.Κ. Ιωαννίνων.

115. Ενδεικτικό για την κατάσταση που επικρατούσε είναι το έγγραφο του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδύσεως προς την Γενικήν Διοίκησιν Ηπείρου, στις 7 Μαρτίου 1920, το οποίο ανέφερε πως υπήρχε έλλειψη διδακτικού προσωπικού, που επιδεινώνεται εξ' αιτίας της πρόσληψης δασκάλων και νηπιαγωγών σε άλλες δημόσιες υπηρεσίες: "...Τοιαύται είνε κατά κανόνα αι νηπιαγωγοί, αίτινες εν τούτοις παρά τας υποχρεώσεις των προσέρχονται και αναλαμβάνουσιν άλλας δημοσίας υπηρεσίας, ιδία δακτυλογράφου, επί μεγάλη εθνική ζημία, εφ' όσον αύται είνε επί του παρόντος το κύριον όργανον, όπερ μεταχειρίζεται η πολιτεία προς μεταβολήν του γλωσσικού ιδιώματος των ξενοφώνων συνοικισμών εν οίς λειτουργούσι νηπιαγωγεία.[...] Δι' ο λαμβάνομεν την τιμήν να παρακαλέσωμεν υμάς όπως έχοντες πάντοτε υπ' όψει τα ανωτέρω λάβητε πρόνοιαν όπως μη προσλαμβάνονται δάσκαλοι και ιδία νηπιαγωγοί εις τας υπηρεσίας, ων προϊστασθε, μέχρις επιψηφίσεως νόμου κωλύοντος την πρόσληψην αυτών εις άλλας δημοσίας υπηρεσίας...", αρ. εγγρ. 82, Φ. 127-ΓΔΗ 1920-Υπφ. 5-7/1, Γ.Α.Κ. Ιωαννίνων.

116. Το διδασκαλείο Ιωαννίνων ιδρύθηκε το 1914 (Β.Δ. 17 Νοεμβρίου 1914, "Περί ιδρύσεως εν Ιωαννίνοις διδασκαλείου νηπιαγωγών", ΦΕΚ 342/22-11-1914) και ήταν από τα πρώτα κρατικά διδασκαλεία, τα οποία λειτούργησαν στις "νέες χώρες". Το 1924 η έδρα του διδασκαλείου μεταφέρθηκε στους Φιλιάτες (Δ. 12 Ιουλίου 1924 "Περί μεταθέσεως έδρας Διδασκαλείου νηπιαγωγών Ιωαννίνων", ΦΕΚ 162/18-7-1924, τχ. Α') όπου και λειτουργούσε από το σχολικό έτος 1924-25, στο Σήφης Μπουζάκης - Χρήστος Τζήκας, *ό.π.*, σ. 91, 99. Πρβλ. Φωτίου Οικονόμου, *Η Θεσπρωτία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των ημερών ημών*, Αθήνα 1979, σ. 125, όπου τονίζεται πως "Από του έτους 1924 έως του 1936 λειτουργεί εις Φιλιάτες το Διδασκαλείον Νηπιαγωγών, μεταφερθέν από τα Ιωάννινα δια λόγους εθνικούς, με διευθύντριαν την Σωσάναν Ζαμπίρη".

περιφέρειας τους¹¹⁷. Για την επίτευξη αυτού του στόχου ιδρύθηκε στους Φιλιάτες και Ορφανοτροφείο Θηλέων για να δοθούν έτσι οι οικονομικές προϋποθέσεις για την προσέλκυση ικανού αριθμού υποψηφίων νηπιαγωγών¹¹⁸.

Το Διδασκαλείο νηπιαγωγών Φιλιατών ήταν τριτάξιο¹¹⁹. Τα διδασκόμενα μαθήματα ήταν Θρησκευτικά, Ελληνικά, Παιδαγωγικά, Διδακτική, Πρακτική διδασκαλία, Υγιεινή και Νοσηλευτική, Χειροτεχνία, Ιχνογραφία, Ωδική και Γυμναστική¹²⁰. Από το Διδασκαλείο νηπιαγωγών Φιλιατών – λειτούργησε περισσότερο από 10 έτη – αποφοίτησαν αρκετές νηπιαγωγοί, οι οποίες μάλλον στελέχωναν τα νηπιαγωγεία της περιοχής¹²¹.

Έτσι, την περίοδο του μεσοπολέμου και συγκεκριμένα το σχολικό έτος 1931-32 στην εκπαιδευτική περιφέρεια Φιλιατών υπηρετούσαν 9 νηπιαγωγοί σε ισάριθμες οργανικές θέσεις νηπιαγωγείων. Στην εκπαιδευτική περιφέρεια Παραμυθιάς υπηρετούσαν 22 νηπιαγωγοί, ενώ δεν υπάρχει οργανική θέση νηπιαγωγείου¹²². Διαφορετικά δεδομένα παρέχει στην πρόσφατη μελέτη της η Ε. Μαντά όπου αναφέρεται ότι στην εκπαιδευτική περιφέρεια Φιλιατών λειτουργούσαν 9 νηπιαγωγεία τη σχολική χρονιά 1931-32 στις “αμιγώς μουσουλμανικές κοινότητες

117. Στη μαρτυρία της αείμνηστης νηπιαγωγού Αλίκης Βενέτη, απόφοιτης του Διδασκαλείου Φιλιατών αναφέρεται πως “Σκοπός του (διδασκαλείου) ήταν να αποφοιτήσουν νηπιαγωγοί, να διοριστούν και να ανοίξουν νηπιαγωγεία στην περιφέρεια για να μάθουν στα παιδιά την ελληνική γλώσσα σε όσα χωριά μιλούσαν τα αλβανικά”. Όμοια και η αείμνηστη νηπιαγωγός Μαγδαληνή Μαρκατσέλη σε μαρτυρία της σημειώνει πως το διδασκαλείο “μετεφέρθη από τα Γιάννενα επειδή στην Τσαμουριά, όπως ελέγετο, υπήρχαν πολλά μουσουλμανικά χωριά, που μιλούσαν την αλβανική γλώσσα”.

118. Όπως μαρτυρεί η αείμνηστη νηπιαγωγός Αλίκη Βενέτη “Οι μαθήτριες εκτός ολίγων είμαστε οικοτρόφοι στο Οικοτροφείο θηλέων Φιλιατών”. Το ίδιο αναφέρει και η αείμνηστη νηπιαγωγός Μαγδαληνή Μαρκατσέλη: “Παράλληλα δημιουργήθηκε Οικοτροφείο θηλέων, στο οποίο εξήσαμε πολλές ορφανές κοπέλες. Υπήρξαν και πολλές εξωτερικές Γιαννιώτισσες και Φιλιατώτισσες”.

119. Βλ. Σήφης Μπουζάκης – Χρήστος Τζήκας, ό.π., τεκμ. αρ. 288, σ. 568.

120. Αυτά τα μαθήματα διδάσκονταν στο Διδασκαλείο, όπως μαρτυρεί το απολυτήριο της νηπιαγωγού κ. Ελένης Σούλη, η οποία αποφοίτησε από το Διδασκαλείο νηπιαγωγών Φιλιατών το σχολικό έτος 1928-29. Τα στοιχεία αυτά προέρχονται από το ανέκδοτο αρχείο της νηπιαγωγού (βλ. στο παράρτημα).

121. Απομένει ασφαλώς να γίνει μια ξεχωριστή εργασία – μονογραφία για τη λειτουργία αυτού του διδασκαλείου.

122. Βλ. τους στατιστικούς πίνακες, αρ. 51 και αρ. 68, οι οποίοι αναφέρονται στο “Μόνιμο διδακτικόν προσωπικόν εν υπηρεσία τη 15 Σεπτεμβρίου 1931” των εκπαιδευτικών περιφερειών Παραμυθιάς και Φιλιατών, στο *Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδύσεως 1932, έτος Α΄*, εκδ. οίκος Δημητράκου, Αθήναι 1932.

καθώς και 2 νηπιαγωγεία στις μικτές κοινότητες” και στην “εκπαιδευτική περιφέρεια Παραμυθιάς λειτουργούσαν 9 νηπιαγωγεία στις μουσουλμανικές κοινότητες και 7 νηπιαγωγεία στις μικτές”¹²³. Τα νηπιαγωγεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας Παραμυθιάς λειτουργούσαν ως κοινοτικά, ως το 1936¹²⁴. Την επόμενη χρονιά, ασφαλώς μέσα στις επιδιώξεις της Μεταξικής εκπαιδευτικής πολιτικής για τους ξενόφωνους, ιδρύθηκαν στη συγκεκριμένη εκπαιδευτική περιφέρεια 25 μονοτάξια νηπιαγωγεία¹²⁵.

Από μια τέτοια οπτική πρέπει να σημειωθεί ότι οι εκπαιδευτικές περιφέρειες Παραμυθιάς και Φιλιατών βρίσκονταν την περίοδο αυτή σε πλεονεκτική θέση, σε ό,τι

123. Ελευθερία Μαντά, *Οι Μουσουλμάνοι Τσάμηδες της Ηπείρου (1923-2000)*, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 96.

124. “...από πρώτης Απριλίου καταργούνται τα κοινοτικά Νηπιαγωγεία [...] Ήδη πληροφορούμεθα ότι το Εποπτικόν συμβούλιον θέλει προτείνει την ίδρυσιν ως κρατικών νηπιαγωγείων απάντων των κοινοτικών τοιούτων και ούτω θέλει λυθεί και το ζήτημα αυτό των νηπιαγωγών, αίτινες μετά τόσην ευδόκιμον υπηρεσίαν, παρεχομένην αντί πινακίου φακής, κινδυνεύουν να ριφθούν εις τους πέντε δρόμους.”, “Τα κοινοτικά νηπιαγωγεία”, εφημ. *Θεσπρωτία*, αρ. φυλ. 273, 4 Μαρτίου 1936, σ. 2. Το θέμα της αναγνώρισης της προϋπηρεσίας των νηπιαγωγών φαίνεται πως δεν είχε λυθεί αρκετά χρόνια αργότερα, όπως μαρτυρούν οι εισηγήσεις των αντιπροσώπων των συλλόγων δασκάλων και νηπιαγωγών Παραμυθιάς και Φιλιατών, στη ΚΔ’ Γενική Συνέλευση. Χαρακτηριστικά ο Β. Μάκκας (αντιπρόσωπος από το σύλλογο Φιλιατών) τόνιζε: “...εις την περιφέρειαν Φιλιατών και Παραμυθιάς υπάρχει μία τάξις νηπιαγωγών περί τας 40, αι οποίαι προσέφεραν ανεκτιμήτους υπηρεσίας κατά την παραμονήν των εις μουσουλμανικάς κοινότητας, όπου διωρίσθησαν υπό του τότε Επάρχου. Και όμως η υπηρεσία την οποίαν προσέφεραν αι συνάδελφοι αυταί με προφανή κίνδυνον της ζωής των, εις εποχήν κατά την οποίαν ωργιάζεν εις τας περιφερείας εκείνας η εχθρική προπαγάνδα, δεν ανεγνωρίσθη ως τοιαύτη δημοσίας υπηρεσίας...”, βλ. *Πρακτικά ΚΔ’ Γενικής Συνελεύσεως 7-13 Ιουλίου 1952*, εκδ. Διδασκαλικής Ομοσπονδίας Ελλάδος, Αθήναι 1953, σ. 80-81.

125. “Δια Βασιλικού διατάγματος δημοσιευθέντος εις το φύλλον της Εφημερίδος Κυβερνήσεως, ιδρύθησαν εις την εκπαιδευτικήν περιφέρειαν Παραμυθιάς 25 μονοτάξια Νηπιαγωγεία εις τας κάτωθι κοινότητας και συνοικισμούς: Πέρδικαν, Παραπόταμον, Ζερβοχώρι, Τουρκοπάλουκον, Νεοχώρι, Μούρτον, Κορώνην, Ποταμιάν, Χόικαν, Λάκκαν, Καστρί Φαναρίου, Σκορπιώνα, Σταυροχώρι, Μαυρούδι, Αργυρότοπον, Μεσοπόταμον, Βουβοπόταμον, Σπαθαραίους, Αγίαν Μαρίναν, Πέστιανην, Κούτσι, Πλαταργιάν, Κορύτιανην, Ρίζιανην και Νικολίτσι. Τα νηπιαγωγεία ταύτα ελειτούργουν μέχρι σήμερον ως κοινοτικά, είναι δε γνωστοί οι αγώνες μας δια την μονιμοποίησιν των, τόσον προς το συμφέρον της εκπαιδεύσεως, όσον και την αποκατάστασιν των ορφανών και πτωχών νηπιαγωγών, αποφοίτων του τέως ενταύθα Διδασκαλείου Νηπιαγωγών, αίτινες δεν είχαν που την κεφαλήν κλίνει...” , “Μονιμοποίησις των κοινοτικών νηπιαγωγείων”, εφημ. *Θεσπρωτία*, αρ. φυλ. 334, 19 Μαΐου 1937, σ. 4.

αφορούσε τη λειτουργία νηπιαγωγείων και το διορισμό νηπιαγωγών, συγκριτικά με τις υπόλοιπες εκπαιδευτικές περιφέρειες της Ηπείρου. Το σχολικό έτος 1931-32 οι περιφέρειες αυτές, που αντιστοιχούν στο σημερινό νομό Θεσπρωτίας, κατείχαν τη μερίδα του λέοντος στο διορισμό νηπιαγωγών: υπηρετούσαν εδώ 31 νηπιαγωγοί ενώ σε όλη την υπόλοιπη Ήπειρο υπηρετούσαν μόνο 33 νηπιαγωγοί¹²⁶.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο της κρατικής εκπαιδευτικής πολιτικής πρέπει να εξετάσουμε και το ζήτημα της γλώσσας – δημοτική ή καθαρεύουσα – που χρησιμοποιείται στο νηπιαγωγείο. Ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι δημοτικιστές τόνιζαν πως προκειμένου να επιτευχθεί ο εξελληνισμός των περιοχών εκείνων, που δεν είχαν ακόμη περιέλθει στο ελληνικό κράτος, θα έπρεπε να διδάσκεται στα σχολεία και ιδιαίτερα στα νηπιαγωγεία η δημοτική γλώσσα¹²⁷. Όπως εξάλλου τονίζεται και από νεότερους μελετητές: “Οι επιπτώσεις των αδυναμιών στη Δημοτική και στη Μέση εκπαίδευση, που αξιολογούνται με μέτρα εθνικά, οδηγούν για πρώτη φορά στην ιδέα αναμόρφωσης των νηπιαγωγείων της Μακεδονίας ως πρώτης βάσης

126. Συγκεκριμένα το σχολικό έτος 1931-32 στις εκπαιδευτικές περιφέρειες Ιωαννίνων, Ζαγορίου-Μετσόβου, Κόνιτσας, Πωγωνίου, Πρέβεζας και Άρτας υπηρετούσαν αντίστοιχα 4, 15, 8, 2, 4 και 0 (σύνολο 33) νηπιαγωγοί και λειτούργησαν αντίστοιχα 4, 15, 9, 2, 0 και 0 (σύνολο 30) νηπιαγωγεία. Βλ. *Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδύσεως*, ό.π., Στατιστικοί πίνακες αρ. 7, 19, 24, 35, 55 και 56.

127. Η εταιρεία “Εθνική Γλώσσα”, που ιδρύθηκε στην αρχή του 20ου αιώνα και που σκοπό είχε τη διάδοση της δημοτικής, αναφέρει στη διακήρυξή της: “Το μεγάλο όπλο του έθνους στη Μακεδονία είναι το σχολείο [...] Στα νηπιαγωγεία της Μακεδονίας τα βουλγαρόφωνα Ελληνόπουλα δε μάθαιναν ούτε λέξη ελληνική γιατί οι δασκάλες τά 'βαζαν να διαβάζουν κείμενα της αττικής ή της καθαρεύουσας. Το ίδιο γίνεται και με τους σλαβόφωνους ή βλαχόφωνους Έλληνες της Μακεδονίας. Κι αυτούς τους χάνει το γένος γιατί το σχολείο δεν είναι ικανό να τους μεταβάλει σε ελληνόφωνους, αφού τους μαθαίνει γλώσσα νεκρή”, βλ. Προκήρυξη “Προς το ελληνικό έθνος” της Εταιρείας “Η εθνική γλώσσα” (που ήταν η πρώτη ένωση δημοτικιστών), 1905, όπως αναφέρεται στο άρθρο του Μ. Τριανταφυλλίδη, “Η γλώσσα μας στα σχολεία της Μακεδονίας”, στο *Άπαντα Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Γλωσσικό ζήτημα και Γλωσσοεκπαιδευτικά Α'*, τομ. τέταρτος, Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), Θεσσαλονίκη 1963, σ. 271-272. Ο Ευθ. Μπουρνάνας, επιθεωρητής των σχολείων της Μακεδονίας και εκπαιδευτικός σύμβουλος, γράφει το 1908: “Χρειαζόμεθα δια τας γλωσσικάς ασκήσεις των ξενοφώνων παιδίων γλώσσαν ζωντανήν και ακεραίαν ως όργανον εκφράσεως του παιδικού βίου ολοκλήρου, γλώσσαν την οποίαν να μεταχειριζόμεθα πράγματι ημείς”, όπως αναφέρεται στο Μ. Τριανταφυλλίδη, *Δημοτικισμός*, Αθήνα 1926, σ. 74-75.

για τη μετέπειτα εθνική διαπαιδαγώγηση των μαθητών”¹²⁸, διότι – μεταξύ άλλων – “το επικοινωνιακό χάσμα που θεωρείται ένα από τα σοβαρά εμπόδια για τη διείσδυση στις βόρειες μακεδονικές περιοχές θα φέρει αντιμέτωπη τη λογική της ‘γλωσσαμυντορικής’ καθαρεύουσας με τη λογική του αλυτρωτικού εθνικού προβλήματος”¹²⁹.

Το πρόβλημα γίνεται ιδιαίτερα έντονο ύστερα από την προσάρτηση των νέων χωρών στο ελληνικό κράτος. Όπως τονίζεται ανάγλυφα το 1916, στο γνωστό άρθρο του Μ. Τριανταφυλλίδη: “...παρουσιάζεται ως ανάγκη επιτακτική κι εθνικότητα, να μάθουν γλήγορα να μιλούν τη γλώσσα μας πληθυσμοί που ζουν στις νέες χώρες και ακόμη να μπορούν να τη μιλήσουν όσοι τυχόν ξένοι έγιναν πολίτες του κράτους μας [...] Η γλωσσική αφομοίωση δε μπορεί να γίνη παρά με τη ζωντανή γλώσσα, και η γλώσσα αυτή πρέπει να καθιερωθή στα σχολεία της Μακεδονίας, παντού όπου υπάρχουν ξενόφωνοι, τουλάχιστο για τις τέσσερις πρώτες τάξεις του Δημοτικού”¹³⁰. Η παραδοχή αυτή επηρέασε την απόφαση για καθιέρωση της δημοτικής στο δημοτικό σχολείο, που επέβαλαν οι δημοτικιστές το 1917 με την επαναστατική κυβέρνηση Ε. Βενιζέλου. Το ίδιο θέμα ωστόσο, ειδικά για την περιοχή Θεσπρωτίας, επανέρχεται συχνά στην προβληματική στελεχών της εκπαίδευσης αρκετά χρόνια

128. Σοφία Βούρη, *Εκπαίδευση και Εθνικισμός στα Βαλκάνια. Η περίπτωση της βορειοδυτικής Μακεδονίας (1870-1904)*, εκδ. Παρακλήνιο, Αθήνα 1992, σ. 127.

129. Σοφία Βούρη, *ό.π.*, σ. 124.

130. Μ. Τριανταφυλλίδη, “Η γλώσσα μας στα σχολεία της Μακεδονίας”..., *ό.π.*, σ. 254, 257. Πρβλ. Γιάννη Κορδάτου, *Δημοτικισμός και Λογιοτατισμός, Κοινωνιολογική μελέτη του γλωσσικού ζητήματος*, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1974, σ. 119-130, Δημήτρης Γληνός, *Έθνος και Γλώσσα*, εκδ. Αθηνά, Αθήνα 1976, σ. 65, Ρένα Σταυρίδη- Πατρικίου, *Δημοτικισμός και κοινωνικό πρόβλημα*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1976, σ. η', κε'.

αργότερα¹³¹.

Την περίοδο του πολέμου και της κατοχής τα νηπιαγωγεία του νομού δε λειτούργησαν, όπως άλλωστε συνέβη και στην υπόλοιπη χώρα. Πολλές νηπιαγωγοί όμως εκτελούσαν χρέη δασκάλου, καθώς δινόταν από το κράτος προτεραιότητα στη λειτουργία των δημοτικών σχολείων¹³². Το καθεστώς αυτό ίσχυσε και μετά τον πόλεμο, όπως μαρτυρούν οι εκθέσεις επιθεώρησης των μεταπολεμικών χρόνων¹³³.

Τα νηπιαγωγεία που λειτούργησαν με τη λήξη του πολέμου στο νομό Θεσπρωτίας είχαν ως πρωταρχικό στόχο – όπως και προηγούμενα αναφέραμε – τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Το κράτος με τη δημιουργία ενός δικτύου από ιδρύματα προσχολικής αγωγής στο νομό, αποσκοπούσε τόσο στη διαμόρφωση της γλώσσας των νηπίων όσο και στην τόνωση του εθνικού φρονήματος στην περιοχή. Έτσι, τα νηπιαγωγεία, που λειτούργησαν στο νομό τουλάχιστο ως το 1954-55, βρίσκονταν στις κοινότητες εκείνες στις οποίες υπήρχε άμεση ανάγκη διάδοσης της

131. Έτσι π.χ. ο επιθεωρητής Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς Π. Παυλός στο συνέδριο επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαιδύσεως του 1930 παρατηρεί τα εξής: “Εις την περιφέρειάν μου ευρήκα νέους δημοδιδασκάλους, που τας υποδειγματικάς των του Διδασκαλείου τας είχαν κάμει δια την Γ’ και Δ’ τάξιν ακόμα εις την καθαρεύουσαν. Κύριοι δεν ημπορεί να εξακολουθή αυτή η ακαταστασία. Ή η Δημοτική είναι το κατάλληλον εκφραστικόν όργανον του δημοτικού σχολείου και τότε εις αυτήν θα κάμνουν τας διδασκαλίας των οι διδασκαλισταί ή δεν είναι και τότε πάλιν ομολογούντες την πλάνην μας θα βάλωμεν την καθαρεύουσαν και εις την Α’ του δημοτικού. Ο τραγέλαφος της γλωσσικής αναρχίας πρέπει να σταματήσει. Εις τα Διδασκαλεία επίσης είναι απαραίτητον να δίδονται σχετικαί οδηγίαι δια το έργον του διδασκάλου εις τα ξενόφωνα μέρη. Ιδιαίτερος δε εις το Διδασκαλείον των νηπιαγωγών πρέπει να γίνεται αυτό. Δια το κύριον έργον των κοριτσιών, που φοιτούν εκεί, δια το πώς θα μάθουν τα ελληνικά εις τα ξενόφωνα νήπια, λέξιν δεν τους έχουν πει”, *Τα Εκπαιδευτικά Συνέδρια του 1930*, Υπουργείον Παιδείας και Θρησκευμάτων, Αθήναι χ.χ., σ. 436-437.

132. Η νηπιαγωγός κ. Ε. Κυράτση, σε συνέντευξή της αναφέρει σχετικά: “Με την κατοχή δούλεψα στο χωριό μου στο δημοτικό σχολείο, στον Τσαμαντά. Δουλεύαμε οι νηπιαγωγοί και στα δημοτικά γιατί επιστρατεύονταν οι δάσκαλοι [...] Μετά τον πόλεμο ήρθε διαταγή όλοι οι υπάλληλοι να παρουσιαστούμε στις οργανικές μας θέσεις”.

133. Οι ελλείψεις σε διδακτικό προσωπικό για τα δημοτικά σχολεία καλύπτονται από νηπιαγωγούς, βλ. *Εκθέσεις Επιθεώρησης σχολείων και διδακτικού προσωπικού Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς των σχολικών ετών 1945-46 ως και 1954-55*, Αρχείο Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Θεσπρωτίας.

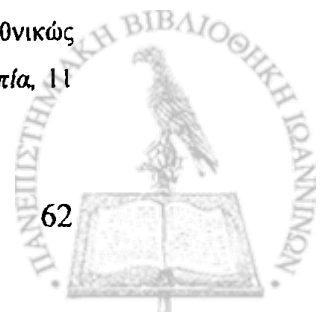
ελληνικής γλώσσας¹³⁴. Οι κάτοικοι των κοινοτήτων, στις οποίες ιδρύονται νηπιαγωγεία ήταν κυρίως αλβανόφωνοι και λιγότερο βλαχόφωνοι ή τουρκόφωνοι¹³⁵.

Τα νηπιαγωγεία, τα οποία λειτουργούσαν σε οικισμούς, οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως “ξενόφωνοι”, σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης (νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων) καταγράφονται στον πίνακα 15 (βλ. στο παράρτημα). Οι επιθεωρητές καταγράφουν με συστηματικό τρόπο την ξеноφονία των κατοίκων των οικισμών κυρίως των δημοτικών σχολείων αλλά και των νηπιαγωγείων που επιθεωρούν, στις εκθέσεις των ετών 1946-47, 1947-48 (παραπέμπει στις εκθέσεις της προηγούμενης χρονιάς), 1950-51, 1952-53, 1953-54 και 1954-55. Στις εκθέσεις των ετών 1964-65, 1966-67, 1968-69, 1969-70, 1972-73, 1973-74 και 1974-75 καταγράφεται περιστασιακά στις εκθέσεις ο χαρακτηρισμός “ξενόφωνο”. Έτσι δεν είναι δυνατό να γνωρίζουμε αν πράγματι μειώθηκε ο αριθμός των “ξενόφωνων” σχολείων ή οι ίδιοι οι επιθεωρητές αποφεύγουν να συμπεριλάβουν τέτοιου είδους στοιχεία στις εκθέσεις.

Σύμφωνα με τον πίνακα, από τους 64 οικισμούς στους οποίους λειτούργησαν νηπιαγωγεία την περίοδο 1945-81, οι 48 χαρακτηρίζονται “ξενόφωνοι” σε μία ή περισσότερες εκθέσεις (βλ. πίν. 15). Ο χαρακτηρισμός “ξενόφωνο” δε σημαίνει ότι όλοι οι μαθητές είχαν ως μητρική γλώσσα άλλη από την ελληνική. Σημαίνει ότι μεταξύ των μαθητών κατά τη μέρα της επιθεώρησης υπήρχαν και ξενόφωνοι. Αυτές οι επιθεωρητικές διαπιστώσεις καταγράφηκαν στις εκθέσεις. Έτσι ορισμένοι οικισμοί

134. Χαρακτηριστικό είναι πως το σχολικό έτος 1954-55 από τα 19 νηπιαγωγεία που λειτούργησαν στην Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παραμυθιάς τα 15 χαρακτηρίζονται από τον επιθεωρητή Δ. Σιαφάκα ως “ξενόφωνα”, *Εκθέσεις Επιθεώρησης σχολείων και διδακτικού προσωπικού Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς σχολ. έτους 1954-55*.

135. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ της απογραφής πληθυσμού 1951 το σύνολο των ξενόφωνων του Ν. Θεσπρωτίας ήταν 5.083 άτομα από τους οποίους 2.988 δήλωσαν ως “ομιλουμένη συνήθως γλώσσα” την αλβανική, 1.478 την κουτσοβλάχικη, 570 την τουρκική, 45 τη ρουμάνικη και 2 την αρμένικη γλώσσα, ΕΣΥΕ, *Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού της 7ης Απριλίου 1951, Πίνακες Δημογραφικών και Κοινωνικών Χαρακτηριστικών του πληθυσμού*, τομ. 2, Αθήνα 1958, σ. 286. Οι μετέπειτα απογραφές αποσιώπησαν, για προφανείς πολιτικούς λόγους, την απογραφή παρόμοιων δεδομένων. Τα δεδομένα αυτά φαίνεται να μην ανταποκρίνονται απολύτως στην πραγματικότητα. Υπάρχει μια τάση δραστηκής μείωσης του αριθμού των ξενόφωνων στους επίσημους πίνακες, καθώς τα δεδομένα που αφορούν τόσο την ομιλούμενη γλώσσα όσο και το θρήσκευμα θεωρούνται “εθνικώς ευαίσθητα”, βλ. Ιός της Κυριακής, “Γλώσσα και θρησκεία στις απογραφές”, εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 11 Μαρτίου 2001, σ. 53-55.

άλλοτε χαρακτηρίζονται ξενόφωνοι κι άλλοτε ελληνόφωνοι, όπως το νηπ. Γαρδικίου, το νηπ. Λάκκας και το νηπ. Νεοχωρίου. Ως αμιγώς ελληνόφωνοι χαρακτηρίζονται σε μία ή περισσότερες εκθέσεις οι οικισμοί: Αγίου Νικολάου, Μαζαρακιάς, Παραποτάμου, Πάργας, Τσαγγαρίου και Φροσύνης. Τέλος, για τους οικισμούς Καμινίων, Καρυωτίου, Κεστρίνης, Κρυσταλλοπηγής, Παλαιοχωρίου, Παραμυθιάς, Προδρομίου, Σκορπιώνας, Συβότων και Φασκομηλιάς δεν αναγράφεται χαρακτηρισμός στις εκθέσεις. Υποθέτουμε ότι οι επιθεωρητές κατά την επίσκεψή τους είτε δεν διαπίστωναν ξενοφωνία είτε δεν την κατέγραψαν στις εκθέσεις τους. Οι οικισμοί αυτοί πιθανότατα κατοικούνταν από ελληνόφωνο πληθυσμό.

Χαρακτηριστικό είναι ακόμη πως την περίοδο 1945-49 διαθέτουμε εκθέσεις επιθεώρησης για 25 νηπιαγωγεία και 6 παιδικούς σταθμούς. Τα ιδρύματα που επιθεωρήθηκαν το διάστημα αυτό, λειτούργησαν σε 27 οικισμούς, οι περισσότεροι από τους οποίους χαρακτηρίζονται ως “ξενόφωνοι” (βλ. πίν. 15 και τον χάρτη, στο παράρτημα).

Τη δεκαετία του '60 παρέμεινε κύριος λόγος ίδρυσης και λειτουργίας νηπιαγωγείων στο νομό η αντιμετώπιση του γλωσσικού ζητήματος¹³⁶. Ωστόσο ιδρύθηκαν νηπιαγωγεία από τα πρώτα κιόλας μεταπολεμικά χρόνια στα μεγάλα

136. Στην έκθεση επιθεώρησης του Νηπιαγωγείου Λαδοχωρίου στις 22-12-1964 αναφέρεται: “...εις τους μαθητές έχει συντελεσθή λίαν ευσυνειδήτος εργασία και γλωσσικώς έχουν καλλιεργηθή επαρκώς εάν ληφθή υπ’ όψιν ότι οι γονείς των ομιλούν την αλβανικήν γλώσσαν, ως διεπιστώθη τούτο μεταξύ δύο συνδιαλεγόμενων γυναικών πλησίον του Δημοτικού Σχολείου”, *Εκθέσεις Επιθεώρησης σχολείων και διδακτικού προσωπικού Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς, σχολ. έτους 1964-65*, σ. 19. Επίσης στην έκθεση επιθεώρησης του Νηπιαγωγείου Πλαταριάς στις 13-4-1970, ο επιθεωρητής στις κρίσεις του για τη νηπιαγωγό τονίζει: “Επιδεικνύει δραστηριότητα εις την καταπολέμησιν του Αλβανοτσάμικου γλωσσικού ιδιώματος...”, βλ. *Εκθέσεις Επιθεώρησης σχολείων και διδακτικού προσωπικού σχολ. έτους 1969-70*, σ.151. Χαρακτηριστικό είναι επίσης το υπόμνημα του προέδρου της Κοινότητας Χόικας προς τον υπουργό Παιδείας, στις 17-8-1966, στο οποίο επισημαίνεται πως: “...η Κοινότης ημών θα στερήται και πάλιν της νηπιαγωγού όπως και κατά το σχολικόν έτος 1965-1966. Θέτομεν δε υπ’ όψιν υμών ότι τα περισσότερα παιδιά της μικρής αυτής ηλικίας όπου θα υπαχθούν εις το Νηπιαγωγείον στερούνται την Ελληνικήν γλώσσα δι’ ότι γνωρίζουν την Αλβανικήν εκ των γονέων των...”, (Φάκελος Νηπιαγωγείου Χόικας στο Αρχείο 1^{ου} Γραφείου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Θεσπρωτίας). Παρόμοια έκκληση γίνεται και από τον πρόεδρο της Κοινότητας Καρβουναρίου προς τον επιθεωρητή δημοτικών σχολείων και νηπιαγωγείων στις 24-3-1967, στο οποίο αναφέρεται: “Νηπιαγωγός μετατεθείσα ανεχώρησε χθες, τριάντα παιδιά ξένων γλωσσών παραμένουσι άνευ σχολείου, παρακαλούμεν αποσταλή αντικαταστάτης το ταχύτερον”, (Φάκελος Νηπιαγωγείου Καρβουναρίου στο Αρχείο 1^{ου} Γραφείου Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Θεσπρωτίας).

κεφαλοχώρια του νομού – παρόλο που ο πληθυσμός των οικισμών αυτών ήταν αμιγώς ελληνικός¹³⁷. Η κατανομή των νηπιαγωγείων στο νομό άρχισε να ισορροπεί στο τέλος της δεκαετίας του '60 και στις αρχές της δεκαετίας του '70. Την εποχή αυτή το δίκτυο των νηπιαγωγείων επεκτείνεται και προς τις περιοχές εκείνες, οι οποίες κατοικούνταν από αμιγώς ελληνόφωνο πληθυσμό. Έτσι, για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής, το νηπ. Παραποτάμου και το νηπ. Σκορπιώνας διαθέτουμε εκθέσεις επιθεώρησης από το 1968, για το νηπ. Μαζαρακιάς από το 1969, για το νηπ. Καμινίων και το νηπ. Προδρομίου από το 1970. Την ίδια περίπου περίοδο ιδρύεται και το νηπ. Φροσύνης, το οποίο κατοικούνταν από αμιγώς ελληνόφωνο πληθυσμό¹³⁸. Την τελευταία δεκαετία της περιόδου που εξετάζουμε, 1971-1981, το δίκτυο των νηπιαγωγείων φαίνεται να απλώνεται ομοιόμορφα στο νομό, ανάλογα βέβαια με τον αριθμό των παιδιών προσχολικής ηλικίας που υπήρχε σε κάθε χωριό ή κωμόπολη. Ωστόσο, σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1972-75 γίνεται ακόμη λόγος για την “ξενοφωλία” των κατοίκων¹³⁹.

Συνοψίζοντας την προηγούμενη ανάλυση, μπορούμε να συμπεράνουμε τα επόμενα: Ο νομός Θεσπρωτίας είναι ένας παραμεθόριος νομός, στα σύνορα με την Αλβανία. Η περιοχή απελευθερώθηκε κατά τους Βαλκανικούς πολέμους (1913) και αποτέλεσε ξεχωριστό νομό σχετικά πρόσφατα (1936). Ο πληθυσμός του νομού παρουσιάζει αυξομειώσεις – σύμφωνα με τις απογραφές – την περίοδο που εξετάζουμε (1940-1981). Πρόκειται για πληθυσμό που συγκεντρώνεται κυρίως στις

137. Στην Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παραμυθιάς και συγκεκριμένα στην Ηγουμενίτσα (χαρακτηρίζεται ως “ξενόφωνο κατά το ήμισυ” το Α΄νηπ. Ηγουμενίτσας, το σχολικό έτος 1953-54), στην Παραμυθιά και στην Πάργα λειτούργησαν νηπιαγωγεία από το σχολικό έτος 1945-46 και συνέχισαν τη λειτουργία τους σταθερά όλο το διάστημα που εξετάζουμε, βλ. *Εκθέσεις Επιθεώρησης σχολείων και διδακτικού προσωπικού σχολ. έτους 1945-46*, σ.17-18, 39-40 και 67-68.

138. Ανάμεσα στα νηπιαγωγεία, τα οποία υπάγονταν στην Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παραμυθιάς, το 1971, ανήκει και το Νηπιαγωγείο Φροσύνης (Το χωριό Φροσύνη είναι ένα από τα ορεινά χωριά της επαρχίας Σουλίου). Στις Εκθέσεις Επιθεώρησης των προηγούμενων ετών (1945-46 ως 1969-70) δεν υπάρχει καμιά έκθεση για το συγκεκριμένο νηπιαγωγείο. Πρόκειται προφανώς για νεοϊδρυμένο νηπιαγωγείο όπως φαίνεται από την απόφαση του ΥΠ.Ε.Π.Θ. υπ' αριθ. 99566/ 10 Αυγούστου 1971, “Περί καθορισμού της έδρας και της Γεωγραφικής εκτάσεως των Εκπαιδευτικών Περιφερειών Δημοτικής Εκπαιδεύσεως” (ΦΕΚ 700/25-8-71, τχ. Β΄).

139. Ενδεικτικά αναφέρουμε την έκθεση για το νηπ. Αμπελιάς (1972-73), όπου καταγράφεται: “Διεπίστωσα πρόδοον αυτών [των νηπίων] λίαν καλήν παρά το ξενόφωνον της περιοχής”.

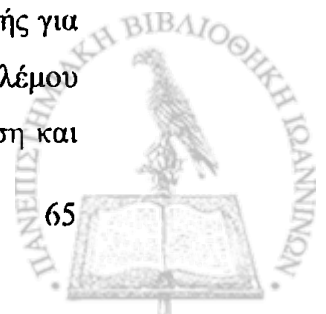

αγροτικές περιοχές και στα ημιαστικά κέντρα – δεν έχουν καταγραφεί αστικά κέντρα τη συγκεκριμένη περίοδο. Ο αγροτικός πληθυσμός του νομού παρουσιάζει υπεροχή έναντι του ημιαστικού, αν και ο ημιαστικός πληθυσμός διαρκώς αυξάνεται, όσο πλησιάζουμε προς τα νεότερα χρόνια. Η οικονομία της περιοχής, την περίοδο που εξετάζουμε, βασίστηκε κυρίως στον πρωτογενή τομέα – περίπου το 50% του ενεργού πληθυσμού απασχολείται στην πρωτογενή παραγωγή. Ο πληθυσμός που εργαζόταν στο δευτερογενή και τον τριτογενή τομέα αντιπροσωπευόταν περίπου με τα ίδια ποσοστά στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού. Τα ποσοστά του γυναικείου πληθυσμού που εργαζόταν παρέμειναν σε χαμηλά επίπεδα και ο κύριος τομέας απασχόλησης των γυναικών ήταν επίσης ο πρωτογενής. Τις δεκαετίες του '60 και του '70 ένας μεγάλος αριθμός κατοίκων του νομού εγκατέλειψε την περιοχή, αναζητώντας εργασία σε άλλες πόλεις της Ελλάδας ή στο εξωτερικό (Γερμανία). Οι συνέπειες της μετανάστευσης είναι εμφανείς, καθώς παρατηρείται μείωση τόσο του ενεργού πληθυσμού του νομού, όσο και του αριθμού των γεννήσεων και κατά συνέπεια του μαθητικού πληθυσμού του νομού.

Το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού του νομού Θεσπρωτίας και ιδιαίτερα των γυναικών, υπήρξε χαμηλό. Σε σύγκριση με άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου το ποσοστό των αγραμμάτων και όσων δεν ολοκλήρωσαν τη στοιχειώδη εκπαίδευση ήταν υψηλό. Ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού του νομού για λόγους ιστορικούς δε γνώριζε την ελληνική ως μητρική γλώσσα.

Στο νομό λειτούργησε ένα πυκνό δίκτυο από σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης, ενώ αντίθετα τα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης ήταν ελάχιστα. Ο αριθμός των μαθητών, που συνέχιζαν και ολοκλήρωσαν τη φοίτησή τους στη μέση εκπαίδευση, ήταν ιδιαίτερα χαμηλός.

Η προσχολική εκπαίδευση κατέχει εξέχουσα θέση στο συγκεκριμένο νομό. Εκείνο που θα πρέπει να τονίσουμε είναι πως η γλωσσική ανομοιογένεια των κατοίκων ώθησε το ελληνικό κράτος στην οργάνωση ενός δικτύου ιδρυμάτων προσχολικής εκπαίδευσης, ήδη από την εποχή του μεσοπολέμου. Η ύπαρξη άλλωστε διδασκαλείου νηπιαγωγών στην περιοχή, την ίδια περίοδο, επιβεβαιώνει το έντονο ενδιαφέρον της πολιτείας να στελεχώσει τα νηπιαγωγεία, με σκοπό να πετύχει γλωσσική και εθνική ομοιογένεια. Η ένταξη πληθυσμών αγροτικών κατά βάση και με γλωσσικές ιδιομορφίες υπήρξε ιστορικά μόνιμη φροντίδα της κρατικής πολιτικής για το νηπιαγωγείο. Έτσι τα επόμενα χρόνια, μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ο αριθμός των ιδρυμάτων προσχολικής εκπαίδευσης παρουσιάζει αυξητική τάση και

η αναλογία νηπιαγωγών προς τα νήπια διαρκώς βελτιώνεται. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε πως, αν και η φοίτηση στη συγκεκριμένη εκπαιδευτική βαθμίδα δεν υπήρξε ποτέ υποχρεωτική, παρατηρούμε μια συνεχή βελτίωση προς την κατεύθυνση εξάπλωσης και γενίκευσης του θεσμού στο συγκεκριμένο νομό.

Αν θεωρήσουμε δεδομένη την ποσοτική βελτίωση του θεσμού, απομένει να αναζητήσουμε τις ποιοτικές διαφοροποιήσεις, που προέκυψαν κατά την εξέλιξη του και να διερευνήσουμε την αποτελεσματικότητα της λειτουργίας του νηπιαγωγείου, την περίοδο 1949-1982. Στο διάστημα μιας περιόδου μεγαλύτερης των 30 ετών θα προσπαθήσουμε να αναγνωρίσουμε τις μετατροπές που έχουν συντελεστεί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

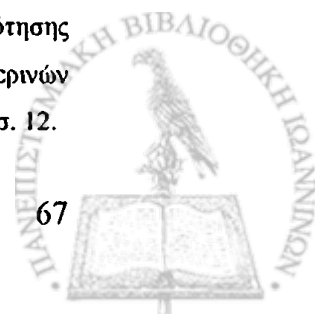
Το επιστημονικό ενδιαφέρον μου για την έρευνα αυτή είχε ως αφετηρία τη διδακτική μου εμπειρία σε δημοτικά σχολεία και νηπιαγωγεία του Ν. Θεσπρωτίας. Η αντιμετώπιση εκπαιδευτικών προβλημάτων αποτελούσε καθημερινό γεγονός μέσα στην τάξη. Μια σειρά ζητημάτων που προέκυπταν στην αίθουσα διδασκαλίας, όπως η οργάνωση του σχολικού χώρου και του σχολικού χρόνου, η επιλογή και υλοποίηση δραστηριοτήτων αλλά και ζητήματα σχετικά με γνώσεις, στάσεις και συμπεριφορές των νηπίων απαιτούσαν άμεση λύση. Παράλληλα δημιουργούσαν νέους προβληματισμούς που ζητούσαν απάντηση. Επιπλέον η ανταλλαγή εμπειριών με συναδέλφους πάνω σε θέματα σχολικής πρακτικής τόνωσε το ενδιαφέρον μου για τη συγκεκριμένη έρευνα.

Η εμπειρία μου στο σχολείο πλουτίστηκε με την παρακολούθηση του τμήματος εξομοίωσης και τη φοίτησή μου στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών Ιωαννίνων. Ιδιαίτερο ρόλο στη διαμόρφωση της προβληματικής της έρευνας, στην κατεύθυνση και στον προσανατολισμό της έπαιξε η παρακολούθηση μαθημάτων κοινωνιολογίας και ιστορίας της εκπαίδευσης. Τα μαθήματα αυτά με βοήθησαν τόσο στην κατανόηση όψεων της κοινωνικής λειτουργίας του σχολείου όσο και στη συνειδητοποίηση πως σημερινά εκπαιδευτικά προβλήματα δεν είναι αποκομμένα από το παρελθόν αλλά έχουν τις ρίζες τους σε παλαιότερες εποχές¹⁴⁰.

Με βάση τη διδακτική εμπειρία και τις αποκτημένες γνώσεις επέλεξα να διερευνήσω συστηματικά την εσωτερική λειτουργία των νηπιαγωγείων στην ιστορική της εξέλιξη στο νομό Θεσπρωτίας.

Στη διαμόρφωση της προβληματικής συνέβαλε βέβαια και το επίπεδο των θεωρητικών και ερευνητικών δεδομένων, που αφορούν την προσχολική εκπαίδευση

140. Συγκεκριμένα για την προσχολική εκπαίδευση η Ε. Ζαμπέτα τονίζει πως "Ίσως σε καμία άλλη βαθμίδα της εκπαίδευσης οι ιστορικοί όροι ανάπτυξης των εκπαιδευτικών θεσμών και συγκρότησης της κρατικής παρέμβασης δεν έχουν βαρύνει τόσο πολύ στη διαμόρφωση των σημερινών χαρακτηριστικών τους όσο στην περίπτωση της προσχολικής εκπαίδευσης", Εύη Ζαμπέτα, ό.π., σ. 12.

και συγκεκριμένα το ελληνικό νηπιαγωγείο¹⁴¹. Όπως προκύπτει από την ελληνόγλωσση βιβλιογραφία και ήδη προαναφέραμε, ο κύριος όγκος των έργων που αναφέρονται στο νηπιαγωγείο είναι κείμενα δεοντολογικού χαρακτήρα, στα οποία παρουσιάζονται οι σκοποί και οι δραστηριότητες του νηπιαγωγείου και ο ρόλος των νηπιαγωγών. Το νηπιαγωγείο μέσα στα κείμενα αυτά θεωρείται σε γενικές γραμμές ως ένα ίδρυμα που σκοπό έχει την “αρμονική ανάπτυξη και εξέλιξη των ψυχικών δεξιοτήτων του παιδιού, τη διατήρηση της υγείας του σώματος και την ανάπτυξή του σε μια ευτυχισμένη και προσαρμοσμένη προσωπικότητα, ικανή να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της ζωής”¹⁴². Υπάρχουν ακόμη κάποιες έρευνες, οι οποίες έχουν συμβάλει στην κατανόηση όψεων της λειτουργίας των ιδρυμάτων προσχολικής εκπαίδευσης. Διαθέτουμε επιπλέον ένα γενικό περίγραμμα της ιστορίας του ελληνικού νηπιαγωγείου, ενώ απουσιάζει η γνώση για τις πραγματικές διαδικασίες, που συνέβησαν στο χώρο του, κατά τόπους και κατά εποχές.

Έτσι η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος προέκυψε από τη συνειδητοποίηση ενός ερευνητικού κενού, σχετικού με την ιστορία του ελληνικού νηπιαγωγείου. Εννοούμε βέβαια εδώ όχι μια απλή καταγραφή των εκπαιδευτικών, κυρίως νομοθετικών γεγονότων αλλά μια συνθετική εργασία, που θα διερευνά την εσωτερική εξέλιξη του ελληνικού νηπιαγωγείου, κάτω από το πρίσμα των θεωρητικών και εμπειρικών δεδομένων της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης¹⁴³.

Τα δεδομένα αυτά έχουν επαναπροσδιορίσει τις αντιλήψεις για το σκοπό και τη λειτουργία του σχολείου – κατά συνέπεια και του νηπιαγωγείου – και το ρόλο του

141. Ο διεθνής ορισμός “pre-school education” (προσχολική εκπαίδευση) δηλώνει την οργανωμένη μορφή εκπαίδευσης που προσφέρεται από την πολιτεία στα παιδιά ηλικίας από δύομισυ χρόνων ως την περίοδο φοίτησής τους στη στοιχειώδη εκπαίδευση, UNESCO: World survey of pre-school education, No. 19, 1976. Στην εργασία αυτή θα μας απασχολήσει η προσχολική εκπαίδευση, η οποία παρέχεται από την πολιτεία σε συγκεκριμένα εκπαιδευτικά ιδρύματα, τα νηπιαγωγεία, στα οποία απασχολούνται παιδιά ηλικίας από τεσσάρων χρόνων ως την ηλικία εισόδου τους στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

142. Βλ. π.χ. Π. Κυριαζοπούλου- Βαληγάκη, *Νηπιαγωγική*, τομ. 2, ό.π., σ. 31.

143. Βλ. Eric Plaisance, *L'enfant, la maternelle, la société*, Presses universitaires de France, Paris 1986, Jean-Noël Luc, *L'Invention du jeune enfant. De la salle d'asile à l'école maternelle*, Belin, Paris 1997.

μέσα στην κοινωνία, δίνοντας έτσι απαντήσεις σε παλαιότερους προβληματισμούς¹⁴⁴. Σύμφωνα με εκπροσώπους της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης το σχολείο “μεταδίδει επιλογή γνώσεων, ορισμένη παιδεία (κουλτούρα), ορισμένη μορφή εθνικής γλώσσας, μεταδίδει αρχές και αξίες που είναι κυρίαρχες στη συγκεκριμένη κοινωνία, αρχές και αξίες κοινωνικές και πολιτικές, αλλά και ηθικές, αισθητικές, φιλοσοφικές κ.ο.κ.¹⁴⁵”. Με άλλα λόγια θα λέγαμε πως “αν το σχολείο αποτελεί μια κοινωνία με τη μια ή την άλλη υφή, είναι γιατί λειτουργεί μέσα σε ένα κοινωνικό σύνολο, που το καθρεφτίζει και συντελεί στη διαίωσή του”¹⁴⁶. Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης έχει διπλό προσανατολισμό: Μελετά το σχολείο μέσα στην κοινωνία, αναλύοντας τη λειτουργία του σχολικού θεσμού στους κόλπους της κοινωνίας καθώς και τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στο σχολείο και στην κοινωνία. Επίσης μελετά το σχολείο ως κοινωνία (μικροκοινωνία) και ανατοποθετεί το πρόβλημα των σχέσεων αυτής της μικροκοινωνίας με την ευρύτερη κοινωνία¹⁴⁷.

Οι σχέσεις αυτές παύουν να είναι ασαφείς και παίρνουν συγκεκριμένες μορφές μέσα στις σχολικές τάξεις. Οι τρόποι που η γνώση μεταδίδεται στις σχολικές αίθουσες και οι κοινότητες πρακτικές δασκάλων και μαθητών αντικατοπτρίζουν τις “συνδέσεις μεταξύ σχολικής ζωής και δομών ιδεολογίας, εξουσίας και οικονομικών πόρων”¹⁴⁸. Ο B. Bernstein θεωρεί πως μια παιδαγωγική πρακτική μπορεί να γίνει κατανοητή ως ένας αναμεταδότης, “ένας πολιτισμικός αναμεταδότης”, που

144. Ο J. Piaget αναρωτιόταν παλαιότερα αν με την εκπαίδευση “θέλουμε να διαμορφώσουμε ανθρώπους υποταγμένους στις παραδόσεις και στις αντιλήψεις των προηγούμενων γενιών”, Ζαν Πιαζέ, *Το μέλλον της εκπαίδευσης*, εκδ. Υποδομή, Αθήνα 1979, σ. 82. “Το έργο της αγωγής είναι αναγκαστικά η εκκόλαψη της προσωπικότητας ή μήπως είναι αρχικά η διάπλαση των ατόμων με βάση ένα πρότυπο σύμφωνο με τις προηγούμενες γενιές και ικανό να συντηρήσει τις συλλογικές αξίες;”, J. Piaget, *Où va l'éducation*, Denoël/Gonthier, “Mediations”, Paris 1972, σ. 83-84.

145. Άννα Φραγκουδάκη, *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985, σ. 16-17.

146. V. Isambert-Jamati, “Κοινωνιολογία του σχολείου”, στο Maurice Debesse - Gaston Mialaret, *Οι Παιδαγωγικές επιστήμες*, τομ. 6, εκδ. Δίπτυχο, Αθήνα 1985, σ. 173.

147. G. Mialaret και V. Isambert-Jamati, “Κοινωνιολογία της εκπαίδευσης” στο G. Mialaret, *Εισαγωγή στις επιστήμες της αγωγής*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1999, σ. 66-67.

148. Michael W. Apple, μτφρ. Τάσου Δαρβέρη, *Ιδεολογία και αναλυτικά προγράμματα*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1986, κεφάλαιο “Οικονομία και έλεγχος στην καθημερινή σχολική ζωή” (γραμμένο μαζί με τη Nancy King), σ. 109.

εμφανίζεται βέβαια με συγκεκριμένη μορφή και συγκεκριμένο περιεχόμενο¹⁴⁹. Ειδικότερα στην πρώτη βαθμίδα της εκπαίδευσης, στα νηπιαγωγεία, οι μαθητές μέσα από κοινότυπες καθημερινές πρακτικές ή “ρουτίνες” αφομοιώνουν κανόνες και αξίες “αναγκαίες” στην κατοπινή σχολική ζωή και την ενήλικη φάση της ζωής τους. Τα παιδιά αντιλαμβάνονται και εσωτερικεύουν τις σημασίες των αντικειμένων και γεγονότων της τάξης μέσα από πρακτικές ρουτίνες, μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση με τη νηπιαγωγό. Σ’ αυτή τη σχέση αλληλεπίδρασης τα παιδιά δεν είναι ισότιμα με τη νηπιαγωγό, καθώς εκείνη έχει “ένα σύνολο κοινότυπων κανόνων, σε υψηλότερο βαθμό οργανωμένο απ’ ό,τι τα παιδιά και κατέχει επίσης μεγαλύτερο βαθμό δύναμης για να ελέγξει τα γεγονότα και τις επιλογές στην τάξη”¹⁵⁰. Πρόκειται για σχέση “ασυμμετρική”, αν και “μπορεί να υπάρχουν διάφορες στρατηγικές για τη μεταμφίεση, την κάλυψη, την απόκρυψη αυτής της ασυμμετρίας”¹⁵¹. Ο Μ. Apple τονίζει πώς μέσα στη σχολική πραγματικότητα του νηπιαγωγείου τα παιδιά μαθαίνουν ποιες συμπεριφορές τους είναι αποδεκτές και ποιες όχι. Η οργάνωση των υλικών και του χώρου του νηπιαγωγείου, ο έλεγχος του χρόνου και των συναισθημάτων των παιδιών, η σημασία της χρήσης των διαφόρων υλικών – διαφορετική η αντιμετώπιση αν πρόκειται για εργασία, διαφορετική για το παιχνίδι – προσδιορίζουν τι πρέπει και τι δεν πρέπει να πράττουν και προσδιορίζουν τα όρια της συμπεριφοράς των παιδιών στη νηπιαγωγική τάξη. Τα παιδιά μαθαίνουν κατά τη φοίτησή τους στο νηπιαγωγείο είτε φανερά (ρητά) με τη ρητή διδασχή της νηπιαγωγού, είτε σιωπηρά (έμμεσα) με πολλούς τρόπους¹⁵².

Στην παρούσα εργασία υιοθετούμε τις βασικές θεωρητικές προτάσεις εκπροσώπων από τις λεγόμενες “θεωρίες της αναπαραγωγής”. Το πασίγνωστο άρθρο του Λ. Αλτουσέρ για την ιδεολογία και τους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους έχει ποικιλότητα συζητηθεί, όπως και η “Αναπαραγωγή” των P. Bourdieu και J. Cl.

149. Basil Bernstein, *Παιδαγωγικοί κώδικες και κοινωνικός έλεγχος*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1991, σ. 111-112.

150. Michael Apple, *ό.π.*, σ. 111-113.

151. Basil Bernstein, *ό.π.*, σ. 114.

152. Michael Apple, *ό.π.*, σ. 111-122.

Passeron, ήδη από τη δεκαετία του 1970¹⁵³. Θεωρήσαμε, έτσι, ειδικότερα πως οι αναλύσεις του M. Apple μπορούν να θεμελιώσουν καλύτερα τη διερεύνησή μας, για τους εξής λόγους: α) Εντάσσονται κι αυτές στις “θεωρίες της αναπαραγωγής” και συγγενεύουν πολύ με τις απόψεις του Λ. Αλτουσέρ και του Ν. Πουλαντζά. Ο M. Apple τουλάχιστο στις πρώτες εργασίες του, ρητά παραπέμπει στο έργο του Ν. Πουλαντζά¹⁵⁴. β) Επεκτείνονται και στη διερεύνηση εσωτερικών διαδικασιών και πρακτικών του σχολείου¹⁵⁵ και, γ) αναφέρονται, όπως σημειώσαμε πιο πάνω, ειδικότερα στην εσωτερική λειτουργία και τις “αξίες” στη σχολική αίθουσα του νηπιαγωγείου.

Με βάση αυτές τις αναλύσεις υιοθετώ τη βασική θεωρητική θέση για το νηπιαγωγείο ως τμήμα του ιδεολογικού μηχανισμού του κράτους, το οποίο συμβάλλει κυρίως με την οργάνωση των χωροχρονικών πλαισίων, τη μορφή και το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων – πρακτικών και τη σιωπηλή εκμάθηση αποδεκτών κανόνων συμπεριφοράς στην αναπαραγωγή μορφών κυρίαρχης ιδεολογίας¹⁵⁶.

Μιλώντας απλούστερα υποστηρίζουμε τη θέση πως ο σχολικός μηχανισμός, δηλ. στην περίπτωσή μας και το νηπιαγωγείο, δεν μπορεί να εξετάζεται ανεξάρτητα από τις κοινωνικές συνθήκες οι οποίες επικρατούν σε ορισμένο χρόνο και χώρο, δηλαδή να εξετάζεται ο σχολικός θεσμός έξω από την ιστορία, σα να υπήρχε πάντα με την ίδια μορφή και τους εκπαιδευτικούς του στόχους αμετάβλητους και σπάνια αμφισβητούμενους¹⁵⁷. Θα πρέπει να εξετάζουμε την εξέλιξη των εκπαιδευτικών θεσμών έτσι όπως διαμορφώνονται μέσα σε συγκεκριμένα τοπικά και χρονικά πλαίσια. Τα εκπαιδευτικά φαινόμενα “δεν είναι δυνατό να ερευνηθούν, να

153. Για μια επισκόπηση αυτών των “ρευμάτων” βλ. Μπάμπης Νούτσος, “Κοινωνιολογία και εκπαίδευση (Η θεωρητική αντιπαράθεση στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης σήμερα”, *Διαβάζω*, τχ. 119, Μάιος 1985, σ. 42-47 και David Blackledge – Barry Hunt, *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, μτφρ. Μαρία Δεληγιάννη, Έκφραση, Αθήνα 1995, σ. 218-239.

154. Βλ. Michael W. Apple, *Εκπαίδευση και εξουσία*, μτφρ. Φώτης Κοκαβέσης, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 108, σημ. 3.

155. Στο ίδιο, σ. 103-200.

156. Βλ. και το πρόσφατο έργο του M. Apple, *Εκσυγχρονισμός και συντηρητισμός στην Εκπαίδευση*, μτφρ. Μαρία Δεληγιάννη, Μεταίχμιο, Αθήνα 2002.

157. Rachel Sharp, *Knowledge, ideology and the politics of schooling, Towards a Marxist analysis of education*, Routledge & Kegan Paul, London 1980, σ. 159-171.

κατανοηθούν και να ερμηνευθούν χωρίς αναγωγές στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο όπου εκδηλώνονται”¹⁵⁸.

Με την παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί ο ρόλος που διαδραμάτισε το ελληνικό νηπιαγωγείο, ως εκπαιδευτικο-ιδεολογικο-πολιτικός θεσμός μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο (1949-1982), σε μια συγκεκριμένη περιοχή (Ν. Θεσπρωτίας). Η διερεύνηση λοιπόν της κοινωνικής λειτουργίας του νηπιαγωγείου, σ’ αυτό το χρονικό διάστημα, σ’ αυτή την περιοχή αποτελεί το ευρύτερο αντικείμενο της παρούσας διερεύνησης.

Ειδικότερα, αντικείμενο της έρευνας αυτής είναι οι σχέσεις που συνδέουν την ιστορική εξέλιξη του θεσμού του νηπιαγωγείου, με τις σύστοιχες μορφές κοινωνικοποίησης των νηπίων, στη διάρκεια της φοίτησής τους την περίοδο 1949-1982. Πρόκειται μ’ άλλα λόγια για μια κοινωνική ιστορία του νηπιαγωγείου, που επιδιώκει συγκεκριμένα να συλλάβει και να ανασυγκροτήσει τις σχέσεις εκείνες, οι οποίες προσδιόρισαν από το τέλος του εμφυλίου ως το 1982 το περιεχόμενο της κοινωνικοποίησης των νηπίων.

Επιχειρούμε εδώ να πραγματοποιήσουμε μια ιστορικο-κοινωνική ανάλυση της εξέλιξης του νηπιαγωγείου, για να περιγράψουμε και να εξηγήσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά του. Θέλουμε έτσι να διερευνήσουμε και να κατανοήσουμε τις μετατροπές που έχουν συντελεστεί στο διάστημα μιας περιόδου σαράντα χρόνων περίπου, μέσα από τους τρόπους κοινωνικής ένταξης του παιδιού του νηπιαγωγείου, με την πρώιμη εσωτερίκευση συγκεκριμένων κανόνων και αξιών. Μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον της τάξης τα παιδιά δημιουργούν σχέσεις με τους συμμαθητές τους και τη νηπιαγωγό, χτίζουν συνήθειες, διαμορφώνουν εικόνες για τον εαυτό τους και τους άλλους, στάσεις και πεποιθήσεις. Όλα αυτά γεννιούνται και εδραιώνονται στο χώρο του νηπιαγωγείου, μέσα από την καθημερινή πράξη και ρουτίνα. Επιδιώκουμε λοιπόν να αναλύσουμε και να ανασυγκροτήσουμε τις καθημερινές πρακτικές, δηλαδή τις διαδικασίες εκείνες που παράγουν αποτελέσματα εντός του νηπιαγωγείου στη συμπεριφορά και τη δράση των νηπίων μεταξύ τους και στις σχέσεις τους με τη νηπιαγωγό. Θέλουμε να φωτίσουμε τους παράγοντες εκείνους που καθορίζουν στην τάξη του νηπιαγωγείου τις στάσεις των νηπίων και των νηπιαγωγών. Μέσα από συγκεκριμένες καθημερινές πρακτικές που εφαρμόζονταν, προσπαθούμε

158. Γιώργος Μαυρογιώργος, *Εκπαιδευτικοί και διδασκαλία, Για μια Αντί(-παλη)-Πρόταση*, Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1997, σ. 36.

να εντοπίσουμε ποια θεωρείται πρότυπη συμπεριφορά για τα νήπια και τις νηπιαγωγούς σε συγκεκριμένες ιστορικές στιγμές. Αναζητούμε τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις παραλλαγές των μορφών κοινωνικοποίησης των νηπίων που πραγματοποιούνται στο εσωτερικό των νηπιαγωγείων και σε φαινόμενα εκπαιδευτικά, κοινωνικά, πολιτικά, κ.ά., τα οποία λαμβάνουν χώρα στην ίδια συγκυρία.

Με βάση τις θεωρητικές αφετηρίες και το αντικείμενο έρευνας, διαμορφώθηκαν οι βασικές υποθέσεις - ερωτήματα της έρευνας, οι οποίες θα μπορούσαν να διατυπωθούν ως εξής:

Το σύστημα κανόνων και αξιών της κοινωνικοποιητικής λειτουργίας του νηπιαγωγείου, από το 1949 ως το 1982, τροποποιήθηκε διαχρονικά. Υπάρχουν δηλαδή *συνέχειες* και *τομές* σ' αυτή την κοινωνικοποιητική λειτουργία. Οι σκοποί και οι δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο μεταβάλλονται μέσα σ' αυτά τα χρονικά πλαίσια. Αν πράγματι επαληθεύεται η πρώτη αυτή υπόθεση, μένει να ερευνήσουμε ποιοι είναι οι παράγοντες εκείνοι που σχετίζονται, που δρουν και μεταβάλλουν τον τρόπο κοινωνικοποίησης των νηπίων στο νηπιαγωγείο.

- Η τροποποίηση αυτή μπορεί να συσχετιστεί με τη σύνταξη νέου αναλυτικού προγράμματος για το νηπιαγωγείο. Θα μπορούσε η αλλαγή στους στόχους, την ύλη και τις διδακτικές μεθόδους, τις οποίες συνεπάγεται η εφαρμογή ενός νέου αναλυτικού προγράμματος, να επιφέρει αλλαγές στις μορφές κοινωνικοποίησης των νηπίων.

- Οι διδακτικές τροποποιήσεις και τα νέα αναλυτικά προγράμματα που επιβάλλονται στο νηπιαγωγείο συμπύκνουν ή απορρέουν από ευρύτερες εκπαιδευτικές ή κοινωνικο-πολιτικές αλλαγές. Το ερώτημα εδώ είναι αν μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ή άλλα εκπαιδευτικά γεγονότα που ξεπερνούν τα όρια του νηπιαγωγείου, μπορούν να επιφέρουν αλλαγές στον προσανατολισμό του εκπαιδευτικού συστήματος συνολικά και συνακόλουθα είναι ικανά να επηρεάζουν έμπρακτα και άμεσα τους κανόνες - αξίες του νηπιαγωγείου. Κι αν τέλος αυτές οι μεταβολές ανάγονται τελικά σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο.

- Υποθέτουμε ακόμη πως κάποια βασικά χαρακτηριστικά της βιογραφίας των νηπιαγωγών (π.χ. ηλικία, χρόνια υπηρεσίας, σπουδές) σχετίζονται περισσότερο με τη διατήρηση προηγούμενων παγιωμένων κανόνων-αξιών και πρακτικών στο νηπιαγωγείο, παρά με τα αποτελέσματα από την εφαρμογή νέων αναλυτικών

προγραμμάτων. Είναι πιθανό το εκπαιδευτικό προσωπικό των νηπιαγωγείων να ακολουθεί πρακτικές τις οποίες παλαιότερα ακολουθούσε, παρόλο που αλλάζουν τα αναλυτικά προγράμματα. Πρέπει συνεπώς να συνεξετάσουμε τις δυο προηγούμενες υποθέσεις μας.

Για να ελεγχθούν οι παραπάνω υποθέσεις είναι απαραίτητο να διερευνήσουμε την εσωτερική λειτουργία του νηπιαγωγείου, όπως αυτή διαμορφώθηκε σε ορισμένα χρονικά πλαίσια (1949-1982) και σε συγκεκριμένη περιοχή της χώρας (Ν. Θεσπρωτίας). Η επιλογή του συγκεκριμένου χρονικού πλαισίου έγινε με κριτήριο τη σχετικά διακριτή μεταπολεμική περίοδο. Χρονολογική αφετηρία της εργασίας αυτής είναι το 1949, δηλαδή το τέλος του εμφυλίου πολέμου. Από το 1949 αρχίζει ουσιαστικά η μεταπολεμική περίοδος. Το 1982 επιλέχθηκε ως τέρμα της εργασίας, επειδή τὴ χρονιά αυτή, με το νόμο 1304/82 καταργήθηκε ο θεσμός του επιθεωρητή και καθιερώθηκε ο θεσμός του σχολικού συμβούλου. Η χρονιά αυτή επομένως αποτελεί σταθμό για τα εκπαιδευτικά πράγματα, καθώς αναστέλλεται από τότε κάθε επιθεώρηση και αξιολόγηση του εκπαιδευτικού προσωπικού και καταργούνται έτσι ταυτόχρονα και οι εκθέσεις επιθεώρησης¹⁵⁹.

Η επιλογή ενός νομού για τη διεξαγωγή της έρευνας προέκυψε αρχικά για συγκλίνοντες μεθοδολογικούς λόγους. Είναι προφανές πως δεν είναι δυνατή η ανάλυση της εσωτερικής λειτουργίας πολλών νηπιαγωγείων σ' αυτά τα χρονικά πλαίσια από έναν μόνο ερευνητή. Ειδικότερα η επιλογή του νομού Θεσπρωτίας έγινε και για λόγους ιστορικο-κοινωνικούς, που σχετίζονται με την τακτική του κράτους να φροντίζει για την ίδρυση και λειτουργία νηπιαγωγείων σε περιοχές όπου ζουν πληθυσμοί με γλωσσικές ιδιομορφίες. Ο συγκεκριμένος νομός αποτελεί ενδεικτική περίπτωση για τη μελέτη των ορίων στην εφαρμογή αυτής της πολιτικής. Στο νομό Θεσπρωτίας και συγκεκριμένα στο Αρχείο της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, εντόπισα συγκεκριμένο αρχειακό υλικό σχετικό με τη λειτουργία των νηπιαγωγείων του νομού. Τέλος, η επιλογή προέκυψε επειδή γνωρίζω εμπειρικά την περιοχή και τα νηπιαγωγεία της μια και πρόκειται για τον τόπο καταγωγής μου αλλά και γιατί έχω εργαστεί σε νηπιαγωγεία του νομού.

Όπως ήδη έχω τονίσει η έρευνα αυτή έχει στόχο να διερευνήσει την καθημερινότητα της λειτουργίας του νηπιαγωγείου. Πρόκειται για ιστορική έρευνα,

159. Βλ. εγκύκλιο του ΥΠ.Ε.Π.Θ. αρ. 351.7/Δ.1550/15.1.1982, "Περί αναστολής επιθεωρήσεως και αξιολογήσεως του διδακτικού προσωπικού".

η οποία επιχειρεί να ανασυγκροτήσει την εικόνα της λειτουργίας του θεσμού τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Η ιστορική έρευνα μπορεί λοιπόν να οριστεί ως “ο συστηματικός και αντικειμενικός εντοπισμός, η εκτίμηση και σύνθεση μαρτυριών, προκειμένου να θεμελιωθούν γεγονότα και να συναχθούν συμπεράσματα σχετικά με συμβάντα του παρελθόντος”¹⁶⁰. Στην περίπτωση μας αυτά τα συμβάντα αφορούν πρώτιστα την εσωτερική λειτουργία του παρελθόντος της προσχολικής εκπαίδευσης στο νομό Θεσπρωτίας.

Η χρήση της ιστορικής έρευνας στην εκπαίδευση μέσα από την αποσαφήνιση του παρελθόντος μας επιτρέπει: α. να κατανοήσουμε τη διαμόρφωση του σημερινού εκπαιδευτικού συστήματος. Μας δείχνει δηλ. πώς και γιατί αναπτύχθηκαν εκπαιδευτικές θεωρίες και πρακτικές που έχουν ισχύ στις μέρες μας και β. Αυξάνει τις πιθανότητες για τροποποίηση ή αλλαγή όψεων του παρόντος στο μέλλον, μια και μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για την αναζήτηση λύσεων σε σύγχρονα προβλήματα¹⁶¹.

Αξίζει να υπενθυμίσουμε εδώ δυο συμπληρωματικές θέσεις του Hobsbawm, σύμφωνα με τις οποίες: α. “Οι άνθρωποι δεν μπορούν να μην προβλέπουν το μέλλον μέσα από κάποια μορφή ανάγνωσης του παρελθόντος. Οφείλουν να το κάνουν [...] βάση της εύλογης παραδοχής πως εν γένει το μέλλον συνδέεται συστηματικά με το παρελθόν, το οποίο με τη σειρά του δεν είναι ένα αυθαίρετο άθροισμα περιστάσεων και γεγονότων” και β. “Οι δομές των ανθρώπινων κοινωνιών, οι διαδικασίες και οι μηχανισμοί αναπαραγωγής, αλλαγής και μετασχηματισμού είναι τέτοιες που περιορίζουν τον αριθμό των πραγμάτων που είναι πιθανό να συμβούν, καθορίζουν μερικά απ’ αυτά που θα συμβούν και κάνουν δυνατό τον προσδιορισμό μεγαλύτερων ή μικρότερων πιθανοτήτων σε πολλά από τα υπόλοιπα”¹⁶².

Γι’ αυτό ο σαφής καθορισμός ενός ιστορικού προβλήματος έχει την αφετηρία του στο παρόν. Με την ιστορική έρευνα επιδιώκουμε να κατανοήσουμε, να εξηγήσουμε και κυρίως να λύσουμε προβλήματα του παρόντος τα οποία μας ενδιαφέρουν.

160. Louis Cohen - L. Manion, *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*, Μεταίχμιο, Αθήνα 2000, σ. 71.

161. Στο ίδιο, σ. 72-73. Πρβλ. *Ιστορία και μέθοδοί της* (διεύθυνση Ch. Samaran), μτφρ. Ελένης Στεφανάκη, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1979, σ. 336-344.

162. Eric Hobsbawm, *Για την Ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα 1998, σ. 57.

Στην ιστορική έρευνα έχει ιδιαίτερη σημασία ο ακριβής εντοπισμός του θέματος, η επιλογή και ο σαφής προσδιορισμός του ζητήματος που πρόκειται να μελετηθεί. Θα πρέπει να οριστούν με τη μεγαλύτερη σαφήνεια τα όρια του προβλήματος και να διατυπωθούν με ακρίβεια οι υποθέσεις της έρευνας¹⁶³.

Το επόμενο βήμα στην ιστορική έρευνα είναι η συλλογή των δεδομένων. Ο ερευνητής δεν είναι εκείνος που άμεσα παρατηρεί ό,τι έγινε. Στηρίζεται αντίθετα στα ίχνη που έχουν αφήσει τα γεγονότα του παρελθόντος. Έτσι τα δεδομένα που θα συλλέξει θα πρέπει να κριθούν: α. ως προς την αυθεντικότητά τους (εξωτερική κριτική) και β. ως προς την ακρίβεια και την αξία τους για τους στόχους της συγκεκριμένης έρευνας (εσωτερική κριτική)¹⁶⁴. Από μια τέτοια οπτική διατυπώσαμε τις προηγούμενες ερευνητικές μας υποθέσεις.

Στην πρώτη περίπτωση η κριτική αποσκοπεί να εξασφαλίσει τη γνησιότητα και την αυθεντικότητα των δεδομένων. Έχει στόχο να εξακριβώσει εάν ένα συγκεκριμένο ντοκουμέντο είναι πραγματικά αυτό που δείχνει να είναι και δεν έχει υποστεί πλαστογραφίες, αλλοιώσεις ή διαστρεβλώσεις.

Αφού εξασφαλιστεί η προϋπόθεση ότι το ντοκουμέντο είναι γνήσιο, θα πρέπει να ελεγχθεί η αξιοπιστία του συγγραφέα του. Μέλημα του ερευνητή είναι εδώ να εξετάσει το συγγραφέα, αυτόν που παρατηρεί και περιγράφει το γεγονός. Φέρνει στο φως την πιο πιστή εικόνα από το γεγονός που περιγράφει; Ήταν εκπαιδευμένος στην παρατήρηση και απόδοση των συγκεκριμένων γεγονότων; Ποιες ήταν οι σχέσεις του με τα γεγονότα και ποιες οι προθέσεις και ο σκοπός καταγραφής του συγκεκριμένου γεγονότος; Πόσο καιρό μετά το γεγονός κατέγραψε ο συγγραφέας τα στοιχεία; Τέλος, συμφωνεί με άλλους μάρτυρες που μας δίνουν στοιχεία για το συγκεκριμένο γεγονός; Τα ερωτήματα αυτά μας επιτρέπουν, ως γενικό μεθοδολογικό πλαίσιο, να προχωρήσουμε στην υιοθέτηση π.χ. της τεχνικής της “ανάλυσης περιεχομένου”, για να αναλύσουμε συστηματικά τα δεδομένα που προκύπτουν από το ερευνητικό υλικό μας.

Το υλικό της παρούσας έρευνας αποτελείται από:

163. “Εάν οι υποθέσεις του μελετητή δεν είναι αρκούντως οριοθετημένες ή σαφείς, είναι εύκολο γι’ αυτόν να περιπλακεί και να αποπροσανατολιστεί από πληροφορίες που δεν έχουν πραγματική σχέση με το πεδίο το οποίο διερευνά”, Louis Cohen - Lawrence Manion, ό.π., σ. 77.

164. Στο ίδιο, σ. 81-83. Πρβλ. *Ιστορία και μέθοδοί της*, ό.π., σ. 393.

1. Νόμους του κράτους και νομοθετικά διατάγματα, εγκυκλίους, εισηγητικές εκθέσεις νομοσχεδίων και κοινοβουλευτικές συζητήσεις, που αφορούσαν τα νηπιαγωγεία.

2. Στατιστικά δεδομένα που αφορούν: α. το γενικό πληθυσμό του νομού Θεσπρωτίας και β. την εκπαίδευση στο νομό. Πρόκειται για στοιχεία δημογραφικής εξέλιξης, στοιχεία για την οικονομική δραστηριότητα στο νομό, στοιχεία για το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού. Επίσης χρησιμοποιήσαμε στοιχεία από τη στατιστική της εκπαίδευσης σχετικά με την εξάπλωση του εκπαιδευτικού δικτύου στο νομό, στα οποία αναφέρεται ο αριθμός των μαθητών, των σχολείων και του διδακτικού προσωπικού προσχολικής, στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης.

3. Αρχειακό υλικό. Το υλικό αυτό αποτελείται κατά κύριο λόγο από ένα “σώμα” εκθέσεων επιθεώρησης νηπιαγωγών - νηπιαγωγείων από το 1945 ως το 1981. Θεωρούμε πως η αναλυτική επεξεργασία του συγκεκριμένου υλικού μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε την εσωτερική λειτουργία των νηπιαγωγείων και να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα, τα οποία θα επαληθεύουν ή θα διαψεύδουν τις υποθέσεις μας. Εκτός από τις εκθέσεις επιθεώρησης χρησιμοποιήθηκε επίσης ανέκδοτο αρχειακό υλικό, σχετικό με τη λειτουργία των νηπιαγωγείων του νομού, το οποίο συλλέξαμε από το Αρχείο Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Θεσπρωτίας και τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ. Ιωαννίνων).

4. Εισηγήσεις σε παιδαγωγικά συνέδρια ή γενικές συνελεύσεις εκπαιδευτικών, που διαπραγματεύονται θέματα σχετικά με τα νηπιαγωγεία και τις νηπιαγωγούς.

5. Προσωπικές μαρτυρίες (διηγήσεις, συνεντεύξεις) νηπιαγωγών, οι οποίες εργάστηκαν στο νομό Θεσπρωτίας.

Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητο να γίνει μια πιο λεπτομερής παρουσίαση των εκθέσεων επιθεώρησης, οι οποίες αποτελούν και τον κύριο κορμό του υλικού της έρευνας.

Οι εκθέσεις αξιολόγησης θεωρούνται πρωτογενείς πηγές, διότι αφορούν άμεσα την ανασυγκρότηση της ίδιας της εσωτερικής λειτουργίας του νηπιαγωγείου. Συγκεκριμένα οι συντάκτες των εκθέσεων, δηλαδή οι επιθεωρητές επισκέφθηκαν τα νηπιαγωγεία του νομού, παρακολούθησαν δραστηριότητες και αποτύπωσαν τη γνώση τους και την αξιολόγηση φυσικά της πραγματικότητας του νηπιαγωγείου στις εκθέσεις τους.

Επειδή οι εκθέσεις είναι επώνυμες, αφορούν συγκεκριμένα και γνωστά νηπιαγωγεία, νηπιαγωγούς και νήπια, είναι χρονολογημένες και κυρίως αποτελούν επίσημα κείμενα της διοίκησης - εποπτείας του σχολικού θεσμού, γι' αυτό και η εξωτερική κριτική περιττεύει. Η αυθεντικότητα και η γνησιότητά τους δεν αμφισβητούνται.

Μένει τέλος η εσωτερική κριτική αυτών των πρωτογενών πηγών, δηλαδή να διερευνήσουμε πόσο αξιόπιστες πηγές είναι οι εκθέσεις αξιολόγησης, πόσο πιστά αποτυπώνουν την εσωτερική ζωή των νηπιαγωγείων. Πιο συγκεκριμένα πόσο ικανοί ήταν οι επιθεωρητές στην παρατήρηση της πραγματικής κατάστασης των νηπιαγωγείων; Μήπως τα νοητικά πλαίσια, δηλ. ο τρόπος που “έβλεπαν” μια τάξη νηπιαγωγείου, προσδιορίζονταν κυρίως από την υπηρεσιακή τους ιεραρχία κι αυτή η ιεραρχία τους εμπόδιζε να συλλαμβάνουν πλήρως τα γεγονότα στο νηπιαγωγείο; Μήπως ειδικότερα επειδή ήταν επιθεωρητές παρέλειπαν, υπερτόνιζαν ή διαστρέβλωναν ασυνείδητα όψεις της εσωτερικής λειτουργίας του νηπιαγωγείου; Πόσο είχαν ειδικευτεί σε τέτοιου είδους σύνταξη εκθέσεων; Μήπως περνούσε πολύς καιρός από την επίσκεψή τους στα νηπιαγωγεία και τη σύνταξη της έκθεσης, έτσι που κάποια γεγονότα είχαν κιόλας ξεχαστεί; Ποιοι ήταν οι στόχοι της σύνταξης τέτοιων εκθέσεων και ποια η υπηρεσιακή λειτουργία για τις ενδιαφερόμενες νηπιαγωγούς; Ποιοι έμμεσοι παράγοντες μπορούσαν να υπεισέλθουν τελικά στη σύνταξη αυτών των εκθέσεων, έτσι που η αποτύπωση της πραγματικής εικόνας του μαθήματος να ωραιοποιείται, να στρογγυλοποιείται, να μεταβάλλεται; Ποιοι άμεσοι παράγοντες μπορούσαν να συμβάλουν στη συνειδητή διαστρέβλωση της αποτυπωμένης εικόνας του νηπιαγωγείου, του μαθήματος, της νηπιαγωγού;

Για να απαντήσουμε σε τέτοιου είδους ερωτήματα δηλ. να υποβάλουμε σε εσωτερική κριτική την ακρίβεια και την αξιοπιστία του περιεχομένου των εκθέσεων, υιοθετήσαμε την παραδοχή πως ακόμα κι αν ο τρόπος με τον οποίο αποτύπωσαν την εσωτερική ζωή τὸν νηπιαγωγείου οι επιθεωρητές στις εκθέσεις τους είναι ένας τρόπος που συναρτάται και προσδιορίζεται από την ιεραρχική θέση του παρατηρητή-αξιολογητή, αυτός ο τρόπος δεν οδηγεί οπωσδήποτε σε ανασφαλείς ή διαστρεβλωμένες πληροφορίες διότι:

α. Οι εκθέσεις αξιολόγησης ως υπηρεσιακά τεκμήρια μπορούσαν να αμφισβητηθούν από τις ενδιαφερόμενες (με υπηρεσιακές ενστάσεις), στο μέτρο που

υπερέβαλαν ή αποσιωπούσαν γεγονότα, στοιχεία κλπ. Άρα για τη σύνταξη των εκθέσεων υπήρχε ένα είδος “σιωπηρού ελέγχου” της ακρίβειας - αξιοπιστίας τους.

β. Η συγκριτική ανάγνωση δύο διαφορετικών εκθέσεων δηλ. δυο εκθέσεων συνταγμένων από δυο διαφορετικούς επιθεωρητές για την ίδια νηπιαγωγό (ακόμα και με παρέλευση κάποιου χρονικού διαστήματος) μας επιτρέπει να επισημάνουμε και να προσδιορίσουμε ακριβέστερα το βαθμό αξιοπιστίας και των δυο εκθέσεων.

γ. Πολλά στοιχεία-πληροφορίες των εκθέσεων διασταυρώθηκαν με σύγκριση από άλλες δευτερογενείς πηγές (όπως π.χ. η κατάσταση του οικήματος, ο αριθμός των νηπίων). Συνεπώς η ακρίβεια αυτών των πληροφοριών προσδιόριζε έμμεσα και το βαθμό ακρίβειας και αξιοπιστίας και των υπόλοιπων πληροφοριών, κρίσεων, αξιολογήσεων της έκθεσης.

δ. Τέλος το περιεχόμενο των εκθέσεων υποβλήθηκε σε συστηματική διερεύνηση με την τεχνική της “ανάλυσης περιεχομένου”, (την οποία εκθέτουμε παρακάτω) και μπορέσαμε έτσι να εμβαθύνουμε στην εσωτερική οργάνωση των πληροφοριών - αξιολογήσεων σε κάθε έκθεση και να προβούμε σε συστηματικές συγχρονικές συγκρίσεις (δηλ. του ίδιου επιθεωρητή για όλες τις εκθέσεις της ίδιας χρονιάς) και διαχρονικές συγκρίσεις του περιεχομένου των εκθέσεων (δηλ. και του ίδιου επιθεωρητή από χρόνο σε χρόνο και των επιθεωρητών μεταξύ τους).

Με τον τρόπο αυτό εντοπίσαμε συγκριτικά τις πληροφορίες για κάθε νηπιαγωγείο, νηπιαγωγό και νήπια εντός του “μαθήματος”, και οδηγηθήκαμε σε μια “αναπαράσταση” της συγκεκριμένης πραγματικότητας της εσωτερικής λειτουργίας του κάθε νηπιαγωγείου την ίδια χρονιά και διαχρονικά. Αυτός ο συγκριτικός εντοπισμός των μαρτυριών μας επέτρεψε να τις συσχετίσουμε με δεδομένα του ευρύτερου θεσμικού - σχολικού πλαισίου (νόμοι, διατάγματα, εγκύκλιοι, αναλυτικό πρόγραμμα, οδηγίες), του γεωγραφικού (χωριό, απόσταση από πόλη, δρόμος), του κοινωνικού (απασχόληση κατοίκων, τομείς απασχόλησης) και του πολιτικο-ιδεολογικού πλαισίου (πολιτικά γεγονότα, συγκρούσεις).

Αυτές οι πολλαπλές συσχετίσεις των συνθετικά εντοπισμένων πληροφοριών από τις εκθέσεις με την εκπαιδευτική πολιτική, τη γεωγραφική διάσταση, την κοινωνική, πολιτική και ιδεολογική διάσταση μας επέτρεψαν τελικά να οδηγηθούμε σε μια συνολική αναπαράσταση της κοινωνικής λειτουργίας του νηπιαγωγείου την περίοδο που εξετάζουμε και έτσι να απαντήσουμε διεξοδικά και με πληρότητα στα

αρχικά ερωτήματα, τα οποία συγκροτούν το αντικείμενο και συνακόλουθα τις ερευνητικές μας υποθέσεις.

Οι εκθέσεις αυτές εναπόκεινται στο αρχείο της Διεύθυνσης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης του νομού Θεσπρωτίας. Πρόκειται για εκθέσεις αξιολόγησης του διδακτικού προσωπικού των νηπιαγωγείων του νομού Θεσπρωτίας¹⁶⁵. Πρέπει εδώ να σημειώσουμε πως οι συγκεκριμένες εκθέσεις αφορούν τις νηπιαγωγούς οι οποίες ωθήκαν στην Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παραμυθιάς, ενώ δεν βρέθηκαν οι εκθέσεις αξιολόγησης από την άλλη εκπαιδευτική περιφέρεια του νομού, δηλαδή την Εκπαιδευτική Περιφέρεια Φιλιατών¹⁶⁶.

Τα χρονικά όρια που καλύπτουν οι συγκεκριμένες εκθέσεις επιθεώρησης εκτείνονται από το 1945 ως το 1981. Στο διάστημα αυτό υπάρχουν κάποιες “σιωπηλές” περιόδους ή κενά, στη διάρκεια των οποίων δεν έχουμε εκθέσεις. Αυτό δε σημαίνει πως δεν έχουν συνταχθεί εκθέσεις επιθεώρησης αυτές τις περιόδους, σημαίνει απλώς πως δεν μπόρεσα να τις επισημάνω. Οι εκθέσεις επιθεώρησης που διαθέτουμε αφορούν τις εξής περιόδους: Από το 1945-46¹⁶⁷ ως το 1954-55, από το 1964-65 ως το 1966-67, από το 1968-69 ως το 1973-74, από το 1976-77 ως το 1980-81. Για τα σχολικά έτη 1955-56 έως και 1963-64, για το έτος 1967-68 και 1975-76 δε μπόρεσα να εντοπίσω ανάλογες εκθέσεις επιθεώρησης.

Οι εκθέσεις επιθεώρησης αφορούν νηπιαγωγούς, οι οποίες εργάζονταν σε νηπιαγωγεία, παιδικούς σταθμούς ή και δημοτικά σχολεία του νομού. Ακόμη αφορούν “νηπιότροφους” (νηπιοκόμους), που εργάστηκαν σε παιδικούς σταθμούς, ως υπάλληλοι το Υπουργείου Πρόνοιας. Έχουμε λοιπόν στη διάθεσή μας ένα σώμα εκθέσεων επιθεώρησης, στο οποίο εμπεριέχονται 711 εκθέσεις αξιολόγησης

165. Ο νομός Θεσπρωτίας ήταν χωρισμένος σε δύο εκπαιδευτικές περιφέρειες – την Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παραμυθιάς με έδρα την Παραμυθιά και αργότερα την Ηγουμενίτσα και την Εκπαιδευτική περιφέρεια Φιλιατών με έδρα τους Φιλιάτες. Η Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παραμυθιάς περιελάμβανε και το μεγαλύτερο αριθμό σχολείων (βλ. χάρτη στο παράρτημα).

166. Από επιτόπια έρευνα δεν εντόπισα εκθέσεις επιθεώρησης, που να αφορούν τις νηπιαγωγούς της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Φιλιατών. Υπάρχουν όμως πληροφορίες πως το συγκεκριμένο αρχειακό υλικό καταστράφηκε σε παλαιότερες εκκαθαρίσεις.

167. Αποφασίσαμε να συμπεριλάβουμε στο σώμα των εκθέσεων που θα αναλύσουμε και τις εκθέσεις που συντάχθηκαν την περίοδο 1945-46 ως 1948-49, παρόλο που είναι έξω από τα χρονικά όρια της συγκεκριμένης έρευνας, λόγω του ιδιαίτερου ενδιαφέροντος που παρουσιάζουν και της άμεσης σχέσης που έχουν με το θέμα μας.

νηπιαγωγών και 25 εκθέσεις νηπιοκόμων. Ακόμη 207 εκθέσεις νηπιαγωγείων και 38 εκθέσεις παιδικών σταθμών (βλ. πίνακα 16, αναλυτικά για κάθε χρονιά). Οι εκθέσεις αυτές αφορούν 182 νηπιαγωγούς και 10 νηπιοκόμους (για την κάθε νηπιαγωγό ή νηπιοκόμο μπορεί να υπάρχουν μια ή και περισσότερες εκθέσεις αξιολόγησης). Ακόμη οι εκθέσεις αφορούν την αξιολόγηση 63 νηπιαγωγείων και 6 παιδικών σταθμών - νηπιτροφείων. Δεν συμπεριλάβαμε στην ανάλυση τις αξιολογήσεις των δημοτικών σχολείων, στα οποία υπηρετούσαν νηπιαγωγοί.

Οι εκθέσεις επιθεώρησης της περιόδου, που εξετάζουμε διαφέρουν ως προς τη μορφή τους. Τόσο ως προς τη δομή όσο και ως προς τη θεματική τους, οι εκθέσεις δεν παρουσιάζονται ομοιόμορφες στη διάρκεια της περιόδου 1945-46 ως 1981-82.

Οι διαφορές αυτές στις εκθέσεις επιθεώρησης προσδιορίζονται ευρύτερα από το εκπαιδευτικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της εποχής που συντάχθηκαν. Σε γενικές γραμμές μέσα από τις εκθέσεις επιθεώρησης επιδιώκεται να διαπιστωθεί αν και κατά πόσο οι εκπαιδευτικοί εφαρμόζουν το αναλυτικό πρόγραμμα και συγκεκριμένους διδακτικούς και σχολικούς κανόνες. Παράλληλα, αξιολογούνται – στον ένα ή τον άλλο βαθμό – στοιχεία της προσωπικότητας των εκπαιδευτικών. Ανάλογα με το βαθμό συμμόρφωσής του ο εκπαιδευτικός ανταμείβεται ή τιμωρείται¹⁶⁸. Οι εκθέσεις τον ακολουθούν σε όλη του τη σταδιοδρομία και καθορίζουν την υπαλληλική του εξέλιξη και στασιμότητα. Παράλληλα υποδεικνύονται ως ορθές και αναγκαίες συγκεκριμένες πρακτικές και αντιλήψεις για τη διδασκαλία και το σχολείο γενικότερα. Έτσι οι εκθέσεις αξιολόγησης επιτελούν διπλή λειτουργία: “Από τη μια συγκροτούν τον εκπαιδευτικό ως ατομική περίπτωση που μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο παρατήρησης, καταγραφής και μέτρησης· από την άλλη νομιμοποιούν τη διαμόρφωση και χρήση ενός συστήματος σύγκρισης και ιεραρχικής κατάταξης”¹⁶⁹. Αυτό το ευρύτερο πλαίσιο γίνεται σαφέστερο με την ανάλυση της νομοθεσίας που καθόριζε τη σύνταξη και τη χρήση των υπηρεσιακών εκθέσεων. Μπορούμε, λοιπόν, εδώ να τονίσουμε σχετικά τα εξής.

168. Βλ. Χαράλαμπου Νούτσου, *Προγράμματα...*, ό.π., σ. 184. Πρβλ. Παναγιώτης Παπακωνσταντίνου, *Εκπαιδευτικό έργο και αξιολόγηση στο σχολείο*, εκδ. Έκφραση, Αθήνα 1993, σ. 155-156.

169. Βλ. Γιώργος Μαυρογιώργος, *Εκπαιδευτικοί και Αξιολόγηση*, εκδ. Σύγχρονη Εκπαίδευση, Αθήνα 1993, σ. 139-140.

Είναι γνωστό, από την υπάρχουσα σχετική βιβλιογραφία¹⁷⁰, πως με το νόμο ΒΤΜΘ' του 1895, εισάγεται ο θεσμός του νομαρχιακού επιθεωρητή στην εκπαίδευση και ορίζονται οι αρμοδιότητές του. Ανάμεσα στα άλλα καθήκοντα, οι επιθεωρητές συντάσσουν “λεπτομερή έκθεσιν” για το διδακτικό προσωπικό (άρθρο 40)¹⁷¹.

Αργότερα, με το Β.Δ. του 1915 οι επιθεωρητές οφείλουν να δώσουν σαφή εικόνα του εκπαιδευτικού σχετικά με “την σωματικήν κατάστασιν, τα πνευματικά προσόντα, την επιμέλειαν και ευσυνειδησία, την εν εκάστω μαθήματι επιστημονικήν και μεθοδικήν αρτιότητα, την παιδαγωγικήν καθόλου ικανότητα και την εν τω σχολείω [...] και την εν τη κοινωνία διαγωγήν”¹⁷². Αυτό το νομικό καθεστώς, με μικρές τροποποιήσεις κυριάρχησε ως την περίοδο μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο.

Στις αρχές της δεκαετίας του '50 με εγκύκλιο του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου δίνονται σαφέστερες οδηγίες για τον τρόπο σύνταξης των εκθέσεων, οπότε η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών αφορά συγκεκριμένα πλέον σημεία. Ειδικότερα οι εκπαιδευτικοί αξιολογούνται ως προς: 1. Την επιστημονική συγκρότηση, με τους χαρακτηρισμούς άρτιος, ικανός, επαρκής, μέτριος, ανεπαρκής 2. Την παιδαγωγική μεθοδική κατάρτιση, με τους χαρακτηρισμούς άρτιος, ικανός, επαρκής, μέτριος, ανεπαρκής 3. Τη διοικητική ικανότητα, με τους χαρακτηρισμούς λίαν δεξιός, δεξιός, επαρκής, μέτριος, ανεπαρκής 4. Την ευσυνειδησία, με τους χαρακτηρισμούς λίαν ευσυνείδητος, ευσυνείδητος, μέτριος, αδιάφορος, ασυνείδητος 5. Τη συμπεριφορά, με τους χαρακτηρισμούς εξαιρετος, αξιοπρεπής, καλός, μέτριος, αναξιοπρεπής και τη δράση με τους χαρακτηρισμούς επωφελής, δραστήριος, εργατικός, αδιάφορος,

170. Βλ. Στεφ. Μ. Φύλος, *Το χρονικό ενός θεσμού. Διοίκηση και εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150/ετία 1832-1982*, εκδ. “Βιβλία για όλους”, Αθήνα 1984, σ. 28-29 και Αποστόλης Ανδρέου - Γιώργος Παπακωνσταντίνου, *Εξουσία και οργάνωση – διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, Νέα Σύνορα – Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα 1994, σ. 263.

171. Βλ. Μπάμπης Νούτσος, “Ο θεσμός του επιθεωρητή στην εκπαίδευση”, στο *Πρακτικά ημερίδας. Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση σήμερα*, Α.Π.Θ. - Π.Τ.Δ.Ε., Θεσσαλονίκη 2001, σ. 11. Πρβλ. Κωνσταντίνος Γ. Γιαννόπουλος, *Οι απαρχές της Εποπτείας και της Διοίκησης στην ελληνική πρωτοβάθμια εκπαίδευση, 1828-1914* (μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία), Ιωάννινα 2005, σ. 78-79.

172. Βλ. Β.Δ. 16-4-1915 “Περὶ των έργων των διευθυντῶν, επιθεωρητῶν και ιατρῶν των σχολείων”, ΦΕΚ 168/5-5-1915, τχ. Α'.

επιζήμιος¹⁷³. Επίσης με μια σειρά εγκυκλίου του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου δίνονται συμπληρωματικές οδηγίες προς τους επιθεωρητές για τη σύνταξη των εκθέσεων¹⁷⁴. Αργότερα τους ποιοτικούς χαρακτηρισμούς των εκθέσεων συμπληρώνουν οι αριθμητικοί προσδιορισμοί (βαθμολογική κλίμακα από το 1 έως το 5). Ακόμη στο Ν. 1811/51 αναφέρεται ότι οι προϊστάμενοι των υπηρεσιών υποχρεώνονται να συντάσσουν εκθέσεις για τους υπαλλήλους “μετά προτάσεως περί της κατ’ απόλυτον εκλογήν ή κατ’ εκλογήν ή κατ’ αρχαιότητα προαγωγής ή περί μη προαγωγής αυτών”¹⁷⁵.

Αργότερα, την περίοδο της δικτατορίας, με το Ν.Δ. 651/70 και την σχετική υπουργική απόφαση δίνονται οδηγίες για να συνταχθεί “η έκθεσις υπηρεσιακής ικανότητος”¹⁷⁶. Ο κάθε εκπαιδευτικός χαρακτηρίζεται και βαθμολογείται στα ακόλουθα σημεία: 1. “Ήθος και χαρακτήρ, κοινωνική παράστασις, συμπεριφορά εντός και εκτός υπηρεσίας” 2. “Επιστημονική κατάρτισις, πνευματικά προσόντα” 3. “Παιδαγωγική κατάρτισις και διδακτική ικανότης” 4. “Διοικητική δεξιότης, δραστηριότης, ηγετικά προσόντα” 5. “Υπηρεσιακή ευσυνειδησία”. Καθένα από τα παραπάνω ουσιαστικά προσόντα αξιολογείται με ποιοτικό προσδιορισμό και βαθμό: εξαιρετος 10, λίαν καλός 9, 8, καλός 7, 6, μέτριος 4, 3, ακατάλληλος 2, 1. Την ίδια χρονιά με άλλη υπουργική απόφαση καθορίζεται η αντιστοιχία των χαρακτηρισμών

173. “Μια μεγάλης εκτάσεως, αλλά σημαντική εγκύκλιος του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Ποια σημεία θα ερευνώνται κατά την επιθεώρησιν”, εφημ. *Εκπαιδευτικός Τύπος*, 10-5-1950.

174. “Το Σον Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον δια των υπ’ αρ. 9249/4.10.51, 839/12.4.55 και 12/7.1.56 εγκυκλίων διαταγών του, παρέχει οδηγίας δια την δικαίαν αξιολόγησιν της ικανότητος εκάστου διδασκάλου”, βλ. Ιωάννου Αρχιμανδρίτου, *Επιθεωρητής και διδάσκαλοι*, Τρίπολις 1957, σ. 12.

175. Βλ. Ν. 1811, 10 Απριλίου 1951, “Περί κώδικος καταστάσεως των Δημοσίων Διοικητικών Υπαλλήλων” (ΦΕΚ 141/16-5-51, τχ. Α’), άρθρο 92.

176. Βλ. Ν.Δ. 651, 27 Αυγούστου 1970, “Περί οργανώσεως της Γενικής Εκπαιδεύσεως και διοικήσεως του προσωπικού αυτής” (ΦΕΚ 179/ 29-8-70, τχ. Α’) άρθρο 36 και απόφαση του ΥΠ.Ε.Π.Θ. υπ’ αριθ. 42288/ 1971, “Ορισμός υποδείγματος εκθέσεως περί της υπηρεσιακής ικανότητος των εκπαιδευτικών” (ΦΕΚ 326/5-5-71, τχ. Β’) και εγκύκλιο του ΥΠ.Ε.Π.Θ. υπ. αριθ. 66351/1-6-71 “Οδηγίαι περί συντάξεως και υποβολής των εκθέσεων υπηρεσιακής ικανότητος του εκπαιδευτικού προσωπικού”.

και της βαθμολογίας, που ίσχυαν έως τότε, με τη νέα βαθμολογική κλίμακα¹⁷⁷.

Με το Ν. 309/76 οι εκπαιδευτικοί με βάση την “Εκθεση ουσιαστικών προσόντων” χαρακτηρίζονται και βαθμολογούνται ως προς τα παρακάτω στοιχεία: 1. “Επιστημονικόν (επιστημονική κατάρτισις, πνευματικά προσόντα, συγγραφική εργασία, σπουδαί, πτυχία)” 2. “Διδακτικόν (παιδαγωγική κατάρτισις, διδακτική ικανότης)” 3. “Διοικητικόν (διοικητική δεξιότης)” 4. “Ευσυνειδησία (υπηρεσιακή ευσυνειδησία, ηθικαί αμοιβαί)” 5. “Δράσις και συμπεριφορά εντός και εκτός υπηρεσίας (ήθος, χαρακτήρ, κοινωνική παράστασις και δράσις, ποιναι)”. Σε καθένα από τα ουσιαστικά προσόντα χαρακτηρίζονται και βαθμολογούνται ως εξής: α. Εξαιρετος 10 και 9, β. Λίαν καλός 8 και 7, γ. Καλός 6 και 5, δ. Μέτριος 4 και 3, ε. Ακατάλληλος 2 και 1¹⁷⁸.

Μπορούμε λοιπόν, με βάση το υλικό που έχουμε στη διάθεσή μας, να διακρίνουμε τέσσερα γενικά πλαίσια - υποδείγματα (βλ. παράρτημα), σύμφωνα με τα οποία οι επιθεωρητές συντάσσουν τις εκθέσεις:

1. Οι εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 εντάσσονται στο πρώτο πλαίσιο - υπόδειγμα. Πρόκειται για δακτυλογραφημένα κείμενα, που η έκτασή τους κυμαίνεται από μία έως τρεις σελίδες. Στις εκθέσεις αυτές οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν περιγραφικούς όρους προκειμένου να μας δώσουν την εικόνα και παράλληλα να αξιολογήσουν το νηπιαγωγείο, τα νήπια, τη νηπιαγωγό και τη συγκεκριμένη διδασκαλία. Συγκεκριμένα η έκθεση περιλαμβάνει εξής ενότητες: Α. “Το διδακτήριο”. Εδώ γίνεται αναλυτική περιγραφή και αξιολόγηση ολόκληρου του συγκροτήματος του νηπιαγωγείου (εξωτερικοί και εσωτερικοί χώροι), καθώς και περιγραφή του εξοπλισμού του σχολείου Β. “Τα νήπια”. Στην παράγραφο αυτή αναφέρεται ο αριθμός εγγεγραμμένων και φοιτώντων νηπίων κατά φύλο και συνολικά, δίνονται επίσης στοιχεία για τη φοίτησή τους, για την κατάσταση της

177. Βλ. Απόφαση του ΥΠ.Ε.Π.Θ. υπ' αριθ. 154273, 2 Νοεμβρίου 1970, “Περί καθορισμού της αντιστοιχίας των χαρακτηρισμών και της βαθμολογίας των μέχρι της ισχύος του Ν.Δ. 651/1970 εκθέσεων περί της υπηρεσιακής ικανότητας των Εκπαιδευτικών λειτουργών Δημοτικής και Μέσης Εκπαιδευσεως προς τα δια του Νομοθετικού τούτου Διατάγματος θεσπιζόμενα” (ΦΕΚ 800/10-11-70, τχ. Β’).

178. Βλ. Ν. 309, 30 Απριλίου 1976, “Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδευσεως” (ΦΕΚ 100/ 30-4-76, τχ. Α’), άρθρο 60 και Π.Δ. 296, 23 Μαρτίου 1977, “Περί του τύπου και του περιεχομένου των εκθέσεων ουσιαστικών προσόντων των εκπαιδευτικών, της επιδείξεως ή ανακοινώσεως τούτων, των δυνάμενων να υποβληθούν ενστάσεων κλπ” (ΦΕΚ 96/4-4-77, τχ. Α’).

υγείας και της καθαριότητας των νηπίων όπως και για την εξωτερική τους εμφάνιση. Γ. “Η νηπιαγωγός”. Στο σημείο αυτό καταγράφονται αρχικά τα “υπαλληλικά” στοιχεία της νηπιαγωγού (ονοματεπώνυμο, τόπος καταγωγής, έτος γεννήσεως, οικογενειακή κατάσταση, κατάσταση υγείας, έτος αποφοίτησης και βαθμός πτυχίου, χρόνος υπηρεσίας και υπηρεσιακός βαθμός)¹⁷⁹. Ακολουθεί η περιγραφή της διδασκαλίας, η οποία αποτελεί το κύριο τμήμα της έκθεσης. Εδώ αναφέρονται τόσο το είδος και το θέμα της δραστηριότητας όσο και η στάση και η συμπεριφορά των νηπίων και της νηπιαγωγού κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης της διδασκαλίας. Στη συνέχεια καταγράφεται η γενική εντύπωση για τη διδασκαλία και διατυπώνονται κρίσεις για τη συνολική συμπεριφορά της νηπιαγωγού και για το έργο της. Όπου κρίνεται αναγκαίο από τους επιθεωρητές παρέχονται συστάσεις και οδηγίες στη νηπιαγωγό. Τέλος, η έκθεση καταλήγει σε συμπερασματικές κρίσεις, με τις οποίες αποδίδονται πέντε περιγραφικοί χαρακτηρισμοί στη νηπιαγωγό, ως προς την επιστημονική ή γενική μόρφωση, τη διδακτική ικανότητα, τη διοικητική δεξιότητα, την ευσυνειδησία και τη συμπεριφορά- κοινωνική δράση της.

2. Οι εκθέσεις των ετών 1964-65 ως 1969-70 διατηρούν σε γενικές γραμμές την ίδια δομή με τις εκθέσεις των προηγούμενων χρόνων. Στα συμπεράσματα όμως οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν εκτός από τους περιγραφικούς και αριθμητικούς χαρακτηρισμούς. Αξιολογούν την καθεμιά από τις προηγούμενες παραμέτρους (επιστημονική μόρφωση, διδακτική ικανότητα, διοικητική δεξιότητα, ευσυνειδησία και συμπεριφορά - κοινωνική δράση) με μια κλίμακα βαθμολογίας από το 1 έως το 5.

3. Στο τρίτο πλαίσιο - υπόδειγμα εντάσσονται οι εκθέσεις της περιόδου 1970-71 ως 1974-75. Το διάστημα αυτό οι κρίσεις των επιθεωρητών αποτυπώνονται σε ένα έντυπο τεσσάρων σελίδων. Το έντυπο με τίτλο “Έκθεσις υπηρεσιακής ικανότητας” συμπληρώνει ο επιθεωρητής της εκπαιδευτικής περιφέρειας ως “αξιολογών” και ο

179. Ο υπηρεσιακός βαθμός δείχνει τη θέση της νηπιαγωγού στην ιεραρχία του υπαλληλικού συστήματος. Από το 1951, οι υπηρεσιακοί βαθμοί των νηπιαγωγών καθορίζονται από το νόμο Ν. 1811, 10 Απριλίου 1951, “Περί κώδικος καταστάσεως των Δημοσίων Διοικητικών Υπαλλήλων” (ΦΕΚ 141/16-5-51, τχ. Α’). Ακόμη, σύμφωνα με το άρθρο 204 του ίδιου διατάγματος, “η αντιστοιχία των κατά την ισχύουσαν διαβάθμισιν θέσεων και βαθμών προς τας θέσεις και τους βαθμούς της κατηγορίας Α’ [στην οποία ανήκουν και οι νηπιαγωγοί] ορίζεται ως εξής: Ακόλουθος... 9^{ος} βαθμός, γραμματέυς Β’... 8^{ος} βαθμός, γραμματέυς Α’... 7^{ος} βαθμός, εισηγητής... 6^{ος} βαθμός, τμηματάρχης Β’... 5^{ος} βαθμός, τμηματάρχης Α’... 4^{ος} βαθμός, διευθυντής Β’... 3^{ος} βαθμός [...]”.

νομαρχιακός επιθεωρητής ως “γνωματεύων”¹⁸⁰. Η κάθε έκθεση απαρτίζεται από τα ακόλουθα μέρη:

Α. “Ατομικά στοιχεία αξιολογούμενου”, όπου καταγράφονται “υπαλληλικά” στοιχεία της νηπιαγωγού, η οικογενειακή και η υπηρεσιακή της κατάσταση.

Β. “Ουσιαστικά προσόντα”. Εδώ η κάθε νηπιαγωγός κρίνεται και αξιολογείται με ποιοτικούς και αριθμητικούς χαρακτηρισμούς στα ακόλουθα σημεία: “Στοιχεία ήθους και χαρακτήρος, κοινωνική παράστασις και συμπεριφορά”, “Επιστημονική κατάρτισις πνευματικά προσόντα”, “Παιδαγωγική κατάρτισις και διδακτική ικανότης”, “Διοικητική δεξιότης, δραστηριότης, ηγετικά προσόντα”, “Υπηρεσιακή ευσυνειδησία”. Καθεμιά από τις παραπάνω κατηγορίες έχει αναλυθεί σε επιμέρους δείκτες, οι οποίοι αξιολογούνται ξεχωριστά ο καθένας. Τα έντυπα της περιόδου αυτής αναφέρονται αποκλειστικά στη νηπιαγωγό, χωρίς να περιλαμβάνουν στοιχεία για την κατάσταση του νηπιαγωγείου και των νηπίων¹⁸¹. Σχετικά με τη διδασκαλία καταγράφεται το είδος της δραστηριότητας που πραγματοποιήθηκε και το θέμα που διαπραγματεύτηκε η νηπιαγωγός κατά την επιθεώρηση, στην κατηγορία “Παιδαγωγική κατάρτισις και διδακτική ικανότης”.

Γ. “Γενική αξιολόγηση του εκπαιδευτικού”. Πρόκειται για το συμπέρασμα της αξιολόγησης, όπου αποδίδεται ένας ποιοτικός και ένας αριθμητικός χαρακτηρισμός για τις παραπάνω πέντε παραμέτρους. Οι ποιοτικοί χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούνται είναι: εξάίρετος, λίαν καλός, καλός, μέτριος, ακατάλληλος. Η βαθμολογική κλίμακα κυμαίνεται από 1 έως 10 βαθμούς.

Δ. “Πρότασις δια τον επόμενον βαθμόν”. Εδώ κρίνεται από τον επιθεωρητή και προτείνεται η προαγωγή ή η μη προαγωγή της νηπιαγωγού. Διακρίνουμε τις

180. Στις εκθέσεις επιθεώρησης που έχουμε στη διάθεσή μας ο νομαρχιακός επιθεωρητής δεν αποδίδει χαρακτηρισμούς στην οικεία στήλη αλλά σημειώνει ένα Χ, όπως προβλέπεται από τη σχετική εγκύκλιο στις περιπτώσεις που “ο αξιολογών ή ο γνωματεύων δεν έχει σχηματίσει ασφαλή και βεβαίαν γνώμην περί ενός ή πλειόνων στοιχείων εξ’ εκείνων τα οποία συνθέτουν έκαστον ουσιαστικόν προσόν”, βλ. εγκύκλιο του ΥΠ.Ε.Π.Θ. υπ. αριθ. 66351/1-6-71, “Οδηγία περί συντάξεως και υποβολής των εκθέσεων υπηρεσιακής ικανότητος του εκπαιδευτικού προσωπικού”.

181. Στο έντυπο του έτους 1970-71 στην κατηγορία “Παιδαγωγική κατάρτισις και διδακτική ικανότης” τίθεται προς αξιολόγηση η “Απόδοσις μαθητών”, η οποία δεν υπάρχει στα έντυπα των επόμενων ετών της περιόδου.

παρακάτω περιπτώσεις: “μη προακτέοι”, “προακτέοι κατ’ αρχαιότητα” και “προακτέοι κατ’ εκλογήν”.

Για τα σχολικά έτη 1972-73, 1973-74 και 1974-75 εκτός από τις “Εκθέσεις υπηρεσιακής ικανότητας” υπάρχει και το “Βιβλίο Επιθεωρουμένων Εκπαιδευτικών”¹⁸². Στο βιβλίο αυτό οι επιθεωρητές συμπληρώνουν ένα έντυπο δύο σελίδων, για την κάθε νηπιαγωγό που έχει επιθεωρηθεί. Στη πρώτη σελίδα του εντύπου υπάρχουν τα “ατομικά στοιχεία του αξιολογούμενου”, όπως ακριβώς και στην “έκθεση υπηρεσιακής ικανότητας”. Στη δεύτερη σελίδα κάτω από τον τίτλο “Αξιολόγησις επιθεωρήσεως” ο επιθεωρητής αναφέρει την ημερομηνία που πραγματοποιήθηκε η επιθεώρηση, τον αριθμό εγγεγραμμένων και παρόντων νηπίων, τις δραστηριότητες και τα θέματα που αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης την ημέρα της επιθεώρησης. Ακόμη περιγράφει τον τρόπο διεξαγωγής της διδασκαλίας. Ακολουθεί κριτική της διδασκαλίας και διατυπώνονται τέλος γενικές παρατηρήσεις και κρίσεις για τη νηπιαγωγό. Πρόκειται για κείμενο χειρόγραφο, στο οποίο βασίζεται η “έκθεση υπηρεσιακής ικανότητας”.

4. Οι εκθέσεις της περιόδου 1976-77 ως 1980-81 εντάσσονται στο τέταρτο πλαίσιο - υπόδειγμα. Την περίοδο αυτή οι επιθεωρητές συμπληρώνουν ένα έντυπο τεσσάρων σελίδων με τίτλο “Έκθεση ουσιαστικών προσόντων”. Το έντυπο αποτελείται από τα παρακάτω τμήματα:

A. “Ατομικά στοιχεία κρινόμενου”. Εδώ καταγράφονται “υπηρεσιακά” στοιχεία της νηπιαγωγού (έτος γέννησης, τόπος καταγωγής, κατάσταση υγείας, τίτλοι σπουδών κλπ), στοιχεία σχετικά με την οικογενειακή και την υπηρεσιακή της

182. Στην εγκύκλιο του ΥΠ.Ε.Π.Θ. υπ’ αριθ. 145101/26-10-1971 “Τήρησις βιβλίων επιθεωρουμένων υπό αξιολογούντων” αναφέρεται σχετικά: “Εκαστος [...] υποχρεούμενος κατά νόμον να συντάσσει εκθέσεις περί της υπηρεσιακής ικανότητος του υπ’ αυτόν εκπαιδευτικού προσωπικού ως αξιολογών, οφείλει να τηρή ιδιον βιβλίον επιθεωρουμένων, εις το οποίον θα αναγράφη τακτικώς και ανελλιπώς δι’ έκαστον εκπαιδευτικόν παν στοιχείον της εκάστοτε επιθεωρήσεως αυτού μετά των σχετικών χρονολογικών ενδείξεων, ως και παν άλλον απαραίτητον δια την σύνταξιν εκθέσεως στοιχείον. Το βιβλίον τούτο θα επιθεωρηται υπό του αμέσως προϊσταμένου Διευθυντού, βάσει δε των εν αυτό στοιχείων θα συντάσσωνται αι αντίστοιχοι εκθέσεις”.

κατάσταση¹⁸³.

Β. “Περιγραφή διδασκαλιών”. Εδώ καταγράφονται οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται και τα θέματα των δραστηριοτήτων (συνήθως ο επιθεωρητής παρακολουθεί δύο δραστηριότητες). Επιπλέον οι επιθεωρητές περιγράφουν τη διδασκαλία όχι κατά βούληση αλλά δίνοντας απαντήσεις σε συγκεκριμένα ερωτήματα, τα οποία το ίδιο το έντυπο καθορίζει (“προπαρασκευή διδάσκοντος - στάση και έκφραση διδάσκοντος - μέθοδος και πορεία διδασκαλίας - χρήση οργάνων και εποπτικών μέσων - συμμετοχή μαθητών - αξιολόγηση διδακτικής εργασίας”). Τέλος η διδακτική εργασία αξιολογείται με ποιοτικό χαρακτηρισμό και βαθμό. Στις εκθέσεις του έτους 1978-79, στη συγκεκριμένη παράγραφο, καταγράφεται ο αριθμός εγγεγραμμένων και παρόντων νηπίων.

Γ. “Αξιολόγηση ουσιαστικών προσόντων”. Στο σημείο αυτό ο επιθεωρητής αξιολογεί τη νηπιαγωγό στους παρακάτω τομείς: “επιστημονικών”, “διδακτικών”, “διοικητικών”, “ευσυνειδησία”, “δράσις και συμπεριφορά εντός και εκτός υπηρεσίας”, αφού πρώτα δικαιολογήσει σύντομα την άποψή του. Η αξιολόγηση προσδιορίζεται με περιγραφικούς και αριθμητικούς προσδιορισμούς (κλίμακα 1-10).

Δ. “Γενική αξιολόγησης - Συμπέρασμα”. Εδώ καταγράφονται συγκεντρωτικά ο χαρακτηρισμός και η βαθμολογία για τον καθένα τομέα.

Ε. “Σύνολο βαθμολογίας ουσιαστικών προσόντων”. Πρόκειται για το άθροισμα της βαθμολογίας των επιμέρους δεικτών.

ΣΤ. “Πρόταση”. Εδώ η νηπιαγωγός κρίνεται από τον επιθεωρητή “προακτέα” ή “μη προακτέα”.

Οι εκθέσεις αυτές συντάχθηκαν από τους επιθεωρητές ή τους αναπληρωτές επιθεωρητών δημοτικής εκπαίδευσης της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς, οι οποίοι υπηρέτησαν στην περιφέρεια την περίοδο 1945-1981. Συγκεκριμένα οι

183. Από το 1976 οι υπηρεσιακοί βαθμοί και τα μισθολογικά κλιμάκια (Μ.Κ.) των νηπιαγωγών καθορίζονται από το νόμο Ν. 309, 30 Απριλίου 1976, “Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής Εκπαιδύσεως” (ΦΕΚ 100/ 30-4-76, τχ. Α’), άρθρο 7. Σύμφωνα με το συγκεκριμένο άρθρο “οι βαθμοί των νηπιαγωγών ορίζονται ως ακολούθως: Διευθύντρια Α’, επί μισθολογικό κλιμακίω 8. Διευθύντρια Β’, επί μισθολογικό κλιμακίω 7. Νηπιαγωγός Α’, επί μισθολογικούς κλιμακίους 5-6. Νηπιαγωγός, επί μισθολογικούς κλιμακίους 2-4. Εισαγωγικός βαθμός ορίζεται ο της Νηπιαγωγού επί μισθολογικό κλιμακίω 2”.

συντάκτες των εκδόσεων ήταν: 1. Γκουροβίτς Γεώργιος (1945-46), 2. Αρτσιμπίτρης Ιωάννης (1946-47 ως 1953-54), 3. Σαυρόντας Δημήτριος (1954-55), 4. Λέων Σαβίρος (1964-65 ως 1966-67), 5. Πεζογιάννου Χρήστος (1968-69 ως 1970-71), 6. Ευστάθιος Δημήτριος (1971-72 ως 1973-74), 7. Κορής Κωνσταντός (1976-77), 8. Παυλάκης Λάζαρος (1977-78 και 1979-80), 9. Ηλιοκόπουλος Νικόλαος (1978-79), 10. Τσάρος Νικόλαος (1980-81).

Οι εκθέσεις επιθεώρησης αποστολών ένα τετράριο ιστορίας που μας επιφέρει να επαναπροσέξουμε το σχολικό παρελθόν και να προσέξουμε τι συνέβαινε στα κείμενα των υπηρετηρίων κυρίως κατά την επιθεώρηση και κατ'ελάχιστον καθημερινά. Οι εκθέσεις αυτές αποστολών από τη μια ένα "πλήρες" διδακτικό, που σκοπό έχει να πληροφορήσει τις ανώτερες αρχές για τη δράση του εκπαιδευτικού και από την άλλη είναι ένα "πλήρες" με προορισμό τον ίδιο τον εκπαιδευτικό, για να του προσφέρει ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα εκπαίδευσης που πιστεύει το σχολείο οφείλει να ακολουθήσει¹². Αυτά που μας μεριμνούν των εκθέσεων των υπηρετηρίων, είναι βέβαια οι συντάκτες των εκδόσεων, δηλαδή οι επιθεωρητές. Μέσα από τα γραπτά ήχη της δουλειάς του επιθεωρητή μπορούμε να αντιληφθούμε πληροφορίες για την πραγματικότητα της πόλης που υπηρετείται, όπως κι αν αυτή η πραγματικότητα είναι διαβλεπόμενη μέσα από τις καταγραφές και τα σχήματα σκέψης των επιθεωρητών. Ο κάθε επιθεωρητής ως στέλεχος της εκπαίδευσης έχει διαμορφώσει νοοταξία μια οργανωμένη αντίληψη και οπτική για να "βλέπει" το υπηρετηριό και τις διδασκαλίες, πρακτικές των υπηρετηρίων. Έχει τη δική του ήδη διαμορφωμένη θέαση για την εκπαίδευση, τους στόχους και τις επιδιώξεις της και για τους πρόπους και τις μεθόδους διδασκαλίας, καθώς και για τη σφαιρική κι ολιστική ήη πρέπει να αξιολογήσει. Με βάση αυτές τις αντιλήψεις "ανασηματώνει" το περιβάλλον και τη λειτουργία του υπηρετηρίου. Πρέπει συνεπώς να ξεκινήσουμε την ανάλυσή μας από αυτή την "απολογική" μεθοδολογική προσέλαση.

Ωστόσο, κατά τη σύνταξη των εκδόσεων ο επιθεωρητής περιορίζεται στη διδασκαλία αξιολόγησης, την οποία του παραφέρει το υπηρετιό και δεσμεύεται σε γενικές γραμμές από τα προκαθορισμένα πλαίσια και τη δομή των επίσημων οδηγιών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γ. Αρτσιμπίτρης, γενικός επιθεωρητής στασιαστικής εκπαίδευσης: "Έκείνο που ζητεί ο Επιθεωρητής = εκείνο που

124. Γ. Βασιλάκης, *Γενική παιδαγωγική*, Λαρισα, 1975.

παρατηρεί – που προσπαθεί να αντιληφθή (εάν καλώς γίνεται) και ανάλογα ύστερα να το αξιολογήσει με την έκθεσή του, καθορίζεται κυρίως από τους Νόμους και από τις διαταγές που λαμβάνει από το Υπουργείον. Το περιεχόμενον των Νόμων και των διαταγών που στηρίζονται εις την γνώμην των ειδικών περί την αγωγήν, συνθέτει το πλαίσιον και τα όρια της ερεύνης του Επιθεωρητού κατά την επιθεώρησιν”¹⁸⁵. Τονίζει έτσι, βέβαια μέσα από μια δεοντολογική παρουσίαση του θέματος, πως τα “σημεία” τα οποία διερευνούν και αξιολογούν οι επιθεωρητές είναι σε γενικό πλαίσιο προκαθορισμένα και κοινά για όλους. “Έτσι, είτε ο ένας Επιθεωρητής ερωτά ούτως και ο άλλος ερευνά άλλως, το αποτέλεσμα που επιδιώκουν και προσπαθούν να ερευνήσουν και να πιστοποιήσουν και ο ένας και ο άλλος είναι το ίδιο”¹⁸⁶.

Βέβαια θα πρέπει να υιοθετήσουμε την παραδοχή πως οι ατομικές απόψεις - αντιλήψεις των επιθεωρητών για τους στόχους και το περιεχόμενο της διδασκαλίας καθώς και τους δείκτες αξιολόγησης των εκπαιδευτικών ενδέχεται:

α. να μη διαφέρουν και πολύ από τις επίσημες προδιαγραφές του υπουργείου. Αυτό είναι πιθανό να συμβαίνει, γιατί οι πολιτικές δυνάμεις που βρίσκονταν στην εξουσία δεν επέτρεπαν την καθοδήγηση του διδακτικού προσωπικού με διαφορετικό προσανατολισμό από το δικό τους. Έτσι φρόντιζαν οι θέσεις των επιθεωρητών να καλύπτονται από άτομα τα οποία μπορούσαν να εγγυηθούν την υλοποίηση συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως αυτή υπαγορευόταν από την εκάστοτε κεντρική εξουσία¹⁸⁷. Ο έλεγχος των προσώπων που προορίζονταν για τέτοιες θέσεις ξεκινούσε από πολύ νωρίς¹⁸⁸. Γι’ αυτό παρατηρούμε πολύ συχνά στην ιστορία της εκπαίδευσης πως κάθε αλλαγή στην πολιτική εξουσία συνοδευόταν με διώξεις ή δυσμενείς μεταθέσεις επιθεωρητών. Ακόμη, με τροποποιήσεις στα προσόντα για κατάληψη διοικητικών - εποπτικών θέσεων, με ακύρωση ή μη διενέργεια των

185. Ιωάννου Αθ. Αρχιμανδρίτου, *Τι παρατηρεί, τι ελέγχει, τι αξιολογεί ο επιθεωρητής κατά την επιθεώρησιν*, εκδ. οίκος “Τούλας-Μαυράκος”, Πάτραι 1959, σ. 6.

186. Ιωάννου Αρχιμανδρίτου, *Τι παρατηρεί...*, ό.π., σ. 7.

187. Χαράλαμπου Νούτσου, *Προγράμματα...*, ό.π. σ. 183.

188. Οι υποψήφιοι για τη μετεκπαίδευση δάσκαλοι, οι οποίοι θα μπορούσαν αργότερα να διεκδικήσουν διοικητικές και εποπτικές θέσεις υποβάλλονταν σε μια σειρά ελέγχους και περιορισμούς, Αποστόλης Ανδρέου – Γιώργος Παπακωνσταντίνου, ό.π. σ. 276.

προβλεπόμενων διαγωνισμών η κεντρική εξουσία φρόντιζε να ελέγχει πάντα τη στελέχωση του διοικητικού και εποπτικού μηχανισμού της εκπαίδευσης¹⁸⁹.

β. να διαφέρουν και αυτή η διαφορά να αποτυπώνεται έμμεσα στην έκθεση αξιολόγησης. Μπορεί δηλαδή, μέσα στο κείμενο της έκθεσης να υπάρχουν σημεία, που δείχνουν πως ο επιθεωρητής διατηρεί αποστάσεις από τα επίσημα κείμενα, διαφωνεί, συμπληρώνει ή “μεταφράζει” με το δικό του τρόπο τις επιταγές του υπουργείου. Στις περιπτώσεις αυτές που ο επιθεωρητής εκφράζει μια δική του άποψη για τη διδασκαλία, είναι πολύ πιθανό το διδακτικό προσωπικό που υπάγεται στις αρμοδιότητες του να συμμορφώνεται στις δικές του απαιτήσεις προκειμένου να εξασφαλίσει καλές υπηρεσιακές εκθέσεις, με βάση τις οποίες θα κριθεί η υπηρεσιακή του θέση και εξέλιξη (προαγωγή, μετάθεση)¹⁹⁰.

Τελικά το περιεχόμενο των εκθέσεων αποτελεί κατά κάποιον τρόπο μια επίσημη και σε γενικές γραμμές προκαθορισμένη “ατομική” φωτογράφιση της εσωτερικής λειτουργίας των νηπιαγωγείων. Στην αποτύπωση αυτή ενσωματώνεται η επίσημη άποψη για τη λειτουργία του νηπιαγωγείου, για το πρότυπο της νηπιαγωγού και του νηπίου. Ο επιθεωρητής “βλέπει” το νηπιαγωγείο μέσα από ένα σύστημα κανόνων και αξιών, το οποίο έχει υιοθετήσει και στο οποίο έχει στηριχθεί για να παρατηρήσει και να αξιολογήσει την πραγματική λειτουργία του. Ο τρόπος που ο επιθεωρητής αντιλαμβάνεται το νηπιαγωγείο, ο τρόπος θεώρησης του νηπιαγωγείου από τον επιθεωρητή ενσωματώνεται στην έκθεση επιθεώρησης και δηλώνεται έμμεσα από την επιλογή των σημείων, τα οποία εντοπίζει και αξιολογεί. Μπορούμε λοιπόν να προσεγγίσουμε έτσι ως μια “φωτογράφιση” το κείμενο του επιθεωρητή, το οποίο μας δίνει μια “όψη” της παιδαγωγικής πραγματικότητας του νηπιαγωγείου. Η δράση των νηπίων και της νηπιαγωγού μέσα σε μια αίθουσα νηπιαγωγείου παρουσιάζεται μέσα από τους φακούς της αξιολόγησης του επιθεωρητή και του υπουργείου. Δεχόμαστε τελικά πως δεν υπάρχει καταρχήν μεγάλη διάσταση ανάμεσα σ’ αυτούς τους δυο φακούς.

189. Αποστόλης Ανδρέου-Γιώργος Παπακωνσταντίνου, ό.π., σ. 275.

190. Χαράλαμπος Νούτσου, *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης...*, ό.π., σ. 184-185.

Με αυτή τη βασική μεθοδολογική προφύλαξη – άλλωστε δεν υπάρχει παρατήρηση ή αξιολόγηση εντελώς ουδέτερη, δηλαδή χωρίς προηγούμενο πλαίσιο¹⁹¹ – θα προσπαθήσουμε να ανασυγκροτήσουμε την ιστορική πραγματικότητα της εσωτερικής λειτουργίας του νηπιαγωγείου. Συγκεκριμένα προσπαθούμε να διαπιστώσουμε: 1. Πώς παρουσιάζεται το νηπιαγωγείο ως υλικός χώρος και ποια ήταν η συνολική εικόνα λειτουργίας του ιδρύματος 2. Τι πραγματικά ελάμβανε χώρα κατά τη διάρκεια της επίσκεψης του επιθεωρητή στο κάθε νηπιαγωγείο και ειδικότερα τι διαδραματιζόνταν κατά τη διδασκαλία. Πώς παρουσιάζονται μέσα από την έκθεση του επιθεωρητή οι νηπιαγωγοί και τα νήπια. Ποιες δραστηριότητες πραγματοποιούνται και ποια θέματα αποτελούν αντικείμενο της διδασκαλίας. 3. Σε ποια έκταση αυτή η πραγματικότητα της τάξης του νηπιαγωγείου, ως διδακτική πρακτική, αντιστοιχούσε ή όχι, ήταν επιθυμητή ή όχι, με βάση τις αξιολογικές κρίσεις του επιθεωρητή. Με άλλα λόγια εάν η νηπιαγωγός και τα νήπια λειτουργούσαν με κανόνες και αξίες αποδεκτές από τον επιθεωρητή και τελικά από την κρατική εξουσία. 4. Εάν υπάρχει διάσταση ανάμεσα στο τι γίνεται σε μια τάξη νηπιαγωγείου (κανόνες και αξίες που διέπουν τη λειτουργία της τάξης) και στο τι πρέπει να γίνεται (κανόνες και αξίες της επιθεώρησης - κράτους). Εάν εκφράζεται δηλαδή μέσα στο κείμενο της έκθεσης η διαφωνία του επιθεωρητή με συγκεκριμένες πρακτικές του νηπιαγωγείου. Εάν, μ' άλλα λόγια, το περιεχόμενο και η μέθοδος διδασκαλίας που εφαρμόζει η νηπιαγωγός, η συμπεριφορά και η στάση της ίδιας και των νηπίων είναι διαφορετικές από εκείνες, τις οποίες ο επιθεωρητής θεωρεί ως ορθές και, 5. Εάν εξελίσσεται διαχρονικά αυτή η πραγματικότητα και η λειτουργία των κανόνων – αξιών, που διέπουν τη λειτουργία του νηπιαγωγείου, ή μένει αμετάβλητη στις κύριες κατευθύνσεις της και το περιεχόμενό της.

Αναλύοντας συστηματικά αυτό το σώμα από εκθέσεις επιθεώρησης από το 1945 ως το 1981 μπορούμε να ανασυγκροτήσουμε αυτό που διαδραματίζεται στις καθημερινές πρακτικές του νηπιαγωγείου, τουλάχιστον όπως αυτό περιγράφεται από

191. "Οι παρατηρήσεις του ερευνητή γίνονται μέσα από ένα εννοιολογικό πρίσμα που είναι συνάρτηση των προσωπικών και των κοινωνικών συνθηκών και απαρτίζουν το σύνολο των εμπειριών του. Δηλαδή τα κοινωνικά φαινόμενα χαρακτηρίζονται με σημείο αναφοράς προκαθορισμένες ιδέες και αντιλήψεις για την κοινωνική πραγματικότητα...", Νότα Κυριαζή, *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σ. 24-25.

τους επιθεωρητές. Οι εκθέσεις μπορούν να αποδώσουν με τον τρόπο τους τα ίχνη του παιδαγωγικού παρελθόντος του νηπιαγωγείου.

Είναι μικρός ο αριθμός των εργασιών στην ελληνική βιβλιογραφία, που έχουν χρησιμοποιήσει ένα σώμα εκθέσεων επιθεώρησης, για να αναδείξουν συγκεκριμένες όψεις της εκπαιδευτικής ιστορίας. Μπορούμε εδώ να αναφέρουμε τις σχετικές εργασίες του Λ. Αθανασίου και Α. Καραφύλλη.

• Το κείμενο το Λ. Αθανασίου αναφέρεται στη μορφή, στον τύπο των εκθέσεων επιθεώρησης δασκάλων και στα εξωτερικά χαρακτηριστικά τους. Επισημαίνει τα σημεία εκείνα στα οποία επικεντρώνεται το ενδιαφέρον των επιθεωρητών, για να προβούν σε θετικές κρίσεις, επικρίσεις, παρατηρήσεις και συστάσεις προς τους δασκάλους. Αναφέρεται αποσπασματικά σε περιπτώσεις, αντλημένες από τις εκθέσεις επιθεώρησης, από το 1937-1980, και επιχειρεί “να σχηματίσει μια άποψη για το ρόλο των επιθεωρητών και τη συμβολή τους στη οργάνωση, διοίκηση και καθοδήγηση της εκπαίδευσης”, χωρίς όμως να προχωρεί σε συστηματική και ολοκληρωμένη ανάλυση και μελέτη του περιεχομένου των εκθέσεων αυτών κατά περιόδους¹⁹².

Στο πρώτο άρθρο του Α. Καραφύλλη γίνεται λόγος για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών Α/θμιας εκπαίδευσης, σύμφωνα με τις “Εκθέσεις Επιθεωρηθέντων Σχολείων και Δημοδιδασκάλων” της δεκαετίας 1950-60¹⁹³. Το δεύτερο άρθρο του Θ. Καραφύλλη αναφέρεται στην αξιολόγηση των εκπαιδευτικών Α/θμιας εκπαίδευσης στην περίοδο της Δικτατορίας (1967-1974)¹⁹⁴. Στα άρθρα παρουσιάζεται η δομή των εκθέσεων επιθεώρησης και τι πραγματεύεται ο επιθεωρητής σε κάθε τμήμα της έκθεσης. Ακόμη παρουσιάζεται το πρότυπο του δασκάλου και του μαθητή, όπως ο συγγραφέας των άρθρων το αντιλαμβάνεται να εμφανίζεται μέσα από τις εκθέσεις. Αναφέρει έτσι κάποιες χαρακτηριστικές φράσεις από το κείμενο, χωρίς όμως να έχει

192. Λεωνίδας Αθανασίου, “Η αξιολόγηση του διδακτικού και εκπαιδευτικού έργου στο σχολείο: Από τον επιθεωρητή στο σχολικό σύμβουλο”, *Επιστημονική Επετηρίδα του τμήματος Φ.Π.Ψ. της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, (μέρος τρίτο), Ιωάννινα 1990, σ. 83-129.

193. Αθανασίου Καραφύλλη, “Η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών α/βάθμιας εκπαίδευσης σύμφωνα με τις Εκθέσεις Επιθεωρηθέντων Σχολείων και Δημοδιδασκάλων, στη δεκαετία 1950-60”, *Αντιπετράδια της Εκπαίδευσης*, τχ. 58, 2001, σ. 77-82.

194. Θανάση Καραφύλλη, “Η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών α/θμιας εκπαίδευσης στην περίοδο της Δικτατορίας (1967-1974), σύμφωνα με τις ‘Εκθέσεις υπηρεσιακής ικανότητας εκπαιδευτικών λειτουργών δημοτικής εκπαίδευσης’”, *Αντιπετράδια της Εκπαίδευσης*, τχ. 60-61, 2002, σ. 104-109.

προηγηθεί συστηματική ανάλυση των στοιχείων της έκθεσης, η οποία θα μας έδινε αξιόπιστα συμπεράσματα.

Με την παρούσα έρευνα επιχειρούμε να συλλάβουμε την εικόνα του νηπιαγωγείου στην ιστορική της εξέλιξη και να βρούμε τις σχέσεις ανάμεσα στην πραγματικότητα του νηπιαγωγείου και στις κρίσεις του επιθεωρητή. Προσπαθούμε να διερευνήσουμε ποια ήταν η καθημερινή λειτουργία του νηπιαγωγείου, αν αυτή τελικά κρινόταν ορθή από την κρατική εξουσία και έτσι να διερευνήσουμε τελικά τις σχέσεις ανάμεσα σε αυτό που γινόταν στο νηπιαγωγείο και σ' εκείνο που έπρεπε να γίνει, σύμφωνα με τις επιταγές της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας.

Η τεχνική που χρησιμοποιήθηκε για τη διερεύνηση της εσωτερικής λειτουργίας του νηπιαγωγείου, όπως αυτή αποτυπώνεται στις εκθέσεις επιθεώρησης είναι η “ανάλυση περιεχομένου”.

Η τεχνική της “ανάλυσης περιεχομένου” έχει σκοπό να μετασχηματίσει ένα λεκτικό, μη ποσοτικό τεκμήριο σε ποσοτικά δεδομένα. Έχει οριστεί ως “ερευνητική μέθοδος με πολλαπλούς σκοπούς, που έχει αναπτυχθεί ειδικά για να διερευνήσει ένα ευρύ φάσμα προβλημάτων, στη διερεύνηση των οποίων το περιεχόμενο της επικοινωνίας χρησιμεύει ως βάση για εξαγωγή συμπερασμάτων”¹⁹⁵.

Η συγκεκριμένη μέθοδος υπαγορεύθηκε από την ίδια τη φύση του υλικού της έρευνας. Οι εκθέσεις επιθεώρησης είναι γραπτά κείμενα, για την ανάλυση των οποίων ενδείκνυται η τεχνική της “ανάλυσης περιεχομένου”. Με τη εφαρμογή αυτής της τεχνικής μπορούμε να διασαφηνίσουμε θέματα σχετικά όχι μόνο με το περιεχόμενο του κειμένου αλλά και με το συγγραφέα και τους αποδέκτες στους οποίους απευθύνεται το μήνυμα και, επιπλέον, μπορούμε να μάθουμε περισσότερα για το κοινωνικό πλαίσιο και τους παράγοντες εκείνους που επιδρούν και διαμορφώνουν το μήνυμα¹⁹⁶.

Έτσι θα επιχειρήσουμε διαμέσου της “ανάλυσης περιεχομένου” των εκθέσεων να ανασυγκροτήσουμε την πραγματικότητα της λειτουργίας του νηπιαγωγείου, στις δυο επόμενες διαστάσεις της: α. Πώς λειτουργούσε ο θεσμός αυτός και β. πώς θα

195. O.R. Holsti “Content Analysis”, στο G. Lindsey and E. Aronson (eds), *The handbook of Social Psychology. Volume 2: Research Methods*, Addison-Wesley, Reading, Mass. 1968. Το παράθεμα είναι από το Louis Cohen-Lawrence Manion, ό. π., σ. 86.

196. Louis Cohen-Lawrence Manion, ό. π., σ. 87. Πρβλ. Νότα Κυριαζή, ό. π., σ. 300.

έπρεπε να λειτουργεί ο θεσμός αυτός σύμφωνα με την εξουσία (υπουργείο - επιθεωρητής).

Η σύστοιχη ανασυγκρότηση θα στηριχθεί έτσι από “κωδικοποιημένες” πληροφορίες τις οποίες αντλούμε από τις εκθέσεις επιθεώρησης, δηλ. γραπτά κείμενα της εποχής, τα οποία φέρουν βεβαίως όχι μόνο γενικά και αόριστα τα σχήματα σκέψης με τα οποία αντιλαμβάνεται ο συγγραφέας την πραγματικότητα και το δέον του νηπιαγωγείου αλλά και ψήγματα αναπαράστασης της πραγματικότητας και ταυτόχρονα όψεις της επιθεωρητικής ιδεολογίας εκείνων των χρόνων. Ο τρόπος που ο επιθεωρητής αντιλαμβάνεται την πραγματικότητα της λειτουργίας του νηπιαγωγείου και ο τρόπος που θέτει το πώς θα έπρεπε να είναι αυτή, εξαρτώνται βεβαίως, όπως τονίσαμε διεξοδικά προηγουμένως, τόσο από τη θέση που κατέχει ο επιθεωρητής στην ιεραρχία της εκπαίδευσης, όσο και από το πώς ερμηνεύει ο ίδιος αυτή του τη θέση, με βάση τις εμπειρίες του, δηλαδή την κατάρτισή του, την ηλικία του, τα χρόνια υπηρεσίας στην εκπαίδευση κλπ.

Για να εκφράσουμε τα παραπάνω από την άποψη μιας ορισμένης κοινωνικής θεωρίας θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι: Το κείμενο των εκθέσεων είναι προϊόν ενός ρόλου εποπτικού και ταυτόχρονα προϊόν του νοήματος που αποδίδει το υποκείμενο στο ρόλο του. Αποτελεί κρίκο του συστήματος εποπτείας και διοίκησης, δηλαδή μιας κεφαλαιώδους λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού στην εκπαίδευση. Ταυτόχρονα αυτός ο κρίκος συμπυκνώνει και μια ορισμένη αντίληψη για το νηπιαγωγείο, η οποία συγκροτείται τόσο ως απαίτηση του ίδιου του κράτους όσο και ως αποτέλεσμα του νοήματος, που αποδίδει το κάθε υποκείμενο στην εποπτεία και φυσικά στο ρόλο του νηπιαγωγείου.

Συνοπτικά οι εκθέσεις μας παρέχουν διαμέσου αυτών των προηγούμενων διαμεσολαβήσεων τόσο μια εικόνα της λειτουργίας του νηπιαγωγείου του παρελθόντος, όσο και όψεις του ιστορικού δέοντος γι' αυτή τη λειτουργία του νηπιαγωγείου.

Η εφαρμογή της τεχνικής “ανάλυση περιεχομένου”, συνεπάγεται την κατασκευή ενός συστήματος κατηγοριών και την ταξινόμηση του περιεχομένου του κειμένου με βάση αυτές τις κατηγορίες. Η “ανάλυση περιεχομένου” επικρίνεται μερικές φορές για τον υποκειμενικό της χαρακτήρα. Όπως ωστόσο υποστηρίζει ο Berelson, “η επιτυχία της ανάλυσης περιεχομένου εξαρτάται από το σύστημα

κατηγοριών. Οι διάφορες μελέτες αποβαίνουν επιτυχείς στο βαθμό που οι κατηγορίες είναι σαφώς προσδιορισμένες και επαρκώς προσαρμοσμένες στο πρόβλημα και το περιεχόμενο”¹⁹⁷.

Για να κωδικοποιήσουμε το περιεχόμενο, δηλ. να μετατρέψουμε το κείμενο με βάση συγκεκριμένους κανόνες, είναι απαραίτητο να προσδιορίσουμε τη μονάδα ανάλυσης (την οποία μπορούμε να ονομάσουμε και μονάδα κωδικοποίησης ή ακόμα και μονάδα καταγραφής των δεδομένων). Πρόκειται για το τμήμα του κειμένου που θα αποτελέσει τη βάση για την κατηγοριοποίηση του.

Στην έρευνα αυτή ορίσαμε ως μονάδα καταγραφής το θέμα, θεωρώντας πως είναι η πιο κατάλληλη για την κωδικοποίηση κειμένων, όπως οι εκθέσεις αξιολόγησης, στις οποίες διατυπώνονται γνώμες, περιγραφές, στάσεις, πεποιθήσεις, αξιολογήσεις θετικές ή αρνητικές.

Κατά την επιλογή, επεξεργασία και διατύπωση των κατηγοριών ανάλυσης επιβάλλεται να τηρούνται ορισμένοι μεθοδολογικοί κανόνες, ώστε οι κατηγορίες που θα προκύψουν να είναι: κατάλληλες, δηλαδή να αντικατοπτρίζουν το περιεχόμενο του αναλυόμενου υλικού και να ανταποκρίνονται στο βασικό σκοπό της έρευνας, να είναι ευδιάκριτες ώστε να είναι ξεκάθαρη η ταξινόμηση των στοιχείων, να είναι εξαντλητικές, δηλαδή όλα τα σχετικά με την προβληματική της έρευνας θέματα που υπάρχουν στο κείμενο να μπορούν να ταξινομηθούν σε μια από τις κατηγορίες και να είναι αλληλοαποκλειόμενες, έτσι που ένα θέμα να εντάσσεται σε όχι περισσότερες από μία κατηγορίες. Στη διαμόρφωση του συστήματος κατηγοριών αυτής της έρευνας φροντίσαμε όσο ήταν δυνατό να τηρηθούν οι παραπάνω μεθοδολογικές αρχές.

Έτσι λοιπόν, για να ανταποκρίνονται οι κατηγορίες ανάλυσης στο βασικό σκοπό της έρευνας – που είναι η διερεύνηση του κοινωνικού ρόλου του νηπιαγωγείου, όπως αυτός αποτυπώνεται στις εκθέσεις επιθεώρησης – στη διαμόρφωση των κατηγοριών λάβαμε υπόψη τόσο τις θεωρητικές προσεγγίσεις για το ρόλο της προσχολικής εκπαίδευσης όσο και τα ερευνητικά δεδομένα σχετικά με το θέμα αυτό. Επιπλέον λάβαμε υπόψη το σύστημα των κατηγοριών ανάλυσης που είχαν χρησιμοποιήσει άλλες έρευνες με αντικείμενο παρόμοιο με το δικό μας¹⁹⁸. Όμως η

197. B. Berelson, *Content analysis in communication research*, Hafner Publishing Co., New York 1971 (1^η έκδοση 1952), σ. 147.

198. Eric Plaisance, *L'enfant, la maternelle, la société*, Presses universitaires de France, Paris 1986.

νηπιαγωγείου δ. Η οικονομική κατάσταση και το αρχείο του νηπιαγωγείου ε. Η σίτιση στο νηπιαγωγείο στ. Γενικές εκτιμήσεις για τη λειτουργία του νηπιαγωγείου ζ. Ο χώρος του νηπιαγωγείου σε σχέση με το ευρύτερο περιβάλλον του χωριού ή της πόλης.

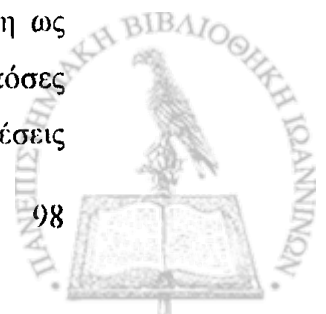
2. Οι δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο. Στην κατηγορία αυτή καταγράφηκαν και ταξινομήθηκαν οι δραστηριότητες που πραγματοποιήθηκαν στο χώρο του νηπιαγωγείου κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης, όπως αυτές παρουσιάζονται από τους επιθεωρητές. Η γενική αυτή κατηγορία χωρίζεται σε δυο υποκατηγορίες: α. Είδη των δραστηριοτήτων και β. Θέματα των δραστηριοτήτων.

3. Το νήπιο. Μέσα από τις εκθέσεις επιθεώρησης οι επιθεωρητές αποτυπώνουν τη συμπεριφορά του παιδιού του νηπιαγωγείου αλλά και μέσα από την αποδοχή ή απόρριψη συμπεριφορών των νηπίων σκιαγραφούν την πρότυπη συμπεριφορά του, όπως αυτοί την αντιλαμβάνονται. Έτσι, για το παιδί του νηπιαγωγείου επισημαίνονται και αξιολογούνται οι εξής παράμετροι: α. Η φοίτηση των παιδιών στο νηπιαγωγείο, β. Η υγιεινή των νηπίων, γ. Η εξωτερική τους εμφάνιση, δ. Η απόκτηση κάποιων γνώσεων, ε. Η εξέλιξη των δεξιοτήτων και στ. Η αφομοίωση στάσεων και συμπεριφορών και ζ. Η γενική εκτίμηση του επιπέδου των νηπίων.

4. Η νηπιαγωγός. Μέσα από τα γραπτά των επιθεωρητών διαφαίνεται όχι μόνο η εικόνα της νηπιαγωγού στο νηπιαγωγείο αλλά και το ιδανικό προφίλ της νηπιαγωγού, έτσι όπως απορρέει από τις παιδαγωγικές και υπηρεσιακές αντιλήψεις - ιδεολογία του συγγραφέα. Η εικόνα της νηπιαγωγού αναλύεται στους ακόλουθους τομείς: α. Επιστημονική κατάρτιση β. Διδακτική ικανότητα γ. Διοικητική ικανότητα δ. Η νηπιαγωγός ως υπάλληλος και ε. Η νηπιαγωγός ως προσωπικότητα.

Για την εφαρμογή της ανάλυσης περιεχομένου εκτός από την κατασκευή ενός συστήματος κατηγοριών χρειάζεται να ορίσουμε τη μονάδα μέτρησης ή αρίθμησης των δεδομένων. Ως μονάδα μέτρησης χρησιμοποιήθηκε κατά περίπτωση κατά πρώτο λόγο η συχνότητα εμφάνισης ενός θέματος στο σύνολο των θεμάτων. Πόσες φορές δηλ. εμφανίζεται ένα θέμα, πόσες φορές αποτυπώνεται στο σύνολο των θεμάτων της περιόδου.

Για να προχωρήσουμε σε πιο ακριβείς μετρήσεις, επιλέξαμε ακόμη ως μονάδα μέτρησης την ίδια την έκθεση (η κάθε έκθεση έχει περίπου την ίδια έκταση ως κείμενο). Υπολογίζουμε έτσι με βάση το συνολικό αριθμό των εκθέσεων σε πόσες εκθέσεις καταγράφεται το ένα ή το άλλο θέμα του περιεχομένου, σε ποιες εκθέσεις

καταγράφεται, δηλ. σε ποια και πόσα έτη και αν ακόμη το ίδιο θέμα εμφανίζεται περισσότερες από μια φορές σε μια έκθεση.

Άλλος ένας τρόπος μέτρησης των θεμάτων είναι να διαπιστώσουμε όχι μόνο πόσα θέματα και σε πόσες εκθέσεις εμφανίζονται αλλά και ποια θέματα δεν εμφανίζονται καθόλου στις εκθέσεις ή σε κάποιες εκθέσεις. Η παρουσία ή η απουσία χρησιμοποιούνται εδώ ως μονάδες μέτρησης των θεμάτων.

Τέλος, ένας άλλος τρόπος μέτρησης αφορά ασφαλώς την ποιότητα των θεμάτων, δηλ. την αξιολογική κρίση που εκφέρει ο επιθεωρητής, ιδιαίτερα όταν αξιολογεί πρόσωπα (τα νήπια ή τη νηπιαγωγό) ή δραστηριότητες. Μπορούμε εδώ να χρησιμοποιήσουμε τρεις μονάδες μέτρησης για κάθε θέμα: α. Θετική αποτίμηση β. Αρνητική αποτίμηση γ. Ουδέτερη αποτίμηση (αμφίσημη γνώμη ή αδιευκρίνιστη)²⁰¹.

Με βάση την αμέσως προηγούμενη μεθοδολογία, προχωρήσαμε στη συστηματική ανάλυση και σύγκριση των πληροφοριών που περιέχονται στα κείμενα των εκθέσεων. Στο αμέσως επόμενο μέρος ακολουθεί η παρουσίαση και ανάλυση αυτών των δεδομένων.

201. Για τη διάκριση “μονάδας ανάλυσης” και “μονάδας μέτρησης” βλ. Madeleine Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, Paris, Dalloz 1972, σ. 616-617. Πρβλ. Laurence Bardin, *L'analyse de contenu*, Paris, PUF 1977, σ. 108-114 (όπου και διεξοδική παρουσίαση “μονάδων μέτρησης - αριθμησης”) και André D. Robert & Annick Bouillaguet, *L'analyse de contenu*, Paris, PUF, 1997, σ. 29-31.

ΜΕΡΟΣ Β΄
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΩΣ ΣΧΟΛΙΚΗ ΜΟΝΑΔΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα μελετήσουμε το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα. Θα προσπαθήσουμε να ανασυγκροτήσουμε την εικόνα των νηπιαγωγείων του Ν. Θεσπρωτίας, όπως αυτή αποτυπώνεται στις εκθέσεις επιθεώρησης της περιόδου 1945-46 ως 1980-81. Στην κατηγορία αυτή εντάξαμε τις καταγραφές των επιθεωρητών σχετικά με:

I. τα βασικά χαρακτηριστικά του υλικού χώρου δηλ. της αντικειμενικής υλικής πραγματικότητας του νηπιαγωγείου (κτιριακή κατάσταση του διδακτηρίου, εξοπλισμός, εξωτερικοί χώροι). Οι υποκατηγορίες αυτές περιγράφουν τη σχολική μονάδα ως υλικό χώρο.

II. τη λειτουργία της σχολικής μονάδας (οικονομική κατάσταση και αρχείο του σχολείου, λειτουργία του συσσιτίου). Οι υποκατηγορίες αυτές προσδιορίζουν τα πλαίσια λειτουργίας της σχολικής μονάδας.

III. γενικές εκτιμήσεις για τη λειτουργία του νηπιαγωγείου και

IV. τη σχέση του χώρου αυτού με την ευρύτερη κοινότητα. Η υποκατηγορία αυτή προσδιορίζει τη σχέση της σχολικής μονάδας με την ευρύτερη κοινότητα.

Αναλυτικότερα διαμορφώθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν οι παρακάτω υποκατηγορίες:

1. Η κτιριακή κατάσταση του διδακτηρίου: Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε όλες τις καταγραφές των επιθεωρητών που έχουν σχέση με το κτίριο του νηπιαγωγείου.

Καταγράφηκαν και ταξινομήθηκαν εδώ οι περιπτώσεις που απλώς περιγράφουν, όπως και όσες αξιολογούν το διδακτήριο θετικά ή αρνητικά. Έτσι ειδικότερα συμπεριλάβαμε: α) εκείνες που αναφέρονται στην περιγραφή του κτιρίου γενικά, π.χ. “το Νηπιαγωγείο στεγάζεται εις ίδιον ισόγειον οίκημα παλαιού ρυθμού” (1946-47). β) εκείνες που αναφέρονται στην αίθουσα διδασκαλίας (περιγραφή, διαστάσεις της κλπ.), π.χ. “Η αίθουσα έχει μήκος 10Χ5Χ3,20 με ξύλινο δάπεδον και οροφήν εκ πισσοχάρτου και 4 μεγάλα παράθυρα” (1947-48) γ) στους άλλους βοηθητικούς χώρους ειδικότερα (γραφείο, τουαλέτες, δωμάτιο για τη νηπιαγωγό, αποθήκες), π.χ. “μικρά αποθήκη μετά μικρού γραφείου - μαγειρείου και δύο θαλάμων

αποχρητηρίου" (1948-49). δ) τις περιπτώσεις εκείνες που οι επιθεωρητές αξιολογούν θετικά ή αρνητικά την εικόνα του δασκαστηρίου ή της αίδουσας δασκαιλίας γενικά, ή ειδικότερα αξιολογούν την επίρκαα των χώρων, τον φερσιμό, το φεσιμό, τον προσανατωλισμό και την καθαριότητα. Διαβάζουμε έτσι π.χ. "εμοάνουξ νηρατεγείου λίαν καλή" (1974-75) και ε) τις προτάσεις των επιθεωρητών για αλλαγή της κατάστασης στο χώρο του νηρατεγείου. Π.χ. "Εδώσαμεν ενταλήν όσες απαιτήση από τον ιδιοκτήτην να θεραπεύση αλίους τις ελλείψεις άλλως πως η σχολική εφορεία να ενεργήση τα δέοντα προς μετωστέρησιν του Νηρατεγείου" (1968-69).

Η συγκεκριμένη υποκατηγορία μπορεί να εκότερηται γλωσσικά είτε με μια λέξη, π.χ. γράσει ο επιθεωρητής για την εμοάνιση της αίδουσας "λίαν καλή" (1972-73), είτε με μια ολόκληρη πρόταση π.χ. "Δασκαστηριον. Στεγάζεσαι εις αίδουσιν καινοουργή του Δημοτικού Σχολείου" (1949-50) ή ακόμη με μια παράφραση, όπως ανακότερηται διεξοδικά η περιγραφή, η κρίση ή η αξιολόγηση του επιθεωρητή, π.χ. "Δασκαστηριον. Στεγάζεσαι εις το ισόγειον του Δημοτικού Σχολείου εις μίαν ανεπαρκή αίδουσαν από ακύνεες φεσιμού, φερσιμού και χώρου. Μελλοντικός πύτο θα στεγάζεσαι καινοκοιτηκός εθ' όσον θα στεγασθή το Δημοτικόν Σχολείον" (1952-53).

2. Ο εξολισμός του δασκαστηρίου: Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβουμε τις αναφορές των επιθεωρητών α) στα έπιπλα που έχουν άμεση σχέση με τα παιδιά (θρανία, τραπέζια, καρέκλια, πίνακες) αλλά και σε άλλα έπιπλα που υπάρχουν στο νηρατεγείο (γραφεία, καρέκλες, βιβλιοθήκη, αρχειοθήκη). Π.χ. "Εις μαροσίνας, 2 τραπέζια, 5 καρέκλια, 2 μαίγχοι" (1946-47). β) το εποιακό υλικό του νηρατεγείου (γενικές αναφορές στο εποιακό υλικό ή και αναφορές πιο συγκεκριμένες όπως "τα δέρα του Froebel", "το υλικό της Montessori", οικοδομικό ή συναρμολογούμενο υλικό, μουσικά όργανα, σκινη και κούκλες, κροκίλοθέατρο, εργασία ζωγραφικής και χειροτεχνίας, εικόνες, ουσίων και ζώων, παιχνίδια, χειροτεχνικές εργασίες των νηρατεγών, που χρησιμεύουν ως διακοσμητικά αντικείμενα ή εποιακά μέσα). Π.χ. "Σχετικώς είναι εφοδασμένον όλα των απαιτήσεων μέσων δασκαιλίας" (1947-48) ή "Χάρτης τεσσάρων εποχών. Χάρτης παραμυθίων. Τόσσα, κούκλες, παιχνίδια, κτύον οικοδομίων" (1965-66). γ) στα μέσα θέρμανσης, το φαρμακείο του σχολείου. δ) τη βιβλιοθήκη του νηρατεγείου (βιβλία για τη νηρατεγιά ή βιβλία για τα νήρια), π.χ. "Βιβλιοθήκη. Υπάρχουν 6 παιδαγωγικά βιβλία - 2 ψυχολογικά και 27 παιδικής λογοτεχνίας" (1948-49) και ε) τις εικόνες

(θρησκευτικές, βασιλέων, ευεργετών) και τα σύμβολα (σημαία, “έμβλημα επαναστάσεως 21ης Απριλίου”), π.χ. “Σημαίαι 1. Εικόνες βασιλέων 1. Θρησκευτικά 1” (1966-67).

Ακόμη συμπεριλάβαμε στην υποκατηγορία αυτή αναφορές των επιθεωρητών, που σχολιάζουν πώς είναι τακτοποιημένη και διακοσμημένη η αίθουσα του νηπιαγωγείου, όπως: “Έχει λίαν καλώς τακτοποιημένα τα έπιπλα και τα υλικά της τάξεως” (1973-74) ή ακόμη “Αίθουσα νηπιαγωγείου καταλλήλως κεκοσμημένη” (1972-73).

3. Οι εξωτερικοί χώροι του νηπιαγωγείου: Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε τις αναφορές των επιθεωρητών στην αυλή και τον κήπο του νηπιαγωγείου. Π.χ. “Αυλή: Μικράς εκτάσεως” (1964-65), “Σχολικός κήπος: Καλλιεργούνται άνθη εις πνας γλάστρας” (1969-70).

4. Η οικονομική κατάσταση και το αρχείο του σχολείου: Η υποκατηγορία αυτή περιλαμβάνει θέματα σχετικά με τα οικονομικά του νηπιαγωγείου (σχολική περιουσία, σχολικός κλήρος, άλλοι πόροι, σχολικό ταμείο). Π.χ. “Σχολική περιουσία: Δεν υφίσταται” (1965-66). Στην ίδια κατηγορία εντάξαμε και την οργάνωση του αρχείου του σχολείου. Π.χ. “Αρχείον: Υπάρχει και τηρείται καλώς” (1965-66).

5. Η λειτουργία του συσσιτίου: Η υποκατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις αναφορές των επιθεωρητών σχετικά με τη σίτιση των νηπίων (είτε σίτιση σε παιδικό σταθμό, είτε σε κοινά συσσίτια με το δημοτικό σχολείο). Π.χ. “προγευματίζονται, λαμβάνουσι γεύμα και απογευματινόν ρόφημα ή άλλο τι” (1947-48) ή “Μαθητικόν συσσίτιον: Σιτίζονται εις το Μαθητικόν Συσσίτιον του Δημοτικού Σχολείου” (1964-65).

6. Γενικές εκτιμήσεις για τη σχολική μονάδα: Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε τις αναφορές των επιθεωρητών στη σχολική μονάδα γενικά. Κατατάξαμε εδώ τις κρίσεις τους για τη γενικότερη κατάσταση και λειτουργία του νηπιαγωγείων, π.χ. “Παρά τας τεραστίας ελλείψεις του Νηπιαγωγείου – δεδομένου ότι τούτο είναι τελείως άστεγον, φέρει σχετικά αποτελέσματα” (1952-53).

7. Το νηπιαγωγείο σε σχέση με το ευρύτερο περιβάλλον του χωριού ή της πόλης²⁰²: Εδώ συμπεριλάβαμε θέματα σχέσεων της σχολικής μονάδας με την

202. Τα στοιχεία που αναφέρονται στο χώρο του νηπιαγωγείου σε σχέση με το ευρύτερο περιβάλλον τα αντλήσαμε από τις εκθέσεις των επιθεωρητών τόσο για τα νηπιαγωγεία όσο και για τα δημοτικά σχολεία (τα δημοτικά που βρίσκονται στο ίδιο χωριό ή πόλη με τα νηπιαγωγεία που εξετάζουμε).

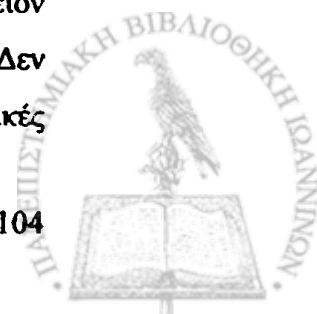

κοινότητα, όπως είναι η γεωγραφική θέση και ο πληθυσμός της κοινότητας, η ομιλούμενη γλώσσα και το θρήσκευμα, οι συνέπειες του πολέμου και της κατοχής στη ζωή της κοινότητας, οι τομείς απασχόλησης και η οικονομική κατάσταση των κατοίκων, οι τάσεις μετακίνησης του πληθυσμού της περιοχής, το βιοτικό και πολιτιστικό επίπεδο της κοινότητας, χαρακτηριστικά των κατοίκων του κάθε χωριού, καθώς και το ενδιαφέρον του οικογενειακού και ευρύτερου περιβάλλοντος των νηπίων για το σχολείο.

Η υποκατηγορία αυτή ενδέχεται να αποτελεί ιδιαίτερη ενότητα με τίτλο “Γενικά περί του χωριού” και να αναπτύσσεται σε ολόκληρη παράγραφο, π.χ. “Γενικά περί του χωριού: Το χωριόν τούτο κατωκείτο προπολεμικώς υπό Μουσουλμανικού πληθυσμού και ελαχίστου Χριστιανικού έχοντος ως μητρικήν γλώσσαν την αλβανικήν. Σήμερον έχει κατωκηθή υπό Βλαχοποιμένων κυρίως και άλλων οικογενειών εκ της Ηπειρωτικής ενδοχώρας. Ομιλούσιν άλλοι την Αλβανικήν και άλλοι την Κουτσοβλάχικην. Κατοικούν σήμερον 450 άτομα ήτοι οικογένειαι 88. Ενδιαφέρον δια το σχολείον ουδέν εκ μέρους των επιδεικνύεται” (1946-47). Με αυτή τη μορφή εμφανίζεται η συγκεκριμένη υποκατηγορία μόνο στις εκθέσεις (όχι σε όλες) των ετών 1946-47 και 1947-48.

Μπορεί όμως να εμφανίζεται στις εκθέσεις με μια πρόταση, π.χ. “Οι γονείς των ομιλούν την αλβανικήν γλώσσαν, ως διεπιστώθη τούτο μεταξύ δύο συνδιαλεγόμενων γυναικών πλησίον του Δημοτικού Σχολείου” (1964-65).

Η γενική κατηγορία “Το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα” δεν καταλαμβάνει πάντα την ίδια έκταση στις εκθέσεις επιθεώρησης της περιόδου που εξετάζουμε. Στο μεγαλύτερο μέρος των εκθέσεων της περιόδου 1945-46 ως 1969-70 υπάρχει ιδιαίτερη ενότητα αφιερωμένη στην κατηγορία “Το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα”. Ωστόσο δεν ανευρίσκονται στις εκθέσεις της περιόδου όλες οι υποκατηγορίες, που προσδιορίζουν την παρούσα γενική κατηγορία ανάλυσης. Έτσι π.χ. στην έκθεση του νηπ. Μαργαριτίου του 1954-55 καταγράφεται η υποκατηγορία 1 “Διδακτήριον: φιλοξενείται εις το ίδρυμα του Νηπιτροφείου. Το σχολείον ευρέθη καθαρόν”, η υποκατηγορία 2 “Έπιπλα: Στερείται. Εποπτικά μέσα: Στερείται. Σχολική βιβλιοθήκη: Στερείται”, η υποκατηγορία 3 “Σχολικός κήπος: Δεν υπάρχει”, η υποκατηγορία 4 “Σχολικόν ταμείον: στερείται ιδίων πόρων. Σχολικός κλήρος: Δεν υπάρχει. Αρχείον του σχολείου: Τηρούνται τα απαραίτητα βιβλία υπό της νηπιαγωγού”. Δεν καταγράφονται οι υποκατηγορίες: 5 (Η λειτουργία του συσσιτίου), 6 (γενικές

εκτιμήσεις για τη σχολική μονάδα) και 7 (Το νηπιαγωγείο σε σχέση με το ευρύτερο περιβάλλον του χωριού ή της πόλης).

Τα δεδομένα από την ανάλυση περιεχομένου αποτυπώνονται στον πίν. 17 (βλ. στο παράρτημα). Είναι σαφές ότι υπάρχουν αναφορές σε όλες τις υποκατηγορίες της γενικής κατηγορίας στις εκθέσεις των ετών 1947-48, 1948-49, 1949-50, 1951-52 και 1954-55, ενώ στις εκθέσεις των υπολοίπων ετών της περιόδου 1945-46 ως 1980-81 κάποιες από τις υποκατηγορίες δεν καταγράφονται.

Τη δεκαετία 1970-71 ως 1980-81 η έκταση που καταλαμβάνει στις εκθέσεις η αναλυτική κατηγορία “Το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα” μειώνεται αισθητά. Συγκεκριμένα βρίσκουμε σποραδικές αναφορές σε κάποιες από τις εκθέσεις των ετών 1972-73, 1973-74 και 1974-75. Δεν ανευρίσκονται βέβαια και όλες οι υποκατηγορίες της ανάλυσης. Συγκεκριμένα τα έτη 1972-73, 1973-74 και 1974-75 καταγράφονται οι υποκατηγορίες 1, 2. Π.χ. στην έκθεση για το Β΄ νηπ. Παραμυθιάς (1973-74) καταγράφεται η υποκατηγορία 1 (“Η αίθουσα της διδασκαλίας έχει λίαν καλήν εμφάνισιν”) και η υποκατηγορία 2 (“έχει κατασκευάσει η ίδια πολλά χειροτεχνικά έργα δια πυρογράφου”).

Αυτή η γενική παρουσίαση της πρώτης αναλυτικής κατηγορίας μας επιτρέπει τώρα να προχωρήσουμε στη διερεύνηση της συχνότητας εμφάνισης της κάθε υποκατηγορίας σε όλες τις εκθέσεις επιθεώρησης της περιόδου που εξετάζουμε (βλ. πίν. 18, στο παράρτημα).

Όπως προκύπτει από αυτόν τον πίνακα, η γενική κατηγορία “το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα” αποτυπώνεται 932 φορές σε όλες τις εκθέσεις. Αναλυτικότερα η υποκατηγορία που εμφανίζεται περισσότερες φορές στο σύνολο των υποκατηγοριών για το νηπιαγωγείο είναι “ο εξοπλισμός του διδακτηρίου” (286 φορές δηλ. ποσοστό 30,6%), ενώ με την ίδια περίπου συχνότητα εμφανίζεται “η κτιριακή κατάσταση του διδακτηρίου” (274 φορές, ποσοστό 29,3%). Την επόμενη θέση σύμφωνα με τον αριθμό καταγραφών στις εκθέσεις καταλαμβάνει η υποκατηγορία “η οικονομική κατάσταση και το αρχείο του σχολείου” (καταγράφεται 125 φορές, ποσοστό 13,4%). Ακολουθούν οι υποκατηγορίες “εξωτερικοί χώροι του νηπιαγωγείου” (καταγράφεται 99 φορές, ποσοστό 10,6%), “γενικές εκτιμήσεις για τη σχολική μονάδα” (εμφανίζεται 51 φορές, ποσοστό 5,4%), “η λειτουργία του συσσιτίου” (50 φορές,

ποσοστό 5,3%) και τέλος εμφανίζεται η υποκατηγορία “ο χώρος σε σχέση με το ευρύτερο περιβάλλον του χωριού ή της πόλης” (47 φορές, ποσοστό 5%).

Με βάση τα προηγούμενα δεδομένα μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε μια εμφανή διαφοροποίηση ως προς τη συχνότητα, με την οποία εμφανίζονται οι υποκατηγορίες που ορίζουν την κατηγορία “το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα”. Η ποσοτική αυτή διαφοροποίηση στη συχνότητα εμφάνισης των θεμάτων προδιαγράφει ποιοτικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια.

Για να προχωρήσουμε βέβαια σε πιο ακριβείς μετρήσεις είναι απαραίτητο να υπολογίσουμε, με βάση το συνολικό αριθμό των εκθέσεων, τον αριθμό των εκθέσεων στις οποίες καταγράφεται η κάθε υποκατηγορία. Όπως έχουμε προαναφέρει, ο συνολικός αριθμός των εκθέσεων που έχουμε στη διάθεσή μας είναι 736 (711 εκθέσεις νηπιαγωγών και 25 εκθέσεις νηπιοκόμων). Το σύνολο των καταγραφών για την κατηγορία “το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα” είναι 932. Μένει τώρα να εξετάσουμε σε πόσες και ποιες εκθέσεις (δηλ. ποιών ετών εκθέσεις) ανιχνεύονται οι υποκατηγορίες αυτές.

Αρχικά θα πρέπει να ελέγξουμε αν οι υποκατηγορίες, που ορίζουν την κατηγορία “το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα”, εμφανίζονται σε όλες τις εκθέσεις, αν δηλ. απαντώνται έστω μια φορά σε κάθε έκθεση.

Όπως παρατηρούμε στον πίν. 17, η υποκατηγορία “κτιριακή κατάσταση του νηπιαγωγείου” (υποκατηγορία 1) καταγράφεται συνολικά 274 φορές στις 736 εκθέσεις, δηλ. καταγράφεται στο 37,2% των εκθέσεων, ενώ δεν το βρίσκουμε σε ποσοστό 62,8% των εκθέσεων. Συγκεκριμένα η υποκατηγορία 1 καταγράφεται σε ένα μεγάλο ποσοστό εκθέσεων των ετών 1945-46 έως 1954-55 και 1964-65 έως 1969-70. Τα έτη 1968-69 και 1969-70 μάλιστα το ποσοστό αυτό φτάνει το 100% των εκθέσεων. Αυτό συμβαίνει καταρχήν, γιατί στις εκθέσεις της εποχής 1945-46 ως 1969-70 (σύμφωνα με τα πλαίσια - υποδείγματα που παρουσιάσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο) υπάρχει ιδιαίτερη ενότητα “το διδακτήριο”. Στην ενότητα αυτή οι επιθεωρητές μας δίνουν στοιχεία για το κτίριο του νηπιαγωγείου. Δεν καταγράφεται η υποκατηγορία αυτή στις εκθέσεις των νηπιαγωγών που υπηρετούν σε δημοτικά σχολεία, σε εκείνες που υπηρετούν σε διθέσια νηπιαγωγεία (καταγράφεται στη μία από τις δυο νηπιαγωγούς) και στις εκθέσεις των νηπιοκόμων (επειδή έχει καταγραφεί στις εκθέσεις των νηπιαγωγών που συνυπηρετούν με αυτές).

Στις εκθέσεις της περιόδου 1970-71 έως 1980-81 δεν έχουμε αναφορές στην υποκατηγορία 1. Τα συγκεκριμένα έντυπα που συμπληρώνουν οι επιθεωρητές την περίοδο αυτή δεν έχουν ιδιαίτερη ενότητα που να αφορά το διδακτήριο. Αυτό σημαίνει καταρχήν ότι η μορφή (ή δομή) του ίδιου του εντύπου της επίσημης επιθεώρησης προσανατολίζει ως πλαίσιο κρατικής εξουσίας και το περιεχόμενο της επιθεώρησης. Έτσι δε διαθέτουμε στοιχεία για την κτιριακή κατάσταση των νηπιαγωγείων της περιόδου. Ωστόσο έχουμε καταγράψει κάποιες σποραδικές αναφορές στην υποκατηγορία 1 στο “Βιβλίο Επιθεωρουμένων Εκπαιδευτικών”. Αποτυπώνεται σε 6 από τις 51 εκθέσεις του 1972-73, σε 4 από τις 45 του 1973-74 και σε 19 από τις 47 εκθέσεις του 1974-75.

Η υποκατηγορία 2 (“εξοπλισμός του διδακτηρίου”), σύμφωνα με τον πίν. 17, αποτυπώνεται σε 286 από τις 736 εκθέσεις, σε ποσοστό δηλ. 38,8% του συνόλου των εκθέσεων. Η υποκατηγορία 2 καταγράφεται σε ποσοστό ίδιο περίπου με εκείνο της υποκατηγορίας 1 στις εκθέσεις της περιόδου που εξετάζουμε. Στις εκθέσεις των ετών 1945-46 έως 1954-55 και 1964-65 έως 1969-70 οι εκθέσεις που έχουν στοιχεία για τον εξοπλισμό του διδακτηρίου αποτελούν το 63,6% και 93,4% των εκθέσεων των περιόδων αυτών αντίστοιχα. Οι εκθέσεις αυτές συντάσσονται σύμφωνα με το υπόδειγμα - πλαίσιο που ισχύει την εποχή εκείνη και το οποίο προβλέπει ειδική ενότητα για τον εξοπλισμό του διδακτηρίου. Δεν καταγράφεται η υποκατηγορία αυτή στις εκθέσεις των νηπιαγωγών που υπηρετούν σε δημοτικά σχολεία, σε εκείνες που υπηρετούν σε διθέσια νηπιαγωγεία (καταγράφεται στη μία από τις δυο νηπιαγωγούς) και στις εκθέσεις των νηπιοκόμων (επειδή έχει καταγραφεί στις εκθέσεις των νηπιαγωγών που συνυπηρετούν με αυτές), όπως αναφέραμε και στην περίπτωση της υποκατηγορίας 1.

Αντίθετα από το 1970-71 έως 1980-81 μόνο σε 49 από τις 399 εκθέσεις (ποσοστό 12,2%) καταγράφεται η υποκατηγορία 2. Συγκεκριμένα οι καταγραφές αυτές εμφανίζονται την τριετία 1972-73, 1973-74 και 1974-75, στο “Βιβλίο Επιθεωρουμένων Εκπαιδευτικών”.

Η υποκατηγορία 3 (βλ. πίν. 17, στο παράρτημα), η οποία αφορά τον εξωτερικό χώρο του νηπιαγωγείου, αποτυπώνεται σε 99 από τις 736 εκθέσεις της περιόδου (ποσοστό 13,4% του συνόλου των εκθέσεων). Ειδικότερα την περίοδο 1945-46 έως 1954-55 η υποκατηγορία 3 αποτυπώνεται στο 12,2% των εκθέσεων ενώ την περίοδο 1964-65 έως 1969-70 η υποκατηγορία 3 αποτυπώνεται στο 88,1% των

εκθέσεων. Το επόμενο διάστημα 1970-71 έως 1980-81 δεν καταγράφεται η υποκατηγορία 3.

Η υποκατηγορία 4 “Η οικονομική κατάσταση και το αρχείο του σχολείου” (σύμφωνα με τον πίν. 17) καταγράφεται σε 125 από τις 736 εκθέσεις που διαθέτουμε συνολικά, δηλ. σε ποσοστό 16,9%. Την περίοδο 1945-46 έως 1954-55 η υποκατηγορία 4 εμφανίζεται στο 21,4% των εκθέσεων, το επόμενο διάστημα 1964-65 έως το 1969-70 το αντίστοιχο ποσοστό των εκθέσεων είναι 90,7% ενώ από το 1970-71 έως το 1980-81 δεν έχουμε καθόλου αναφορές στην υποκατηγορία 4. Οι διαφορές στο ποσοστό εμφάνισης της υποκατηγορίας 4 από περίοδο σε περίοδο σχετίζονται με κυρίως με τα διαφορετικά υποδείγματα - πλαίσια εκθέσεων αξιολόγησης.

Η υποκατηγορία 5, “η λειτουργία του συσσιτίου”, καταγράφεται λίγες φορές σε σύγκριση με τα άλλα θέματα της κατηγορίας “το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα” (βλ. πίν. 17). Συγκεκριμένα, η υποκατηγορία 5 εμφανίζεται σε 50 από τις 736 εκθέσεις, σε ποσοστό δηλ. εκθέσεων 6,8%. Αναλυτικότερα, βλέπουμε πως υπάρχουν ελάχιστες καταγραφές του θέματος από το 1945-46 έως 1954-55. Την περίοδο αυτή ο αριθμός των εκθέσεων της κάθε σχολικής χρονιάς, στις οποίες αναφέρεται η υποκατηγορία της σίτισης των νηπίων, κυμαίνεται από 0 έως 3 και το ποσοστό των εκθέσεων που εμφανίζεται η υποκατηγορία είναι 3%. Οι καταγραφές αυτές αφορούν περισσότερο τη σίτιση των νηπίων στους παιδικούς σταθμούς, όπου στεγάζονται ορισμένα νηπιαγωγεία. Το επόμενο διάστημα 1964-65 έως 1966-67 η υποκατηγορία 5 βρίσκεται στο μεγαλύτερο τμήμα των εκθέσεων. Την τριετία αυτή σε 40 από τις 45 εκθέσεις αναφέρεται η υποκατηγορία του συσσιτίου (ποσοστό 88,8%). Η εμφάνιση της συγκεκριμένης υποκατηγορίας σε τόσο μεγάλο ποσοστό εκθέσεων οφείλεται ασφαλώς στη λειτουργία “των μαθητικών συσσιτίων”, κυρίως το διάστημα 1963-65, επί κυβερνήσεως Γ. Παπανδρέου. Πρόκειται για συσσίτια που προορίζονταν κυρίως για τους μαθητές των δημοτικών σχολείων και στα οποία συμμετείχαν και μαθητές των νηπιαγωγείων.

Το 1968-69 εμφανίζεται η υποκατηγορία 5 σε 2 μόνο από τις 20 εκθέσεις ενώ το 1969-70 δεν εμφανίζεται σε καμία έκθεση. Τα επόμενα έτη 1970-71 έως 1980-81 δεν σημειώνεται σε καμία έκθεση η υποκατηγορία “η λειτουργία του συσσιτίου”.

Η υποκατηγορία 6 “Γενικές εκτιμήσεις για τη σχολική μονάδα” (σύμφωνα με τον πίν. 17) καταγράφεται σε 51 από τις 736 εκθέσεις που εξετάζουμε (ποσοστό δηλ. 6,9%). Η υποκατηγορία αυτή εντοπίζεται στις εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως

1954-55. Συγκεκριμένα σε 51 από τις 261 εκθέσεις της περιόδου, σε ποσοστό δηλ. 19,5%. Στις εκθέσεις της περιόδου 1964-65 ως 1969-70, καθώς και στις εκθέσεις της περιόδου 1970-71 ως 1980-81 δεν καταγράφεται η συγκεκριμένη υποκατηγορία.

Τέλος, η υποκατηγορία 7 “ο χώρος σε σχέση με το ευρύτερο περιβάλλον του χωριού ή της πόλης” καταγράφεται σε 47 από τις 736 εκθέσεις της περιόδου που εξετάζουμε (βλ. πίν. 17), σε ποσοστό δηλ. 6,4%). Οι καταγραφές αυτές εντοπίζονται κυρίως στις εκθέσεις του έτους 1946-47 (σε 13 από τις 19 εκθέσεις της συγκεκριμένης σχολικής χρονιάς, ποσοστό 68,4%). Στις υπόλοιπες εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 βρίσκουμε τη συγκεκριμένη υποκατηγορία, σε μικρότερη συχνότητα (από 1 ως 6 κυμαίνεται ο αριθμός των εκθέσεων της κάθε σχολικής χρονιάς που εμπεριέχουν την υποκατηγορία 7). Ελάχιστες από τις εκθέσεις της περιόδου 1964-65 ως 1969-70 εμπεριέχουν τη συγκεκριμένη υποκατηγορία (ποσοστό 6,5%) Δε βρίσκουμε καμία καταγραφή στις εκθέσεις των ετών 1970-71 έως 1980-81.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως η κατηγορία “το νηπιαγωγείο ως σχολική μονάδα” εμφανίζεται κατεξοχήν στις εκθέσεις της περιόδου 1945-70 και ευκαιριακά την τριετία 1972-75. Την πρώτη περίοδο, στις περισσότερες εκθέσεις, οι επιθεωρητές παρουσιάζουν στοιχεία για το νηπιαγωγείο και μάλιστα σε ιδιαίτερη ενότητα. Την επόμενη περίοδο οι αναφορές είναι ευκαιριακές και δεν εμφανίζονται στο σύνολο των εκθέσεων των συγκεκριμένων ετών.

Η ποσοτική αυτή διαφοροποίηση στις δυο περιόδους είναι ευδιάκριτη και αντανακλά ίσως τις ιδιαίτερα αυξημένες ανάγκες των νηπιαγωγείων σε υλικοτεχνική υποδομή τη μεταπολεμική περίοδο και ως το τέλος της δεκαετίας του '60. Τα επόμενα χρόνια η υλικοτεχνική υποδομή των νηπιαγωγείων θεωρείται ίσως δεδομένη. Αυτός είναι πιθανόν και ο λόγος για τον οποίο η δομή του εντύπου της επιθεώρησης δε συμπεριλαμβάνει το κτίριο ως ιδιαίτερη ενότητα.

Με βάση αυτό το πολύ γενικό πλαίσιο της ανάλυσης θα επιχειρήσουμε να ανασυγκροτήσουμε την εικόνα του υλικού χώρου των νηπιαγωγείων την περίοδο 1945-46 έως 1980-81, προσφεύγοντας αναλυτικά σε ειδικότερες και συγκεκριμένες περιγραφές των εκθέσεων επιθεώρησης.

1. Κτιριακή κατάσταση του διδακτηρίου

Στις εκθέσεις των ετών 1945-46 έως 1969-70 και 1972-73 έως 1974-75, όπως ήδη αναφέραμε, βρίσκουμε στοιχεία για την κατάσταση των κτιρίων, όπου λειτουργούσαν τα νηπιαγωγεία. Θα εξετάσουμε πού στεγάζονται τα νηπιαγωγεία της εποχής, τι είδους κτίρια είναι αυτά, σύμφωνα με τις περιγραφές των επιθεωρητών και πώς τελικά αξιολογούνται από τους επιθεωρητές.

Μέσα από την ανάλυση των εκθέσεων μπορούμε αρχικά να συλλέξουμε στοιχεία για τη στέγαση των νηπιαγωγείων. Συγκεκριμένα διαθέτουμε στοιχεία για τη στέγαση των νηπιαγωγείων για την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 και 1964-65 ως 1969-70 (βλ. αναλυτικά στον πίν. 19, στο παράρτημα). Τα νηπιαγωγεία του Ν. Θεσπρωτίας (ειδικότερα της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς) στεγάζονται:

- α. σε δικό τους χώρο
- β. συστεγαζόμενα με το δημοτικό σχολείο
- γ. συστεγαζόμενα με τον παιδικό σταθμό ή το αγροτικό νηπιοτροφείο,
- δ. σε κτίριο, που παραχωρεί η εκκλησία ή η κοινότητα ή σε εγκαταλειμμένο σπίτι
- ε. σε ιδιωτικό κτίριο αντί ενοικίου, που κατέβαλε το δημόσιο ή η κοινότητα
- στ. στο ύπαιθρο

Όπως προκύπτει από τον πίν. 19, σύμφωνα με τα στοιχεία που συλλέξαμε από τις εκθέσεις επιθεώρησης, τα νηπιαγωγεία που λειτουργούν σε δικό τους αυτόνομο χώρο, σε χώρο δηλ. που δημιουργήθηκε από την αρχή για να λειτουργήσει ως νηπιαγωγείο είναι μόνο 27 και αποτελούν το 11% του συνόλου των επιθεωρούμενων νηπιαγωγείων της περιόδου.

Το ποσοστό των επιθεωρούμενων νηπιαγωγείων του κάθε σχολικού έτους, που στεγάζονται σε δικό τους κτίριο, δεν παραμένει σταθερό στη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε. Το ποσοστό αυτό ανέρχεται το 1945-46 στο 7,1%, το 1950-51 φτάνει το 16,6%, για να υποχωρήσει τα επόμενα χρόνια, δηλ. από το 1951-52 ως το 1954-55, γύρω στο 10% περίπου. Ο αριθμός των νηπιαγωγείων αυτών φαίνεται να αυξάνεται το 1965-66. Τη χρονιά αυτή το 21% των νηπιαγωγείων που επιθεωρήθηκαν, στεγάζονται αυτόνομα σε κτίριο δικής τους ιδιοκτησίας. Το ποσοστό αυτό είναι και το μεγαλύτερο που παρουσιάζεται στα χρόνια που εξετάζουμε. Τα επόμενα χρόνια ο αριθμός των νηπιαγωγείων που στεγάζονται σε δικό τους κτίριο μειώνεται.

Οι εγκαταστάσεις των νηπιαγωγείων αυτών ανήκουν στο Δημόσιο. Τα χρήματα για την κάλυψη των δαπανών για την ανέγερση ή την επιδιόρθωση των

κτιρίων των νηπιαγωγείων παρέχονται: α) Από το ίδρυμα Β. Μελά²⁰³, όπως το νηπ. Παραμυθιάς (“Ανήκει εις το Δημόσιον εκ κληροδοτήματος Βασιλείου Μελά, ανεγερθέν το έτος 1925”: 1965-66) και το νηπ. Λάκκας (“Δημόσιον, νεόδμητον, ανεγερθέν υπό κληροδοτήματος Β. Μελά εν έτει 1966”: 1968-69). Πολλά νηπιαγωγεία στο νομό έχουν ανεγερθεί ή επισκευασθεί με δαπάνες του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά²⁰⁴. Η συμβολή του συγκεκριμένου ιδρύματος στην ανέγερση

203. Ο μεγαλέμπορος Β. Μελάς (1820-1887) κληροδότησε το ιδιόκτητο μέγαρο (που στέγαζε το Ταχυδρομείο στην Αθήνα) σε επιτροπή υπό την επωνυμία “Νηπιακόν Επιμελητήριον Β. Μελά”. Με τα έσοδα του κληροδοτήματος οικοδομήθηκαν και αποκερατώθηκαν κτίρια προς στέγαση των νηπιαγωγείων στο ελληνικό κράτος και στις υπόδουλες περιοχές. Το καταστατικό του Επιμελητηρίου δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως στο φ. 116 της 21 Ιουνίου 1893, βλ. Χ. Χαρίτος, *Το Ελληνικό Νηπιαγωγείο...*, ό.π. σ. 174. Πρβλ. “Γενικάι αδηγίαι δια τα ανεγειρόμενα δαπάναις του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά διδαστήρια”, έγγραφο που αποστέλλεται από το Νηπιακόν Επιμελητήριον Μελά προς τους Επιθεωρητάς Δημοτικών Σχολείων και τας Σχολικάς Εφορείας (από το φάκελο του νηπ. Καρβουναρίου, στο Αρχείο του 1^{ου} Γραφείου Π.Ε. Θεσσαλονίκης), όπου αναφέρεται: “Δια την εκτέλεσιν του σκοπού του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά ήτοι την ανοικοδόμησιν νηπιαγωγείων εις χωρία της υπαίθρου και κατά προτίμησιν των παραμεθορίων περιοχών η Διαχειριστική Επιτροπή αυτού αναλόγως των εκάστοτε διαθέσιμων πόρων αυτού και των εις Διδαστήρια αναγκών των χωρίων διαφόρων περιοχών, βάσει πληροφοριών των οικείων Επιθεωρητών Στοιχειώδους Εκπαίδευσεως αίτινες υποβάλλονται υπ’ αυτών εις το ΝΕΜ είτε τη αιτήσει του είτε απευκαγγέλτως, αποφασίζει κατ’ έτος εις ποία χωρία θα ανεγείρη δαπάναις αυτού Μονοτάξια Νηπιαγωγεία ή άλλου τύπου Διδαστήρια εν περιπτώσει εκτάκτου ανάγκης”.

204. Από τους πόρους του κληροδοτήματος Βασιλείου Μελά ανοικοδομήθηκαν στο νομό κτίρια για τη στέγαση αρκετών νηπιαγωγείων. Συγκεκριμένα ανοικοδομήθηκαν τα παρακάτω νηπιαγωγεία: Α΄ Παραμυθιάς (1909), Αχουρίων (1910), Β΄ Παραμυθιάς (1920), Φιλιατών (1920) Ασπροκλήσιου (1960), Κεστρίνης (1960), Σμέρτου (1960), Τριχορύφου (1960), Αγ. Αρσενίου (1961), Σαμονίβας Σουλίου (1961), Αργυροτόπου (1962), Πολυερίου (1962), Λάκκας (1964), Πολυδρόσου (1964), Ελαίας (1966), Καταβόθρας (1967), Βρυσέλλας (1969), Γκρίκας (1970) Καρβουναρίου (1970), Νέας Σελεύκειας (1970), Παραποτάμου (1970), Ψάκας (1970), και Σκορπιώνας (1971). Τα στοιχεία προέρχονται από το αρχείο του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά.

διδασκαστρίων στην περιφέρεια υπήρξε καθοριστική²⁰⁵. β) Από το Κολέγιο Ψυχικού Αθηνών και το κράτος, όπως το νηπ. Μονής Ραγίου (“Καινουργές ανεγερθέν εν έτει 1962 δαπάναις Κολλεγίου Ψυχικού Αθηνών και του κράτους: 1965-66”), γ) Από τις κοινότητες, όπως προκύπτει από τις εκθέσεις των επιθεωρητών οι κοινότητες φέρονται να έχουν ανεγείρει διδασκαστρία, προπολεμικά, όπως το νηπ. Αργυροτόπου (“Δημόσιον ανεγερθέν εν έτει 1932 υπό της Κοινότητας”: 1968-69).

Την ανέγερση διδασκαστρίων αναλαμβάνει η Τεχνική Υπηρεσία του Υπουργείου Παιδείας και αργότερα ο Οργανισμός Σχολικών Κτηρίων²⁰⁶. Η υπηρεσία αυτή αναλαμβάνει την ανοικοδόμηση των κτηρίων των νηπιαγωγείων σε οικόπεδα που έχουν παραχωρήσει οι κοινότητες, για το σκοπό αυτό, όπως φαίνεται από την έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Το γήπεδον ανήκει εις την Κοινότητα και

205. Ενδεικτικά είναι τα έγγραφα που αποστέλλονται στις 10-10-1970 (με αρ. πρωτ. αντίστοιχα 2628 και 2629) από το Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά προς την σχολική Εφορεία του μονοθεσίου νηπ. Γκρίκας και του μονοθεσίου νηπ. Ψάκκας, όπου φαίνεται να παραχωρείται αντίστοιχα “το ποσό των Δραχμών τετρακοσίων εβδομήκοντα πέντε χιλιάδων (475.000) δια την δαπάνην ανεγέρσεως του μονοθεσίου Νηπιαγωγείου Γκρίκας” και “το ποσόν των Δραχμών τετρακοσίων ογδοήκοντα χιλιάδων (480.000) δια την δαπάνην ανεγέρσεως του μονοθεσίου Νηπιαγωγείου Ψάκκας”. Χαρακτηριστική επίσης είναι η επιστολή της Σχολικής Εφορείας Καρβουναρίου προς το ίδρυμα (αρ. πρωτ. 47/26-3-70): “Η Σχολική Εφορεία, οι μικροί μαθηταί και άπαντες οι κάτοικοι του χωρίου Καρβουναρίου εκφράζουν προς Υμάς τας απείρους ευχαριστίας και ευγνωμοσύνη των δια την χορηγηθείσαν πίστωση προς ανέγερσιν του Ν/γείου. Επί τέλους το γλυκό όνειρο επραγματοποιήθη και τούτο χάρις εις τους υψηλούς σκοπούς του μεγάλου πνευματικού Πατέρα Μελά, η μνήμη του οποίου θα μένη αιωνίως και θα φωτίζη εσαεί τον νου και την ψυχήν μας...”. Ακόμη του επιθεωρητή Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς (αρ. πρωτ. 4443/ 16-12-1963): “...και να σας ευχαριστήσωμεν ολοψύχως δια την ως άνω ενίσχυσιν Υμών (οικονομική ενίσχυση για την επισκευή διδασκαστρίου του 2/ταξίου νηπ. Παραμυθιάς) προς το ως είρηται νηπιαγωγείον, χάρις εις την οποίαν κατέστη τούτο χρησιμοποιήσιμον επ’ αγαθών υπερογδοήκοντα φοιτώντων εις αυτό νηπίων”. Τα στοιχεία από φακέλους των νηπιαγωγείων Γκρίκας, Ψάκκας, Παραμυθιάς αντίστοιχα (Αρχείο 1^{ου} Γραφείου Π.Ε. Θεσπρωτίας).

206. “Μέχρι του 1962 τα διδασκαστρία ανεγείροντο υπό της υπηρεσίας τεχνικών υπηρεσιών του Υπουργείου Παιδείας. Δια του Ν.Δ. 4247/29-9-1962 ιδρύθη αυτόνομος οργανισμός, υπό την επωνυμίαν «Οργανισμός Σχολικών Κτηρίων» (Ο.Σ.Κ.), έδραν έχων τας Αθήνας και αποτελών νομικόν πρόσωπον δημοσίου δικαίου. Ο οργανισμός σύτος τελεί υπό την εποπτείαν του Υπουργείου Παιδείας... προβαίνει εις την ανοικοδόμησιν σχολικών κτηρίων, εφόσον έχουν παραχωρηθή αυτά δωρεάν παρά του Δημοσίου, των οικείων Δήμων ή Κοινοτήτων ή άλλων νομικών ή φυσικών προσώπων οι κατάλληλοι χώροι”, βλ. Ι. Αρχιμανδρίτης, “Διδασκαστρία”, λήμμα στη *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, τομ. 2, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1967, σ. 152-155.

παρεχωρήθη υπ' αυτής δωρεάν και κατά πλήρες ιδιοκτησίας δικαίωμα εις τον Οργανισμόν Σχολικών Κτιρίων": 1964-65).

Κάποια άλλα νηπιαγωγεία, σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης συστεγάζονται με το δημοτικό σχολείο (βλ. πίν. 19 στο παράρτημα). Τα νηπιαγωγεία αυτά λειτουργούν σε μια από τις αίθουσες του σχολείου, όπως π.χ. το νηπ. Πάργας ("Στεγάζεται εις το ισόγειον διαμέρισμα του ενός των διδακτηρίων": 1945-46), ή σε βοηθητικούς χώρους του δημοτικού, όπως π.χ. το νηπ. Γραικοχωρίου ("Στεγάζεται εις δωμάτιον του Δημοτικού Σχολείου, προοριζόμενον δια τη στέγασιν του Δ/λου. Επειδή αυτός κατάγεται εκ της αυτής Κοινότητος έχει ιδίαν οικίαν": 1951-52). Κάποιες φορές, όταν ο χώρος δεν επαρκεί, η συστέγαση έχει επιπτώσεις στις ώρες λειτουργίας του νηπιαγωγείου, όπως αναφέρεται στο νηπ. Πέστιανης ("Χρησιμοποιεί την αίθουσαν του Δημ. Σχολείου, δι' ο και η εργασία του είναι απογευματινή μόνον εκ λόγων ανάγκης": 1948-49).

Όπως φαίνεται στον πίν. 20 (βλ. στο παράρτημα), τα συστεγαζόμενα με το δημοτικό νηπιαγωγεία είναι 84 από τα 245 και αποτελούν το 34,3% του συνόλου των νηπιαγωγείων που επιθεωρήθηκαν. Ειδικότερα, το ποσοστό των νηπιαγωγείων αυτών παραμένει υψηλό από το 1945-46 ως το 1954-55 (το χαμηλότερο ποσοστό 31,2%, παρουσιάζεται το 1948-49 και το υψηλότερο, 64,2%, το 1945-46). Από το 1964-65 και ύστερα ο αριθμός των νηπιαγωγείων που στεγάζονται σε δημοτικά σχολεία μειώνεται αισθητά (ποσοστό 10% περίπου).

Σε κάποιες άλλες περιπτώσεις τα νηπιαγωγεία συστεγάζονται με τους εθνικούς παιδικούς σταθμούς και τα εθνικά αγροτικά νηπιτροφεία (βλ. πίν. 18). Ήδη από την περίοδο της γερμανικής κατοχής, και συγκεκριμένα το 1942, το ελληνικό κράτος ιδρύει τα Εθνικά Αγροτικά Νηπιτροφεία²⁰⁷. Στο άρθρο 1 του ιδρυτικού νόμου ο σκοπός των ΕΑΝ διατυπώνεται ως εξής: "Δια την περίθαλψιν και διαπαιδαγώγησιν των νηπίων των αγροτικών ιδία περιοχών δύναται να ιδρυθώσι δια διαταγμάτων Εθνικά Αγροτικά Νηπιτροφεία". Την περίοδο του εμφυλίου η

207. Ν.Δ. 1316, 28 Απριλίου 1942, "Περί Εθνικών Αγροτικών Νηπιτροφείων και τροποποιήσεως διατάξεων περί Εθνικών Παιδικών Σταθμών Αγροτικών Μεταβατικών Οικοκυρικών Σχολών" (ΦΕΚ 115, 11-5-42, τχ. Α').

λειτουργία των ΕΑΝ έχει ως επιπλέον στόχο “την ανάπτυξη του εθνικού φρονήματος των ξενόγλωσσων κατοίκων των παραμεθόριων περιοχών”²⁰⁸.

Στις περιπτώσεις που τα νηπιαγωγεία στεγάζονται σε παιδικούς σταθμούς ή νηπιτροφεία, το Υπουργείο Πρόνοιας στηρίζει οικονομικά το ίδρυμα, ενώ το προσωπικό του εξαρτάται από το Υπουργείο Παιδείας (νηπιαγωγοί) και από το Υπουργείο Πρόνοιας (νηπιτρόφοι). Στην έκθεση για το νηπ. Καστρίου (1947-48) αναφέρεται: “Το Νηπιαγωγείον Καστρίου εργάζεται ως Αγροτικόν Νηπιτροφείον – εξαρτώμενον οικονομικώς εκ του Υπουργείου Προνοίας και εκπαιδευτικώς εκ του Υπουργείου Παιδείας διότι η διευθύνουσα τούτο Νηπιαγωγός έχει αποσπασθή εκ της ημετέρας εκπαιδευτικής Περιφέρειας και μισθοδοτείται εκ της υπηρεσίας μας”. Παρόμοια για το νηπ. Ηγουμενίτσας (1951-52) διαβάζουμε: “Δι’ ημάς Νηπιαγωγείον Ηγουμενίτσας είναι ο Παιδικός Σταθμός όστις απερρόφησε ολόκληρον την δύναμιν του Νηπιαγωγείου [...] Το Υπουργείον Προνοίας – το οποίον έχει και το κτίριον και τροφοδοτεί το ίδρυμα τούτο οικονομικώς – δεν διαθέτει επιστημονικώς κατηρτισμένον προσωπικόν – εκτός μίας τελειοφοίτου Νηπιοκομικής Σχολής”. Οι κτιριακές εγκαταστάσεις ανήκουν στο Υπουργείο Πρόνοιας. Η χρηματοδότηση για ανέγερση νέου διδακτηρίου, επισκευή του παλιού κτιρίου, ή ενοικίαση άλλου γίνεται αποκλειστικά από το Υπουργείο Πρόνοιας. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (1952-53) διαβάζουμε: “Δεν υπάρχει ίδιον διδακτήριον ως Νηπιαγωγείον. Τούτο λειτουργεί ως Αγροτικόν Νηπιτροφείον εξαρτώμενον υπό του Υπουργείου Προνοίας. Το οίκημα το οποίον χρησιμοποιείται ως Νηπ/φείον θεωρείται σχετικώς κατάλληλον [...] Ενοίκια δι’ αυτό καταβάλλει το Υπουργείον Προνοίας”.

Τα συστεγαζόμενα νηπιαγωγεία με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας είναι 38 και αποτελούν το 15,6% των νηπιαγωγείων που επιθεωρήθηκαν (βλ. πίν. 19). Το 1945-46 και 1946-47 δεν αναφέρεται κανένα νηπιαγωγείο συστεγαζόμενο με Ε.Π.Σ. ή Ε.Α.Ν. Στην Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παραμυθιάς, όπως φαίνεται από τις εκθέσεις επιθεώρησης, η συστέγαση νηπιαγωγείων και παιδικών σταθμών ή νηπιτροφείων εμφανίζεται το 1947-48. Κάθε σχολική χρονιά συστεγάζονται, σύμφωνα με τις εκθέσεις, 3-5 νηπιαγωγεία με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας. Από το 1964-65 και ύστερα ο αριθμός των συστεγαζόμενων νηπιαγωγείων ελαττώνεται σταδιακά, σύμφωνα πάντα με τις εκθέσεις των επιθεωρητών.

208. Βλ. Ι. Μαστρογιάννης, *Ιστορία της Κοινωνικής Πρόνοιας της Νεωτέρας Ελλάδος*, Αθήνα 1960, σ. 367. Πρβλ. Α. Παπαθανασίου, *ό.π.*, σ. 36 και 55.

Εκτός από τα νηπιαγωγεία που στεγάζονται σε δικό τους κτίριο ή συστεγάζονται με το δημοτικό σχολείο ή το αγροτικό νηπιοτροφείο, υπάρχουν νηπιαγωγεία που στεγάζονται σε κάποιο κτίριο, το οποίο παραχωρεί η κοινότητα ή η εκκλησία. Ακόμη, σε ορισμένες περιπτώσεις στεγάζονται σε κάποιο εγκαταλειμμένο οίκημα (βλ. πίν. 19).

Ιδιαίτερα τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, υπήρχαν νηπιαγωγεία τα οποία στεγάζονται στην εκκλησία, όπως το νηπ. Σεβαστού (“Στερείται παντελώς οικήματος και στεγάζεται εις την εκκλησίαν του χωρίου”: 1954-55). Άλλα σε κάποια εγκαταλειμμένη μουσουλμανική οικία, όπως π.χ. το νηπ. Καρβουναρίου (“Ως Νηπιαγωγείον χρησιμοποιείται παλαιά Οθωμανική οικία”: 1947-48). Σε κάποιες περιπτώσεις τα νηπιαγωγεία λειτουργούσαν μέσα σε καλύβες. Π.χ. το νηπ. Ποταμιάς (“Δεν υπάρχει διδακτήριον, το δε Νηπιαγωγείον σήμερον στεγάζεται επί βορβορώδους καλύβης”: 1947-48) και το νηπ. Καρβουναρίου (“Δεν υπάρχει διδακτήριον. Το Νηπιαγωγείον λειτουργεί κατά τους χειμερινούς μήνας εντός μιας τρώγλης”: 1951-52).

Από τις αρχές της δεκαετίας του '50 κάποια από τα νηπιαγωγεία στεγάζονται σε κτίρια που παραχωρεί η κοινότητα, όπως το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Στεγάζεται εις πλινθόκτιστον αίθουσαν, παραχωρηθείσαν υπό της Κοινότητος”: 1952-53) ή η εκκλησία, όπως το νηπ. Κορώνης (“ελειτούργησεν εντός μικράς αποθήκης (εκκλησιαστική περιουσία)”: 1953-54) και το νηπ. Αμπελιάς (“Αίθουσα ανήκουσα εις την κυριότητα της εκκλησίας άνευ ενοικίου”: 1966-67).

Τα νηπιαγωγεία, τα οποία λειτούργησαν σε κτίρια που παραχωρήθηκαν από την κοινότητα ή την εκκλησία είναι 49 (βλ. πίν. 20) και αποτελούν το 20% των νηπιαγωγείων, που έχουν επιθεωρηθεί τη συγκεκριμένη περίοδο.

Άλλα νηπιαγωγεία στεγάζονται σε κτίρια ιδιωτικά, μισθωμένα τα περισσότερα από το Δημόσιο και ελάχιστα από την κοινότητα, όπως π.χ. το νηπ. Φασκομηλιάς (“Ιδιωτική μεμισθωμένη υπό του Δημοσίου οικία”: 1964-65).

Την περίοδο 1945-55 δεν αναφέρονται νηπιαγωγεία, τα οποία λειτουργούσαν σε ιδιωτικό οίκημα, αντί ενοικίου. Εξαιρεση αποτελεί το νηπ. Αγ. Μαρίνας (1954-55), το οποίο “στεγάζεται υποτυπωδώς εις τινα ιδιόκτητον οικίαν ενοικιασθείσαν υπό της Κοινότητος”.

Σε κτίρια ιδιωτικά, μισθωμένα από το Δημόσιο στεγάζονται τα περισσότερα νηπιαγωγεία της περιόδου 1964-65 ως 1969-70, όπως το νηπ. Μαζαρακιάς

(“Στεγάζεται εις μισθωμένον υπό του Δημοσίου οίκημα αντί ετησίου μισθώματος εκ δρχ. 5.400”: 1969-70).

Σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης τα νηπιαγωγεία που στεγάζονται σε μισθωμένο κτίριο είναι 44 (βλ. πίν. 20) και αποτελούν το 18% των νηπιαγωγείων που έχουν επιθεωρηθεί τη συγκεκριμένη περίοδο. Το μεγαλύτερο ποσοστό (73,2%) αυτών των νηπιαγωγείων εμφανίζεται το 1969-70.

Τέλος συναντούμε περιπτώσεις νηπιαγωγείων που λειτουργούν αποκλειστικά στο ύπαιθρο (βλ. πίν. 19), όταν δεν υπάρχει κανένας άλλος χώρος για να στεγαστούν, όπως το νηπ. Πλαταριάς (“Στερείται διδακτηρίου. Τα νήπια διδάσκονται εν υπαίθρω”: 1945-46) ή ακόμη το νηπ. Ποταμιάς (“Η λειτουργία του είναι μαρτυρική και λίαν πλημμελής. Ήδη φιλοξενείται εις το προαύλιον της εκκλησίας ένθα υπάρχει και το νεκροταφείον”: 1953-54).

Κάποιες άλλες φορές χρησιμοποιούν το ύπαιθρο εναλλακτικά, όταν οι καιρικές συνθήκες το επιτρέπουν. Τότε θεωρείται προτιμότερο το νηπιαγωγείο να λειτουργεί στο ύπαιθρο παρά σε ακατάλληλα για στέγαση κτίρια, π.χ. το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Μετά την καταστροφήν του διδακτηρίου του Δημοτικού Σχολείου δε δύναται να γίνη λόγος περί Νηπιαγωγείου. Τα νήπια οτέ μεν στεγάζονται εις την εκκλησίαν οτέ δε παραμένουν εις το ύπαιθρον και κυρίως κατά τας καλὰς ημέρας”: 1948-49). Οι επιθεωρητές καταγράφουν τέτοιες περιπτώσεις κυρίως το 1945-46 αλλά και τα επόμενα χρόνια και έως το 1953-54.

Μπορούμε, λοιπόν, με βάση αυτά τα δεδομένα να ανασυγκροτήσουμε ως εξής την εξέλιξη του στεγαστικού προβλήματος των νηπιαγωγείων, την περίοδο που εξετάζουμε:

Τα νηπιαγωγεία της μεταπολεμικής περιόδου λειτουργούν σε εξαιρετικά δύσκολες συνθήκες. Χαρακτηριστικό, για την κατάσταση, που επικρατούσε, είναι το απόσπασμα από “το εισαγωγικόν σημείωμα περί της εν γένει καταστάσεως της Εκπαιδευτικής περιφέρειας Παραμυθίας” του έτους 1946-47, του Ι. Αρχιμανδρίτη, το οποίο αναφέρει: “Ως προς τα διδακτήρια: Η κατάσταση τούτων υπήρξεν οικτρά. Κατά γενικόν κανόνα δεν υπήρχον θύραι, παράθυρα, από τα περισσότερα των οποίων είχαν αφαιρεθή και οι σκελετοί των παραθύρων και θυρών, από τα πλείστα δε των νεοκτίστων προπολεμικώς είχαν αφαιρεθή αι οροφαί και τα δάπεδα είτε υπό των Γερμανών δια την κατασκευήν γεφυρών και άλλων οχυρωματικών έργων, είτε υπό των Τουρκοτσάμηδων, εκ συστηματικού μίσους δια την εξαφάνισιν παντός ελληνικού πράγματος.

Αι στέγαι πολλών αφηρέθησαν υπό των προαναφερθέντων περί τα έξ δε διδακτήρια κατεστράφησαν εκ θεμελίων”.

Την περίοδο του εμφυλίου αλλά και τα χρόνια που ακολουθούν έως και το 1954-55 τα νηπιαγωγεία στεγάζονται κάτω από ίδιες περίπου συνθήκες. Ο μεγαλύτερος αριθμός των νηπιαγωγείων αυτής της περιόδου στεγάζεται σε δημοτικά σχολεία (76 από τα 174, ποσοστό 43,7% των νηπιαγωγείων της περιόδου που επιθεωρήθηκαν). Η λειτουργία βέβαια των δημοτικών σχολείων μπαίνει ωστόσο, σε πρώτη προτεραιότητα, όπως φαίνεται από τις εκθέσεις των επιθεωρητών: “Ήδη μετά την εγκατάστασιν του Δημοτικού Σχολείου εις το νέον διδακτήριον, το Νηπιαγωγείον πρόκειται να στεγασθή εις μίαν των αιθουσών ένθα εστεγάζετο το Δημ. Σχολείον” (νηπ. Νέας Σελεύκειας 1950-51), “Η στέγασις μοιράζεται με το Δημοτικόν Σχολείον – ήτοι την πρωίαν το Σχολείον και το απόγευμα το Νηπιαγωγείον” (νηπ. Καστρίου Φαναρίου 1952-53).

Σε πρώτη προτεραιότητα μπαίνει επίσης και η λειτουργία του Μητροπολιτικού Οικοτροφείου σε σχέση με τη λειτουργία του νηπιαγωγείου, στην Παραμυθιά. Στην περίπτωση αυτή ενώ το νηπιαγωγείο έχει ιδιόκτητο κτίριο και παρά τις προσπάθειες του επιθεωρητή δημοτικής εκπαίδευσεως, το κτίριο δεν αποδεσμεύεται από την Μητρόπολη για πολλά έτη, όπως διαβάζουμε στις εκθέσεις των ετών 1951-52, 1952-53, 1953-54 και 1954-55. Χαρακτηριστικά στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς του 1952-53 καταγράφεται: “Καίτοι υπάρχει ίδιον κτίριον Νηπιαγωγείου – Κληροδοτήματος Μελά – εν τούτοις τούτο έχει μετατραπή εις Μητροπολιτικόν Οικοτροφείον, ίνα τροφοδοτήται το Γυμνάσιον της πόλεως Παραμυθίας. Δυστυχώς παρά τας ενεργείας μας δεν κατέστη δυνατόν να το αποδεσμεύσωμεν ακόμη”.

Ένας μικρότερος αριθμός από νηπιαγωγεία στεγάζεται σε κάποιο άλλο κτίριο, που μπορεί να είναι, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η ίδια η εκκλησία, ή κάποια εγκαταλειμμένο σπίτι ή κάποιος χώρος που παραχωρείται από την εκκλησία ή την κοινότητα. Δεν βρίσκουμε την περίοδο αυτή νηπιαγωγεία που να στεγάζονται σε κτίρια ιδιωτικά και να πληρώνει το δημόσιο κάποιο ενοίκιο στους ιδιοκτήτες. Χαρακτηριστικά αναφέρεται σε εκθέσεις της εποχής: “Ευτυχώς ότι κατορθώθη και με προσωπικήν μας αυθαιρεσίαν να στεγάσωμεν το Νηπιαγωγείον εις εγκαταλελειμμένην μουσουλμάνικην κατοικίαν” (νηπ. Πέρδικας 1948-49). Από τα 174 νηπιαγωγεία, 41 στεγάζονται σε άλλο κτίριο, ποσοστό δηλ. 23,6% επί του συνόλου των νηπιαγωγείων που επιθεωρήθηκαν.

Τα 35 από τα 174 νηπιαγωγεία της ίδιας περιόδου (1945-46 ως 1954-55) συστεγάζονται με παιδικούς σταθμούς ή αγροτικά νηπιτροφεία και αντιπροσωπεύουν το 20,1% των νηπιαγωγείων.

Την περίοδο αυτή τα νηπιαγωγεία που στεγάζονται σε δικό τους χώρο είναι πολύ λίγα. Συγκεκριμένα 18 από τα 174 νηπιαγωγεία (ποσοστό 10,3%) φαίνεται σύμφωνα με τις εκθέσεις να διαθέτουν δικό τους χώρο. Τα διδακτήρια που υπήρχαν πριν τον πόλεμο έχουν σχεδόν όλα καταστραφεί ή έχουν υποστεί σοβαρές ζημιές, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται ακόμη και σε εκθέσεις μεταγενέστερων ετών: “Διδακτήριον: Δεν υπάρχει διότι το υπάρξαν ποτε πυρποληθέν δεν εγένετο πάλιν” (νηπ. Ποταμιάς 1953-54).

Τέλος, 3 από τα νηπιαγωγεία της περιόδου λειτουργούσαν στο ύπαιθρο (ποσοστό 1,7%) και 6 ακόμη που στεγάζονται στο δημοτικό σχολείο ή σε άλλο κτίριο λειτουργούν και στο ύπαιθρο (ποσοστό 3,4%), όταν οι καιρικές συνθήκες το επιτρέπουν.

Τα χρόνια 1964-65 έως και 1969-70 η στέγαση των νηπιαγωγείων παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά. Συγκεκριμένα 43 από τα 71 (ποσοστό 60,6%) νηπιαγωγεία στεγάζονται σε κάποιο κτίριο ιδιωτικό αντί ενοικίου, το οποίο πληρώνει το κράτος ή σπανιότερα η κοινότητα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Φασκομηλιάς (1964-65) καταγράφεται: “Ιδιωτική μεμισθωμένη υπό του Δημοσίου οικία”. Παρόμοια για το νηπ. Μαζαρακιάς (1969-70): “Στεγάζεται εις μεμισθωμένον υπό του Δημοσίου οίκημα αντί ετησίου μισθώματος εκ δρχ. 5.400”. Ήδη από το 1960 υπάρχουν νηπιαγωγεία, τα οποία στεγάζονται σε “μισθωμένο οίκημα”, όπως π.χ. το νηπ. Μορφίου (1960), το νηπ. Προδρομίου (1961) και το νηπ. Αμπελιάς (1963)²⁰⁹.

Την περίοδο αυτή είναι λίγα τα νηπιαγωγεία που στεγάζονται σε κτίρια, τα οποία παραχωρούνται δωρεάν από την εκκλησία ή την κοινότητα, όπως το νηπ. Αμπελιάς (“Στεγάζεται εις οίκημα παραχωρηθέν δωρεάν υπό του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου”: 1969-70).

Σε δικό τους κτίριο στεγάζονται 9 από τα 71 νηπιαγωγεία (ποσοστό 12,7%), όπως το νηπ. Λάκκας (“Δημόσιον, νεόδμητον, ανεγερθέν υπό Κληροδοτήματος Β. Μελά εν έτει 1966”: 1968-69). Το ποσοστό των νηπιαγωγείων που στεγάζονται σε δικό τους χώρο την περίοδο αυτή βρίσκεται στα ίδια περίπου επίπεδα με το

209. Βλ. φακ. νηπ. Μορφίου, φακ. νηπ. Προδρομίου και φακ. νηπ. Αμπελιάς στο Αρχείο του 1^{ου} Γραφείου Π.Ε. Θεσπρωτίας.

αντίστοιχο ποσοστό των νηπιαγωγείων της περιόδου 1945-46 ως 1954-55, σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης.

Ο αριθμός των νηπιαγωγείων που συστεγάζονται με δημοτικά σχολεία ή αγροτικά νηπιτροφεία είναι μικρός, αντίστοιχα 8 (ποσοστό 11,2%) και 3 (ποσοστό 4,2%). Την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 το ποσοστό των συστεγαζόμενων νηπιαγωγείων εμφανίζονται μειωμένο σε σχέση με εκείνο της περιόδου 1945-46 ως 1954-55. Το γεγονός αυτό σχετίζεται περισσότερο με τη μη σύνταξη εκθέσεων για τα συγκεκριμένα νηπιαγωγεία, την περίοδο αυτή, παρά με πραγματική μείωση των συστεγαζόμενων νηπιαγωγείων. Π.χ. Για το νηπ. Αγιάς και το Α' νηπ. Ηγουμενίτσας, που συστεγάζονταν με ιδρύματα κοινωνικής πρόνοιας, δεν υπάρχουν εκθέσεις επιθεώρησης τα χρόνια αυτά.

Την περίοδο αυτή δε συναντάμε νηπιαγωγεία, που να λειτουργούν στο ύπαιθρο, σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης.

Με βάση τα δεδομένα του πίν. 19 στο παράρτημα, στον οποίο παρουσιάζεται ο χώρος στέγασης των νηπιαγωγείων του κάθε χωριού της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς, μπορούμε να οδηγηθούμε στις επόμενες διαπιστώσεις: Παρατηρούμε καταρχήν πως στις περισσότερες περιπτώσεις στέγασης νηπιαγωγείων δεν αλλάζει το αρχικό κτίριο που είχε επιλεγεί για να στεγαστεί το νηπιαγωγείο. Ιδιαίτερα αυτό συμβαίνει στις περιπτώσεις που τα νηπιαγωγεία διαθέτουν κτίριο της δικής τους ιδιοκτησίας ή συστεγάζονται με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας. Τα νηπιαγωγεία που στεγάζονται σε κτίρια ιδιωτικά ή συστεγάζονται με το δημοτικό σχολείο μεταβάλλουν συχνότερα τον τρόπο στέγασής τους. Παρατηρούμε νηπιαγωγεία που στεγάζονταν στο δημοτικό να στεγάζονται αργότερα σε άλλο κτίριο αλλά και το αντίθετο.

Τα νηπιαγωγεία που διαθέτουν δικό τους κτίριο είναι ελάχιστα και ο αριθμός τους δεν αυξάνεται κάποια συγκεκριμένη χρονιά. Η αύξηση που παρατηρήσαμε το 1965-66 είναι μάλλον τυχαία και δεν συσχετίζεται με πρόσφατες ανεγέρσεις νηπιαγωγείων. Τα νηπιαγωγεία αυτά στεγάζονταν με τον τρόπο αυτό ήδη από παλιότερα, όπως προκύπτει από τη σχετική διατύπωση των επιθεωρητών στις εκθέσεις τους. Απλώς συνέπεσε αρκετά από τα νηπιαγωγεία που επιθεωρήθηκαν τη συγκεκριμένη χρονιά να στεγάζονται σε δικό τους κτίριο.

Τα νηπιαγωγεία που συστεγάζονται με Παιδικούς Σταθμούς ή Νηπιτροφεία βρίσκονται στις κωμοπόλεις ή τα κεφαλοχώρια του Ν. Θεσπρωτίας. Συγκεκριμένα

πρόκειται για τα νηπιαγωγεία που συστεγάζονται με τον Π.Σ. Ηγουμενίτσας και τα Ε.Α.Ν. Αγιάς, Καστρίου, Μαργαριτίου, Παραμυθιάς και Πάργας.

Μένει τώρα να εξετάσουμε τα δεδομένα που προκύπτουν από πιο λεπτομερείς περιγραφές των εκθέσεων για τα κτίρια και ακόμη πώς αξιολογείται η κτιριακή κατάσταση των νηπιαγωγείων από τους ίδιους τους επιθεωρητές.

Στις εκθέσεις, λοιπόν, των ετών 1945-46 ως 1954-55 και 1964-65 ως 1969-70 οι επιθεωρητές δίνουν κάποιες φορές περισσότερα στοιχεία για το κτίριο του νηπιαγωγείου. Περιγράφουν έτσι το κτίριο με περισσότερες λεπτομέρειες και αναφέρουν αν είναι ανώγειο ή υπόγειο, ποιο είναι το υλικό κατασκευής του και ποια είναι η κατάσταση της στέγης και του δαπέδου. Μερικές φορές περιγράφουν τις πόρτες και τα παράθυρα των κτιρίων ή αναφέρουν τις ανάγκες που υπάρχουν για επιχρίσματα ή για βάνιμο. Οι περιγραφές αυτές αφορούν κυρίως τα κτίρια που ανήκουν στην ιδιοκτησία των ίδιων των νηπιαγωγείων.

Οι επιθεωρητές αναφέρουν ακόμη τις διαστάσεις της αίθουσας διδασκαλίας, λίγες φορές από το 1945-46 ως το 1954-55 και περισσότερες το 1964-65 ως 1969-70. Επίσης την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 βρίσκουμε σποραδικές αναφορές – μία ή δύο κάθε σχολική χρονιά – για την ύπαρξη ή όχι βοηθητικών χώρων, όπως γραφείο της νηπιαγωγού, τουαλέτα, δωμάτιο για τη νηπιαγωγό, αποθήκη κτλ. Το 1952-53 οι αναφορές στις τουαλέτες των νηπιαγωγείων είναι περισσότερες σε σχέση με τα άλλα χρόνια της περιόδου. Στις περιπτώσεις παιδικών σταθμών ή νηπιτροφείων αναφέρεται – όχι πάντα – η ύπαρξη χώρων που χρησιμεύουν στη σίτιση, όπως τραπέζαρια, μαγειρείο, την περίοδο 1945-46 ως 1954-55.

Την τελευταία περίοδο 1964-65 ως 1969-70 οι επιθεωρητές αναφέρονται συχνά στους βοηθητικούς χώρους του νηπιαγωγείου. Σε όλες σχεδόν τις εκθέσεις των χρόνων αυτών υπάρχει αναφορά στο γραφείο της νηπιαγωγού και στην τουαλέτα του σχολείου.

Από τη μελέτη των εκθέσεων προκύπτει πως τα περισσότερα νηπιαγωγεία είναι ισόγεια (υπάρχουν 27 καταγραφές, ποσοστό 73%), όπως το νηπ. Γκρίκας (“ίδιον υπόγειον οίκημα”: 1946-47), το νηπ. Καστρίου (1946-47), το νηπ. Τουρκοπαλούκου (1949-50), το νηπ. Χόικας (1952-53), το νηπ. Σταυροχωρίου (1952-53), το νηπ. Ελευθερίου (1953-54), το νηπ. Αγ. Γεωργίου (1953-54), το νηπ. Αγιάς (1954-55), το

νηπ. Μεσοβουνίου (1965-66), το νηπ. Σπαθαραίων (1965-66), το νηπ. Γραικοχωρίου (1965-66) και το νηπ. Αγ. Μαρίνας (1965-66)²¹⁰.

Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις νηπιαγωγείων υπόγειων ή ημιυπόγειων (4 καταγραφές, 10,8%), ιδιαίτερα τη μεταπολεμική περίοδο. Πρόκειται για τα νηπιαγωγεία: Αγιάς (1949-50), Πλαταριάς (“εις εν υπόγειον”: 1950-51), Τουρκοπάλουκου (1954-55) και Κορύτιανης (1954-55).

Ακόμη λίγα νηπιαγωγεία είναι διάροφα (6 καταγραφές, ποσοστό 16,2%). Πρόκειται για τα νηπιαγωγεία: Ανθούσας (“ανώγειο οίκημα”: 1946-47), Πέρδικας (“ανώγειον με εσωτερικήν κλίμακα επιπόνου”: 1946-47), Αγιάς (1947-48), Παραμυθιάς (“Διώροφον, συγκείμενον εκ δύο μεγάλων και ευρυχώρων αιθουσών εις τον κάτω όροφον και μιας τοιαύτης εις τον άνω όροφον”: 1964-65).

Το ύλικό κατασκευής των κτιρίων, σύμφωνα με τις ελάχιστες περιγραφές των επιθεωρητών, είναι η πέτρα, όπως το νηπ. Κορώνης (“λιθόκτιστον”: 1945-46) και το νηπ. Ανθούσας (“είναι πέτρινον”: 1946-47) ή η πλίνθος, όπως το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“εργάζεται εις πλινθόκτιστον αίθουσαν”: 1952-53).

Στις εκθέσεις παρουσιάζεται επίσης κάποιες φορές η κατάσταση της στέγης και του δαπέδου του κτιρίου. Την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 – τότε βρίσκουμε τις σχετικές αναφορές – η εικόνα δεν είναι πάντα η ίδια. Υπάρχουν περιπτώσεις που η κατάσταση είναι ανεκτή, όπως το νηπ. Ανθούσας (“με στέγην καλήν εκ κεράμων, ξύλινον δε πάτωμα και οροφήν”: 1946-47), το νηπ. Καστρίου (“με ξύλινον δάπεδον και οροφήν εκ πισσοχάρτου”: 1947-48), το νηπ. Δράγανης (“με οροφήν και δάπεδον”: 1948-49) και το νηπ. Σταυροχωρίου (“με οροφήν και πάτωμα”: 1951-52). Ενδεικτικό είναι πως δεν θεωρείται δεδομένη η ύπαρξη δαπέδου και οροφής, γι’ αυτό και επισημαίνεται συγκεκριμένα από τους επιθεωρητές. Εμφανίζονται όμως και περιπτώσεις κτιρίων, όπου λειτουργούν νηπιαγωγεία, με βασικές ελλείψεις όπως το νηπ. Γκρίκας (“έχει ξύλινον πάτωμα, στερείται όμως οροφής”: 1946-47), το νηπ. Αγιάς (“με δάπεδον εκ χώματος: 1949-50) και το νηπ. Καρβουναρίου (“Εντός μιας τρώγλης άνευ οροφής και πατώματος”: 1952-53).

Τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια διαπιστώνουμε, με βάση τις εκθέσεις, να υπάρχουν επίσης ελλείψεις στις πόρτες και τα παράθυρα των κτιρίων, όπως στο νηπ.

210. Για κάποια νηπιαγωγεία αναφέρεται σε περισσότερες από μια εκθέσεις ότι στεγάζονται σε ισόγεια ή υπόγεια κτίρια.

Πέρδικας (“Η νηπιαγωγός εξ ιδίων της έχει κατασκευάσει υαλοστάτας, αλλά δεν υπάρχουν ήδη τζάμια, τα δε εκ του ελευθέρου εμπορίου είναι εις τιμάς υψηλάς”: 1946-47). Παρόμοια στο Ν. Αργυροτόπου (“άνευ παραθύρων”: 1950-51). Τα επόμενα χρόνια τονίζονται οι ανάγκες για επισκευή, όπως για το νηπ. Ψάκκας (“Χρήζουν επισκευής τα παράθυρα και η θύρα εισόδου”: 1968-69).

Οι επιθεωρητές αναφέρονται κάποιες φορές στα επιχρίσματα και το βάψιμο των σχολείων, για να επισημάνουν συνήθως ελλείψεις, όπως στο νηπ. Μαυρουδίου (“ανάγκη επιχρισμάτων καθόσον δεν εγένοντο τοιαύτα”: 1954-55) και στο νηπ. Μορφίου (“χρήζει ελαιοχρωματισμού και υδροχρωματισμού”: 1968-69).

Οι διαστάσεις των αιθουσών των νηπιαγωγείων διαφέρουν. Το μέγεθος της αίθουσας είναι ανάλογο βέβαια με τον αριθμό των νηπίων που δέχεται. Εξαρτάται, ωστόσο, κυρίως από τις αντικειμενικές δυνατότητες που υπάρχουν στο κάθε χωριό, η ανεύρεση στέγης του νηπιαγωγείου.

Υπάρχουν, σύμφωνα με τους επιθεωρητές, λίγα νηπιαγωγεία με εμβαδόν 9-19 τ.μ. (14 αναφορές, ποσοστό 28,5%). Πρόκειται για τα νηπιαγωγεία: Νέας Σελεύκειας (1946-47), Πάργας (1947-48), Δράγανης (1950-51), Σταυροχωρίου (1953-54), Γαρδικίου, Καταβόθρας, Ραχουλίου, Ξηρολόφου και Χόικας (1964-65) και Αμπελιάς (1966-67).

Μικρός επίσης είναι ο αριθμός των διδακτηρίων με διαστάσεις πάνω από 40 τ.μ. (9 αναφορές, ποσοστό 18,3%). Τέτοιες διαστάσεις έχει το νηπ. Καστρίου (1947-48), το νηπ. Παραμυθιάς (1964-65), το νηπ. Μαργαριτίου (1964-65) και το νηπ. Πλαταριάς (1964-65), το νηπ. Σπαθαραίων (1965-66) και το νηπ. Μονής Ραγίου (1965-66). Οι περισσότερες από τις αίθουσες αυτές ανήκουν στο Υπουργείο Πρόνοιας.

Τα περισσότερα από τα νηπιαγωγεία στεγάζονται σε αίθουσες εμβαδού 20-39 τ.μ. (26 αναφορές, ποσοστό 53%). Σε κτίρια αυτών των διαστάσεων στεγάζονται τα νηπιαγωγεία: Ανθούσας (1946-47) και Γκρίκας (1946-47), Πέρδικας (1948-49), Γραικοχωρίου (1951-52), Ελευθερίου (1951-52), Καρτερίου (1964-65), Νεοχωρίου (1964-65), Φασκομηλιάς (1964-65), Γλυκής (1964-65) και Ποταμιάς (1964-65), Μεσοβουνίου (1965-66), Αργυροτόπου (1965-66) και Αγ. Μαρίας (1965-66), Παραποτάμου (1968-69) και Μαζαρακιάς (1969-70).

Σύμφωνα με τις λίγες αναφορές στους βοηθητικούς χώρους των νηπιαγωγείων, την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 διαπιστώνουμε τα εξής:

Τα νηπιαγωγεία που συστεγάζονται με παιδικούς σταθμούς και αγροτικά νηπιωτροφεία διαθέτουν συνήθως βοηθητικούς χώρους, όπως το νηπ. Παραμυθιάς (“γραφείον, κοιτώνες προσωπικού, τραπεζαρία, μαγειρείον”: 1950-51) και το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Υπάρχει υπόστεγον, μαγειρεία, αφοδευτήρια, πλήρης υδραυλική και ηλεκτρική εγκατάστασις”: 1953-54).

Η ύπαρξη γραφείου ή δωματίου για τη νηπιαγωγό είναι σπάνια, την περίοδο αυτή. Συγκεκριμένα εντοπίστηκαν σχετικές καταγραφές στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (“Ιδιαίτερο γραφείον δεν έχει, ούτε ιδιαίτερον δωματίον διαμονής δια την νηπιαγωγόν ήτις επί του παρόντος στεγάζεται εντός της αιθούσης της διδασκαλίας”: 1946-47), για το νηπ. Ποταμιάς (“στεγάζεται επί βορβορώδους καλύβης εντός της οποίας παραμένει και η νηπιαγωγός”: 1947-48), για το νηπ. Καρβουναρίου (“εντός του αυτού δωματίου παραμένει και η νηπιαγωγός”: 1950-51), για το νηπ. Γκρίκας (“μετά μικρού δωματίου δια την νηπιαγωγό”: 1950-51), για το νηπ. Σταυροχωρίου (“με δωματίον δια την νηπιαγωγόν”: 1950-51) και για το νηπ. Αγ. Γεωργίου (“υπάρχει έτερον πολύ μικρόν δωματίον το οποίον χρησιμοποιείται δια κατοικίαν της νηπιαγωγού”: 1954-55).

Αναφέρεται επίσης ότι υπάρχουν τουαλέτες στα παρακάτω νηπιαγωγεία: Καστρίου (1948-49), Αγ. Βλασίου (1952-53), Μαργαριτίου (“Υπάρχουν και καλώς διατηρούνται”: 1952-53), Ελευθερίου (1952-53), Ηγουμενίτσας (1952-53), ενώ δεν υπάρχουν στα νηπιαγωγεία Ανθούσας (“Αφοδευτήρια υπάρχουσιν μεν πλην όμως λόγω διαφοράς μετά του ιδιοκτήτου συνορεύοντος κτήματος δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθώσι”: 1946-47), Αγιάς (1950-51) και Σταυροχωρίου (1953-54).

Την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 οι επιθεωρητές αναγράφουν σχεδόν σε όλες τις εκθέσεις την ύπαρξη ή την έλλειψη, στα νηπιαγωγεία που επιθεωρούν, γραφείου για τη νηπιαγωγό και τουαλέτας. Σύμφωνα με τις εκθέσεις του 1964-65 δεν υπάρχει γραφείο της νηπιαγωγού στα περισσότερα από τα μισά νηπιαγωγεία, όπως π.χ. στο νηπ. Ραχουλίου (1964-65): “Γραφείον δεν υπάρχει”. Το 1965-66 το ποσοστό των νηπιαγωγείων που έχουν γραφείο είναι περίπου ίδιο με εκείνο των νηπιαγωγείων που δε διαθέτουν αυτό το χώρο. Το 1966-67 στα περισσότερα νηπιαγωγεία δεν υπάρχει γραφείο για τη νηπιαγωγό. Το 1968-69 υπάρχει γραφείο στα μισά περίπου από τα νηπιαγωγεία που επιθεωρήθηκαν, όπως π.χ. στο νηπ. Παραποτάμου (“εν μικρόν γραφείον όπερ χρησιμοποιείται ως κατοικία της νηπιαγωγού”) ενώ για τα υπόλοιπα δεν υπάρχει καμία αναφορά. Το ίδιο συμβαίνει και στα νηπιαγωγεία του έτους 1969-70.

Ιδιαίτερη σημασία δίνουν επίσης οι επιθεωρητές, κατά τη σύνταξη των εκθέσεων αυτής της περιόδου στην ύπαρξη ή όχι τουαλέτας στα νηπιαγωγεία. Συγκεκριμένα, διαπιστώνουν ότι υπάρχει τουαλέτα, το 1964-65 σε περισσότερα από τα μισά νηπιαγωγεία (π.χ. στο νηπ. Φασκομηλιάς υπάρχει “πρόχειρον τοιούτον μιας θέσεως”), το 1965-66 στα μισά σχεδόν νηπιαγωγεία και στα περισσότερα νηπιαγωγεία του 1966-67. Όμοια και το 1968-69, τα μισά από τα νηπιαγωγεία που επιθεωρήθηκαν διαθέτουν τουαλέτα, ενώ το 1969-70 διαθέτουν σχεδόν όλα. Μερικές φορές τα νηπιαγωγεία δε διαθέτουν τουαλέτες, οπότε χρησιμοποιούν του δημοτικού σχολείου ή της κοινότητας. Π.χ. στο νηπ. Παραποτάμου (“ίδια αφοδευτήρια δεν διαθέτει, αλλά χρησιμοποιούνται τα σχολικά και κοινοτικά τοιαύτα, άτινα είναι εγγύς του διδακτηρίου”: 1968-69).

Σε αρκετές από τις εκθέσεις επιθεώρησης οι επιθεωρητές δεν αρκούνται να αναφέρουν απλώς τα χαρακτηριστικά των κτιρίων των νηπιαγωγείων. Στις επιμέρους περιπτώσεις αυτές εκφράζουν αξιολογικές κρίσεις για την κτιριακή κατάσταση των νηπιαγωγείων. Οι κρίσεις των επιθεωρητών αφορούν:

-την επάρκεια του χώρου, π.χ. “ανεπαρκής από απόψεως χώρου” (νηπ. Λαδοχωρίου 1964-65) και,

-την υγιεινή του κτιρίου, δηλ. τον προσανατολισμό, το φωτισμό, τον αερισμό, την καθαριότητα του π.χ. “ευάερος, ευήλιος και σχετικώς με καλόν προσανατολισμόν” (νηπ. Αγιάς 1947-48) ή εκφράζουν μια γενικόλογη κρίση για το κτίριο του νηπιαγωγείου, π.χ. “Η εικόν του νηπιαγωγείου είναι γενικώς καλή” (νηπ. Ψάκκας 1974-75).

Οι αξιολογικές κρίσεις των επιθεωρητών για το κτίριο του νηπιαγωγείου εμφανίζονται σε ελάχιστο αριθμό εκθέσεων του 1945-46 και στις μισές περίπου εκθέσεις των ετών 1946-47 έως 1948-49. Από το 1949-50 έως το 1954-55 και από το 1964-65 ως το 1969-70 σχεδόν σε όλες τις εκθέσεις υπάρχει γενική αξιολογική κρίση των επιθεωρητών για την κατάσταση του διδακτηρίου. Επίσης σε μικρό αριθμό εκθέσεων των ετών 1972-73 έως 1974-75 (συγκεκριμένα στο “Βιβλίο Επιθεωρουμένων Εκπαιδευτικών”) βρίσκουμε ανάλογες κρίσεις.

Όλα τα προηγούμενα δεδομένα μας οδηγούν στη γενική διαπίστωση πως η κατάσταση των κτιρίων των νηπιαγωγείων μεταβάλλεται μέσα στο χρόνο. Η μεταβολή αυτή μπορεί να αναλυθεί στις επιμέρους φάσεις:

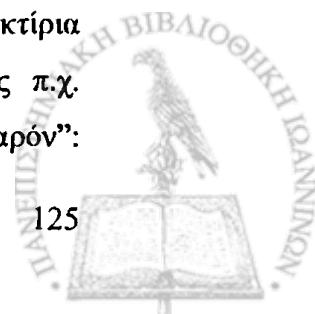
Διαπιστώνουμε καταρχήν πως τα πρώτα χρόνια μετά τον πόλεμο και έως το 1954-55 η κατάσταση των νηπιαγωγείων περιγράφεται με τα πλέον μελανά χρώματα

από τους επιθεωρητές. Τα νηπιαγωγεία εμφανίζονται να στεγάζονται σε χώρους που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες του νηπιαγωγείου, τόσο από την άποψη της επάρκειας του χώρου όσο και από την άποψη της υγιεινής. Τα περισσότερα από τα νηπιαγωγεία που λειτουργούν την περίοδο αυτή χαρακτηρίζονται ως εντελώς ακατάλληλα. Χαρακτηριστικά αναφέρουν οι επιθεωρητές: “Πάντως το οίκημα κρίνεται τελείως ακατάλληλον διότι πρόκειται περί τρώγλης υπογείου, άνευ προσανατολισμού, αερισμού και φωτισμού” (νηπ. Αγιάς 1949-50), “Δε δύναται να γίνη λόγος περί διδακτηρίου [...] Δε δύναται να γίνη περιγραφή μεγαλυτέρας αθλιότητος” (νηπ. Αργυροτόπου 1950-51) και “Είναι από πάσης πλευράς ελεεινή και ουδόλως ανταποκρίνεται εις τας ανάγκας του νηπιαγωγείου” (νηπ. Αγ. Μαρίας 1954-55).

Υπάρχουν την περίοδο αυτή περιπτώσεις νηπιαγωγείων που θεωρούνται ότι ανταποκρίνονται κάπως στις κτιριακές προδιαγραφές, πληρούν δηλ. κάποιους από τους όρους στέγασης, όχι όμως όλους. Έτσι μπορεί, για παράδειγμα, να υπάρχει επάρκεια χώρου, να υστερεί όμως το κτίριο από την άποψη του αερισμού και του φωτισμού. Τα σχετικά παραδείγματα είναι χαρακτηριστικά: “Ο προσανατολισμός του ουχί απολύτως ο αρμόζων. Πάντως η αίθουσα είναι ευάερος και έχει αρκετόν φως και υγιεινή. Ευρέθη πολύ καθαρά.” (νηπ. Καστρίου 1947-48), “επαρκούς εις χώρον, ανεπαρκούς όμως εις φως και αερισμόν” (νηπ. Πάργας 1949-50) και “Επί του παρόντος θεωρείται ανεκτή η κατάσταση. Από υγιεινής πλευράς δε θεωρείται η αίθουσα αυτή επαρκής διότι και προσανατολισμού στερείται και επαρκούς φωτισμού και χώρου” (νηπ. Αγ. Γεωργίου 1953-54).

Άλλοτε οι επιθεωρητές προσπαθούν να συμβιβαστούν με την κατάσταση των κτιρίων, καθώς υπάρχει έλλειψη εναλλακτικής λύσης στο κτιριακό πρόβλημα των νηπιαγωγείων. Υπονοούν ότι την περίοδο αυτή δεν ανεγείρονται νέα διδακτήρια αλλά και γενικότερα η ανοικοδόμηση στην περιοχή παραμένει στάσιμη. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1946-47) διαβάζουμε: “Επί του παρόντος και μη υπάρχοντος ετέρου κρίνεται κατάλληλον αλλά αντενδείκνυται όπως το οίκημα τούτο χρησιμεύση και εις το μέλλον δια Νηπιαγωγείον”. Παρόμοια για το νηπ. Σεβαστού (1954-55): “Δεν καθίσταται δυνατή η επί του παρόντος ανέγερσις διδακτηρίου δια την στέγασίν του και συνεπώς θα λειτουργήση επ’ αόριστον εις την εκκλησίαν”.

Την ίδια περίοδο (1945-46 ως 1954-55) βρίσκουμε ελάχιστα κτίρια νηπιαγωγείων που χαρακτηρίζονται θετικά από τους επιθεωρητές, όπως π.χ. καταγράφεται για το νηπ. Κορώνης (“Ευρύχωρον, υγιεινόν. Διατηρείται καθαρόν”:

1945-46) και το νηπ. Ελευθερίου (“Υπάρχει αίθουσα με άπλετον φωτισμόν και επαρκή αερισμόν”: 1951-52).

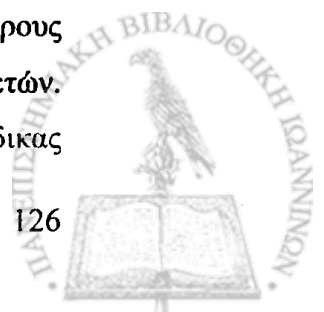
Την περίοδο αυτή τα περισσότερα από τα νηπιαγωγεία, που θεωρούνται ότι στεγάζονται κάτω από καλές συνθήκες, είναι συστεγαζόμενα με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας. Διαβάζουμε έτσι σχετικά: “Όχι μόνον το παρόν Νηπιτροφείον αλλά και όλα τ’ άλλα τα υπαγόμενα εις την δικαιοδοσίαν μας εκπαιδευτικώς και εξαρτώμενα εκ του Υπουργείου Προνοίας στεγάζονται καλώς” (νηπ. Καστρίου 1949-50).

Την περίοδο 1964-65 έως 1969-70 η κατάσταση των διδακτηρίων φαίνεται να βελτιώνεται. Τα περισσότερα θεωρούνται ότι εκπληρούν τους όρους στέγασης. Έτσι αναφέρεται συχνά από τους επιθεωρητές: “Στεγάζεται εις ευρύχωρον, ευάερον και ευήλιον αίθουσαν” (νηπ. Καρβουναρίου 1964-65) και αργότερα “εκπληροί όλους τους όρους υγιεινής, και ευρίσκεται εις άριστην κατάστασιν” (νηπ. Καρτερίου 1968-69). Αξίζει εδώ να σημειώσουμε πως τη διετία 1968-69, 1969-70 δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα από τους επιθεωρητές στην καθαριότητα του χώρου και το σημείο αυτό τονίζεται στις εκθέσεις: “Απαστράπτει εκ της καθαριότητος” (νηπ. Λάκκας 1968-69), “άριστην καθαριότητα” (νηπ. Β΄ Παραμυθιάς 1969-70), “οι χώροι ήσαν πολύ καθαροί” (νηπ. Φασκομηλιάς 1969-70).

Υπάρχουν όμως και την περίοδο αυτή χώροι, που δεν ανταποκρίνονται πλήρως στις ανάγκες των νηπιαγωγείων, όπως π.χ. επισημαίνεται στην έκθεση για το νηπ. Καρτερίου (“οικία [...] ανεκτώς υποφερτή”: 1964-65) και για το νηπ. Πέρδικας (“Είναι επαρκής ο διατιθέμενος χώρος αλλά δεν πληροί τους όρους της υγιεινής”: 1969-70).

Τέλος, καταγράφονται και την περίοδο αυτή χώροι εντελώς ακατάλληλοι για τη στέγαση νηπιαγωγείων, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καταβόθρας (“ανεπαρκές από απόψεως χώρου με ελλιπή φωτισμόν και ακατάλληλον”: 1964-65) και το νηπ. Χόικας (“ομοιάζει με πραγματικήν τρώγλην. Είναι τελείως ακατάλληλον και ανθυγιεινόν και δη δια νήπια”: 1969-70).

Οι αξιολογικές κρίσεις των επιθεωρητών των ετών 1972-73 ως 1974-75 είναι συνήθως ένα γενικόλογο σχόλιο για την εμφάνιση του διδακτηρίου ή της αίθουσας του νηπιαγωγείου. Σε λίγες εκθέσεις αξιολογείται η καθαριότητα του διδακτηρίου, ενώ τις περισσότερες φορές δεν αναφέρεται αν το διδακτήριο πληροί τους όρους επάρκειας χώρου και υγιεινής, όπως συνέβαινε στις εκθέσεις των περασμένων ετών. Οι κρίσεις αυτές είναι πάντα θετικές. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας

(“Αίθουσα διδασκαλίας λίαν καλή και εμφανίσιμη”:1972-73) και το νηπ. Μαζαρακιάς (“Εμφάνις αιθούσης καλή”: 1973-74).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι οι συνθήκες στέγασης των νηπιαγωγείων φαίνεται να μεταβάλλονται μέσα στο χρόνο, σύμφωνα με τις κρίσεις των επιθεωρητών. Ειδικότερα, τα νηπιαγωγεία που λειτούργησαν από τη λήξη του πολέμου και την επόμενη δεκαετία αντιμετώπιζαν σοβαρά προβλήματα στέγασης. Τα διδακτήρια, τα οποία υπήρχαν προπολεμικά, είχαν εντελώς καταστραφεί ή είχαν υποστεί ζημιές τέτοιες, ώστε ήταν αδύνατο να χρησιμοποιηθούν. Τα περισσότερα νηπιαγωγεία συστεγάζονταν με τα δημοτικά σχολεία. Μικρό σχετικά ποσοστό συστεγάζονταν με παιδικούς σταθμούς ή αγροτικά νηπιτοφεία. Τα ελάχιστα ιδιόκτητα κτίρια των νηπιαγωγείων ανοικοδομήθηκαν με δαπάνες του Νηπιακού Επιμελητηρίου Β. Μελά. Ορισμένος αριθμός νηπιαγωγείων λειτουργούσαν σε κάποιο άλλο κτίριο – την περίοδο αυτή μπορεί να είναι ένα εγκαταλελειμμένο σπίτι, η εκκλησία ή κάποιο κτίριο της κοινότητας. Υπήρχαν νηπιαγωγεία που λειτουργούσαν στο ύπαιθρο εξ’ ολοκλήρου ή εναλλακτικά, όταν οι καιρικές συνθήκες το επέτρεπαν. Την περίοδο 1945-55 οι χώροι των περισσότερων νηπιαγωγείων εμφανίζονται ανεπαρκείς ως προς τις διαστάσεις τους ή ανθυγιεινοί, γιατί υστερούν σε σωστό προσανατολισμό, φωτισμό και αερισμό. Ελάχιστα είναι τα νηπιαγωγεία που πληρούν τους όρους στέγασης την περίοδο αυτή. Πρόκειται συνήθως για νηπιαγωγεία συστεγαζόμενα με παιδικούς σταθμούς ή αγροτικά νηπιτοφεία, τα οποία βρίσκονται σε κωμοπόλεις ή κεφαλοχώρια του νομού.

Σε γενικές γραμμές παρατηρείται βελτίωση της κτιριακής κατάστασης των νηπιαγωγείων από το 1964-65 και ύστερα. Την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 τα περισσότερα από τα διδακτήρια, ανταποκρίνονται στους όρους στέγασης, χωρίς βέβαια να λείπουν και εκείνα που χαρακτηρίζονται ανεπαρκή ή ανθυγιεινά.

Ο μεγαλύτερος αριθμός των νηπιαγωγείων της περιόδου λειτουργούσαν σε καλύτερες συνθήκες σε σχέση με το παρελθόν, συνήθως σε αίθουσες ιδιωτικές, που ἐνοικιάζονταν από το Δημόσιο. Ακόμη ο αριθμός των νηπιαγωγείων, τα οποία στεγάζονταν σε δικά τους κτίρια αυξάνεται συγκριτικά με την προηγούμενη περίοδο. Δεν αναφέρονται την εποχή αυτή περιπτώσεις νηπιαγωγείων, που να λειτουργούν σε υπόγεια ή ημιυπόγεια κτίρια, ούτε περιπτώσεις κτιρίων με βασικές ελλείψεις όπως δάπεδο, οροφή, πόρτες και παράθυρα. Η επάρκεια του χώρου και η υγιεινή των αιθουσών βελτιώνεται επίσης.

Την περίοδο 1972-73 ως 1974-75 οι κρίσεις των επιθεωρητών για την εμφάνιση ή την καθαριότητα της αίθουσας του νηπιαγωγείου καταλήγουν σε θετικά συμπεράσματα.

2. Ο εξοπλισμός του διδακτηρίου

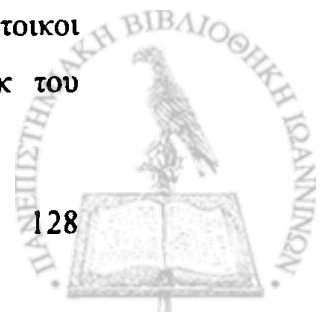
Ο εξοπλισμός του διδακτηρίου είναι το σύνολο των αντικειμένων που είναι απαραίτητα στη λειτουργία του νηπιαγωγείου. Εδώ συμπεριλάβαμε αναφορές των επιθεωρητών στα έπιπλα, το εποπτικό υλικό, το φαρμακείο, τα μέσα θέρμανσης, τα βιβλία και τα αντικείμενα = σύμβολα. Επίσης συμπεριλάβαμε αξιολογικές κρίσεις των επιθεωρητών, που αναφέρονται στην τακτοποίηση και τη διακόσμηση του χώρου του νηπιαγωγείου.

Τα έπιπλα του νηπιαγωγείου καταγράφονται σε όλες σχεδόν τις εκθέσεις των περιόδων 1945-46 ως 1954-55 και 1964-65 ως 1969-70. Οι επιθεωρητές που συντάσσουν τις εκθέσεις των χρόνων αυτών αφιερώνουν ξεχωριστή ενότητα με τίτλο “έπιπλα”, για να δηλώσουν αν υπάρχουν έπιπλα στο νηπιαγωγείο, να αναφέρουν ποια είναι αυτά και κάποιες φορές να τα περιγράψουν.

Την περίοδο 1970-71 ως 1980-81 δεν ανευρίσκονται καταγραφές των επίπλων των νηπιαγωγείων στις εκθέσεις επιθεώρησης.

Σύμφωνα με τις περιγραφές των επιθεωρητών διαπιστώνουμε τα εξής για την επάρκεια σε έπιπλα αλλά και το είδος των επίπλων που διαθέτουν τα νηπιαγωγεία:

Την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 σε πολλά νηπιαγωγεία υπάρχει πλήρης έλλειψη επίπλων. Η κατάσταση εμφανίζεται ιδιαίτερα δραματική με τη λήξη του πολέμου. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από το “εισαγωγικό σημείωμα” στις εκθέσεις επιθεώρησης της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς (1946-47): “[...]Ανάλογος υπήρξεν και η τύχη των επίπλων των σχολείων. Θρανία, πίνακες, βιβλιοθήκαι, τραπέζια, κλπ. εχρησίμευσον εις τους προαναφερθέντας ως καύσιμος ύλη – εκτός ελαχίστων διασωθέντων υπό διαφόρων κατοίκων ουχί εξ αγαθής προαιρέσεως και δια την εν καιρώ απόδοσιν τούτων εις τα σχολεία αλλά προς σφετερισμόν. Δια να συγκεντρωθώσι δε τα δι’ έκαστον σχολείον αναφερόμενα εν ταις εκθέσεσι ελάχιστα θρανία κλπ. παρέστη ανάγκη συντονισμένων ενεργειών της υπηρεσίας μας μετά των κατά τόπους Αστυνομικών Αρχών καθόσον, οι κάτοικοι ηρνούντο την παράδοσιν δικαιολογούμενοι ότι ταύτα δεν προήρχοντο εκ του σχολείου των αλλά ανήκον εις τοιαύτα των Μουσουλμανικών Κοινοτήτων”.

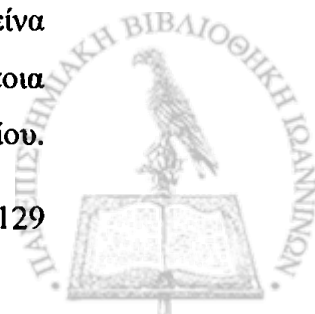
Οι ελλείψεις σε έπιπλα τονίζονται από τους επιθεωρητές στις εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Κορώνης (“Δεν έχει ούτε θρανία, ούτε έπιπλα”: 1945-46) και για το νηπ. Νεοχωρίου (“Ουδέν. Τα νήπια κάθονται επί μίας σανίδος στηριζομένης επί δύο πετρών”: 1953-54). Σε ορισμένες περιπτώσεις που δεν υπάρχει ούτε κτίριο για να στεγαστεί το νηπιαγωγείο, δε γίνεται καν λόγος για ύπαρξη επίπλων. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά: “Περί επίπλων και εποπτικών μέσων ουδείς λόγος διότι και να υπήρχον καθίσταται αδύνατος η διαφύλαξις των” (νηπ. Καρβουναρίου 1952-53).

Για τις ελλείψεις των νηπιαγωγείων σε έπιπλα οι επιθεωρητές θεωρούν υπεύθυνους άλλοτε τους κατοίκους ή την κοινότητα, άλλοτε τη νηπιαγωγό, όπως φαίνεται χαρακτηριστικά στην έκθεση για το νηπ. Καρβουναρίου (“Δεν δύναται να γίνη συζήτησις διότι δεν υπάρχει ουδέν, η δε αδιαφορία των κατοίκων επί του σημείου τούτου είναι εγκληματική”: 1951-52) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“...Τούτο κυρίως οφείλεται εις την έλλειψιν ενδιαφέροντος της υπηρετούσης νηπιαγωγού, διότι αν μη τι άλλο θα ηδύνατο έστω και εκ των οικίων να εξεύρη μικρά σκαμνάκια δια τα νήπια”: 1951-52).

Την περίοδο αυτή, πολλά νηπιαγωγεία χρησιμοποιούν έπιπλα τα οποία ανήκουν στα δημοτικά σχολεία. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (1948-49) διαβάζουμε: “Δεν έχει ιδίαν περιουσίαν το Νηπιαγωγείον. Παν ό,τι έχει ανήκει εις το Δημοτικόν Σχολείον. Έχει μόνον 5 καθίσματα ξύλινα – πάγκους – και ουδέν έτερον”. Παρόμοια για το νηπ. Καστρίου Φαναρίου (1952-53): “Το νηπιαγωγείον μεταχειρίζεται κατά τας απογευματινάς ώρας τα θρανία του Δημοτικού Σχολείου και τα λοιπά έπιπλα αυτού”.

Επάρκεια επίπλων = τόσο αυτά που χρησιμοποιούν τα νήπια όσο και το προσωπικό – υπάρχει σχεδόν μόνο στις περιπτώσεις νηπιαγωγείων που συστεγάζονται με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας, όπως αναφέρεται στις αντίστοιχες εκθέσεις. Π.χ. για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Έχει τραπεζάκια με ειδικά καρεκλάκια, γραφείον, ερμάρια κλπ., άπαντα Υπουργείου Πρόνοιας”: 1948-49) και το νηπ. Αγιάς (“Πάντα τα έπιπλα – τραπέζια, καθίσματα – αποτελούν ιδιοκτησία του Υπουργείου Προνοίας και είναι μάλλον επαρκή δια το σύνολον των φοιτώντων νηπίων”: 1952-53).

Λίγα είναι τα νηπιαγωγεία στο διάστημα των χρόνων αυτών (εκτός από εκείνα που συστεγάζονται με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας) που διαθέτουν κάποια έπιπλα, τα οποία και είναι αμφίβολο αν επαρκούν για τις ανάγκες του νηπιαγωγείου.

Την περίοδο 1972-73 ως 1974-75 δε γίνεται συστηματική καταγραφή των εποπτικών μέσων που διαθέτουν τα νηπιαγωγεία, αλλά ευκαιριακά αναφέρονται κάποια από αυτά.

Σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης, στα περισσότερα νηπιαγωγεία που λειτουργούν την περίοδο του εμφυλίου αλλά και έως το 1954-55 υπάρχει πλήρης έλλειψη εποπτικών μέσων, όπως διαβάζουμε για το νηπ. Ν. Σελεύκειας (“Ουδέν εποπτικόν μέσον διεσώθη”: 1946-47) και για το νηπ. Αγ. Μαρίνας (“Στερείται παντελώς εποπτικών μέσων”: 1954-55). Χαρακτηριστικό επίσης είναι το απόσπασμα από το εισαγωγικό σημείωμα στις εκθέσεις επιθεώρησης του σχολ. έτους 1946-47: “Επί του αντικειμένου τούτου ουδεμία δύναται να γίνη συζήτησις. Τα πάντα έχουσι καταστροφή”.

Όπως προκύπτει από τις εκθέσεις της εποχής, οι λόγοι έλλειψης εποπτικών μέσων είναι οικονομικοί, καθώς οι πόροι των νηπιαγωγείων είναι ανύπαρκτοι. Π.χ. για το νηπ. Αγ. Βλασίου (1951-52) καταγράφεται: “Δεν υπάρχει η οικονομική δυνατότης προμήθειας εποπτικών μέσων”. Παρόμοια για το νηπ. Κορώνης (“Εποπτικά μέσα: Δεν υπάρχουν. Εν ολίγοις ανήκει εις την κατηγορίαν των απορωτάτων Νηπιαγωγείων”: 1953-54). Η κατάσταση αυτή φαίνεται να συνεχίζεται και τα επόμενα χρόνια²¹¹.

Τα περισσότερα από τα νηπιαγωγεία της εποχής διαθέτουν υποτυπώδη εποπτικά μέσα ή διακοσμητικά αντικείμενα, φτιαγμένα συνήθως και σπάνια αγορασμένα από τις ίδιες τις νηπιαγωγούς. Πρόκειται για χειροτεχνικά έργα, όπως εικόνες, ιχνογραφήματα, έργα χαρτούφαντικής και παιγνίδια. Π.χ. για το νηπ. Ελευθερίου (“Ελάχιστα χειροτεχνικά έργα της ίδιας νηπιαγωγού και των νηπίων της προξενούν ευχάριστον εντύπωσιν εις τον επισκέπτην”: 1950-51), το νηπ. Πέρδικας (“Ουδέν, εκτός ολίγων χειροτεχνικών έργων χαρτούφαντικής”: 1951-52) και το νηπ.

211. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά την περιγραφή της νηπιαγωγού για την κατάσταση του νηπ. Γλυκής (αρ. πρωτ. 14/ 6-6-62): “...το νεοσυσταθέν νηπιαγωγείον στερείται απάντων των επίπλων (θρανία, καρέκλα, τραπέζια, βιβλιοθήκη ...)” και την απάντηση του επιθεωρητή (αρ. πρωτ. 1992/ 15-6-62): “...δια την προμήθειαν τραπεζίων, καθισμάτων, βιβλιοθήκης κλπ. επίπλων απαραίτητων δια την ομαλήν λειτουργίαν του υφ’ υμάς νεοϊδρυθέντος Νηπ/γείου, δέον, όπως μεριμνήσητε εις την αυτότι Κοινότητα ίνα εξεύρητε εκ τοπικών πόρων το απαραίτητον χρηματικόν ποσόν και προβήτε κατά το προσεχές σχολ. έτος εις την προμήθειαν των ως άνω επίπλων, καθ’ όσον το Γραφείον μας δεν διαθέτει δυστυχώς, πιστώσεις δια τον περί ού πρόκειται σκοπόν” (φάκελος νηπ. Γλυκής στο Αρχείο του 1^{ου} Γραφείου Π.Ε. Θεσπρωτίας).

Σεβαστού (“Η νηπιαγωγός εξ’ ιδίων της αγόρασε πρόχειρα εποπτικά μέσα δια την εργασίαν της”: 1954-55).

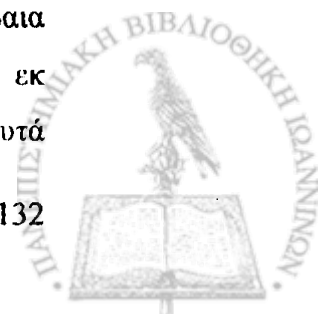
Την περίοδο αυτή οι επιθεωρητές επιμένουν ιδιαίτερα να κατασκευάζουν οι ίδιες οι νηπιαγωγοί χειροποίητα έργα, που θα χρησιμεύσουν ως εποπτικά μέσα, όπως μαρτυρούν οι εκθέσεις π.χ. για το νηπ. Πάργας (“Ολόκληρος σχεδόν η αίθουσα κοσμεύεται δι’ εργοχείρων των μικρών μαθητών, αρκετά δε χρησιμοποιούμενα ως εποπτικά μέσα, είναι έργα της ίδιας, ως τούτο ετονίσθη κατά το προ διετίας συνελθόν παιδαγωγικόν Συνέδριον”: 1950-51) και για το νηπ. Τουρκοπάλουκου (“Ούτε εκ μέρους της νηπιαγωγού κατεβλήθη προσπάθεια τις κατασκευής έστω και προχείρων τοιούτων”: 1951-52).

Οι επιθεωρητές τονίζουν συχνά τόσο την αισθητική όσο και την παιδαγωγική αξία των χειροποίητων κατασκευών. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Νεοχωρίου (1952-53) διαβάζουμε: “Ολίγα ιχνογραφήματα δια την διευκόλυνσιν των λεκτικών ασκήσεων”. Παρόμοια για το νηπ. Ελευθερίου (“Διάφορα ιχνογραφήματα – εικόνες κλπ. προσδίδοντα ευχάριστον όψιν εις την αίθουσαν”: 1953-54).

Στα περισσότερα από τα νηπιαγωγεία, που συστεγάζονται με παιδικούς σταθμούς ή νηπιτροφεία, παρατηρείται σχετική επάρκεια υλικού, σε σύγκριση με τα νηπιαγωγεία του Υπουργείου Παιδείας, που λειτουργούν αυτόνομα. Στα νηπιαγωγεία αυτά καταγράφεται ότι υπάρχουν κυρίως παιγνίδια ή εικόνες. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πάργας (“Υπάρχουν τ’ απαραίτητα εποπτικά μέσα δια την καλήν λειτουργίαν του Νηπιτροφείου και Νηπιαγωγείου”: 1948-49) και για το νηπ. Μαργαριτίου (“Υπάρχουν ολίγα παιγνίδια βιομηχανικά, άτινα προμηθεύεται το προσωπικόν από το εμπόριον εξ’ ειδικού άρθρου του ισχύοντος προϋπολογισμού των Ιδρυμάτων”: 1951-52). Επίσης τονίζεται συχνά στις εκθέσεις πως η επάρκεια των νηπιτροφείων σε έπιπλα, σκεύη και εποπτικά συνεπάγεται ότι “η παρεχόμενη μόρφωσις εν αυτοίς” είναι “αρτιωτέρα” (νηπ. Καστρίου Ηγουμενίτσας 1951-52).

Δεν λείπουν βέβαια και περιπτώσεις συστεγαζόμενων με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας νηπιαγωγείων, που δε διαθέτουν εποπτικό υλικό, ιδιαίτερα τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια. Π.χ. για το νηπ. Αγιάς (1948-49) διαβάζουμε: “Εποπτικά μέσα: Ουδέν. Στερείται και δεν υπάρχει έτερον τι”.

Σε ελάχιστα από τα υπόλοιπα νηπιαγωγεία (που λειτουργούν ανεξάρτητα από τα ιδρύματα Κοινωνικής Πρόνοιας) υπάρχει εποπτικό υλικό, αν εξαιρέσουμε βέβαια τα χειροτεχνικά έργα των νηπιαγωγών και των νηπίων. Π.χ. “Μικρά σφαίρα εκ λαστίχου και ουδέν έτερον” (νηπ. Τουρκοπαλούκου 1949-50). Τα νηπιαγωγεία αυτά

διαθέτουν συνήθως λίγα παιχνίδια, που προέρχονται από εράνους ή προσφορές ιδιωτών, όπως αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Ελευθερίου (“Ολίγα παιγνιδάκια από δώρα Ερυθροσταυριτών”: 1951-52) και για το νηπ. Αγ. Γεωργίου (“Υπάρχουν ολίγα παιγνιδάκια, άτινα εδώρησαν οι Αμερικανοί, οίτινες έχουν υπό την επίβλεψίν των τους νεοεγκατεστημένους εν τω χωρίω τούτω Βορειοηπειρώτας”: 1954-55). Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί ο εξοπλισμός του νηπ. Πάργας, που είναι το μοναδικό που διαθέτει το 1945-46 “αριθμητήριο, 16 κυτία δώρων του Φρόβεβελ και ολίγας εικόνας” και αργότερα το 1954-55 διαθέτει “Φροβελιανά δώρα – παιγνίδια διάφορα – κύβους – μωσαϊκά – κύβους μεγέθους – 4 σειραί διχρώμου κλίμακος ράβδων δια την αριθμισμόν συστήματος Μοντεσσόρι”.

Από το 1964-65 και ύστερα τα νηπιαγωγεία φαίνεται να αποκτούν περισσότερα εποπτικά μέσα από εκείνα των προηγούμενων χρόνων. Στο μεγαλύτερο αριθμό των νηπιαγωγείων της περιόδου 1964-65 ως 1966-67 βρίσκουμε τα παρακάτω εποπτικά: Χάρτη εποχών, χάρτη πατριδογνωστικό, χάρτη παραμυθιών, εικόνες παραμυθιών, εικόνες ή πλαστικά ομοιώματα ζώων, εικόνες εποχών, κουκλοθέατρο με κούκλες, διάφορα παιχνίδια, αμμοδόχο, κύβους, οικοδομικό υλικό, παιχνίδια συναρμολόγησης, τόμπολα αριθμητικής, αριθμητήριο, χάρτη πρώτης αρίθμησης, μουσικά όργανα. Δεν υπάρχει βέβαια η πλήρης σειρά των εποπτικών αυτών μέσων σε όλα τα νηπιαγωγεία, αλλά ένα μέρος αυτών. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γλυκής (“2 κουτία πλήρη κύβων, συναρμολογήσεις, κουκλοθέατρο με 4 κούκλες”: 1964-65) και για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Χάρτης τεσσάρων εποχών. Χάρται παραμυθιών. Τόπια, κούκλες, παιχνίδια, κυτίον οικοδομών”: 1965-66). Την περίοδο αυτή, γίνεται προσπάθεια να καλύπτονται οι ανάγκες των νηπιαγωγείων σε έπιπλα και εποπτικά με κρατικές επιχορηγήσεις²¹².

Δε λείπουν βέβαια και την περίοδο αυτή νηπιαγωγεία που δε διαθέτουν εποπτικά μέσα, αποτελούν όμως μειοψηφία, όπως το νηπ. Καταβόθρας (“Εποπτικά μέσα δεν υφίστανται”: 1965-66) και το νηπ. Αγοράς (“Το Νηπιαγωγείον είναι νεοσύστατον και στερείται εισέτι Σχολικής Εφορείας και υλικών. Εξυπηρετείται με ιδιωτικά εποπτικά μέσα της Νηπιαγωγού”: 1966-67).

212. Όπως φαίνεται από την αλληλογραφία του νηπ. Μορφίου, σε αίτηση της νηπιαγωγού (αρ. πρωτ. 12/2-12-66) για την αγορά “στοιχειωδών εποπτικών μέσων και επίπλων”, αποστέλλεται κρατική επιχορήγηση δύο χιλιάδων πεντακοσίων (2.500) δραχμών (αρ. πρωτ. 3108/ 5-12-66), από το φάκελο του νηπ. Μορφίου στο Αρχείο του 1^{ου} Γραφείου Π.Ε. Θεσπρωτίας.

δέχονται την εποχή αυτή και δωρεές που προέρχονται από ιδρύματα ή ιδιώτες²¹³.

- Η ύπαρξη ή η έλλειψη φαρμακείου στα νηπιαγωγεία δεν καταγράφεται σε όλες τις εκθέσεις επιθεώρησης της περιόδου που εξετάζουμε. Ειδικότερα τα χρόνια 1945-46 ως 1954-55 σε ελάχιστες εκθέσεις αναφέρονται στοιχεία για το φαρμακείο του νηπιαγωγείου. Έτσι δεν είναι δυνατό να έχουμε μια σαφή εικόνα για το φαρμακείο των νηπιαγωγείων των χρόνων αυτών.

Αντίθετα την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 οι αναφορές στο φαρμακείο του νηπιαγωγείου είναι ιδιαίτερα συχνές. Συγκεκριμένα σε περισσότερες από τις μισές εκθέσεις ή ακόμη και στο σύνολο των εκθέσεων της κάθε σχολικής χρονιάς καταγράφεται η ύπαρξη ή η έλλειψη φαρμακείου.

Τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας από τις εκθέσεις, μας επιτρέπουν μόνο να γνωρίζουμε την ύπαρξη ή την έλλειψη φαρμακείου. Συνήθως δεν αναφέρεται στις εκθέσεις το περιεχόμενο του φαρμακείου ούτε αν υπάρχει επάρκεια από τα απαραίτητα φάρμακα.

Έτσι την περίοδο 1945-46 ως 1954-55, σύμφωνα με τις λίγες σχετικές καταγραφές, διαπιστώνουμε ότι δεν υπάρχει φαρμακείο στο νηπ. Ανθούσας (“ούτε πρόχειρον φαρμακείον υπάρχει”: 1946-47), στο νηπ. Πάργας (“Φαρμακείον. Δεν υπάρχει”: 1947-48) και στο νηπ. Σταυροχωρίου (“Σχολικόν φαρμακείον: Δεν υπάρχει”: 1953-54). Την ίδια περίοδο υπάρχουν ενδείξεις πως διαθέτουν κάποια στοιχειώδη φάρμακα ελάχιστα νηπιαγωγεία, όπως το νηπ. Καστρίου (“Σχολικό φαρμακείον. Υπάρχει με τα απαραίτητα φάρμακα πρώτης βοήθειας”: 1948-49). Τα φάρμακα τα προμηθεύονται συνήθως οι ίδιες οι νηπιαγωγοί, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (“Η νηπιαγωγός προμηθεύει διάφορα υλικά (φάρμακα

213. Αναφέρεται σε έγγραφο του Νηπιακού Ιδρύματος Μελά (αρ. πρωτ. 2800/21-7-73): “...αποστέλλομεν εις παραλαβήν σας 7 δέματα εποπτικά μέσα διδασκαλίας δια τας ανάγκας του ανεγερθέντος δαπάναις του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά Νηπιαγωγείου Καρβουναρίου...Πίναξ εποπτικών μέσων: 1) Κυτίον κινητών γραμμάτων, 2) Η 1η Ανάγνωσις με το σύστημα των προτύπων λέξεων, 3) 16 εικόνες Κ. Διαθήκης επί χαρτονιού προς ανάρτησιν, 4) Βιβλίον Αισθητηριακά ασκήσεις Γ. Βασδέκη, 5) Το συναίσθημα κατωτερότητας στο παιδί, 6) Ανθολογία θρησκευτικών ποιημάτων παιδ. προσευχών, 7) Κουκλόσπιτο πλήρες, 8) Μαραγκούδικο, 9)Κασσετίνες με υλικό Μοντεσσόρι, 10) Αριθμητήριον με βάσεις”. Ακόμη στην αρ. 4/23-5-71 πράξη της Σχολικής Εφορείας του νηπ. Γαρδικίου αναφέρεται: “Ο Θ. Γ. καταγόμενος εκ Γαρδικίου και ευρισκόμενος εις Δυτικήν Γερμανίαν προσέφερεν προς το Ν/γείον, έναν ηλεκτροκίνητον σιδηρόδρομον”, από τους φακέλους των Νηπιαγωγείων Καρβουναρίου και Γαρδικίου αντίστοιχα.

κλπ.)”: 1945-46) και για το νηπ. Καρβουναρίου (“Αγαπάται υπό των νηπίων και των κατοίκων δια την καθαριότητα των οποίων ζωηρώς απασχολείται εξοδεύουσα και εξ’ ιδίων της πάντοτε δι’ αγοράν διαφόρων μικροβιοκτόνων φαρμάκων”: 1947-48).

Από το 1964-65 και ως το 1969-70, σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης, διαθέτουν φαρμακείο αρκετά νηπιαγωγεία. Π.χ. το νηπ. Παραμυθιάς (“Υπάρχει υποτυπώδες με πρόχειρα φάρμακα”: 1964-65) και το νηπ. Λαδοχωρίου (“Σχολικό φαρμακείον: Υπάρχει”: 1965-66).

Σε μικρό αριθμό νηπιαγωγείων δεν υπάρχει φαρμακείο, όπως στο νηπ. Μαργαριτίου (“Σχολικόν φαρμακείον: Δεν υφίσταται”: 1964-65) Υπάρχουν βέβαια και αρκετές εκθέσεις, όπως προαναφέραμε, στις οποίες δεν αναφέρεται αν διαθέτουν φαρμακείο.

Τα μέσα θέρμανσης των νηπιαγωγείων αναφέρονται σε μικρό αριθμό εκθέσεων. Ειδικότερα το διάστημα 1945-46 ως 1954-55 δεν αναφέρεται στις εκθέσεις επιθεώρησης κάτι σχετικό με τη θέρμανση²¹⁴. Έτσι δεν είναι δυνατό να γνωρίζουμε, αν και πώς θερμαινόταν ο χώρος των νηπιαγωγείων.

Τα επόμενα χρόνια 1964-65, 1965-66 και 1966-67 υπάρχουν ελάχιστες αναφορές για τη θέρμανση των νηπιαγωγείων (σε 2-3 εκθέσεις κάθε σχολικής χρονιάς). Τη διετία 1968-69 και 1969-70 ο αριθμός των εκθέσεων στις οποίες καταγράφονται τα μέσα θέρμανσης αυξάνεται (περίπου στις μισές εκθέσεις της κάθε σχολικής χρονιάς).

Έτσι το 1964-65 αναφέρεται ότι στο νηπ. Παραμυθιάς υπάρχουν “2 πύραυνα” και στο νηπ. Ποταμιάς “1 θερμάστρα”. Το 1965-66 αναφέρεται ότι διαθέτουν θερμάστρα τα νηπιαγωγεία: Αγ. Μαρίνας (“1 θερμάστρα πετρελαίου”) και Πέρδικας και το 1966-67 τα νηπιαγωγεία Αμπελιάς, Ηγουμενίτσας (“ηλεκτρική θερμάστρα 1”) και Ζερβοχωρίου.

Το 1968-69 και 1969-70 αναφέρεται ότι υπάρχουν μέσα θέρμανσης σε περισσότερα από τα μισά νηπιαγωγεία της κάθε σχολικής χρονιάς. Τα περισσότερα διαθέτουν θερμάστρες, οι οποίες είναι πετρελαίου, ηλεκτρικές ή καυσόξυλων, π.χ. το νηπ. Κρυόβρυσης (“θερμάστρα καυσόξυλων”: 1968-69) και το νηπ. Καρτερίου (“θερμάστρα πετρελαίου 1”: 1968-69). Στο Α΄ νηπ. Παραμυθιάς (1968-69) υπάρχουν επιπλέον πύραυλα (“θερμάστραι πετρελαίου μεγάλοι 2, πύραυλα 2”).

214. Αναφέρεται μόνο στην έκθεση του νηπ. Χόικας το 1953-54 ότι υπάρχει “μια σόμπα”.

Στην ίδια υποκατηγορία συμπεριλάβαμε και τα βιβλία που υπάρχουν στις βιβλιοθήκες των νηπιαγωγείων. Πρόκειται για βιβλία που απευθύνονται στη νηπιαγωγό – κατατάσσονται από τους επιθεωρητές σε ψυχολογικά, παιδαγωγικά, διδακτικά και διάφορα – και εκείνα που απευθύνονται στα παιδιά – είναι συνήθως εικονογραφημένα παραμύθια ή άλλα βιβλία παιδικής λογοτεχνίας. Σε κάποιες περιπτώσεις καταγράφονται και περιοδικά.

Δεν υπάρχουν αναφορές στα βιβλία του νηπιαγωγείου σε όλες τις εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1980-81. Ειδικότερα το διάστημα 1945-46 ως 1954-55 ελάχιστες φορές αναφέρεται η ύπαρξη ή η έλλειψη βιβλίων. Εξαίρεση την περίοδο αυτή αποτελούν οι εκθέσεις του έτους 1945-46, όπου σε όλες υπάρχει αναφορά στη βιβλιοθήκη του νηπιαγωγείου. Από το 1964-65 ως το 1969-70 αναφέρεται συχνά, σχεδόν στο σύνολο των εκθέσεων κάθε σχολικής χρονιάς, η ύπαρξη ή η έλλειψη βιβλίων. Στις εκθέσεις των ετών 1970-71 ως 1980-81 δεν αναφέρεται κάτι σχετικό με τα βιβλία του νηπιαγωγείου.

Από την ανάγνωση των εκθέσεων προκύπτει πως τη σχολική χρονιά 1945-46 το σύνολο των νηπιαγωγείων δε διαθέτει βιβλιοθήκη. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Αργυροτόπου αναφέρεται: “Βιβλιοθήκη. Δεν έχει βιβλία.” και στην έκθεση για το νηπ. Καστριού: “Βιβλιοθήκη. Δεν έχει”. Εξαίρεση αποτελεί μόνο το νηπ. Πάργας “Βιβλιοθήκη. Έχει ολίγα βιβλία.”. Την περίοδο 1946-47 ως 1954-55, από τις λίγες αναφορές που βρίσκουμε στη βιβλιοθήκη των νηπιαγωγείων, προκύπτει πως σε ελάχιστα νηπιαγωγεία υπάρχει μικρός αριθμός βιβλίων. Συγκεκριμένα αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (“Βιβλιοθήκη. Υπάρχει μικρά προς βοήθειαν των εργαζομένων νηπιαγωγών”: 1947-48), για το νηπ. Πάργας (“Υπάρχουν 6 παιδαγωγικά βιβλία – 2 Ψυχολογικά και 27 παιδικής Λογοτεχνίας”: 1948-49)²¹⁵ και για το νηπ. (Π.Σ.) Ηγουμενίτσας (“Βιβλιοθήκη: ελάχιστα και αυτά του Ιδρύματος”: 1952-53). Αξίζει να σημειωθεί πως και τα τρία νηπιαγωγεία στα οποία αναφέρεται ότι υπάρχουν βιβλία βρίσκονται σε ημιαστικές περιοχές του νομού Θεσπρωτίας. Σε ελάχιστες εκθέσεις αναφέρεται η έλλειψη βιβλίων στο νηπιαγωγείο, όπως για το νηπ. Αγ. Νικολάου (“Δεν γίνεται συζήτηση περί [...] βιβλιοθήκης καθόσον τίποτε δεν υπάρχει”: 1951-52).

215. Η βιβλιοθήκη του νηπιαγωγείου αυτού φαίνεται να βρίσκεται στην ίδια περίπου κατάσταση το 1951-52 “παιδαγωγικά 6- ψυχολογικά 2- παιδικής Λογοτεχνίας 31” και εμπλουτισμένη το 1954-55 “παιδαγωγικά 8- ψυχολογικά 1- παιδικά 31 και διάφορα 2”.

Το 1964-65 ως το 1969-70 τα νηπιαγωγεία διαθέτουν κάποια βιβλία – άλλα για τη νηπιαγωγό και άλλα για τα νήπια. Ο αριθμός και το είδος των βιβλίων δεν είναι ίδια για όλα τα νηπιαγωγεία. Συγκεκριμένα το 1964-65 ως το 1966-67 στα περισσότερα νηπιαγωγεία υπάρχουν βιβλία – για τα νήπια εικονογραφημένα παραμύθια και για τη νηπιαγωγό κυρίως παιδαγωγικά και διδακτικά βιβλία, όπως π.χ. καταγράφεται στην έκθεση για το νηπ. Αργυροτόπου (1965-66): “Βιβλιοθήκη: παιδαγωγικά 3. Διδακτικά 4. Διάφορα 7. Εικονογραφημένα παραμύθια 15”. Υπάρχουν όμως και νηπιαγωγεία που δε διαθέτουν βιβλία. Π.χ. για το νηπ. Φασκομηλιάς (“Βιβλιοθήκη: Δεν υπάρχει.”: 1964-65).

Το 1968-69 και το 1969-70 συνήθως αναφέρεται στις εκθέσεις πως υπάρχουν βιβλία για τη νηπιαγωγό και τα νήπια, χωρίς να αναφέρεται για τι είδους βιβλία πρόκειται, όπως για το νηπ. Καρτερίου: (“Βιβλιοθήκη: Περιλαμβάνει 25 βιβλία. (5 δια νηπιαγωγόν και 20 δια νήπια)”): 1968-69). Αναφέρεται επίσης σε μερικά νηπιαγωγεία πως υπάρχουν και περιοδικά. Π.χ. για το νηπ. Λαδοχωρίου (1968-69) καταγράφεται: “Σχολική βιβλιοθήκη: 20 βιβλία και περιοδικά”.

Υπάρχουν και κάποια νηπιαγωγεία στα οποία δεν υπάρχει βιβλιοθήκη, όπως αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Βιβλιοθήκη: Δεν υπάρχει”): 1968-69).

Στην υποκατηγορία “Εξοπλισμός του νηπιαγωγείου” συμπεριλάβαμε ακόμη τις εικόνες, τις φωτογραφίες και τα σύμβολα (σημαία, σύμβολο 21^{ης} Απριλίου). Πρόκειται για αντικείμενα που υπάρχουν στο χώρο του νηπιαγωγείου, συνήθως είναι κρεμασμένα στον τοίχο της αίθουσας διδασκαλίας, τα οποία συνδέονται συνειρμικά με έννοιες αφηρημένες όπως η πατρίδα, η θρησκεία κλπ.

Τα αντικείμενα αυτά καταγράφονται σε ελάχιστες εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55. Αντίθετα από το 1964-65 ως το 1966-67 καταγράφονται στο μεγαλύτερο μέρος των εκθέσεων της κάθε σχολικής χρονιάς. Τη διετία 1968-69 και 1969-70 βρίσκουμε σχετικές αναφορές σε όλες τις εκθέσεις.

Όπως προκύπτει από τα δεδομένα των εκθέσεων επιθεώρησης, την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 λίγα είναι τα νηπιαγωγεία, στο χώρο των οποίων υπάρχουν φωτογραφίες βασιλέων, θρησκευτικές εικόνες και σημαίες. Συγκεκριμένα υπάρχουν: Στο νηπ. Ανθούσας (“Μία εικόν βασιλέως μετά πλαισίου”: 1948-49, “μία μεγάλη θρησκευτική εικόν του κ. Ιησού Χριστού”: 1951-52, “μία εικόν του Χριστού αργυροποίκιλος”: 1953-54), στο νηπ. Τουρκοπάλουκου (“2 εικόνες Βασιλέων”: 1951-52, “μία σημαία μετά κοντού – μία εικόν Παναγίας – 2 εικόνες

Βασιλέων, ήτοι της Α.Μ. του Βασιλέως και της Α.Μ. της Βασιλίσσης”:1953-54), στο νηπ. Σταυροχωρίου (“1 εικόν της Α.Μ. του Βασιλέως εντός πλαισίου”: 1954-55) και στο νηπ. Γκρίκας (“μία εικόν της Παναγίας – ετέρα του Βασιλέως και μία σημαία μετά κοντού”:1954-55)²¹⁶.

Το 1964-65 ως 1966-67 υπάρχουν τα συγκεκριμένα αντικείμενα σε περισσότερα από τα μισά νηπιαγωγεία. Έτσι στα περισσότερα από τα νηπιαγωγεία, που επιθεωρήθηκαν, υπάρχει μια τουλάχιστο θρησκευτική εικόνα, ενώ σε μικρότερο αριθμό νηπιαγωγείων υπάρχει φωτογραφία βασιλέων και σημαία, όπως π.χ. καταγράφεται στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (“σημαίαι 1, εικόνες Βασιλέων 1, θρησκευτικάί 1”: 1965-66). Σε ένα νηπιαγωγείο υπάρχει επιπλέον η φωτογραφία του ευεργέτη Β. Μελά (“σημαία μετά κοντού, εικόν βασιλέως 1, θρησκευτικάί εικόνες 3, εικόν ευεργέτου Βασ. Μελά”: 1964-65).

Στην περίοδο της δικτατορίας και συγκεκριμένα τους τελευταίους μήνες του σχολ. έτους 1966-67, καθώς και τα έτη 1968-69 και 1969-70 καταγράφεται μεγαλύτερος αριθμός φωτογραφιών, εικόνων και συμβόλων από τις προηγούμενες περιόδους και σε περισσότερα νηπιαγωγεία. Έτσι υπάρχει μία τουλάχιστο θρησκευτική εικόνα, μία φωτογραφία βασιλέων και σημαία σχεδόν σε όλα τα νηπιαγωγεία που επιθεωρήθηκαν το διάστημα αυτό. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (1968-69) καταγράφεται: “εικόν Κ.Η.Ι.Χ. 1, Βασιλέων 1, σημαίαι 1”, Ακόμη στα μισά περίπου νηπιαγωγεία υπάρχει επιπλέον “έμβλημα της

216. Ενδεικτική ωστόσο για τη σημασία που αποδίδεται στα σύμβολα (σημαία) καθώς και στην ομοιόμορφη εμφάνιση των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων κατά τις παρελάσεις, είναι η εγκύκλιος του ΥΠ.Ε.Π.Θ. νκ' αρ. 119/29-4-1959, με θέμα: “Καθορισμός σημαίας παρελάσεων”, που αποστέλλεται στα “Σχολεία της Δημοσίας και Ιδιωτικής Μέσης και Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως”, στην οποία αναφέρεται: “...Η σημαία παρελάσεων είναι εκ κυανού μεταξωτού υφάσματος, φέροντος περίεξ μεταξωτούς κροσσούς χρώματος χρυσοῦ και εις το μέσον σταυρόν εκ λευκού μεταξωτού υφάσματος εκτεινομένου μέχρι των άκρων των πλευρών, εις δε το κέντρον του Σταυρού επ' αμφοτέρων των όψεων την εικόνα των Τριών Ιεραρχών, κάτωθεν δε αυτής και επί του λευκού υφάσματος τον τίτλον του Εκπαιδευτηρίου συγκεκριμένον. Επί του κοντού, όστις είναι ενδεδυμένος δια βελουδίνου βαθέος κυανού χρώματος, στερεούται η σημαία δι' ηλίσκων. Ο κοντός φέρει εις το άνω άκρον σφαίραν μετά κωνικής βάσεως εξ ορειγάλκου και επ' αυτής σταυρίον εκ του αυτού μετάλλου, κάτωθεν δε της σφαίρας εξαρτώνται κορδόνια εκ μετάξης χρώματος χρυσοῦ, φέροντα εις το άκρον θυσαίνους...”.

επαναστάσεως”²¹⁷, όπως π.χ. διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπιαγωγείο Γραμμοχωρίου (1968-69): “σημαία 1, εικόν Κ.Η.Ι.Χ. 1, Α.Μ. Βασιλέων 1, έμβλημα επαναστάσεως 21^{ης} Απριλίου 1”. Σε μερικά νηπιαγωγεία υπάρχει φωτογραφία του Β. Μελά, όπως π.χ. καταγράφεται για το νηπ. Λάκκας (1968-69): “1 εικόν Α. Μ. Βασιλέων, 1 εικόν Κ.Η.Ι.Χ., 1 εικόν Ευεργέτου Β. Μελά”. Ακόμη σε κάποια νηπιαγωγεία υπάρχει και φωτογραφία του πρωθυπουργού, όπως π.χ. καταγράφεται για το νηπ. Γλυκής (1968-69): “εικόνες Χριστού 1, Α.Μ. Βασιλέως 1, Πρωθυπουργού 1, 21^{ης} Απριλίου 1, σημαία 2”. Την περίοδο αυτή, φαίνεται πως δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα από τους επιθεωρητές στην τοποθέτηση συμβόλων στο χώρο του νηπιαγωγείου²¹⁸.

Στην υποκατηγορία “Εξοπλισμός του διδακτηρίου” συμπεριλάβαμε ακόμη αξιολογικές κρίσεις των επιθεωρητών, που αναφέρονται στην τακτοποίηση και τη διακόσμηση του χώρου του νηπιαγωγείου. Οι κρίσεις αυτές εντοπίστηκαν στις εκθέσεις των ετών 1972-73 ως 1974-75 (συγκεκριμένα στο “Βιβλίο Επιθεωρουμένων Εκπαιδευτικών”). Σε ελάχιστες εκθέσεις της περιόδου αυτής οι επιθεωρητές προβαίνουν σε αξιολογικά σχόλια.

Σύμφωνα με τα δεδομένα των εκθέσεων επιθεώρησης των ετών 1972-75, διαπιστώνουμε ότι η τακτοποίηση των επίπλων αξιολογείται θετικά από τους

217. Χαρακτηριστική είναι η φωτογραφία (έτος 1969-70) από νηπ. της Ηγουμενίτσας, στον τοίχο του οποίου υπάρχει η επιγραφή: “21^η Απριλίου 1967. Το νέον ‘ΟΧΙ’ των Ελλήνων” (η φωτογραφία από το προσωπικό αρχείο της νηπιαγωγού Ελένης Σούλη).

218. Στην έκθεση για το νηπ. Ζερβοχωρίου (συντάχθηκε 1-6-1967) ο επιθεωρητής συστήνει στη νηπιαγωγό: “Να προμηθευθή το συντομώτερον την παραγγελθείσαν Σημαίαν δια το Ν/γείον της. Να αντικαταστήση την υπάρχουσαν εικόνα της Α.Μ. Βασιλέως, δια μεγάλης κανονικής τοιαύτης, ως και την εικόνα προσευχής των νηπίων”.

Χαρακτηριστική του κλίματος που επικρατούσε είναι και η επιστολή (με το χαρακτηρισμό “εξαιρετικώς επεφουσα”), που αποστέλλεται από τον επιθεωρητή Δημοτικής Εκπαιδύσεως Παραμυθιάς προς τη διευθύντρια του νηπ. Γλυκής (αρ. πρωτ. 3271/30-11-68): “Περιήλθεν εις γνώσιν ημών ότι η Σημαία του σχολείου, αναρτάται εκ τινος παραθύρου του διδακτηρίου, πράγμα όπερ αποτελεί έλλειψιν σεβασμού προς το Ιερόν Σύμβολον της Πατρίδος, άμα δε διδει αφορμήν εις τους διερχομένους εκείσε να σχολιάζουν δυσμενώς ου μόνον υμάς αλλά και το σύνολον των εκπαιδευτικών. Κατόπιν τούτου, παραγγέλλομεν όπως, εντός τριών ημερών από λήψεως της παρούσης, προβήτε εις την αγοράν κοντού, φέροντος εις την κορυφήν Σταυρόν, εφ’ ου του λοιπού θα γίνηται καθ’ εκάστην η έκτασις της Σημαίας και δη εις περίοπτον θέσιν παρά του διδακτηρίου. Αναφέρατε εκτέλεσιν της παρούσης” (από το φάκελο του νηπ. Γλυκής στο Αρχείο του 1^{ου} Γραφείου Π.Ε. Θεσπρωτίας).

επιθεωρητές. Π.χ. για το νηπ. Γκρίκας (“Έχει καλώς τακτοποιημένα τα έπιπλα και τα σκεύη του νηπιαγωγείου”: 1972-73). Ιδιαίτερα θετική είναι η αντίδραση των επιθεωρητών, όταν ο χώρος του νηπιαγωγείου είναι οργανωμένος σα σπίτι: “Έχει λίαν καλώς τακτοποιημένην την αίθουσαν του Νηπιαγωγείου, ήτις έχει μορφήν σπιτιού” (νηπ. Παγκρατίου 1973-74).

Θετικά αξιολογείται από τους επιθεωρητές και η διακόσμηση της αίθουσας του νηπιαγωγείου, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σεβαστού (“Αίθουσα νηπιαγωγείου καλώς κεκοσμημένην”: 1973-74).

Η προηγούμενη ανάλυση μας οδηγεί σ’ ένα πρώτο γενικό συμπέρασμα σχετικά με τον εξοπλισμό του νηπιαγωγείου: Η εικόνα των νηπιαγωγείων ως προς τον εξοπλισμό, δηλ. τα έπιπλα, τα εποπτικά μέσα, το φαρμακείο, τη θέρμανση, τα βιβλία, κλπ. παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά την περίοδο 1945-55. Η εικόνα αυτή φαίνεται να μεταβάλλεται το 1964-65 και να παραμένει περίπου όμοια ως το 1969-70.

Με βάση ωστόσο το σύνολο των πληροφοριών, τις οποίες αντλήσαμε εδώ, από την ανάλυση περιεχομένου, διαπιστώνουμε πως τα νηπιαγωγεία που επιθεωρήθηκαν την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 δεν διέθεταν τα απαραίτητα για τη λειτουργία τους έπιπλα. Τα εποπτικά μέσα σπανίζουν επίσης τα χρόνια αυτά, αν εξαιρέσουμε κάποιες χειροποίητες κατασκευές των νηπιαγωγών ή ελάχιστα εποπτικά μέσα, που προέρχονται από προσφορές ιδιωτών. Στην πλειοψηφία των νηπιαγωγείων της εποχής καταγράφονται ελλείψεις σε φαρμακευτικό υλικό και θερμαντικά μέσα. Ακόμη τη δεκαετία αυτή, δεν υπάρχουν βιβλία (για τα νήπια ή τη νηπιαγωγό) σχεδόν στο σύνολο των νηπιαγωγείων, αν εξαιρέσουμε ελάχιστες περιπτώσεις νηπιαγωγείων, που λειτουργούν σε κάποια από τα μεγαλύτερα χωριά ή κωμοπόλεις της περιοχής. Σε λίγα νηπιαγωγεία της περιόδου καταγράφονται διακοσμητικά αντικείμενα συμβολικού χαρακτήρα (σημαίες, θρησκευτικές εικόνες, φωτογραφίες βασιλέων).

Τα νηπιαγωγεία της περιόδου, που διαθέτουν κάποια επάρκεια σε εξοπλισμό, είναι συνήθως αυτά που συστεγάζονται με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας. Ακόμη τα συστεγασμένα με το δημοτικό νηπιαγωγεία χρησιμοποιούν κάποια από τα έπιπλά του.

Από το 1964-65 ο εξοπλισμός των νηπιαγωγείων παρουσιάζει αισθητή βελτίωση. Τα περισσότερα νηπιαγωγεία διαθέτουν τα απαραίτητα έπιπλα και το εποπτικό υλικό των περισσότερων νηπιαγωγείων εμπλουτίζεται επίσης. Την περίοδο 1964-70 ένας μεγάλος αριθμός νηπιαγωγείων διαθέτει φαρμακείο και η θέρμανση

γίνεται με θερμάστρες πετρελαίου, ηλεκτρικές, ή καυσόξυλων. Το ίδιο διάστημα τα νηπιαγωγεία αποκτούν μερικά βιβλία (κυρίως εικονογραφημένα παραμύθια για τα νήπια και παιδαγωγικά, διδακτικά βιβλία για τη νηπιαγωγό). Από το 1964-65 υπάρχει αυξητική τάση στη χρήση συμβόλων - διακοσμητικών του χώρου των νηπιαγωγείων και τη διετία 1968-70 στο σύνολο σχεδόν των νηπιαγωγείων υπάρχουν παρόμοια διακοσμητικά.

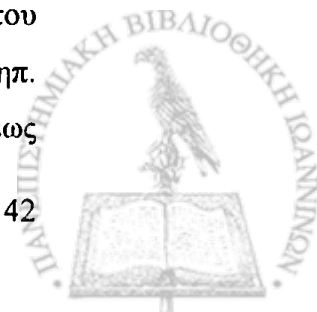
Το διάστημα 1972-75 ορισμένα νηπιαγωγεία είναι εφοδιασμένα με σύγχρονο εποπτικό υλικό, που προέρχεται από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. ή από προσφορές ιδρυμάτων ή ιδιωτών. Την περίοδο αυτή οι κρίσεις των επιθεωρητών, οι οποίες είναι θετικές, αφορούν τη χωροθέτηση των επίπλων και τη διακόσμηση της αίθουσας.

3. Οι εξωτερικοί χώροι του νηπιαγωγείου

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε τις αναφορές των επιθεωρητών στους εξωτερικούς χώρους του νηπιαγωγείου, συγκεκριμένα το προαύλιο και τον κήπο του νηπιαγωγείου.

Η συγκεκριμένη υποκατηγορία δεν απαντάται σε όλες τις εκθέσεις επιθεώρησης της περιόδου 1945-46 ως 1980-81. Ειδικότερα, βρίσκουμε αναφορές στους εξωτερικούς χώρους των νηπιαγωγείων – συγκεκριμένα αναφέρεται η ύπαρξη ή έλλειψη κήπου στο σύνολο σχεδόν των εκθέσεων του έτους 1945-46. Αντίθετα τα επόμενα χρόνια 1946-47 ως 1954-55 η συγκεκριμένη υποκατηγορία καταγράφεται σε μικρό αριθμό εκθέσεων – σε τρεις το πολύ εκθέσεις σε κάθε σχολικό έτος αυτής της περιόδου. Οι επιθεωρητές αναφέρονται συνήθως στην ύπαρξη αυλής και κήπου στα νηπιαγωγεία. Από το 1964-65 ως το 1969-70 σχεδόν σε όλες τις εκθέσεις αποτυπώνεται η εικόνα του εξωτερικού χώρου. Δίνεται συνήθως μια σύντομη περιγραφή για την αυλή και τον κήπο του νηπιαγωγείου. Το επόμενο διάστημα 1970-71 ως 1980-81 δεν βρίσκουμε αναφορές στους εξωτερικούς χώρους των νηπιαγωγείων.

Σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης του έτους 1945-46 στο σύνολο των νηπιαγωγείων δεν καλλιεργείται κήπος, όπως π.χ. διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Αργυροτόπου (“Κήπος. Δεν υπάρχει”: 1945-46). Από το 1946-47 ως το 1954-55 σε ελάχιστα νηπιαγωγεία – συνήθως είναι συστεγαζόμενα με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας – συναντούμε κήπο, συνήθως ανθόκηπο. Π.χ. για το νηπ. Καστριού (1948-49) καταγράφεται: “Καλλιεργείται μικρός σχολικός κήπος εκτάσεως

50 τετρ. μέτρων – με άνθη και διάφορα είδη λαχανικών”. Παρόμοια για το νηπ. Σταυροχωρίου (“Σχολικός κήπος: Δεν υπάρχει. Καλλιεργούνται παρά τας βάσεις της αιθούσης ολίγα άνθη”: 1953-54). Σε κάποιες εκθέσεις υπονοείται από τους επιθεωρητές η σημασία του κήπου του νηπιαγωγείου, τουλάχιστο στη βελτίωση της αισθητικής του κτιρίου, όπως για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“προαύλια, ανθόκηποι προδιαθέτουν ευνοϊκώς τον επισκέπτην”: 1951-52).

Την ίδια περίοδο δεν μπορούμε να γνωρίζουμε με ακρίβεια την κατάσταση των προαυλιών των νηπιαγωγείων, καθώς οι αναφορές είναι ελάχιστες. Συνήθως περιγράφονται μόνο οι ευρύχωρες και κατάλληλες αυλές, όπως για το νηπ. Μαργαριτίου (“Ωραιότατον περιμανδρωμένον τοιούτον έμπροσθεν του Νηπιτροφείου – με αρκετήν σκιάν – εκτάσεως περίπου 1 στρέμματος”: 1950-51) και για το νηπ. Παραμυθιάς (“Υπάρχει ακόμη περί $\frac{3}{4}$ στρέμματος αυλή μεσημβρινή”: 1950-51). Τονίζεται ωστόσο από τους επιθεωρητές η ανάγκη να υπάρχει ευρύχωρη αυλή για να μπορούν τα νήπια να κινούνται ελεύθερα, όπως π.χ. για το νηπ. Ανθούσας (“Υπάρχει αρκετός χώρος έμπροσθεν του Νηπ/γείου κατάλληλος δια τα παιγνίδια και διαφόρους ασκήσεις των νηπίων, χαρακτηριζόμενος ως επαρκής”: 1946-47). Αντίθετα για το νηπ. Αγιάς (1947-48) διαβάζουμε: “Προαύλιον. Δεν υπάρχει αρκετόν τοιούτον κατάλληλον δια τα παίγνια των νηπίων. Κατά συνέπεια τα νήπια είναι στοιβαγμένα και ακινητούν”.

Από το 1964-65 ως το 1969-70 στο σύνολο των νηπιαγωγείων της περιφέρειας που έχουν επιθεωρηθεί, υπάρχει αυλή. Π.χ. για το νηπ. Σκανδάλου (1969-70) διαβάζουμε: “Διαθέτει αύλειον χώρον επιφανείας 50 τ.μ.”. Σε κάποιες εκθέσεις, ιδιαίτερα τη διετία 1968-69 και 1969-70, αξιολογείται η αυλή του νηπιαγωγείου ως προς την επάρκεια σε έκταση, ως προς την ομαλότητα του εδάφους και την περίφραξη, όπως στην έκθεση για το νηπ. Κρυόβρυσης (“Διαθέτει προ του διδακτηρίου αύλειον χώρον 85 τ.μ. όστις είναι πετρώδης, ανεπαρκής, ακατάλληλος και απερίφρακτος”: 1968-69). Συνήθως, οι αυλές των νηπιαγωγείων είναι μικρές σε έκταση και χωρίς περίφραξη, όπως π.χ. διαβάζουμε για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“διαθέτει μικρόν αύλειον μη περιφραγμένον χώρον (80 τ.μ.)”: 1969-70).

Σε κάποιες περιπτώσεις τα νηπιαγωγεία χρησιμοποιούν την αυλή του δημοτικού σχολείου ή της εκκλησίας ή κάποιο άλλο διαθέσιμο χώρο, όπως καταγράφεται για το νηπ. Ραχουλίου (“Αυλή. Παρακείμενος αγρός”: 1964-65) και το νηπ. Αμπελιάς (“Ο περιφραγμένος αλλ’ ανεπαρκέστατος αύλειος χώρος (20 τ.μ.) αναγκάζει την Ν/γον να χρησιμοποιή το προαύλιον του Ενοριακού Ναού και το

τοιούτον του Σχολείου”: 1969-70). Είναι σπανιότατες οι περιπτώσεις των νηπιαγωγείων που δεν διαθέτουν αυλή την περίοδο αυτή, όπως το νηπ. Χόικας (1969-70): “Δεν διαθέτει αύλειον χώρον”.

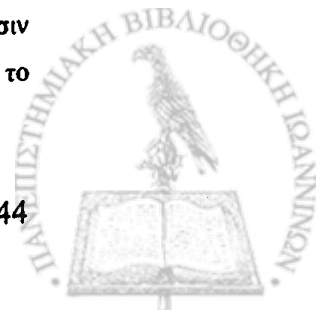
Το διάστημα 1964-65 ως 1969-70, σύμφωνα με τις εκθέσεις, στα περισσότερα νηπιαγωγεία δεν υπάρχει κήπος, όπως π.χ. στο νηπ. Καρτερίου (“Σχολικός κήπος: Δεν υφίσταται”: 1964-65). Σε ελάχιστα νηπιαγωγεία καλλιεργείται κήπος, συνήθως ανθόκηπος, όπως στο νηπ. Μαζαρακιάς (“Σχολικός κήπος: Καλλιεργείται ανθόκηπος εκτάσεως 8 τ.μ.” 1969-70). Σε λίγα νηπιαγωγεία επίσης καλλιεργούνται άνθη σε γλάστρες, όπως στο νηπ. Φασκομηλιάς (“Σχολικός κήπος: Δεν υπάρχει. Καλλιεργούνται εις γλάστρας διάφορα άνθη”: 1964-65). Σε σπάνιες περιπτώσεις η καλλιέργεια του κήπου (οπωροφόρα δέντρα και λαχανόκηπος) σκοπό έχει την αύξηση των εσόδων του νηπιαγωγείου²¹⁹.

Το διάστημα 1970-71 ως 1980-81 – η δομή και το περιεχόμενο των εκθέσεων μεταβάλλονται – οι επιθεωρητές δεν κάνουν καμία αναφορά στην αυλή και τον κήπο των νηπιαγωγείων.

Συμπερασματικά διαπιστώνουμε ότι την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 ελάχιστα νηπιαγωγεία διαθέτουν κήπο (συνήθως ανθόκηπο) και κατάλληλη αυλή. Τα νηπιαγωγεία αυτά είναι στην πλειοψηφία τους συστεγαζόμενα με παιδικούς σταθμούς ή νηπιτροφεία.

Από το 1964-65 ως το 1969-70 σε λίγα νηπιαγωγεία υπάρχει κήπος, που καλλιεργείται (συνήθως ανθόκηπος, σπάνια λαχανόκηπος). Στα περισσότερα υπάρχει αυλή, που δεν είναι πάντα κατάλληλη από άποψη χώρου, περίφραξης και ομαλότητας του εδάφους.

219. Ενδεικτική είναι η επιστολή της Σχολικής Εφορείας του νηπ. Ζερβοχωρίου προς τον πρόεδρο της ομώνυμης κοινότητας (αρ. πρωτ. 82/ 14-6-1964): “...η Σχολική Εφορεία του ενταύθα Νηπιαγωγείου, επιθυμεί να δημιουργήσει εν τη θέσει «Κόντρα» ποτιστικήν έκτασιν αυτής κήπον οπωροφόρων δέντρων και λαχανόκηπον και να παρακαλέσωμεν, όπως προς άρδευσιν αυτών αποφασίσητε την χορήγησιν ύδατος διαρκείας δύο (2) ωρών, εκ της κοινοτικής πηγής «Αγίου Νικολάου»...λαμβάνοντες προσέτι υπ’ όψιν, ότι, η άρδευσις αυτών, ήθελε τα μέγιστα συμβάλει εις την οικονομικήν ενίσχυσιν του Ταμείου της Εφορείας και την εύρυθμον λειτουργίαν του Νηπιαγωγείου της Κοινότητος”, από το φάκελο του νηπ. Ζερβοχωρίου στο Αρχείο του 1^{ου} Γραφείου Π.Ε. Θεσπρωτίας.

4. Η οικονομική κατάσταση και το αρχείο του νηπιαγωγείου

- Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε αναφορές των επιθεωρητών στην οικονομική κατάσταση του νηπιαγωγείου (χρήματα, έσοδα και έξοδα, άλλοι πόροι, σχολική περιουσία, σχολικός κλήρος,). Στην ίδια υποκατηγορία εντάξαμε και τις αναφορές στην οργάνωση του αρχείου του νηπιαγωγείου (μαθητολόγιο, πρωτόκολλο αλληλογραφίας, φάκελοι εισερχομένων και εξερχομένων εγγράφων, βιβλίο διδασχθείσης ύλης, βιβλίο παρουσίας προσωπικού, κ.ά.) και της σχολικής εφορείας (βιβλίο πράξεων, διαχειριστικά βιβλία).

Η ανωτέρω υποκατηγορία δεν ανευρίσκεται σε όλες τις εκθέσεις αξιολόγησης της περιόδου που εξετάζουμε. Ειδικότερα, υπάρχουν αναφορές στα οικονομικά και το αρχείο του νηπιαγωγείου στο σύνολο των εκθέσεων του σχολικού έτους 1945-46. Τα επόμενα έτη 1946-47 ως 1954-55 η συγκεκριμένη υποκατηγορία ανευρίσκεται σε ελάχιστες εκθέσεις, αν εξαιρέσουμε το έτος 1952-53, κατά το οποίο υπάρχουν σχετικές αναφορές στο 1/3 των εκθέσεων και το 1954-55, όταν στις μισές εκθέσεις περίπου αναφέρεται η οικονομική κατάσταση και η κατάσταση του αρχείου του σχολείου. Την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 οι επιθεωρητές αναφέρονται στα συγκεκριμένα θέματα σχεδόν σε όλες τις εκθέσεις.

Όπως καθαρά φαίνεται από τις εκθέσεις επιθεώρησης, τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια αλλά και τα χρόνια που ακολούθησαν τον εμφύλιο, τα νηπιαγωγεία βρίσκονται σε δεινή οικονομική κατάσταση. Ιδιαίτερα το 1945-46, που έχουμε και τις περισσότερες αναφορές στα οικονομικά των νηπιαγωγείων, διαπιστώνουμε πως υπάρχει παντελής έλλειψη χρημάτων ή άλλων πόρων στα νηπιαγωγεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας. Διαβάζουμε έτσι χαρακτηριστικά στην έκθεση για το νηπ. Πάργας (1945-46): “Ταμείον. Στερείται χρημάτων”. Όμοια κατάσταση επικρατεί και τα επόμενα χρόνια (ως το 1954-55), όπως φαίνεται στην έκθεση για το νηπ. Μαυρουδίου (“Κατά τα λοιπά το Νηπιαγωγείον τούτο είναι πτωχόν”: 1953-54).

Τα περισσότερα νηπιαγωγεία δεν έχουν κάποια περιουσία, όπως π.χ. καταγράφεται στην έκθεση για το νηπ. Τουρκοπάλουκου (“Σχολική περιουσία. Στερείται τιαούτης”: 1949-50) και για το νηπ. Αγίου Βλασίου (“Έσοδα εκ της σχολικής περιουσίας: Ουδεμίαν περιουσίαν κέκτηται”: 1952-53). Η έλλειψη

περιουσίας αποτελεί χαρακτηριστικό των νηπιαγωγείων της περιφέρειας και τα επόμενα χρόνια²²⁰.

Σε ελάχιστες περιπτώσεις την περίοδο αυτή αναφέρεται πως τα νηπιαγωγεία χρηματοδοτούνται από την κοινότητα, από εράνους ή από τη σχολική εφορεία του δημοτικού σχολείου, όπως στην έκθεση για το νηπ. Τουρκοπάλουκου ("Σχολικόν Ταμείον: Δεν έχει ιδίους πόρους και χρηματοδοτείται οσάκις παρίσταται ανάγκη παρά του Ταμείου της Σχολικής Εφορείας του Δημοτικού Σχολείου": 1954-55) και για το νηπ. Γκρίκας ("Σχολικός κλήρος: Στερείται σχολικού κλήρου και ιδίων πόρων. Παρά της Νηπ/γωγού κατορθώθη η ενίσχυσις του Σχολικού ταμείου υπό της Κοινότητος δια την επισκευήν των παραθύρων, της στέγης και του μεσοχωρίσματος": 1954-55).

Σπάνιες επίσης είναι οι περιπτώσεις που τα νηπιαγωγεία διαθέτουν δική τους περιουσία (σχολικό κλήρο), όπως το νηπ. Κορώνης ("Σχολικόν ταμείον. Στερείται χρημάτων. Προσεχώς θα εξοικονομήση διότι ο εκ 45 στρεμμάτων Σχολικός κλήρος έχει ενουκιασθή αντί 1000 οκάδων ορύζης και 1150 οκ. αραβοσίτου": 1945-46) και το νηπ. Ελευθερίου ("Σχολική περιουσία: 4 στρέμματα αγρός. Έσοδα ανάξια λόγου": 1952-53).

Την περίοδο 1964-65 ως 1966-67 οι επιθεωρητές δεν αναφέρουν αν τα νηπιαγωγεία διαθέτουν χρήματα ούτε πόσα είναι τα έσοδα και τα έξοδά τους. Αναφέρουν μόνο αν τα νηπιαγωγεία διαθέτουν περιουσία. Όπως καθαρά φαίνεται από τις εκθέσεις της εποχής, ο μεγαλύτερος αριθμός των νηπιαγωγείων δε διαθέτει σχολική περιουσία. Π.χ. για το νηπ. Λαδοχωρίου (1964-65) αναφέρεται: "Σχολική περιουσία: δεν υφίσταται". Εξάιρεση την περίοδο αυτή αποτελούν το νηπιαγωγείο Μπελιάς ("Σχολική περιουσία. 2 στρεμ. ξηρικών ως χορτολείβαδον": 1966-67) και το νηπ. Ζερβοχωρίου ("Σχολική περιουσία. Εις αγρός ξηρικός στρεμ. 1.800": 1966-7).

Τη διετία 1968-69 και 1969-70 οι επιθεωρητές αναφέρουν σε όλες τις εκθέσεις την οικονομική κατάσταση των νηπιαγωγείων. Συγκεκριμένα μας δίνουν στοιχεία

20. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά της νηπιαγωγού του νηπ. Μορφίου (αρ. πρωτ. 37/ 15-3-60): "ως εκτέλεσιν της υπ' αρ. 759/17/15-2-60 εγκυκλίου δ'γής, λαμβάνω την τιμήν ν' αναφέρω υμίν ότι το ν' υμάς Νηπιαγωγείον στερείται παντελώς ακινήτου περιουσίας" (από το φάκελο του νηπ. Μορφίου, σχέδιο 1^ο Γραφείου Π.Ε. Θεσσαρωτίας).

για το σχολικό κλήρο και το σχολικό ταμείο των περισσότερων επιθεωρημένων νηπιαγωγείων.

Τα περισσότερα από τα νηπιαγωγεία, που επιθεωρήθηκαν τη διετία αυτή, δε διαθέτουν σχολικό κλήρο, όπως π.χ. καταγράφεται στην έκθεση για το νηπ. Ψάκκας (“Σχολική περιουσία. Δεν διαθέτει”: 1968-69). Ελάχιστα νηπιαγωγεία διαθέτουν περιουσία, όπως προκύπτει από τις εκθέσεις της διετίας. Τέτοια είναι το νηπ. Σκορπιώνας (“Σχολικός κλήρος: 5 ελαιόδενδρα”: 1968-69), το νηπ. Παραποτάμου (“Σχολική περιουσία. Πέρα του διδακτηριακού γηπέδου ένθα ευρίσκεται και 11 ελαιόδενδρα, δεν διαθέτει ετέραν περιουσίαν”: 1968-69), το νηπ. Φασκομηλιάς (“Σχολ. Περιουσία: Διαθέτει οικόπεδον 2 στρεμμάτων”: 1969-70) και το νηπ. Αμπελιάς (Σχολική περιουσία: Αγρός 5 στρεμμάτων. Έσοδα ετησίως δραχ. 300”: 1969-70).

Οι επιθεωρητές δίνουν την περίοδο αυτή περισσότερες λεπτομέρειες για το ταμείο του νηπιαγωγείου. Συγκεκριμένα αναφέρουν τα έσοδα και τα έξοδα του κάθε νηπιαγωγείου με ακρίβεια, πράγμα που φανερώνει τον απόλυτο έλεγχο του κράτους στη διαχείριση των πόρων των νηπιαγωγείων. Σε όλα τα νηπιαγωγεία υπάρχει πλεόνασμα χρημάτων στο σχολικό ταμείο, άλλοτε μεγαλύτερο άλλοτε μικρότερο, όπως φαίνεται από τις εκθέσεις της εποχής. Π.χ. για το νηπ. Νεοχωρίου (1968-69) αναφέρεται: “Σχολικόν ταμείον. Έσοδα δραχ. 2.489,10 Έξοδα 279”.

Σε κάποια νηπιαγωγεία οι επιθεωρητές εντοπίζουν εκκρεμότητες στο σχολικό ταμείο και δεν παραλείπουν να κάνουν συστάσεις στις νηπιαγωγούς, όπως στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Σχολικόν ταμείον. Έσοδα δραχ. 13.754 Έξοδα – . Δια πραγματοποιηθήσας δαπάνας (4 αποδείξεις) εις ουδεμίαν προέβη ενέργειαν προς δικαιολόγησίν των”: 1968-69) και για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Σχολικόν Ταμείον Έσοδα δραχ. 367,30 Έξοδα 300, άνευ τακτοποιήσεως των σχετικών δικαιολογητικών”: 1968-69).

Τα αρχεία του σχολείου και της σχολικής εφορείας σε όλα τα νηπιαγωγεία της εκπαιδευτικής περιφέρειας έχουν καταστραφεί στη διάρκεια του πολέμου, όπως προκύπτει από τις εκθέσεις του σχολικού έτους 1945-46. Π.χ. για το νηπ. Μούρτου (1945-46) διαβάζουμε: “Αρχεία. Κατεστράφησαν”. Μόνη εξαίρεση αποτελεί το αρχείο του νηπ. Πάργας (“Αρχείον Νηπιαγωγείου και Εφορείας. Διατηρείται”: 1945-46). Σε κάποια νηπιαγωγεία καταρτίζονται νέα αρχεία, όπως στο νηπ. Αργυροτόπου (“Αρχείον του Νηπιαγωγείου και της σχολικής Εφορείας. Κατεστράφη. Ήδη καταρτίζεται”: 1945-46). Τα επόμενα έτη 1946-47 ως 1954-55 δεν έχουμε σαφή

εικόνα για την κατάσταση των αρχείων όλων των νηπιαγωγείων της περιφέρειας. Οι επιθεωρητές αναφέρουν μόνο τις περιπτώσεις των αρχείων που τηρούνται καλά, όπως για το νηπ. Ανθούσας (“Άπαντα τα υπηρεσιακά βιβλία τηρούνται καλώς και λίαν επιμεμελημένως, καίτοι τα πλείστα τούτων είναι πρόχειρα”: 1946-47) και για το νηπ. Αγ. Μαρίνας (“Αρχείον Νηπιαγωγείου: Τηρείται επιμελώς υπό της Νηπ/γωγού”: 1954-55).

Σε κάποιες εκθέσεις οι επιθεωρητές αναφέρονται στη γενικότερη λειτουργία του γραφείου του νηπιαγωγείου και καταγράφουν έτσι πώς διεκπεραιώνεται η διοικητική εργασία του νηπιαγωγείου, όπως για το νηπ. Καστρίου (“Γραφείον του Νηπ/γείου. Υπάρχουν άπαντα τα βιβλία και κυρίως διαχειριστικά δικαιοδοσίας Υπουργείου Πρόνοιας. Υπάρχει ακόμη μαθητολόγιον – βιβλίον δαμαλισμού κλπ”: 1947-48) και για το νηπ. Μαργαριτίου (“Αρχείον - Γραφείον: Καλώς λειτουργούν”: 1952-53).

Την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 σε όλα τα νηπιαγωγεία υπάρχει αρχείο, όπως π.χ. καταγράφεται στην έκθεση για το νηπ. Ξηρόλοφου (“Αρχείον: Υπάρχει”: 1964-65). Σύμφωνα με τις εκθέσεις της εποχής, συνήθως τα αρχεία των νηπιαγωγείων τηρούνται “καλώς”, “επιμελώς”, “κανονικώς” από τις νηπιαγωγούς ή βρίσκονται “εν τάξει” ή “εν καλή καταστάσει”, όπως π.χ. το αρχείο του νηπ. Αργυροτόπου (“Αρχείον. Τηρείται εν απολύτω τάξει”: 1968-69).

Σε κάποιες εκθέσεις, ιδιαίτερα το σχολικό έτος 1968-69 αλλά και το 1969-70 οι επιθεωρητές κάνουν συστάσεις ή δίνουν οδηγίες στις νηπιαγωγούς για την καλύτερη οργάνωση του αρχείου του νηπιαγωγείου, όπως για το Β' νηπ. Ηγουμενίτσας (“Αρχείον. Εδόθησαν οδηγίαι προς αγοράν και συμπλήρωσιν ελλειπόντων βιβλίων”: 1968-69), το νηπ. Μορφίου (“Αρχείον. Εις καλήν σχετικώς κατάστασιν. Εδόθησαν οδηγίαι να κλεισθή το Μαθητολόγιον χρ. 1967-1968 και να συμπληρωθώσιν άπασαι αι στήλαι των εγγραφέντων νηπίων με τα στοιχεία των. Επίσης να προμηθευτή τα αναγκαία βιβλία διδ. Ύλης, παρουσίας προσωπικού και να οργανώση καλύτερον το γραφείον της”: 1968-69) και το νηπ. Χόικας (“Αρχείον. Τηρούνται άπαντα τα προβλεπόμενα βιβλία. Παρεσχέθησαν οδηγίαι πλήρους ενημερώσεώς των”: 1969-70).

Από την προηγούμενη ανάλυση των σχετικών δεδομένων προκύπτει ότι ολόκληρη την περίοδο που εξετάζουμε τα περισσότερα από τα νηπιαγωγεία δε διαθέτουν ακίνητη περιουσία. Τα χρόνια 1945 ως 1955 τα νηπιαγωγεία της

περιφέρειας βρίσκονται σε δύσκολη οικονομική κατάσταση, καθόσον υπάρχει έλλειψη χρημάτων ή άλλων πόρων. Ελάχιστα είναι αυτά που ενισχύονται οικονομικά από την κοινότητα, από εράνους ή από τη σχολική εφορεία του δημοτικού σχολείου.

Την περίοδο 1964-67 δε διαθέτουμε στοιχεία για την οικονομική κατάσταση των νηπιαγωγείων. Το 1968-69 και 1969-70 στο σχολικό ταμείο των νηπιαγωγείων της εποχής υπάρχει πάντα πλεόνασμα χρημάτων, λόγω συνήθως των επιχορηγήσεων.

Το αρχείο ορισμένων νηπιαγωγείων τηρείται καλά την περίοδο 1945-55. Από το 1964 ως το 1970 σε όλα σχεδόν τα νηπιαγωγεία καταγράφεται η σωστή τήρηση του αρχείου. Σε κάποιες περιπτώσεις, όταν οι επιθεωρητές διαπιστώσουν εκκρεμότητες (ιδιαίτερα το 1968-69 και 1969-70), προβαίνουν σε σχετικές συστάσεις προς στις νηπιαγωγούς.

5. Η σίτιση στο νηπιαγωγείο

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε τις αναφορές των επιθεωρητών σχετικά με τη σίτιση των νηπίων στο νηπιαγωγείο. Πρόκειται για συσσίτια που λειτουργούν είτε στους παιδικούς σταθμούς και τα αγροτικά νηπιοτροφεία, είτε στα δημοτικά σχολεία.

Την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 ελάχιστες φορές οι επιθεωρητές αναφέρονται στη σίτιση των νηπίων στο νηπιαγωγείο. Οι αναφορές των επιθεωρητών την περίοδο αυτή αφορούν περισσότερο τη σίτιση των νηπίων σε συστεγαζόμενα νηπιαγωγεία με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας. Σε ελάχιστες περιπτώσεις οι επιθεωρητές αναφέρονται σε συσσίτια κοινά με το δημοτικό σχολείο. Αντίθετα την τριετία 1964-65, 1965-66 και 1966-67 σε όλες τις εκθέσεις υπάρχει αναφορά στη σίτιση των νηπίων. Τα χρόνια 1968-69 και 1969-70 οι επιθεωρητές δεν αναφέρουν σχεδόν τίποτα για τη σίτιση των νηπίων στο νηπιαγωγείο. Τίποτα σχετικό δεν αναφέρεται επίσης και στις εκθέσεις της δεκαετίας 1970-71 ως 1980-81.

Τη μεταπολεμική περίοδο και συγκεκριμένα από το 1947-48 και ως το 1954-55 παρέχεται σίτιση στα νήπια, που φοιτούν σε νηπιαγωγεία συστεγαζόμενα με παιδικούς σταθμούς ή αγροτικά νηπιοτροφεία. Συγκεκριμένα στα νηπιαγωγεία αυτά τα νήπια λαμβάνουν πρωινό, γεύμα και απογευματινό, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. (παιδικό σταθμό) Ηγουμενίτσας (1947-48): “Είναι τρόπον τινά εν οικοτροφείον νηπίων – ένθα από πρωίας προσέρχονται ταύτα, προγευματίζονται, λαμβάνουσι γεύμα και απογευματινόν ρόφημα ή άλλο τι.” Παρόμοια στην έκθεση

για το νηπ. (νηπιοτροφείο) Καστρίου (“Λαμβάνουν το πρωινό ρόφημα – γεύμα – και δειλινό”: 1951-52).

Τα χρόνια αυτά η παροχή τροφής στους παιδικούς σταθμούς και τα αγροτικά νηπιοτροφεία έχει επιπτώσεις στη λειτουργία των νηπιαγωγείων, στα οποία μειώνεται ο αριθμός φοιτώντων νηπίων. Οι γονείς δηλ. των νηπίων προτιμούν τα παιδιά τους να φοιτούν στα ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας, εξασφαλίζοντας έτσι τη διατροφή τους. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στην έκθεση για το νηπ. Αγ. Βλασίου (1948-49): “Ο μαρasmus του Νηπιαγωγείου τούτου ως και ο μαρasmus του Νηπιαγωγείου της παρακείμενης Κοινότητος Καστρίου προήλθεν εκ της ιδρύσεως Αγροτικού Νηπιοτροφείου εις Καστρί, ένθα ανελλιπώς φοιτώσιν ογδοήκοντα νήπια – προερχόμενα από τα Νηπιαγωγεία Αγίου Βλασίου και Καστρίου”.

Την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 αναφέρεται σίτιση των νηπίων σε μαθητικά συσσίτια (τα οποία οργανώνονται από το δημοτικό σχολείο), μόνο το σχολικό έτος 1954-55. Δεν υπάρχουν ακριβείς πληροφορίες στις εκθέσεις για τον αριθμό των ημερήσιων γευμάτων ή το είδος της τροφής που παρέχεται²²¹. Το βέβαιο είναι ότι παρέχεται πρωινό ρόφημα (γάλα), όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Καστρίου Φαναρίου (1954-55): “...ότε λειτουργεί το Μαθητικόν Συσσίτιον προσέρχονται προς φοίτησιν και έτερα τοιαύτα με απώτερον σκοπόν να πούν ολίγον γάλα το οποίον στερούνται. Τους χορηγείται”.

Η συμμετοχή των νηπίων στα μαθητικά συσσίτια θεωρείται ότι επηρεάζει θετικά τόσο την κατάσταση της υγείας τους όσο και τη συχνότητα της φοίτησης τους στο νηπιαγωγείο. Έτσι στην έκθεση για το νηπ. Νεοχωρίου (1954-55) αναφέρεται: “Υγιεινή κατάστασις καλή. Λαμβάνουσιν άπαντα μέρος εις το Μαθητικόν συσσίτιον”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Σταυροχωρίου (1954-55) αναφέρεται: “Νυν ότε λειτουργεί το Μαθητικόν συσσίτιον η φοίτησις παρουσιάζεται λίαν βελτιωμένη”.

221. Την περίοδο αυτή τα μαθητικά συσσίτια λειτουργούσαν ως εξής: “Από του έτους 1946 έως του 1949 παρείχeto εις τους απόρους μαθητάς όλων των περιφερειών μόνον πρωινό ρόφημα (γάλα)... Από του 1949 έως του 1952 προσετέθη και σταφιδόψωμον, από δε του 1953 εδίδeto επιπλέον και βούτυρον και τυρός. Το σχολικόν έτος 1951-52 εδίδeto μόνον εις τα σχολεία της Ηπείρου και φαγητόν”, βλ. Π. Γ. Γκιόπουλος, “Συσσίτια Μαθητικά”, λήμμα στη *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ 5, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1967, σ. 142-143.

Στα μαθητικά συσσίτια που λειτουργούσαν την περίοδο αυτή δε συμμετείχαν όλοι οι μαθητές του δημοτικού σχολείου και του νηπιαγωγείου²²².

Την τριετία 1964-65 ως 1966-67 στις περισσότερες από τις εκθέσεις νηπιαγωγείων της περιφέρειας αναφέρεται πως τα νήπια σιτίζονται στο μαθητικό συσσίτιο του δημοτικού σχολείου²²³. Π.χ. για το νηπ. Καρβουναρίου ("Μαθητικών συσσίτιον. Τα νήπια σιτίζονται εις το Μαθητικόν συσσίτιον του ομωνύμου Δημοτικού Σχολείου": 1964-65). Σε μια περίπτωση μόνο (νηπ. Παραμυθιάς το 1964-65 και το 1965-66) δεν σιτίζονται στο μαθητικό συσσίτιο όλοι οι μαθητές του νηπιαγωγείου, όπως διαβάζουμε στην αντίστοιχη έκθεση: "Μαθητικών συσσίτιον: Εκ των 63 νηπίων λαμβάνουν μέρος εις τα υπό του Δημοτικού Σχολείου παρασκευαζόμενα 30 νήπια". Σε ελάχιστα νηπιαγωγεία την περίοδο αυτή δε λειτουργεί μαθητικό συσσίτιο, "ελλείψει προϋποθέσεων", όπως στο νηπ. Λαδοχωρίου (1964-65), στο νηπ. Μεσοβουνίου (1965-66) και στο νηπ. Νέας Σελεύκειας (1965-66).

Ο ρόλος των νηπιαγωγών στη λειτουργία των συσσιτίων υπήρξε καθοριστικός

222. Όπως προκύπτει από την αλληλογραφία του νηπ. Αμπελιάς, στην αίτηση της νηπιαγωγού (αρ. πρωτ. 196/ 4-12-59) "να δοθούν ανάλογοι μερίδες δια την λειτουργίαν συσσιτίου εις το Νηπιαγωγείον" όπου "ο αριθμός των φοιτώντων νηπίων ανέρχεται εις 32, τα δε εντελώς άπορα ανέρχονται εις 25", ο επιθεωρητής απαντά (αρ. πρωτ. 5220/ 8-1-60) ότι: "...αι χορηγηθείσαι εις το Δημοτικόν σχολείον μερίδες συσσιτίου δεν εδόθησαν αποκλειστικώς δια τας ανάγκας του Δημοτικού σχολείου, αλλά και του Νηπ/γείου. Εις τον κ. Δ/ντήν του Δημ. σχολείου και υμάς υπόκειται να κρίνητε τίνες εκ των μαθητών και νηπίων έχουσι την μεγαλύτεραν ανάγκην συμμετοχής εις το συσσίτιον και αποφασίσητε αναλόγως. Εννοείται ότι κατά την επιλογήν δέον να ληφθώσιν απαραίτητως υπ' όψιν ο βαθμός απορίας των μαθητών, η αναλογία φοιτήσεως εις το Δημοτικόν σχολείον και Νηπ/γείον, αι περιπτώσεις δύο ή και περισσοτέρων αδερφών κλπ."

223. "Από το 1963 προστέθηκε το μεσημβρινό γεύμα. Τα μαθητικά συσσίτια αποτελούν πλέον δραστηριότητα της καθημερινής λειτουργίας του σχολείου, το οποίο έχει την ευθύνη της αγοράς τροφίμων και της παρασκευής και διανομής των γευμάτων μέσα στους χώρους του", βλ. "Συσσίτια μαθητικά", λήμμα στην *Παιδαγωγική-Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1989, τόμ. 8, σ. 4601-4602.

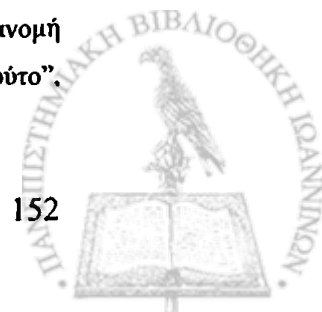

την περίοδο αυτή²²⁴. Οι νηπιαγωγοί σε συνεργασία με τους δασκάλους των δημοτικών σχολείων φρόντιζαν: α. για την οργάνωση του συσσιτίου (πρόσληψη προσωπικού για την παρασκευή του φαγητού ή συντονισμό της εθελοντικής προσφοράς των μητέρων των μαθητών, επιλογή του χώρου λειτουργίας των συσσιτίων, αγορά ειδών τραπεζαρίας, όπως τραπέζια και καθίσματα, αγορά σκευών μαγειρικής και προμήθεια τροφίμων για την παρασκευή του συσσιτίου), β. για τη διανομή του συσσιτίου στους μαθητές του δημοτικού σχολείου και του νηπιαγωγείου και, γ. για την επίβλεψη των μαθητών την ώρα του φαγητού.

Η συμμετοχή της νηπιαγωγού στη λειτουργία του συσσιτίου αξιολογείται θετικά τόσο από τους γονείς των νηπίων όσο και από τον επιθεωρητή, γεγονός που επηρεάζει τη βαθμολογία – εξέλιξή τους, όπως φαίνεται στις εκθέσεις του 1964-65. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στην έκθεση για το νηπ. Ραχουλίου (1964-65): “Συνεργάζεται αρμονικώτατα με τον Δ/ντήν Δημοτικού Σχολείου, τον οποίο βοηθεί ποικιλοτρόπως εις τας εργασίας δια την καλύτεραν λειτουργίαν του μαθητικού συσσιτίου, εις ο μετέχουν και τα νήπια, εκτιμωμένη δια τούτο υπό πάντων των γονέων τούτων”. Παρόμοια είναι τα σχόλια στην έκθεση για το νηπ. Ξηρολόφου (1964-65): “Βοηθεί τον Δ/ντήν του Σχολείου εις τας εργασίας του μαθητικού συσσιτίου, δια την ευρυθμοτέραν λειτουργίαν αυτού, εις ο μετέχουσι και τα νήπια, επιβλέπουσα ταύτα κατά το πρωινόν ρόφημα και το μεσημβρινόν γεύμα”.

Τα νηπιαγωγεία που συστεγάζονται με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας παρέχουν σίτιση στους μαθητές, όπως και το προηγούμενο διάστημα. Π.χ. για το νηπ. (νηποτροφείο) Μαργαριτίου (1964-65) διαβάζουμε: “Μαθητικόν συσσίτιον:

224. Όπως φαίνεται από την αλληλογραφία του νηπ. Παραμυθιάς σε ερώτηση της νηπιαγωγού (αρ. πρωτ. 137/26-11-65) “ποιός θα σερβίρη τα νήπια, ποίος θα πιάτα, ποίος θα καθαρίζη την αίθουσα κλπ. δεδομένου ότι οι γονείς των συσσιτιζομένων νηπίων δεν προτίθενται να προσλάβωσι υπηρεσίαν προς τον σκοπόν τούτον, δεδομένου ότι ο αριθμός των νηπίων άτινα λαμβάνουσι μέρος μειώθη κατά το ήμισυ”, ο επιθεωρητής απαντά (29-11-65): “...ο καθαρισμός της αιθούσης θα γίνηται υπό της καθαριζούσης το σχολείον καθαριστριάς, το πλύσιμο των πιάτων υπό των μητέρων των μαθητών η δε διανομή του συσσιτίου, δια 20 μετέχοντα εις τούτο νήπια, υφ’ υμών και της εις το σχολείον σας υπηρετούσης συναδέλφου σας, ως τούτο γίνεται υπό των περισσοτέρων συναδέλφων σας -ως διεπιστώσαμεν κατά τας επιθεωρήσεις των σχολείων- και μάλιστα εις πολύ μεγαλύτερον αριθμόν μαθητών, πλέον της φροντίδος ήν έχουσι δια την παρασκευήν του μαθητικού συσσιτίου και της οποίας υμείς είσθε απηλλαγμένη, εις πολλά δε σχολεία, μεταξύ των οποίων και της Ηγουμνίτσας, η διανομή του μαθητικού συσσιτίου εις 300 μαθητάς γίνεται υπό κυριών ευγενώς προσφερθεισών προς τούτο”, από το φάκελο του νηπ. Παραμυθιάς (Αρχείο 1^ο Γραφείου Π.Ε. Θεσπρωτίας).

Λειτουργεί εντός του Νηποτροφείου”. Παρόμοια για τα νηπ. Καστρίου και Αγ. Βλασίου (1965-66): “Στεγάζεται εις το Αγροτικόν Νηποτροφείον [...] ένθα και σιτίζονται”.

Το σχολικό έτος 1968-69 αναφέρεται σε δύο μόνο εκθέσεις (νηπ. Λάκκας και Β΄ νηπ. Ηγουμενίτσας) ότι δεν λειτουργούν μαθητικά συσσίτια: “Συσσίτια. Δεν λειτουργούν”. Στις υπόλοιπες εκθέσεις του έτους και στις εκθέσεις της επόμενης χρονιάς, δεν αναφέρεται κάτι σχετικό, όπως έχουμε προαναφέρει.

Συνοψίζοντας τα δεδομένα από την προηγούμενη ανάλυση, διαπιστώνουμε ότι τη δεκαετία του '50, σε σποραδικές περιπτώσεις, ορισμένα νήπια (συνήθως εκείνα που είναι άπορα) συμμετέχουν σε μαθητικά συσσίτια, που οργανώνονται από το δημοτικό σχολείο. Στα συσσίτια αυτά, σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε, χορηγείται πρωινό ρόφημα.

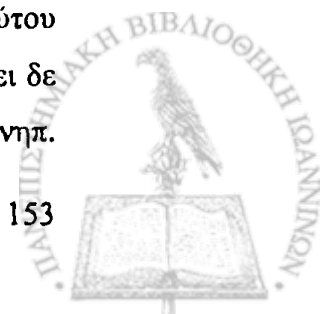
Από το 1964-65 ο θεσμός των μαθητικών συσσιτίων γενικεύεται. Την τριετία 1964-65 ως 1966-67 τα νήπια των περισσότερων νηπιαγωγείων σιτίζονται στα μαθητικά συσσίτια των δημοτικών σχολείων (πρωινό και γεύμα). Η λειτουργία των μαθητικών συσσιτίων διακόπτεται από το 1968-69.

Τα νήπια των συστεγαζόμενων νηπιαγωγείων με ιδρύματα του Υπουργείου Πρόνοιας σιτίζονται με πρωινό, μεσημεριανό και απογευματινό φαγητό σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε.

6. Γενικές εκτιμήσεις για τη σχολική μονάδα

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε τις αναφορές των επιθεωρητών για τη γενικότερη κατάσταση και λειτουργία της σχολικής μονάδας. Η ανωτέρω υποκατηγορία καταγράφεται στις εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55. Στις εκθέσεις της περιόδου 1964-65 ως 1969-70, καθώς και στις εκθέσεις της περιόδου 1970-71 ως 1980-81 δεν βρίσκουμε σχετικές αναφορές.

Στις λίγες σχετικά εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1954-55, που ανευρίσκουμε τη συγκεκριμένη υποκατηγορία, οι επιθεωρητές αποτυπώνουν συνήθως μια γενική εντύπωση για το νηπιαγωγείο. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γκρίκας (1946-47) διαβάζουμε: “Γενική εντύπωσις εκ της επιθεωρήσεως του Νηπιαγωγείου τούτου υπήρξε καλή. Παρουσιάζει το Νηπ/γείον τούτο συγκρότησιν καλήν, εν συγκρίσει δε με τα άλλα Νηπ/γεία βαίνει σταθερώς εξελισσόμενον”. Παρόμοια για το νηπ.

Πλαταριάς (“Γενική εντύπωση: Σχετικώς καλή, μάλλον καλώς λειτουργούντος Νηπιαγωγείου χαρακτηριζομένων των αποτελεσμάτων ως επαρκών”: 1950-51) και για το νηπ. Μαργαριτίου (“Γενική εντύπωση: Εργάζεται καλώς το Νηπιαγωγείο τούτο. Έχει αποκτήσει την εμπιστοσύνη της κοινωνίας. Η γενική εντύπωση υπήρξεν ικανοποιητική”: 1952-53).

Σε κάποιες περιπτώσεις οι επιθεωρητές κρίνουν αν και κατά πόσο εκπληρώνεται ο σκοπός του νηπιαγωγείου, όπως στην έκθεση για το νηπ. Πέστιανης (1946-47): “Εκ της Επιθεωρήσεως του Νηπ/γείου τούτου διεπιστώθη ότι καλώς επιτελείται το έργον και επιτυγχάνεται ο επιδιωκόμενος υπό του Νηπ/γείου σκοπός”. Παρόμοια για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Πάντως η ίδρυσις Νηπιαγωγείου εις το χωρίον τούτο επιβάλλεται – η δε υπηρεσία αποσπάσασα Νηπιαγωγόν και προ της ιδρύσεως Νηπιαγωγείου ευρίσκεται εις την ουσίαν του σκοπού του επιδιωκομένου δια των Νηπιαγωγείων”: 1946-47).

Κάποιες φορές τη μεταπολεμική περίοδο, σε τόνο έντονα λυρικό, περιγράφονται από τους επιθεωρητές οι ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες λειτουργίας των νηπιαγωγείων, όπως στην έκθεση για το νηπ. Αγ. Βλασίου (1946-47): “Και συνεχίζεται ούτω εν πλήρει 20 αιώνη – η παράδοσις του κρυφού σχολείου – διότι και νυν η εκκλησία φιλοστόργως προσφέρει να εξυπηρετήση την Ελληνικὴν Παιδείαν με την διαφοράν όμως, αντί του λειτουργού της, την υπηρεσίαν προσφέρει εκπαιδευτικός, το ερεβώδες σκότος του ναού το διασπαθιζόμενον άλλοτε από το τρεμάμενον φως του καντηλιού, νυν, έχει αντικατασταθῆ από την ελευθερίαν την συνεπεία δε ταύτης – κατά την ημέραν με το απαλόν φως – λειτουργία και επιτέλεισις του ιερωτέρου επί της γης καθήκοντος των ανθρώπων ήτοι της διδασκαλίας επερχομένων γενεών [...] Ας ελπίσωμεν ότι θέλομεν σταθῆ τυχεροί επί των ημερῶν μας ως επόπτου της Παιδείας να ιδώμεν τα Νηπιαγωγεία και τα Δημοτικά σχολεία της τελείως κατεστραμμένης αυτής περιφέρειας, ανασυγκροτούμενα σύμφωνα με τα όνειρα και την φιλοδοξίαν μας, πάντα δε εις το πλαίσιον των δυνατοτήτων και της σημερινῆς πραγματικότητος”.

Μερικές φορές οι επιθεωρητές αναλύουν στις εκθέσεις τους λόγους για τους οποίους ένα νηπιαγωγείο ανταποκρίνεται ή δεν ανταποκρίνεται στο σκοπό του. Σύμφωνα με τους συντάκτες των εκθέσεων η καλή λειτουργία ενός νηπιαγωγείου εξαρτάται:

α. από το κτίριο και τον εξοπλισμό του. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (1949-50) αναφέρεται: “Υστερεί πάντως το Νηπ/γείον – παιγνίδια τεχνητά

και άλλα εποπτικά μέσα, τα οποία θα έδιδον ζωήν εις τους τροφίμους του". Παρόμοια για το νηπ. Αγ. Βλασίου ("Η λειτουργία του καθίσταται δύσκολος λόγω ελλείψεως επίπλων και εποπτικών μέσων": 1951-52).

β. από τη νηπιαγωγό, όπως π.χ. τονίζεται στην έκθεση για το νηπ. (νηπιτροφείο) Παραμυθιάς (1947-48): "Πάντως υπό την διεύθυνσιν της Νηπιαγωγού το σχολείον και ως Νηπιαγωγείον και ως Ίδρυμα εργάζεται καλώς [...] Εκ της όλης επιθεωρήσεως και ως προς την διαπαιδαγώγησιν των νηπίων, καθαριότητα και διοικητικόν τακτ το Ίδρυμα τούτο ευρίσκεται εις καλόν σημείον χάρις εις την δραστηριότητα της Νηπιαγωγού". Παρόμοια για το νηπ. (νηπιτροφείο) Καστρίου ("Το Νηπ/φείον τούτο, Νηπιαγωγείον δι' ημάς, επιτελεί έργον θετικόν με το εν αυτώ εργαζόμενον προσωπικόν και κυρίως με την επιθεωρουμένην, ήτις ακόπως και αδιακόπως διευθύνει και εργάζεται. Τούτου ένεκεν θεωρείται ως εν εκ των αρίστων, από απόψεως αποτελεσμάτων, της Περιφέρειας": 1951-52).

γ. από περισσότερους παράγοντες, όπως είναι οι ασθένειες των μαθητών, οι εργασίες των γονέων αλλά και το ενδιαφέρον τους για το σχολείο, οι συνέπειες του πολέμου, που μόλις έχει τελειώσει και του εμφυλίου που βρίσκεται σε εξέλιξη. Π.χ. για το νηπ. Κορώνης (1945-46) διαβάζουμε: "Ως αντελήφθημεν δεν εγένετο σοβαρά εργασία και διότι το σχολείον επί αρκετάς ημέρας ήτο κλειστό λόγω επιδημίας και διότι οι γονείς απασχολούν τους μαθητάς εις τας εργασίας των και τέλος διότι η Νηπιαγωγός είναι λόγω της εκτελέσεως του συζύγου της απαρηγόρητος, απαισιόδοξος και απελπισμένη, μη έχουσα στήριγμα τι εις την κοινωνίαν". Παρόμοια για το νηπ. Καρβουναρίου ("Εκ της όλης επιθεωρήσεως του Νηπιαγωγείου τούτου εμείναμεν ευχαριστημένοι. Παρά τη έλλειψιν των απαραίτητων εποπτικών μέσων και των δυσμενεστάτων όρων εργασίας τούτου ως και της εγκληματικής αδιαφορίας των γονέων και κηδεμόνων – η εργασία διεξήχθη επιτυχώς χάρις εις την επιμονήν και πιστήν προσήλωσιν εις το καθήκον της Νηπ/γού": 1948-49).

Οι επιθεωρητές συγκρίνουν ακόμη τη λειτουργία των ιδρυμάτων Κοινωνικής Πρόνοιας και των νηπιαγωγείων του Υπουργείου Παιδείας, τονίζοντας πως τα πρώτα υπερτερούν ως προς την οικονομική κατάσταση και την υλικοτεχνική υποδομή, όπως στην έκθεση για το νηπ. (νηπιτροφείο) Καστρίου ("Γενική εντύπωσις εκ της επιθεωρήσεως. Είναι αληθές ότι εις τα Νηπ/φεία η εργασία διεξάγεται καλλίτερον των Νηπ/γείων, διότι υπάρχουν τα μέσα και το κυριώτερον ότι τα νήπια διαμένουσι καθ' όλην την ημέραν εντός του Ίδρύματος. Θα ήτο ευχής έργον εάν άπαντα τα Νηπ/φεία μετετρέποντο εις Νηπ/φεία – διότι η ωφέλεια εκ της λειτουργίας τούτων

είναι καταφανής. Πάντως το Νηπ/φείον τούτο έχει άριστα αποτελέσματα και κατέκτησε την αγάπην και την εκτίμησιν των χωρικών”: 1948-49). Παρόμοια για το νηπ. (νηπιοτροφείο) Μαργαριτίου (1949-50) διαβάζουμε: “Γενική εντύπωσις. Δεδομένου ότι τα νήπια μένουν από της 8ης π.μ. μέχρι της 7ης μ.μ. κατά τας θερινάς ημέρας – έχουν μεγίστην ωφέλειαν και εις την πνευματικήν των ανάπτυξιν αλλά και εις την απόκτησιν καλών συνηθειών δια την μόρφωσιν του χαρακτήρος των”.

Κάποιες φορές όμως οι επιθεωρητές τονίζουν πως οι παιδικοί σταθμοί και τα νηπιοτροφεία υστερούν σε ειδικευμένο για την εκπαίδευση των νηπίων προσωπικό, οπότε καλύπτουν τις ανάγκες αυτές με νηπιαγωγούς του Υπουργείου Παιδείας. Έτσι στην έκθεση για το νηπ. Καστρίου (1948-49) αναφέρεται: “Η υπηρεσία ηναγκάσθη ν’ αποσπάση από της σήμερον και την Νηπ/γον ταύτην, εις το Νηπ/φείον – διότι ο αριθμός ανέρχεται εις ογδοήκοντα η δε διευθύντρια βεβαρυμένη με διαχειριστικήν και άλλην εργασίαν του Νηπ/φείου – με την βοήθειαν μόνον μιας Νηπ/φου ν’ αντιπεξέλη επαρκώς εις το μορφωτικόν μέρος. Αποσπάσαντες δε δύο Νηπ/γούς εις το Νηπ/φείον ευρισκόμεθα εις τα πλαίσια του Νόμου ορίζοντος ότι άνω των 60 νηπίων πρέπει να εργάζονται δύο νηπ/γοί”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. (νηπιοτροφείο) Αγίας (“Σημειωτέον ότι εάν ημείς δεν αποστείλωμεν Νηπ/γόν ίνα απασχολήση τα νήπια, ουδόλως ενδιαφέρεται η υπηρεσία του Νηπ/φείου”: 1949-50).

Η ανάλυση των προηγούμενων δεδομένων μας οδηγεί στη γενική διαπίστωση πως σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1945-55 οι επιθεωρητές κρίνουν πως ο βαθμός εκπλήρωσης του σκοπού του νηπιαγωγείου συναρτάται άμεσα με την κατάσταση του διδακτηρίου και τον εξοπλισμό του, την προσπάθεια της νηπιαγωγού, αλλά και με άλλους παράγοντες, όπως είναι οι εργασίες των γονέων των νηπίων και το ενδιαφέρον τους για το σχολείο, η κατάσταση της υγείας των μαθητών, οι συνέπειες του πολέμου και του εμφυλίου.

Διαπιστώνουμε ακόμη πως στις εκθέσεις τονίζεται ρητά ότι τα ιδρύματα, που ανήκουν στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Πρόνοιας, σε σχέση με εκείνα που ανήκουν στο Υπουργείο Παιδείας, υπερτερούν σε υλικοτεχνική υποδομή αλλά υστερούν σε ειδικευμένο για την εκπαίδευση των νηπίων προσωπικό.

7. Το νηπιαγωγείο και το ευρύτερο περιβάλλον

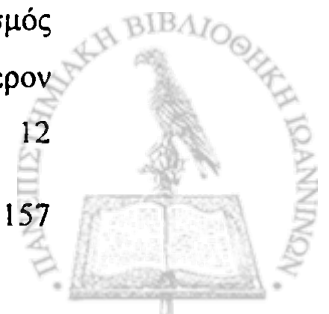
Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε αναφορές των επιθεωρητών στο ευρύτερο περιβάλλον του νηπιαγωγείου. Συγκεκριμένα, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, συμπεριλάβαμε καταγραφές των επιθεωρητών σχετικά με τη θέση και τον πληθυσμό του χωριού, τα επαγγέλματα των κατοίκων και την οικονομική τους κατάσταση, το βιοτικό επίπεδο των οικογενειών των νηπίων και το ενδιαφέρον τους για το σχολείο, την ομιλούμενη γλώσσα και το θρήσκευμα της κοινότητας, ακόμη καταγραφές σχετικά με τις συνέπειες του πολέμου και της Κατοχής.

Ιδιαίτερα οι εκθέσεις των χρόνων 1946-47 και 1947-48 αποτελούν πηγή άντλησης στατιστικών στοιχείων, καθώς μας παρέχουν πληροφορίες για τον πληθυσμό της περιοχής (ημιαστικές – αγροτικές περιοχές, πεδινές – ημιορεινές – ορεινές περιοχές, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού).

Σε αρκετές εκθέσεις του 1946-47 και 1947-48 ο επιθεωρητής παρουσιάζει λεπτομερή περιγραφή της γεωφυσικής κατάστασης των χωριών της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς, όπως στην έκθεση για το δημ. σχολ. Πλαταριάς (1946-47): “Είναι κτισμένον αμφιθεατρικώς εις τον μυχόν μαγευτικού κόλπου γνωστού με το όνομα – Λιμάνι της Πλαταριάς”. Ακόμη στην έκθεση για το δημ. σχολ. Ανθούσας (“Το χωρίον Ανθούσα είναι το ωραιότερον χωρίον της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς κατάφυτον εν μέσω ελαιώνων, λεμονεώνων, πορτοκαλεώνων και πληθών ρεδόντων και καλερριζόντων πηγαίων υδάτων. Η πλουσιωτάτη του βλάστησις το μαγευτικόν της τοποθεσίας του και η εξαιρετικώς μαγευτική δεσπόζουσα θέσις του προς Πάργαν και Ιόνιον πέλαγος χαρίζουσιν ούτω θέλγητρα πολλά”: 1946-47) και για το δημ. σχολ. Μούρτου (“Το χωρίον τούτο ευρίσκεται παρά τον ομώνυμον όρμον του Ιονίου. Είναι κτισμένον επί θθαμαλών λόφων, καταφύτων υπό ελαιών”: 1947-48).

Από τις περιγραφές αυτές προκύπτει πως τα περισσότερα από τα χωριά στα οποία λειτουργούσαν νηπιαγωγεία την εποχή αυτή, βρίσκονται σε πεδινές και ημιορεινές περιοχές. Οι περιοχές αυτές, ως το 1944, κατοικούνταν κυρίως από τους αλβανόφωνους Μουσουλμάνους Τσάμηδες, οι οποίοι ήταν εγκατεστημένοι σε πεδινά και εύφορα μέρη. Έτσι στα χωριά αυτά υπήρχε εντονότερο “το πρόβλημα της ξένοφωνίας” και δημιουργήθηκε άμεση ανάγκη ίδρυσης και λειτουργίας νηπιαγωγείων.

Τη ίδια διετία, σε αρκετές εκθέσεις (σε εκθέσεις δημοτικών σχολείων, που λειτουργούν σε χωριά που υπάρχουν και νηπιαγωγεία) καταγράφεται ο πληθυσμός των χωριών. Π.χ. στην έκθεση για το δημ. σχολ. Νεοχωρίου (“Κατοικείται σήμερον υπό 200 κατοίκων ήτοι οικογενειών 36. Προπολεμικώς κατώκουν και 12

Μουσουλμανικά οικογένεια αναχωρήσασαι δι' Αλβανίαν": 1946-47) και για το δημ. σχολ. Ποταμιάς ("Το χωρίον τούτο κατοικείται υπό 254 ατόμων ήτοι 59 οικογενειών": 1947-48). Τη εποχή αυτή στα μεγαλύτερα σε πληθυσμό μέρη, σύμφωνα με τις εκθέσεις, λειτουργούσαν νηπιαγωγεία, όπως στην Ηγουμενίτσα²²⁵, στην Παραμυθιά και στην Πάργα (2000 κάτοικοι), στην Αγιά (1200 κάτοικοι), στο Καστρί Ηγουμενίτσας (1100 κάτοικοι), στην Πέρδικα (920 κάτοικοι), στο Μαργαρίτι (750 κάτοικοι), στην Ανθούσα (700 κάτοικοι), στη Νέα Σελεύκεια (680 κάτοικοι)²²⁶. Νηπιαγωγεία λειτουργούσαν και σε μικρότερα σε πληθυσμό χωριά, όπως είναι η Πλαταριά (420 κάτοικοι), το Λαδοχώρι (150 κάτοικοι), η Πέστιανη (245 κάτοικοι), το Μαυρούδι (250 κάτοικοι), το Νεοχώρι (200 κάτοικοι), ο Άγιος Βλάσιος (550 κάτοικοι), το Καρβουνάρι (450 κάτοικοι), το Γραικοχώρι (300 κάτοικοι), η Γκρίκα (320 κάτοικοι), η Ποταμιά (254 κάτοικοι) και ο Μούρτος (220 κάτοικοι).

Σε κάποιες εκθέσεις ο επιθεωρητής αναφέρεται και στην ιστορία του τόπου, όπως στην έκθεση για το δημ. σχολείο Πάργας ("Η πόλις αυτή – γνωστοτάτην από την Ιστορίαν και πλήρησ θρύλων και ηρωισμών [...]": 1947-48). Παρόμοια στην έκθεση για το δημ. σχολ. Μαργαριτίου ("Πρόκειται περί του ιστορικού Μαργαριτίου, κοιτίδος Μωαμεθανικού στοιχείου, γνωστού δε από των προεπαναστατικών χρόνων ως αναφέρει ο χρονογράφος Λαμπρίδης και ο ιστορικός Αραβαντινός [...] Εις την κωμόπολιν αυτήν κατώκει η πλέον άρχουσα τάξις των Τσάμηδων γνωστή με το όνομα αγάδες ή Μπέηδες": 1946-47).

Χαρακτηριστικό γνώρισμα των περισσότερων χωριών, στα οποία λειτουργούσαν νηπιαγωγεία, τουλάχιστο την μεταπολεμική περίοδο, είναι πως η ομιλούμενη γλώσσα δεν είναι η ελληνική (βλ. πίν. 15 στο παράρτημα).

225. Δεν έχει καταγραφεί ο πληθυσμός της Ηγουμενίτσας στις εκθέσεις.

226. Σύμφωνα με την πράξη αρ. 6 /28-6-1948 του Π.Υ.Σ.Σ.Ε. Νομού Θεσπρωτίας, λόγω του μεγάλου αριθμού των νηπίων, προάγονται σε 2/τάξια τα παρακάτω νηπιαγωγεία: Νέας Σελεύκειας ("διότι ο μέσος όρος των κατά την τελευταίαν τριετίαν εξετασθέντων Τουρκοφώνων νηπίων ανέρχεται εις 60"), Παραμυθιάς ("διότι ο μέσος όρος των κατά την τελευταίαν τριετίαν εξετασθέντων μαθητών ανέρχεται εις 65"), Μαργαριτίου ("διότι ο μέσος όρος των κατά την τελευταίαν τριετίαν εξετασθέντων νηπίων ανέρχεται εις 67"), Πάργης ("διότι ο μέσος όρος των κατά την τελευταίαν τριετίαν εξετασθέντων αλβανοφώνων νηπίων ανέρχεται εις 76"), Πέρδικας ("διότι ο μέσος όρος των κατά την τελευταίαν τριετίαν εξετασθέντων αλβανοφώνων νηπίων ανέρχεται εις 55"), Καστρίου Ηγουμενίτσας ("διότι ο μέσος όρος των κατά την τελευταίαν τριετίαν εξετασθέντων Αλβανόφωνων νηπίων ανέρχεται εις 70"), βλ. "Βιβλίον Πράξεων του Π.Υ.Σ.Σ.Ε. Νομού Θεσπρωτίας".

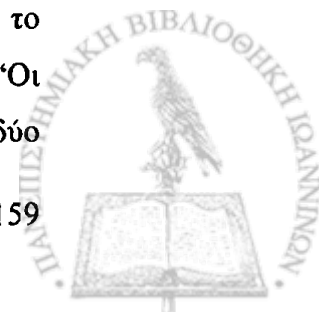

Συγκεκριμένα από τις 23 καταγραφές, που ανευρέθηκαν το 1946-47, σχετικά με την ομιλούμενη γλώσσα των κατοίκων, προκύπτει ότι: σε 14 χωριά μιλιόταν η αλβανική, σε 4 χωριά μιλιόταν η ελληνική, σε 3 η αλβανική και η κουτσοβλάχικη, σε 1 η ελληνική και η αλβανική και σε 1 η τουρκική από την πλειοψηφία των κατοίκων. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (1946-47): “Μητρική γλώσσα κατ’ εξοχήν παρεφθαρμένη ελληνο-αλβανική”. Παρόμοια στην έκθεση για το δημ. σχολ. Καστρίου Ηγουμενίτσας (“Ομιλούμενη ως μητρική γλώσσα είναι η Αλβανική (Αρβανίτικη)”: 1946-47), για το δημ. σχολ. Γραυκοχωρίου (“Ως μητρική γλώσσα ομιλείται η Αλβανική παραφθαρμένη. Το πλείστον των κατοίκων αγνοεί την Ελληνικήν και κυρίως οι πρεσβύτεροι την ηλικίαν”: 1946-47). Στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (1946-47) αναφέρεται: “Κατ’ εξοχήν το χωρίον είναι ξενόφωνον (Αλβανική- Κουτσοβλάχικη)”. Σύμφωνα με τις εκθέσεις η “Αλβανική” και η “Κουτσοβλάχικη” μιλούνταν ακόμη στα χωριά Καρβουνάρι και Πέρδικα. Τέλος, στην έκθεση για το δημ. σχολ. Νέας Σελεύκειας (1946-47) αναφέρεται: “Πρόκειται περί προσφυγικού χωρίου ένθα ομιλείται ως μητρική γλώσσα η Τουρκική”. Υπάρχουν βέβαια και χωριά όπου μιλιόταν η ελληνική, όπως αναφέρεται στις εκθέσεις, από όλους ή από ένα μέρος των κατοίκων. Π.χ. στο χωριό Νεοχώρι (“ομιλείται η ελληνική γλώσσα”: δημ. σχολ. Νεοχωρίου 1946-47) και στο Μαργαρίτι (“ομιλούντος ως επί το πλείστον την Ελληνικήν γλώσσαν. Πάντως ομιλείται και η Αλβανική ως μητρική Γλώσσα, παρά τινων γηγενών κατοίκων”: δημ. σχολ. Μαργαριτίου 1946-47).

Οι κάτοικοι αυτών των χωριών της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς, όπως φαίνεται από τις εκθέσεις του έτους 1946-47, μιλούσαν περισσότερο την αλβανική (ποσοστό περισσότερο από 60,9%), λιγότερο την κουτσοβλάχικη (ποσοστό 13%) και σε ελάχιστες περιπτώσεις την τουρκική (4,3%), ενώ αναφέρεται ένα μικρό ποσοστό χωριών (21,8%), όπου μιλιόταν η ελληνική από την πλειοψηφία των κατοίκων.

Στις εκθέσεις επίσης των ετών 1947-48, 1950-51, 1952-53, 1953-54 και 1954-55² οι επιθεωρητές συστηματικά καταγράφουν τα “ξενόφωνα” νηπιαγωγεία (και δημοτικά σχολεία), τα οποία επιθεωρούν.

Στις εκθέσεις των υπόλοιπων ετών οι επιθεωρητές αναφέρονται σποραδικά στην “ξеноφωνία” των κατοίκων της κοινότητας, στην οποία βρίσκεται το νηπιαγωγείο που επιθεωρούν, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Οι γονείς των ομιλούν την αλβανικήν γλώσσαν, ως διεπιστώθη τούτο μεταξύ δύο

συνδιαλεγόμενων γυναικών πλησίον του Δημοτικού σχολείου”: 1964-65). Παρόμοια για το νηπ. Κρυόβρυσης (“Οι γονείς των εργαζομένοι εις Δυτ. Γερμανίαν έχουν αναθέσει την εν γένει φροντίδα τούτων εις υπερήλικας κυρίως οικείους οίτινες ομιλούν το Αλβανοτσάμικον ιδίωμα”: 1968-69), για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Το χωρίον τυγχάνει Τουρκόφωνον”: 1968-69) και για το νηπ. Σκανδάλου (“το πρόβλημα της ξενοφωνίας (βλάχικη και Αλβανοτσάμικον ιδίωμα) των κατοίκων του χωρίου”: 1969-70). Σε δυο περιπτώσεις επισημαίνεται: “Ενταύθα δεν ομιλείται η Αλβανική” (νηπ. Πάργας 1948-49) και “της ελληνοφώνου αυτής Κοινότητος” (νηπ. Γαρδικίου 1951-52).

Οι κάτοικοι των χωριών της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς είναι, σύμφωνα με τις εκθέσεις, χριστιανοί. Έχει προηγηθεί η βίαιη εκδίωξη του μουσουλμανικού πληθυσμού για την Αλβανία, όπως αναφέρεται και στις εκθέσεις επιθεώρησης. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στην έκθεση για το δημ. σχολ. Γραικοχωρίου (1946-47): “Κατωκείτο προπολεμικώς υπό 150 Μουσουλμανικών οικογενειών και 60 Χριστιανικών. Σήμερον κατοικείται μόνον υπό 65 Χριστιανικών οικογενειών”. Παρόμοια στην έκθεση για το δημ. σχολ. Πέρδικας (“Το χωρίον τούτο προπολεμικώς κατωκείτο υπό πληθυσμού κατά μεγίστην πλειοψηφίαν Μουσουλμανικού”: 1946-47) και για το δημ. σχολ. Μούρτου (“Σήμερον, κατόπιν της ομαδικής αναχωρήσεως των Τουρκαλβανών εντεύθεν (sic), κατοικείται υπό Χριστιανικών οικογενειών”: 1947-48).

Σε κάποιες εκθέσεις, κυρίως της περιόδου 1946-47 και 1947-48 οι επιθεωρητές αναφέρονται στις συνέπειες του πολέμου, της Κατοχής και του εμφυλίου. Χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα από τις εκθέσεις επιθεώρησης της εποχής. Π.χ. έκθεση για το νηπ. Γραικοχωρίου (“Κατά την κατοχήν το άρρεν Χριστιανικόν στοιχείον ανεχώρησε δια τα Ηπειρωτικά βουνά, λόγω του φόβου και της τρομοκρατίας των Μουσουλμάνων, δολοφονηθέντων μάλιστα εκ του χωρίου τούτου τριάκοντα, παρέμεινον δε εις το χωρίον μόνον αι γυναίκαι και τα νήπια. Παρατηρείται όθεν περιορισμός γεννήσεων τέκνων”: 1946-47). Παρόμοια στην έκθεση για το δημ. σχολ. Νέας Σελεύκειας (“Αι καταστροφαί εκ της πολεμικής θυέλλης έπληξαν και το χωρίον τούτο. Έχουσι καταστραφή εξ αεροπορικού βομβαρδισμού 5 οικίαι, πλήσται δε άλλαι υπέστησαν ρωγμάς κλπ. εις λεηλασίας. Η μεγαλύτερα όμως καταστροφή υπήρξε δια το χωρίον τούτο η απώλεια εκ θεμελιών του διδαστηρίου [...] Σήμερον αδυνατεί τις να προσδιορίση και το μέρος της κατασκευής του – καθόσον οι Γερμανοί εκθεμελιώσαντες τούτο μετεχειρίσθησαν την

πέτραν δια την κατασκευήν οχυρωματικών έργων εις τους λόφους του χωρίου οίτινες δεσπόζουν του λιμένος Ηγουμενίτσας”: 1946-47). Ακόμη στην έκθεση για το δημ. σχολ. Παραμυθιάς (1947-48) διαβάζουμε: “Η πόλις αύτη υπήρξεν μάρτυς μαρτυρίου κατά την κατοχικήν περίοδον και υπέστη και εδοκίμασεν την απάνθρωπον βίαν των Τουρκαλβανών. Εν μία ημέρα 49 πρόκριτοι αυτής εν οίς και 5 εκπαιδευτικοί της Στοιχειώδους και εις Γυμνασιάρχης εσφαγιάσθησαν εις τα πρόθυρα της πόλεως”. Παρόμοια είναι η εικόνα στην έκθεση για το δημ. σχολείου Αγιάς (“Το χωρίον τούτο δεν έπαθε καταστροφάς ως τα περίξ αυτού [...] Το σχολείον όμως άνευ προστατών παραμείναν υπέστη λεηλασίαν υπό των Ιταλών και Εαμιτών – καταστραφείσης της βιβλιοθήκης και των περισσοτέρων επίπλων του”: 1947-48).

Σύμφωνα με τις εκθέσεις, ιδιαίτερα των ετών 1946-47 και 1947-48 οι κάτοικοι των χωριών της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς, ασχολούνται κύρια με τη γεωργία και την κτηνοτροφία, όπως διαβάζουμε στις εκθέσεις της εποχής: “Ασχολία των κατοίκων γεωργοκτηνοτροφική. Κυρίως όμως οι κάτοικοι αποζούν από την ελαιοεσοδείαν” (έκθεση για το δημ. σχολ. Πλαταριάς 1946-47). Παρόμοια στην έκθεση για το δημ. σχολ. Μαυρουδίου (“Οι κάτοικοι είναι γεωργοκτηνοτρόφοι”: 1946-47) και Καρβουναρίου (“Σήμερον έχει κατωκηθή υπό βλαχοποιμένων κυρίως”: 1946-47). Τα γεωργικά προϊόντα που παράγονται, όπως διαβάζουμε, είναι κυρίως ελιές και λάδι αλλά και εσπεριδοειδή, δημητριακά, ρύζι, καπνός.

Η οικονομική κατάσταση των κατοίκων, σύμφωνα με τις κρίσεις των επιθεωρητών, δεν είναι ιδιαίτερα καλή, μερικές φορές μάλιστα δεν υπάρχουν ούτε τα απαραίτητα προς το ζην. Π.χ. στην έκθεση για το δημ. σχολ. Πέστιανης (1946-47) αναφέρεται: “Οι κάτοικοι ασχολούνται ολίγον εις την γεωργοκτηνοτροφίαν και περισσότερο εις την καπνοκαλλιέργειαν μη δυνάμενοι εκ των μικρών τούτων εσόδων επαρκώς να αντεπεξέλθωσιν εις την ζωήν”. Παρόμοια για το δημ. σχολ. Νέας Σελεύκειας (“Οι κάτοικοι ασχολούνται αποκλειστικώς εις την γεωργίαν μη δυνάμενοι να καταστούν αυτάρκεις εκ μόνης της ασχολίας ταύτης”: 1946-47) και για το δημ. σχολ. Αγιάς (“Οι πλείστοι πένονται”: 1946-47).

Σε καλύτερη οικονομική κατάσταση φαίνεται να βρίσκονται οι κάτοικοι της κοινότητας Ανθούσας (“Οι κάτοικοι επί το πλείστον είναι κτηματία αποζώντες εκ της αφθόνου εσοδείας ελαίου και εσπεριδοειδών”: έκθ. για το δημ. σχολ. Ανθούσας 1946-47), της κοινότητας Γραικοχωρίου (“Οι κάτοικοι κυρίως ασχολούνται με τα κτήματά των – διότι οι περισσότεροι τούτων είναι κτηματία. Ελάχιστοι είναι επαγγελματία. Κύριον προϊόν και κατ’ εξοχήν είναι το έλαιον η παραγωγή του

οποίου ανέρχεται κατά διχρόνιον εις 350.000 οκάδας”: έκθ. για το δημ. σχολ. Γραικοχωρίου 1946-47), της κοινότητας Μούρτου (“Πρόκειται περί χωρίου με πλουσίαν ελαιοεσοδείαν και κτηνοτροφίαν”: έκθ. για το δημ. σχολείου Μούρτου 1947-48) και τέλος της κοινότητας Ποταμιάς (“Θεωρείται ως εν από τα πλούσια χωριά της Θεσπρωτίας διότι έχει ορυζοκαλλιέργειαν και ομοίαν δημητριακών”: έκθ. για το δημ. σχολ. Ποταμιάς 1947-48).

Σε ελάχιστες περιπτώσεις, σε ημιαστικές περιοχές, αναφέρεται πως οι κάτοικοι είναι εργάτες ή έμποροι, όπως στην έκθ. για το δημ. σχολ. Παραμυθιάς (“Ο πληθυσμός ασχολείται κατά το 1/3 με επαγγελματισμόν, 1/3 γεωργίαν και 1/3 είναι εργατικοί και κτηνοτρόφοι”: 1947-48) και στην έκθ. για το δημ. σχολ. Πάργας (“Ασχολούνται εις το εμπόριον ως επί το πλείστον, ελάχιστοι δε εις την γεωργίαν”: 1947-48).

Οι κύριες ασχολίες των κατοίκων της συγκεκριμένης εκπαιδευτικής περιφέρειας παραμένουν η γεωργία και η κτηνοτροφία και τα επόμενα χρόνια, όπως προκύπτει από τις εκθέσεις. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Αγ. Νικολάου (1951-52) αναφέρεται: “πρόκειται περί μεγάλου συνοικισμού – αγροτικού χαρακτήρος κατ’ εξοχήν”. Παρόμοια στην έκθ. για το νηπ. Γαρδικίου (“κοινότης – ήτις έχει χαρακτήρα κατ’ εξοχήν γεωργικόν – και η μήτηρ ευρίσκεται σχεδόν εις τους αγρούς διαρκώς”: (1951-52), για το νηπ. Μαργαριτίου (“Προέρχονται ως επί το πλείστον από οικογενείας Βλαχοποιμένων”: (1951-52), για το νηπ. Καρβουναρίου (“Πάντως πλείστα νήπια ηκολούθησαν τους Βλαχοποιμένας γονείς των απελθόντας ήδη εις Ηπειρωτικήν ενδοχώραν”: 1951-52) και για το νηπ. Γραικοχωρίου (“αι μητέρας εργαζόμεναι επί ολόκληρον ημέραν εις τα κτήματά των”: 1953-54).

Σε κάποιες εκθέσεις μεταγενέστερων ετών καταγράφεται η δύσκολη οικονομική κατάσταση των κατοίκων της περιοχής, όπως π.χ. στην έκθ. για το νηπ. Σκορπιώνας (“Είδομεν εμφανή τα σημάδια της πενίας των γονέων των”: 1968-69).

Στη δεκαετία του ’60 αναφέρεται στις εκθέσεις η τάση μετανάστευσης, που κυριαρχεί στο νομό, όπως στην έκθ. για το νηπ. Πέρδικας (“Εκ των εγγεγραμμένων μαθητών 9 ευρίσκονται μετά των γονέων των εις Δυτ. Γερμανίαν”: 1965-66). Ακόμη στην έκθ. για το νηπ. Πέσπιανης (“Οι γονείς των εργαζόμενοι εις Δυτ. Γερμανίαν έχουν αναθέσει την εν γένει φροντίδα τούτων εις υπερήλικας κυρίως οικείους”: 1968-69).

Σε ορισμένες εκθέσεις οι επιθεωρητές αναφέρουν τις μετακινήσεις του πληθυσμού κάποιων χωριών της περιοχής. Πρόκειται κυρίως για σκηνίτες –

κτηνοτρόφους που μετακινούνται, ανάλογα με την εποχή, από πιο θερμές σε πιο ψυχρές περιοχές. Το γεγονός αυτό επηρέαζε τη φοίτηση των παιδιών και τη γενικότερη λειτουργία του νηπιαγωγείου. Έτσι διαβάζουμε σχετικά στην έκθ. για το δημ. σχολ. Γραικοχωρίου (1946-47): “Λόγω της καταλληλότητας του εδάφους, των πολλών βοσκοτόπων και του ηπίου κλίματος κατέρχονται προς παραχείμανσιν πλέον των 25 οικογενειών βλαχοποιμένων σκηνιτών, αριθμούσαι περί τα 120 άτομα”. Παρόμοια για το νηπ. Καρβουναρίου (“Πλείστα νήπια ηκολούθησαν τους Βλαχοποιμένας γονείς των απελθόντας ήδη εις Ηπειρωτικήν ενδοχώραν”: 1951-52) και για το νηπ. Λάκκας (“ανεχώρησαν μετά των σκηνιτών γονέων των εις τους τόπους παραθερισμού”: 1964-65).

Το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων των περισσότερων χωριών της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς βρίσκεται σε “χαμηλό επίπεδο” τη μεταπολεμική περίοδο, σύμφωνα με τις εκθέσεις της εποχής. Π.χ. “Το βιωτικόν των επίπεδον ευρίσκεται εις πολύν χαμηλήν στάθμην από απόψεως πολιτισμού γενικώς και καθαριότητος ειδικώτερον” (έκθ. για το δημ. σχολ. Πλαταριάς 1946-47). Παρόμοια στην έκθεση για το δημ. σχολ. Ανθούσας (“Το βιωτικόν των επίπεδον ευρίσκεται εις χαμηλήν σχετικώς στάθμην καίτοι τα έσοδά των είναι αρκετά”: 1946-47), για το δημ. σχολ. Αγ. Βλασίου (“Το βιωτικόν των επίπεδον ουχί τόσον χαμηλόν – κατά την γνώμην των ιδίων κατοίκων όντων ευχαριστημένων εκ της ζωής των – ενώ κατά την γνώμην του υποφαινομένου – εκτός ολίγων οικογενειών – δεν έχει μεγάλην διαφοράν των πέριξ χωριών”: 1946-47), για το δημ. σχολ. Νέας Σελεύκειας (“Το βιωτικόν των επίπεδον είναι χαμηλόν”: 1946-47) και για το δημ. σχολ. Αγιάς (“Το βιωτικόν των επίπεδον είναι χαμηλόν και καθυστερημένον”: 1947-48).

Το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων φαίνεται να βρίσκεται σε καλύτερο επίπεδο στις κωμοπόλεις ή τα κεφαλοχώρια του νομού, σύμφωνα με τις εκθέσεις. Διαβάζουμε έτσι στην έκθ. για το δημ. σχολ. Μαργαριτίου (1946-47): “Το βιωτικόν των επίπεδον είναι ασυγκρίτως καλλίτερον του των πέριξ χωριών”. Παρόμοια στην έκθ. για το δημ. σχολ. Παραμυθιάς (“Το βιωτικόν των επίπεδον των περισσότερων είναι ανεπτυγμένον”: 1947-48) και για το δημ. σχολ. Πάργας (“Διακρίνονται δια τον πολιτισμόν των”: 1947-48).

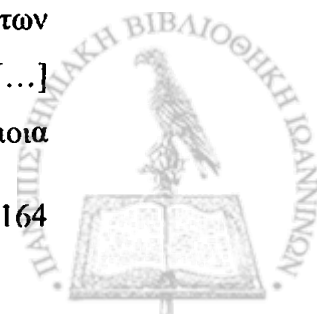
Σε μερικές εκθέσεις της ίδιας περιόδου οι επιθεωρητές αναφέρουν κάποιες χαρακτηριστικές αντιλήψεις των κατοίκων, που έχουν άμεση σχέση με το βιοτικό και πολιτιστικό τους επίπεδο, όπως π.χ. διαβάζουμε στην έκθ. για το δημ. σχολείο Πέρδικας (1946-47): “Παρουσιαζόμεθα προ του θεάματος πραγματικής πείνης λόγω

του αθλίου βιωτικού επιπέδου των και της κακής αντιλήψεως ότι ό,τι έχουμε πρέπει να τα φάμε'. Παρατηρείται κύμα χαρτοπαιξίας και ουζοποσίας εις βαθμόν ανησυχητικόν" [sic]. Παρόμοιες καταγραφές βρίσκουμε στην έκθ. για το δημ. σχολ. Καστρίου ("Χαρακτηριστικόν των κατοίκων είναι η φιλοδοξία και ο εγωισμός. Επιλαμβάνονται της επιλύσεως παντός ζητήματος ασχέτως εάν είναι ικανοί ή όχι": 1946-47) και για το δημ. σχολ. Γραικοχωρίου ("Το βιωτικόν των επίπεδον είναι χαμηλόν καίτοι οι πρόσοδοι των πλούσιαι. Οφείλεται δε τούτο εις το γεγονός ότι δεν ξενητεύονται, ίνα έλθουν εις επικοινωνίαν με προηγμένα μέλη και ωφεληθούν, εις το γεγονός ακόμη της κακής χρήσεως των πλουσίων εσόδων, (ήτοι ουζοποσία και χαρτοπαίγνιον) και ακόμη εις την μακράν μετά των Μουσουλμάνων ανατροφήν και την επίδρασιν του στοιχείου τούτου, κατά φυσικήν συνέπειαν, εις αυτούς": 1946-47). Ακόμη στην έκθ. για το δημ. σχολ. Πάργας (1947-48) διαβάζουμε: "Διακρίνονται δια τον πολιτισμόν των αλλά και ιδιορρυθμίαν των την ψυχικήν ως προς την διεκδίκησιν του συμφέροντός των". Τέλος στην έκθ. για νηπ. Τουρκοπάλουκου (1949-50) αναφέρεται: "Δυστυχώς ου μόνον ενταύθα αλλ' εις ολόκληρον το τμήμα Φαναρίου υπάρχει κληρονομική σύφυλις ης τα συμπτώματα και ο πλέον ανίδεος δύναται να διακρίνη και να διαπιστώση".

Ανάλογο με το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων είναι και το ενδιαφέρον για το σχολείο. Στις περισσότερες εκθέσεις της μεταπολεμικής περιόδου ο επιθεωρητής κάνει λόγο για "ανύπαρκτο", "μικρό", "ασθενές", "ασήμαντο" ενδιαφέρον για το σχολείο, όπως στην έκθ. για το δημ. σχολ. Μαυρουδίου ("Το ενδιαφέρον των υπέρ του σχολείου δεν εξεδηλώθη ενεργόν": 1946-47). Παρόμοια στην έκθ. για το δημ. σχολ. Γκρίκας ("Το υπέρ του σχολείου ενδιαφέρον των ασήμαντον ή μάλλον εγκληματική είναι η αδιαφορία των δι' αυτό": 1946-47). Και τα επόμενα χρόνια και έως το 1954-55 οι επιθεωρητές κάνουν νύξεις για την αδιαφορία των κατοίκων κάποιων κοινοτήτων για το σχολείο, όπως στην έκθ. για το νηπ. Αγ. Μαρίνας ("Αντιμετωπίζεται ενταύθα εν τη μεγαλειώδη εννοία η εγκληματική αδιαφορία των κατοίκων": 1954-55).

Μάλιστα και σε περιοχές που οι κάτοικοι βρίσκονται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση ή το βιοτικό τους επίπεδο είναι ανεπτυγμένο (σύμφωνα με τις κρίσεις των επιθεωρητών), το ενδιαφέρον για το σχολείο παρουσιάζεται ασήμαντο, όπως φαίνεται στην έκθεση για το δημ. σχολ. Πέρδικας (1946-47): "Αι σχέσεις των προς το σχολικόν έργον είναι χαλαραί, ίνα μη χαρακτηρίσωμεν αυτάς βαρύτερον [...] Χαρακτηρίζονται όθεν αδρανείς και αδιάφοροι δια το σχολικόν έργον". Παρόμοια

στην έκθ. δημ. σχολ. Παραμυθιάς (“Δυστυχώς όμως το ενδιαφέρον των υπέρ του σχολείου ανυπολόγιστον”: 1947-48) και για το δημ. σχολ. Μούρτου (“Ενδιαφέρον δια το σχολείον ουδέν επιδεικνύεται”: 1947-48).

Σε λίγα χωριά (ιδιαίτερα σε κεφαλοχώρια) την περίοδο αυτή υπάρχει ενδιαφέρον για το σχολείο, όπως π.χ. φαίνεται από την έκθ. για το δημ. σχολ. Ανθούσας (1946-47): “Το ενδιαφέρον των υπέρ του σχολείου είναι σχετικώς καλόν, η δε αγάπη των προς τα ίδια τα τέκνα κατά την ομολογίαν του Δ/ντού του Σχολείου είναι υπερβολική”. Παρόμοια στην έκθ. για το δημ. σχολ. Μαργαριτίου (“Το ενδιαφέρον των υπέρ του σχολείου καίτοι δεν είναι οίον έπρεπε δεν είναι και ευκαταφρόνητον”: 1946-47) και για το δημ. σχολ. Πάργας (“Έχουν ενδιαφέρον δια το σχολείον των και παρακολουθούν την μόρφωσιν των τέκνων των”: 1947-48). Το ενδιαφέρον των κατοίκων για το σχολείο καταγράφεται ακόμη στην έκθ. για το δημ. σχολ. Πέστιανης (“Το ενδιαφέρον των υπέρ του σχολείου είναι υπολογίσιμον [...] Καίτοι εξήλθον εκ της πολεμικής δοκιμασίας τελείως πτωχοί, συγκρινόμενοι με τους των γειτονικών χωρίων επέδειξαν σχετικώς καλόν ενδιαφέρον”: 1946-47).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα από την προηγούμενη ανάλυση μπορούμε να οδηγηθούμε στις επόμενες διαπιστώσεις: Με τη λήξη του πολέμου (1945) φαίνεται να λειτουργεί στο Νομό Θεσπρωτίας (συγκεκριμένα στην Εκπαιδευτική Περιφέρεια Παραμυθιάς) ένα ευρύ δίκτυο νηπιαγωγείων, τόσο στις κωμοπόλεις και τα κεφαλοχώρια της περιοχής όσο και σε χωριά με μικρό αριθμό κατοίκων. Βασικό κριτήριο ίδρυσης και λειτουργίας νηπιαγωγείων είναι η ομιλούμενη γλώσσα των κατοίκων, η οποία δεν ήταν πάντοτε και αποκλειστικά η ελληνική. Στα περισσότερα χωριά, στα οποία λειτούργησαν νηπιαγωγεία μιλούσαν την αλβανική, λιγότερο την κουτσοβλάχικη και σε ελάχιστες περιπτώσεις την τουρκική.

Οι κάτοικοι της περιοχής είναι στην πλειοψηφία τους χριστιανοί ορθόδοξοι, μετά την εκδίωξη στην Αλβανία του μουσουλμανικού πληθυσμού, ο οποίος κατοικούσε προπολεμικά στην περιοχή.

Ο πόλεμος και η κατοχή έχουν αφήσει εμφανή τα σημάδια τους παντού: Στα χωριά και στα νηπιαγωγεία. Τόσο οι καταστροφές των κτιρίων όσο και οι ανθρώπινες απώλειες μαρτυρούν τι προηγήθηκε.

Η κύρια ασχολία των κατοίκων αυτή την περίοδο ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία, τουλάχιστο ως τα μέσα της δεκαετίας του '50. Έχουν καταγραφεί ελάχιστες περιπτώσεις κατοίκων, απασχολούμενων στο δευτερογενή και τον

τριτογενή τομέα. Στη δεκαετία του '60 υπάρχουν αναφορές στις εκθέσεις επιθεώρησης για τους εργαζόμενους γονείς στη Δυτ. Γερμανία.

Τη μεταπολεμική περίοδο το βιοτικό επίπεδο των κατοίκων και το ενδιαφέρον τους για το σχολείο, ιδιαίτερα των αγροτικών περιοχών, φαίνεται πως βρίσκεται σε χαμηλό επίπεδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

- ΟΙ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

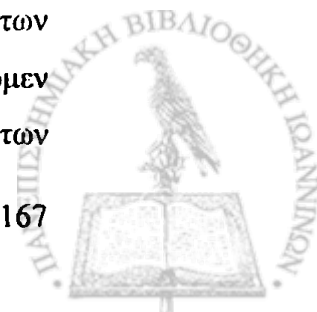
Στην γενική κατηγορία “Οι δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο” συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τα δεδομένα των εκθέσεων που αφορούν τις δραστηριότητες, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στα νηπιαγωγεία τη συγκεκριμένη μέρα της επιθεώρησης. Αναλυτικότερα διαμορφώθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν οι παρακάτω υποκατηγορίες:

A. Τα είδη των δραστηριοτήτων. Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε τις αναφορές των επιθεωρητών για τα είδη των δραστηριοτήτων, που πραγματοποιούνται στην αίθουσα του νηπιαγωγείου κατά την επίσκεψη του επιθεωρητή. Σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται η πραγματοποίηση μιας μόνο δραστηριότητας. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ποταμιάς (“Ευρέθη απασχολούσα τα νήπια με την εκμάθησιν διαφόρων ποιημάτων”: 1953-54). Σε άλλα νηπιαγωγεία πραγματοποιούνται περισσότερες από μία δραστηριότητες, όσο διαρκεί η επιθεώρηση, σύμφωνα με τις καταγραφές των επιθεωρητών, όπως στην έκθεση για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Τα νήπια απαγγέλλουν ποιημάτια. Τραγουδούν εν χορώ και συνδυάζουν τα παίγνια των με ρυθμόν. Ασχολούνται εις την χειροτεχνίαν”: 1949-50).

B. Τα θέματα των δραστηριοτήτων. Στην υποκατηγορία αυτή εντάσσονται τα θέματα τα οποία διαπραγματεύονται στα νηπιαγωγεία η νηπιαγωγός και τα νήπια, τη συγκεκριμένη ημέρα της επιθεώρησης.

Σε ορισμένες επιθεωρήσεις νηπιαγωγείων το θέμα είναι κοινό για όλες τις δραστηριότητες, όπως προκύπτει από τις εκθέσεις. Π.χ. για το νηπ. Καρτερίου (1964-65) αναφέρεται: “Εδίδαξεν ενώπιον ημών το ‘κουνέλι’[...] Τα νήπια παρετήρουν και περιέγραφον εν συνεχεί λόγω [...] τα διάφορα όργανα του ζώου, εντέχνως δε η Νηπ/γός και δια διαλογικής συζητήσεως εξηγεί την λειτουργίαν και την χρησιμότητα των διαφόρων μερών του σώματος δια την ζωήν αυτού [...] Εις την ενότητα αυτήν η νηπιαγωγός ενύφανε αριθμητική διδασκαλίαν, απήγγειλε ποίημα σχετικό με το κουνέλι και εδίδαξε το μέλος αυτού, εν συνεχεία δε με διήγησιν παραστατικήν και συναρπάζουσαν τα νήπια εδίδαξε παραμύθι σχετικό με το υπό εξέτασιν αντικείμενον”.

Σε άλλες εκθέσεις οι επιθεωρητές αναφέρουν τα διαφορετικά θέματα των δραστηριοτήτων. Π.χ. για το νηπ. Μαργαριτίου (1954-55) καταγράφεται: “Εύρομεν ταύτην ασχολουμένην με τα νήπια, άτινα εξωγράφιζον επί των αβακίων των

πορτοκάλιον μετά φύλλου [...] Ακολούθως η Νηπιαγωγός εδίδαξεν εν διήγημα ηθικοπλαστικού περιεχομένου εις όλα τα νήπια [...] Είτα ετραγούδησαν με ρυθμόν εν τραγούδι 'Ο ναύτης' ”.

Με βάση λοιπόν αυτές τις δύο υποκατηγορίες μπορούμε να διερευνήσουμε τη συχνότητα εμφάνισης αυτής της γενικής κατηγορίας στο σύνολο των εκθέσεων της περιόδου.

Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από τον πίν. 21 στο παράρτημα, οι δραστηριότητες οι οποίες πραγματοποιούνται στα νηπιαγωγεία καταγράφονται σε 619 εκθέσεις, σε ποσοστό δηλαδή 84,1%.

Την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 η υποκατηγορία αυτή δεν καταγράφεται σε όλες τις εκθέσεις της περιόδου, παρά σε 155 από τις 261 εκθέσεις, σε ποσοστό δηλ. 59,4%.

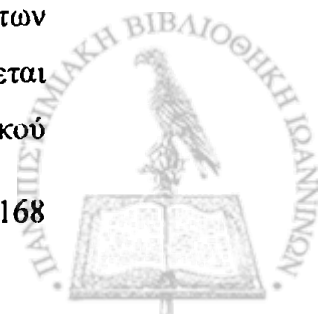
Αντίθετα από το 1964-65 ως το 1969-70 σε 74 από τις 76 εκθέσεις (ποσοστό 97,4%) καταγράφονται οι δραστηριότητες των νηπίων. Ίσως η κατακόρυφη αύξηση του αριθμού των εκθέσεων, στις οποίες εντοπίζεται αυτή η υποκατηγορία, σχετίζεται άμεσα με τις απαιτήσεις του νέου αναλυτικού προγράμματος, το οποίο εφαρμόζεται επίσημα το 1962.

Στα ίδια επίπεδα κυμαίνεται η συχνότητα εμφάνισης της υποκατηγορίας αυτής και την περίοδο 1970-71 ως 1980-81, συγκεκριμένα ανευρίσκεται στις 390 από τις 399 εκθέσεις, σε ποσοστό δηλ. 97,7%. Παρόλο που το έντυπο της επιθεώρησης αλλάζει δομή και περιεχόμενο, υπάρχει ιδιαίτερη παράγραφος που αναφέρεται στο είδος των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται στην αίθουσα του νηπιαγωγείου.

Από τα παραπάνω προκύπτει πως από το 1964-65 και ύστερα οι επιθεωρητές δεν παραλείπουν να αναφερθούν στο είδος των δραστηριοτήτων, που πραγματοποιούνται στα νηπιαγωγεία, κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης.

Σύμφωνα με τον πίνακα 21 (βλ. στο παράρτημα), τα θέματα των δραστηριοτήτων αυτών καταγράφονται σε 562 εκθέσεις, σε ποσοστό δηλαδή 76,3%. Η υποκατηγορία αυτή ανευρίσκεται σε μικρότερο αριθμό εκθέσεων σε σύγκριση με την προηγούμενη συναφή υποκατηγορία, καθώς δεν καταγράφονται πάντα τα θέματα των δραστηριοτήτων.

Ειδικότερα καταγράφονται σε 101 από τις 261 εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 (ποσοστό 38,7%). Από το 1964-65 και ύστερα ο αριθμός των εκθέσεων στις οποίες ανιχνεύεται η συγκεκριμένη υποκατηγορία αυξάνεται κατακόρυφα, πιθανότατα εξαιτίας της εφαρμογής του νέου αναλυτικού

προγράμματος, το 1962. Το διάστημα 1964-65 ως 1969-70 καταγράφεται σε 73 από τις 76 εκθέσεις, (ποσοστό 96,1%). Τέλος την περίοδο 1970-71 ως 1980-81 το ποσοστό των εκθέσεων, στις οποίες ανευρίσκεται η υποκατηγορία παρουσιάζει επίσης αύξηση, καθώς σε 388 από τις 399 εκθέσεις (ποσοστό 97,2%) καταγράφονται τα θέματα των δραστηριοτήτων. Ας δούμε, τώρα, αναλυτικά αυτές τις δύο υποκατηγορίες.

Α. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Στην υποκατηγορία αυτή, όπως έχουμε ήδη αναφέρει εντάξαμε τις καταγραφές των επιθεωρητών για τις δραστηριότητες, που πραγματοποιούνται στα νηπιαγωγεία, κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης.

Ο ορισμός των κατηγοριών των δραστηριοτήτων θέτει πάμπολλες εννοιολογικές δυσκολίες, καθώς η κάθε δραστηριότητα επιτελεί συχνά πολλαπλούς στόχους και λειτουργίες. Για παράδειγμα, κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας “Σπουδή περιβάλλοντος” ταυτόχρονα τα νήπια καλλιεργούν και τον προφορικό τους λόγο. Παρόμοια, όταν πραγματοποιούνται “Λεκτικές ασκήσεις”, με την εξέταση ενός συγκεκριμένου θέματος από το φυσικό ή το κοινωνικό περιβάλλον των νηπίων, επιτελούνται την ίδια ώρα και στόχοι του μαθήματος “Σπουδή περιβάλλοντος”. Η διάκριση και ταξινόμηση των δραστηριοτήτων έγινε λοιπόν για μεθοδολογικούς λόγους. Έτσι, χωρίσαμε τις δραστηριότητες σε εκείνες που αφορούν:

- I. την Αριθμητική
- II. τις Γλωσσικές Δραστηριότητες (προφορικός και γραπτός λόγος)
- III. τα Θρησκευτικά
- IV. τα Καλλιτεχνικά
- V. τη Μελέτη περιβάλλοντος
- VI. τα Παιγνίδια
- VII. τη Σωματική αγωγή

Αναλυτικότερα, η δραστηριότητα “Αριθμητική” περιλαμβάνει δραστηριότητες αναγνώρισης, κατανόησης και γραφής των αριθμών, ασκήσεις πρόσθεσης και αφαίρεσης και “αριθμητικά παιχνίδια”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (1949-50) διαβάζουμε: “μετέπεσαν εις αριθμησιν μέχρι του 10”.

Οι “Γλωσσικές δραστηριότητες” χωρίζονται σε δυο υποκατηγορίες: Σε δραστηριότητες προφορικού και σε δραστηριότητες γραπτού λόγου.

Στις δραστηριότητες που καλλιεργούν τον προφορικό λόγο συμπεριλάβαμε:

Τις “Γλωσσικές ασκήσεις”. Αυτές θεωρούνται και από το Α.Π. και από τους επιθεωρητές ως η κατεξοχήν δραστηριότητα καλλιέργειας του προφορικού λόγου. Άλλοτε τα νήπια ανακοινώνουν ελεύθερα τις εμπειρίες τους, τα βιώματά τους, τις απορίες τους, παρουσιάζουν κάτι που παρατήρησαν ή τους έκανε εντύπωση. Δεν

υπάρχει τότε σαφής ορισμός του θέματος συζήτησης. Π.χ. για το νηπ. Πέρδικας (1948-49) σημειώνει ο επιθεωρητής: “Συμμετέχουν εις αφελείς παιδικάς συζητήσεις”.

Άλλοτε η νηπιαγωγός και τα νήπια συζητούν για ένα συγκεκριμένο θέμα από το φυσικό ή το κοινωνικο-πολιτιστικό περιβάλλον. Συνήθως η νηπιαγωγός θέτει ερωτήσεις στα νήπια και εκείνα απαντούν. Με τη δραστηριότητα αυτή γίνεται προσπάθεια να βελτιωθεί το λεξιλόγιο των νηπίων και να ασκηθούν στη σωστή σύνταξη των προτάσεων. Π.χ. στην έκθεση στο νηπ. Πέσπιανης (“Εδίδαξεν ενώπιόν μου λεκτικές ασκήσεις”: 1945-46).

Στην υποκατηγορία αυτή εντάξαμε ακόμη αναφορές για δραστηριότητες μελέτης περιβάλλοντος, καθώς κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας αυτής ασκούνται παράλληλα τα νήπια στον προφορικό λόγο. Π.χ. για το Β' νηπ. Ηγουμενίτσας (1980-81) αναφέρεται: “Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος. Διδακτική ενότητα: ‘Το χελιδόνι’ [...] Η μέθοδος διδασκαλίας ενιαία με διαλογική μορφή και με υποδειγματική συζήτηση”.

Τη διήγηση παραμυθιών, μύθων, ιστοριών, παροιμιών, αινιγμάτων. Συνήθως η διήγηση γίνεται αρχικά από τη νηπιαγωγό. Ύστερα τα νήπια προσπαθούν να αναδιηγηθούν όσα άκουσαν. Η αναδιήγηση γίνεται είτε απαντώντας τα νήπια σε ερωτήσεις της νηπιαγωγού, είτε με συνεχή λόγο. Π.χ. για το νηπ. Μαυρουδίου τονίζεται (1945-46): “Παρηκολούθησα τα νήπια εις την διήγησιν”.

Την απαγγελία ποιημάτων. Η νηπιαγωγός απαγγέλλει αρχικά μικρά ποιήματα και τα επαναλαμβάνει ύστερα πολλές φορές, ώσπου τα νήπια να αποστηθίσουν τους στίχους. Έτσι τα νήπια φαίνεται να έχουν αποστηθίσει έναν αριθμό ποιημάτων σχετικών με θέματα τα οποία έχουν επεξεργαστεί. Π.χ. για το νηπ. Μαυρουδίου (1950-51) διαβάζουμε: “Τα νήπια απήγγειλαν ποιήματα”.

Στις δραστηριότητες που αφορούν το γραπτό λόγο εντάξαμε:

Την “Ανάγνωση”. Τα νήπια ασκούνται άλλοτε στην αναγνώριση μεμονωμένων γραμμάτων και άλλοτε στη μηχανική ανάγνωση κάποιων λέξεων. Π.χ. για το νηπ. Λάκκας (1968-69) τονίζεται: “μεθ’ ό προέβη εις εμπέδωσιν του γράμματος α (αρνί, ασβός, αγελάδα) προφορικός”.

Τη “Γραφή”. Τα νήπια γράφουν μεμονωμένα γράμματα ή αντιγράφουν (“ζωγραφίζουν”) ολόκληρες λέξεις. Π.χ. για το νηπ. Σεβαστού (1954-55) διαβάζουμε: “Εύρομεν ταύτην ασχολούμενην με τη γραφήν των 24 γραμμάτων”.

Στη δραστηριότητα “Θρησκευτικά” εντάξαμε δραστηριότητες που αφορούν την καλλιέργεια του θρησκευτικού συναισθήματος των νηπίων, όπως εκμάθηση

προσευχών, διήγηση ιστοριών με θέμα θρησκευτικό και αναφορές σε θρησκευτικές γιορτές. Π.χ. για το νηπ. Γκρίκας (1954-55): “Εύρομεν ταύτην διδάσκουσαν την προσευχήν ‘Για σένα Θεέ το σύμπαν υμνεί κλπ.’ [...] Μας διηγήθησαν διαφόρους θρησκευτικές ιστορίες περί της γεννήσεως του Χριστού – περί της Παναγίτσας”.

Στις “Καλλιτεχνικές δραστηριότητες” συμπεριλάβαμε:

Τη “Ζωγραφική”, η οποία αναγράφεται στις εκθέσεις ως “ιχνογραφία”, “σχέδιο”, “χρωματισμός εικόνας” ή “ζωγραφική”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σεβαστού (1969-70) αναφέρεται: “Την διδασκαλίαν της ετερμάτισε με ανάθεσιν ιχνογραφικών εργασιών (κεράσια, φύλλα)”.

Τα “Θεατρικά”. Στην υποκατηγορία αυτή περιλαμβάνονται η δραματοποίηση (μιμητικές κινήσεις ή αναπαράσταση παραμυθιού) και το κουκλοθέατρο. Π.χ. διαβάζουμε για το νηπ. Γλυκής (1964-65): “ακούσαντες δραματοποιουμένην ιστορίαν υπό τον τίτλον ‘η μακεδονοπούλα και ο πασάς’, άτινα απέδιδον μετά καταπληκτικής ηθοποιίας και γλωσσικής ευχερείας τους ρόλους ους υπεδύοντο”.

Το “Τραγούδι”. Η νηπιαγωγός τραγουδά αρχικά η ίδια το τραγούδι. Ακολουθεί η εκμάθηση του τραγουδιού από τα νήπια. Π.χ. για το νηπ. Μαργαριτίου (1976-77) αναφέρεται: “Μάθημα: Τραγούδι [...] Πρώτα έμαθε στα παιδιά τα λόγια και έπειτα τη μελωδία”.

Τη “Χειροτεχνία”, η οποία περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως “χαρτοπλεκτική”, “κατασκευές με σπόρους”, “χάρτινες κατασκευές”, “κέντημα επί χαρτονίου” και “κατασκευές με πλαστελίνη”. Π.χ. για το νηπ. Αγιάς (1954-55) αναφέρεται: “Εύρομεν ταύτην καθοδηγούσαν τα νήπια εις χειροτεχνικές εργασίας και συνδιαλεγομένην μετ’ αυτών ως προς τον τρόπον κατασκευής κεντήματος επί χαρτονίου”.

Το “Χορό”, όπως π.χ. αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (“Παρηκολουθήσαμε και την Νηπιοτρόφον εις χορούς”: 1947-48)

Στην υποκατηγορία “Μελέτη περιβάλλοντος” εντάξαμε τις δραστηριότητες εκείνες, που αφορούν την εξέταση θεμάτων από το φυσικό και κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον των νηπίων. Οι δραστηριότητες αυτές καταγράφονται στις εκθέσεις ως “Πραγματογνωσία”, “Πατριδογνωσία” ή “Σπουδή περιβάλλοντος”. Π.χ. για το νηπ. Μαζαρακιάς (1978-79) αναφέρεται: “Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος”. Σε ορισμένες εκθέσεις δεν αναφέρεται ρητά η πραγματοποίηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας αλλά υπονοείται μέσα από το κείμενο της έκθεσης. Π.χ. για το

νηπ. Πέρδικας (1945-46) αναφέρεται: “Παρετήρουν τα νήπια την καρέκλαν και με διαφόρους ερωτήσεις της Νηπ/γού απήντων τα νήπια με ολίγας λέξεις”.

Στη δραστηριότητα “Παιγνίδια” συμπεριλάβαμε δραστηριότητες που περιγράφονται ως “παίγνια” ή “παιγνίδια”, χωρίς άλλες διευκρινίσεις. Ακόμη όταν ορίζεται στις εκθέσεις πως πρόκειται για ασχολία με παιγνίδια του Froebel ή άλλα αντικείμενα-παιγνίδια, όπως κούκλες, αυτοκινητάκια. Τέλος τα ομαδικά παιγνίδια που παίζονται μέσα στην αίθουσα. Π.χ. διαβάζουμε για το νηπ. Ελευθερίου (1950-51): “Απασχολούνται με παιγνιδάκια τα οποία έχει εξοικονομήσει από τα δώρα του Ερυθρού Σταυρού”.

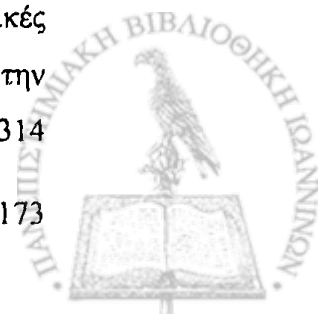
Στη δραστηριότητα “Σωματική αγωγή” περιλαμβάνονται δραστηριότητες που ασκούν το σώμα (“Άσκηση σώματος”) και δραστηριότητες που ασκούν τις αισθήσεις (“Άσκηση αισθητηρίων”). Ειδικότερα:

Στην “Άσκηση των αισθητηρίων” συμπεριλάβαμε όλες εκείνες τις αναφορές, οι οποίες δηλώνουν τις δραστηριότητες εκείνες που συντελούν στην άσκηση των αισθητηρίων (όραση, ακοή, όσφρηση, αφή, γεύση). Π.χ. για το νηπ. Μαργαριτίου (1964-65) αναγράφεται: “Αισθητοποιείται η έννοια των επιθέτων σκληρό, μαλακό”.

Στην “Άσκηση του σώματος” έχουμε συμπεριλάβει όλες τις δραστηριότητες που ασκούν το σώμα, είτε δηλώνουν κίνηση είτε χαλάρωση των νηπίων (ύπνος, σιωπή). Π.χ. αναγράφεται για το νηπ. Κρυόβρυσης (“και κατά το τελευταίον 15’ λεπτον με ρυθμικήν γυμναστικήν ‘Με το στεφάνι στη Γυμναστική’, βαδίσματα με άσιν εμβατηρίου ‘Περνάει ο Στρατός’ ”: 1968-69).

Το σύνολο των δραστηριοτήτων που έχουν καταγραφεί από τους επιθεωρητές στις εκθέσεις της Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Παραμυθιάς, την περίοδο 1945-46 ως 1980-81 είναι 2099 (βλ. πίν. 22 στο παράρτημα). Σύμφωνα με τον πίνακα, οι περισσότερες από αυτές είναι “Γλωσσικές δραστηριότητες” (καταγράφονται 874 δραστηριότητες, ποσοστό 41,6% του συνόλου των δραστηριοτήτων). Αναλυτικότερα (βλ. πίν. 23, στο παράρτημα), από τις δραστηριότητες που αφορούν την άσκηση της γλώσσας, την πρώτη θέση κατέχουν οι “Γλωσσικές ασκήσεις” (438 δραστηριότητες), ακολουθεί το “Παραμύθι” (280 δραστηριότητες), το “Ποίημα” (145 δραστηριότητες), η “Γραφή” (7 δραστηριότητες) και τέλος η “Ανάγνωση” (4 δραστηριότητες).

Ακολουθούν, σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης, οι “Καλλιτεχνικές δραστηριότητες” (καταγράφονται 545 φορές, ποσοστό 26%). Συγκεκριμένα την πρώτη θέση ανάμεσα στις δραστηριότητες αυτές κατέχει το “Τραγούδι” (314

δραστηριότητες), ακολουθεί η “Ζωγραφική” (105 δραστηριότητες), η “Χειροτεχνία” (85 δραστηριότητες), τα “Θεατρικά” (31 δραστηριότητες) και ο “Χορός” (10 δραστηριότητες).

Την τρίτη θέση, όπως προκύπτει από τον πίνακα 21, κατέχει η δραστηριότητα “Μελέτη Περιβάλλοντος” (373 καταγραφές, ποσοστό 17,8%).

Την τέταρτη θέση, σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης, κατέχουν οι δραστηριότητα “Σωματική αγωγή” (96 δραστηριότητες, ποσοστό 4,6%). Από αυτές οι 50 αφορούν την “Άσκηση του σώματος” και οι υπόλοιπες 46 την “Άσκηση των αισθητηρίων”. Ακολουθούν οι δραστηριότητες: “Θρησκευτικά” (81 δραστηριότητες, ποσοστό 3,9%), “Αριθμητική” (67 δραστηριότητες, ποσοστό 3,2%) και τέλος τα “Παιχνίδια” (63 δραστηριότητες, ποσοστό 3%).

Πιο αναλυτικά, όπως προκύπτει από τον πίν. 23, οι “Γλωσσικές ασκήσεις” καταγράφονται σε 99 από τις 261 εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 (ποσοστό 37,9%). Το διάστημα 1964-65 ως 1969-70 το ποσοστό των εκθέσεων στις οποίες καταγράφεται η συγκεκριμένη δραστηριότητα αυξάνεται σε 85,5% (καταγράφεται σε 65 από τις 76 εκθέσεις της περιόδου). Από το 1970-71 ως το 1974-75 σε περισσότερες από τις μισές εκθέσεις καταγράφεται ότι πραγματοποιούνται γλωσσικές ασκήσεις (σε 135 από τις 242 εκθέσεις, ποσοστό 55,8%). Τέλος την περίοδο 1976-77 ως 1980-81 το ποσοστό αυτό αυξάνεται και πάλι (καταγράφεται σε 139 από τις 157 εκθέσεις, ποσοστό 88,5%).

Αναλυτικότερα το “Παραμύθι” καταγράφεται σε 51 από τις 261 εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 (ποσοστό 19,5%). Από το 1964-65 ως το 1969-70 το ποσοστό αυτό παρουσιάζει ανοδική τάση (καταγράφεται σε 49 από τις 76 εκθέσεις, ποσοστό 64,5%), αν εξαιρέσουμε τις εκθέσεις του έτους 1966-67, που δεν καταγράφεται η συγκεκριμένη δραστηριότητα. Την περίοδο 1970-71 ως 1974-75 η δραστηριότητα αυτή καταγράφεται σε 99 από τις 242 εκθέσεις (ποσοστό 40,9%) και τέλος την περίοδο 1976-77 ως 1980-81 σε 81 από τις 157 εκθέσεις (ποσοστό 51,6%).

Το “Ποίημα” καταγράφεται σε 77 από τις 337 εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1969-70 (ποσοστό 22,8%). Το ποσοστό εμφάνισης της συγκεκριμένης δραστηριότητας παρουσιάζει μικρή πτώση στις εκθέσεις των ετών 1970-71 ως 1974-75 (καταγράφεται σε 49 από τις 242 εκθέσεις, ποσοστό 20,2%). Ακόμη μεγαλύτερη πτώση παρουσιάζει το επόμενο διάστημα (1976-77 ως 1980-81), καταγράφεται σε 19 από τις 157 εκθέσεις (ποσοστό 12,1%).

Η “Γραφή” καταγράφεται σε ελάχιστες επίσης εκθέσεις. Συγκεκριμένα, η δραστηριότητα αυτή καταγράφεται σε μία έκθεση του 1948-49, σε μία του 1954-55, σε 3 εκθέσεις του 1968-69 και σε 2 του 1969-70.

Η “Ανάγνωση” ανευρίσκεται σε ελάχιστες εκθέσεις της περιόδου που εξετάζουμε. Συγκεκριμένα υπάρχουν μεμονωμένες καταγραφές το 1948-49, το 1954-55, το 1968-69 και το 1973-74.

Από τις “Καλλιτεχνικές δραστηριότητες” η δραστηριότητα με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης είναι το “Τραγούδι”. Η δραστηριότητα αυτή καταγράφεται σε 85 από τις 261 εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1954-55 (ποσοστό 32,6%). Το ποσοστό αυτό παρουσιάζει αύξηση την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 (υπάρχουν σχετικές αναφορές σε 57 από τις 76 εκθέσεις, ποσοστό 75%). Από το 1970-71 ως το 1974-75 η συγκεκριμένη δραστηριότητα καταγράφεται σε 90 από τις 242 εκθέσεις (ποσοστό 37,2%) και τέλος την περίοδο 1976-77 ως 1980-81 σε 82 από τις 157 εκθέσεις (ποσοστό 52,2%).

Η “Ζωγραφική” καταγράφεται σε ελάχιστες εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1966-67. Συγκεκριμένα ανευρίσκεται ως 2 φορές στις εκθέσεις των ετών αυτών (ποσοστό 2%). Το ποσοστό των εκθέσεων που εμπεριέχουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα αυξάνεται τα έτη 1968-69 και 1969-70 (σε 14 από τις 31 εκθέσεις, ποσοστό 45,2%). Τα επόμενα έτη (1970-71 και 1971-72) παρουσιάζει πτωτική τάση (σε 7 από τις 99 εκθέσεις, ποσοστό 7%). Αντίθετα την τριετία 1972-73 ως 1974-75 σε 73 από τις 143 εκθέσεις αναφέρεται η δραστηριότητα “Ζωγραφική” (ποσοστό 51%). Τέλος, σε ελάχιστες εκθέσεις της περιόδου 1976-77 ως 1980-81 καταγράφεται η συγκεκριμένη δραστηριότητα (σε 5 από τις 157 εκθέσεις, ποσοστό 3,2%).

Η δραστηριότητα “Χειροτεχνία” δεν απαντάται στις εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1948-49. Από το 1949-50 ως το 1964-65 η δραστηριότητα αυτή καταγράφεται σε 23 από τις 185 εκθέσεις (ποσοστό 12,4%). Τα έτη 1965-66 και 1966-67 δεν υπάρχουν σχετικές καταγραφές. Τη διετία 1968-69 και 1969-70 το ποσοστό των εκθέσεων που εμπεριέχουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα αυξάνεται (σε 17 από τις 31 εκθέσεις, ποσοστό 54,8%). Τα επόμενα έτη (1970-71 ως 1974-75 το ποσοστό αυτό παρουσιάζει μείωση (σε 41 από τις 242 εκθέσεις, ποσοστό 16,9%). Την περίοδο 1976-77 ως 1980-81 δεν υπάρχουν αναφορές στη “Χειροτεχνία”, αν εξαιρέσουμε 4 αναφορές του 1978-79.

Τα “Θεατρικά” ανευρίσκονται σε μικρό αριθμό εκθέσεων της περιόδου 1945-46 ως 1980-81. Συγκεκριμένα οι σχετικές αναφορές κυμαίνονται από 0 ως 4 για κάθε σχολικό έτος.

Ο “Χορός” καταγράφεται σε ελάχιστες εκθέσεις της περιόδου που εξετάζουμε. Οι περισσότερες από τις αναφορές αυτές (6 από τις 9) ανευρίσκονται στις εκθέσεις του 1954-55. Υπάρχει ακόμη μία αναφορά τα έτη 1947-48, 1968-69, 1973-74 και 1978-79.

Η “Μελέτη του περιβάλλοντος” καταγράφεται σε 50 από τις 261 εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1954-55 (ποσοστό 19,2%). Σημαντική είναι η άνοδος του ποσοστού αυτού τα έτη 1964-65 ως 1969-70, στα οποία η συγκεκριμένη δραστηριότητα καταγράφεται σε 60 από τις 76 εκθέσεις (ποσοστό 78,9%). Την περίοδο 1970-71 ως 1974-75 η δραστηριότητα “Μελέτη περιβάλλοντος” καταγράφεται σε 124 από τις 242 εκθέσεις (ποσοστό 51,2%). Τέλος από το 1976-77 ως το 1980-81 το ποσοστό αυτό αυξάνεται και πάλι (υπάρχει αναφορά της συγκεκριμένης δραστηριότητας σε 139 από τις 157 εκθέσεις, ποσοστό 88,5%).

Ακολουθεί η δραστηριότητα “Σωματική αγωγή”. Πιο αναλυτικά, η “Άσκηση του σώματος” καταγράφεται σε 21 από τις 236 εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1953-54 (ποσοστό 8,9%). Από το 1954-55 ως το 1969-70 το ποσοστό αυτό αυξάνεται (καταγράφεται σε 15 από τις 101 εκθέσεις, ποσοστό 14,8%). Την περίοδο 1970-71 ως 1974-75 υπάρχουν 12 αναφορές στη συγκεκριμένη δραστηριότητα (ποσοστό 4,9%) και τέλος από το 1976-77 ως το 1980-81 δεν υπάρχουν σχετικές καταγραφές, αν εξαιρέσουμε 2 αναφορές του έτους 1979-80.

Η “Άσκηση των αισθητηρίων” καταγράφεται σε ελάχιστες εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1966-67 (σε 7 από τις 306, ποσοστό 2,3%). Την περίοδο 1968-69 ως 1974-75 ανευρίσκονται οι περισσότερες καταγραφές (25 σε σύνολο 273 εκθέσεων, ποσοστό 9,2%) ενώ από το 1976-77 ως το 1980-81 ο αριθμός αυτός μειώνεται (η συγκεκριμένη δραστηριότητα καταγράφεται σε 14 από τις 157 εκθέσεις, ποσοστό 8,9%).

Τα “Θρησκευτικά” καταγράφονται σε μικρό αριθμό εκθέσεων της κάθε σχολικής χρονιάς. Εξαιρέση αποτελούν τα έτη: 1964-65 (υπάρχουν καταγραφές σε 6 από τις 18 εκθέσεις, ποσοστό 33,3%), 1966-67 (σε 2 από τις 6 εκθέσεις, ποσοστό 33,3%), 1968-69 (καταγράφεται η δραστηριότητα σε 12 από τις 20 εκθέσεις, ποσοστό 60%) και 1969-70 (καταγράφεται σε 4 από τις 11 εκθέσεις, ποσοστό 36,4%).

Η “Αριθμητική” καταγράφεται σε μικρό ποσοστό εκθέσεων των ετών 1945-46 ως 1953-54 (συγκεκριμένα σε 16 από τις 236 εκθέσεις της περιόδου, ποσοστό 6,7%). Το ποσοστό αυτό αυξάνεται την περίοδο 1954-55 ως 1969-70 (καταγράφεται σε 26 από τις 101 εκθέσεις, ποσοστό 25,7%). Τις επόμενες περιόδους 1970-71 ως 1974-75 και 1976-77 ως 1980-81 το ποσοστό των εκθέσεων στις οποίες καταγράφεται η συγκεκριμένη δραστηριότητα παρουσιάζει σταδιακή μείωση (αντίστοιχα 8,7% και 2,5%).

Τέλος, η δραστηριότητα “Παιγνίδια” καταγράφεται σε 31 από τις 261 εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 (ποσοστό 11,9%). Τα επόμενα έτη 1964-65 ως 1969-70 μειώνεται ο αριθμός των εκθέσεων που εμπεριέχουν τη δραστηριότητα (σε 4 από τις 76 εκθέσεις, ποσοστό 5,3%). Και το επόμενο διάστημα 1970-71 ως 1974-75 παρατηρείται μείωση του αριθμού των εκθέσεων στις οποίες καταγράφεται η δραστηριότητα αυτή (σε 10 από τις 242 εκθέσεις, ποσοστό 4,1%). Από το 1976-77 ως το 1980-81 αυξάνονται οι εκθέσεις στις οποίες καταγράφεται η δραστηριότητα “Παιγνίδια” (σε 18 από τις 157 εκθέσεις, ποσοστό 11,5%). Ιδιαίτερα το 1980-81 σε 7 από τις 20 εκθέσεις (ποσοστό 35%) καταγράφεται η συγκεκριμένη δραστηριότητα.

Ακόμη, όπως προκύπτει από τον πίν. 23 (βλ. στο παράρτημα), στις εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1954-55, την πρώτη θέση, σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης κατέχουν οι “Γλωσσικές δραστηριότητες” (211 καταγραφές). Την εποχή αυτή τη δεύτερη θέση καταλαμβάνουν οι “Καλλιτεχνικές δραστηριότητες” (126 καταγραφές). Από αυτές οι περισσότερες (85 καταγραφές) αφορούν το “Τραγούδι”. Στην τρίτη θέση βρίσκεται η “Μελέτη περιβάλλοντος” (50 καταγραφές). Όλες οι παραπάνω δραστηριότητες φαίνεται πως στόχο είχαν την ενίσχυση του λεκτικού των νηπίων, καθώς στα περισσότερα νηπιαγωγεία φοιτούν ξενόφωνα νήπια. Την ίδια περίοδο με πολύ λιγότερες καταγραφές αντιπροσωπεύονται τα “Παιγνίδια”, η “Σωματική αγωγή”, η “Αριθμητική” και τα “Θρησκευτικά”.

Την περίοδο 1964-65 (εφαρμόζεται από το 1962 το νέο αναλυτικό πρόγραμμα) ως το 1969-70 (οπότε αλλάζει η δομή του εντύπου αξιολόγησης) κυριαρχούν και πάλι οι “Γλωσσικές δραστηριότητες” (πρώτα οι “Γλωσσικές ασκήσεις”, ακολουθεί το “Παραμύθι” και με πολύ λιγότερες καταγραφές το “Ποίημα”), οι “Καλλιτεχνικές δραστηριότητες” (ιδιαίτερα το “Τραγούδι”) και η “Μελέτη Περιβάλλοντος” (αντίστοιχα 140, 102 και 60 καταγραφές). Ακολουθούν τα

“Θρησκευτικά”, η “Αριθμητική”, η “Σωματική αγωγή” και τελευταία τα “Παιγνίδια”.

Την περίοδο 1970-71 ως 1974-75 (στην οποία χρησιμοποιείται το έντυπο “Εκθεσις υπηρεσιακής ικανότητας”) οι δραστηριότητες της “Γλώσσας” κατέχουν και πάλι την πρώτη θέση (283 καταγραφές), στο σύνολο των δραστηριοτήτων της περιόδου. Ακολουθούν οι “Καλλιτεχνικές δραστηριότητες” και η “Μελέτη περιβάλλοντος” (217 και 124 καταγραφές αντίστοιχα). Από τις “Καλλιτεχνικές δραστηριότητες” το “Τραγούδι” έχει τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης (90 καταγραφές). Σημαντική άνοδο την περίοδο αυτή παρουσιάζει η δραστηριότητα “Ζωγραφική” (80 καταγραφές) και η “Χειροτεχνία” (41 καταγραφές). Ακολουθούν με πολύ λιγότερες αναφορές η “Σωματική αγωγή”, τα “Θρησκευτικά”, η “Αριθμητική” και τα “Παιγνίδια”.

Τέλος την περίοδο 1976-77 ως 1980-81 οι “Γλωσσικές δραστηριότητες” παραμένουν στην πρώτη θέση και ακολουθεί η “Μελέτη περιβάλλοντος” (239 και 139 καταγραφές αντίστοιχα). Οι “Καλλιτεχνικές δραστηριότητες” την περίοδο αυτή περνούν στην τρίτη θέση (99 καταγραφές), οι περισσότερες από αυτές αφορούν τη δραστηριότητα “Τραγούδι” (82 καταγραφές). Ακολουθούν τα “Παιγνίδια”, η “Σωματική αγωγή”, τα “Θρησκευτικά” και τέλος η “Αριθμητική”.

Είναι προφανές πως ορισμένες δραστηριότητες δεν καταγράφονται συχνά στις εκθέσεις. Θα ήταν απλοϊκό να θεωρήσουμε πως οι δραστηριότητες αυτές δεν πραγματοποιούνται στο νηπιαγωγείο. Γνωρίζουμε ότι οι επιθεωρητές καταγράφουν τις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται την ώρα της επιθεώρησης. Γνωρίζουμε επίσης ότι η αξιολόγηση της νηπιαγωγού κατά την επιθεώρηση θα μπορούσε να παίξει αποφασιστικό ρόλο στην επαγγελματική της εξέλιξη. Έτσι η νηπιαγωγός επιλέγει να παρουσιάσει στο διάστημα της επιθεώρησης τις δραστηριότητες εκείνες, τις οποίες θεωρεί ότι ξέρει να κάνει καλά με τα παιδιά. Ακόμη επιλέγει τις δραστηριότητες εκείνες που προσδοκά να δει ο επιθεωρητής και οι οποίες είναι σύμφωνες είτε με τις προδιαγραφές του αναλυτικού προγράμματος είτε με ό,τι υποθέτει η ίδια πως αντιπροσωπεύουν τις αντιλήψεις του.

Από την προηγούμενη ανάλυση διαπιστώνουμε πως οι “Γλωσσικές” και οι “Καλλιτεχνικές δραστηριότητες” κυριαρχούν στα νηπιαγωγεία στη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου.

Τις περιόδους 1964-70 και 1976-81 η συχνότητα εμφάνισης των δραστηριοτήτων “Γλωσσικές ασκήσεις” και “Παραμύθι”, “Τραγούδι” και “Μελέτη περιβάλλοντος” παρουσιάζουν αυξητική τάση. Είναι προφανής εδώ η συσχέτιση με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 και του 1976.

Την περίοδο της δικτατορίας οι δραστηριότητες “Γραφή”, “Ζωγραφική”, “Χειροτεχνία”, “Θρησκευτικά” και “Αισθητηριακές ασκήσεις” εμφανίζονται περισσότερο συχνά. Η συχνότητα εμφάνισης της “Αριθμητικής” παρουσιάζει αυξητική τάση από το 1954-55.

Ο “Χορός” εμφανίζεται με τη μεγαλύτερη ένταση το 1954 και τα “Παιγνίδια” το 1980-81.

Μετά το 1976 δεν εμφανίζονται ρητά οι δραστηριότητες “Χειροτεχνία”, “Χορός”, “Άσκηση σώματος”, “Ανάγνωση” και “Γραφή”.

Στη συνέχεια θα αναλύσουμε διεξοδικά το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων που πραγματοποιήθηκαν στα νηπιαγωγεία, παραθέτοντας συγκεκριμένα αποσπάσματα από τις εκθέσεις επιθεώρησης.

1. Αριθμητική

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε την καταγραφή των δραστηριοτήτων εκείνων που αφορούν την κατανόηση της έννοιας των αριθμών και τη γραφή τους από τα νήπια, ασκήσεις αριθμητικών πράξεων και “αριθμητικά παιγνίδια”.

Σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται ότι πραγματοποιείται η δραστηριότητα “Αριθμητική” ή ότι τα νήπια διδάσκονται “αριθμούς” ή “αριθμητικές έννοιες”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Τουρκοπάλουκου (1950-51) καταγράφεται: “μεταπίπτουσα εις διδασκαλίαν Αριθμητικής κατά τρόπον φυσικόν και με διάφορα αντικείμενα”. Παρόμοιες καταγραφές ανευρίσκονται και σε ορισμένες εκθέσεις των επόμενων ετών, όπως π.χ. για το νηπ. Καρτερίου (“Εις την ενότητα αυτήν η Νηπιαγωγός ενύφανε αριθμητικήν διδ/λίαν”: 1964-65) και για το νηπ. Καρυωτίου (“Μάθημα: Αριθμητικές έννοιες”: 1976-77).

Σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται ότι τα νήπια ασκούνται στην κατανόηση της έννοιας του αριθμού και στην “αισθητοποίηση” των αριθμών, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Νεοχωρίου (1969-70): “Επηκολούθησαν, ασκήσεις εμπεδώσεως του αριθμού 5”: 1969-70. Παρόμοια για το νηπ. Νέας Σελεύκειας

(“Αισθητοποιήσις του 10”: 1972-73) και για το Α΄ νηπ. Παραμυθιάς (“Εδίδαξε τον αριθμόν 2”: 1973-74).

Σε άλλες εκθέσεις, κυρίως της περιόδου 1945-54, οι επιθεωρητές αναφέρουν ότι πραγματοποιούνται “αριθμητικά παιγνίδια” κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Παρηκολούθησα την Νηπ/γόν ασχολουμένην εις αριθμητικά παίγνια”: 1945-46). Άλλοτε τονίζεται ο παιγνιώδης χαρακτήρας των αριθμητικών ασκήσεων, όπως στην έκθεση για το νηπ. Πάργας (“Ούτω εξασκούσα τα νήπια – δίκην παιγνιδίου εις τας 4 πράξεις των ακεραίων αριθμών από του 1-10”: 1954-55). Παρόμοια για το νηπ. Μανδροτόπου (“Την τρίτην ώραν υπό παιγνιώδη μορφήν ήσκησε τα νήπια εις την αισθητοποίησιν του αριθμού 3”: 1968-69) και τέλος για το νηπ. Καστρίου (“με παιγνιώδη τρόπο”: 1980-81).

Σε ορισμένες εκθέσεις καταγράφεται ότι τα νήπια ασκούνται στην “αρίθμηση”, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (“μετέπεσαν εις αρίθμησιν μέχρι του 10”: 1949-50) και για το νηπ. Αγ. Μαρίνας (“Εδίδαξε περί την ενότητα [...] αρίθμησιν”: 1974-75). Στις εκθέσεις που είχαν συνταχθεί μετά το 1976-77, δεν καταγράφεται η “Αρίθμηση”, παρά μόνο στην έκθεση για το νηπ. Γλυκής (“Γίνεται αρίθμηση των άκρων και των αυτιών [...]”: 1979-80).

Τα νήπια αριθμούν συγκεκριμένα αντικείμενα, όπως πέτρες, σπόρους, όσπρια, φρούτα, σπέρτα και άλλα αντικείμενα, όπως προκύπτει από την έκθεση για το νηπ. Μαυρουδίου (“Αριθμούν με καλαμπόκι, φασόλια, πετραδάκια”: 1945-46) και για το νηπ. Γραικοχωρίου (“Εγένετο αρίθμησις έως το 7 με καρτελάκια και κουμπιά”: 1972-73).

Εκτός από τα συγκεκριμένα αντικείμενα, που προαναφέραμε, οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούν και άλλα εποπτικά μέσα για τη δραστηριότητα της αριθμητικής, όπως τις 10 ράβδους (πρόκειται για ράβδους φτιαγμένες από ξύλο, τις οποίες διαθέτουν ορισμένα νηπιαγωγεία), ατομικά αριθμητήρια, χρωματιστά ξυλαράκια, κύβους αλλά και αστεράκια, εικόνες, παιγνίδια, βιβλία, καρτέλες, κουμπιά, κουμπότρυπες, παραμάνες και άλλα αντικείμενα. Άλλοτε χρησιμοποιείται ως εποπτικό υλικό το ίδιο το σώμα των νηπίων, τα δάχτυλα τους ή χτυπήματα των χεριών τους. Σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται ότι οι νηπιαγωγοί φτιάχνουν οι ίδιες τους αριθμούς από χαρτόνι ή σμυριδόχαρτο. Π.χ. για το νηπ. Πάργας (1954-55) διαβάζουμε: “Εύρομεν ταύτην απασχολούσαν τα νήπια του δευτέρου τμήματος με Αριθμητικές ασκήσεις. Είχεν ετοιμάσει η Νηπ/γωγός την σειράν των 10 ράβδων – τους αριθμούς εκ σμυριδοχάρτου προγενεστέρως – επί πλέον είχαν οι μαθηταί εις την

διάθεσίν των και άλλα πρόχειρα εποπτικά μέσα άφθονα". Παρόμοια για το νηπ. Αργυροτόπου ("Κατά την επομένην διδακτικήν ώραν επεδόθη εις την εμπέδωσιν διδαχθεισών αριθμητικών εννοιών χρησιμοποιήσασα προς τούτο πλουσιωτάτην εποπτεϊαν οϊόν κύβους, αστεράκια, εϊκόνας, παιγνίδια, βιβλία, αριθμούς επί χαρτονίων αλλά και τα δάκτυλα των χειρών, κτυπήματα κ.ά.": 1968-69). Και τα επόμενα χρόνια γίνεται χρήση εποπτικών μέσων κατά την πραγματοποίηση αυτής της δραστηριότητας, όπως φαίνεται από την έκθεση για το νηπ. Καρυωτίου ("Χρησιμοποίησε εποπτικά μέσα: Τους μαθητές, αμύγδαλα, ξυλαράκια": 1976-77).

Στις εκθέσεις των ετών 1964-65 ως 1974-75 και των ετών 1979-80 και 1980-81, στα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας, το θέμα της δραστηριότητας της "Αριθμητικής" έχει άμεση σχέση με το θέμα της εξεταζόμενης ενότητας. Οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούν ως εποπτικό υλικό για τις αριθμητικές ασκήσεις το εξεταζόμενο αντικείμενο, όπως χαρακτηριστικά διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Καταβόθρας ("Μέσα εις τα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας, η Ν/γός edίδαξε και αριθμητικήν με βάση τους 4 πόδας της αγελάδας": 1964-65). Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Καστριού (1980-81) καταγράφεται πως "η μέθοδος της διδασκαλίας [της αριθμητικής] έγινε με τύπο ενιαίας".

Τα νήπια ασκούνται και στη γραφή των αριθμών, όπως προκύπτει από ορισμένες εκθέσεις επθεώρησης, ιδιαίτερα των ετών 1954-55 και 1969-70 και λιγότερο του έτους 1979-80. Συνήθως η νηπιαγωγός γράφει στον πίνακα ορισμένους αριθμούς, τους φτιάχνει από χαρτόνι ή σμυροδόχαρτο και τα νήπια τους αντιγράφουν. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σεβαστού (1954-55) διαβάζουμε: "Εύρομεν ταύτην ασχολουμένην με την εξεύρεσιν και γραφήν των αριθμών 1-10, άτινα είχεν γράψει προηγουμένως επί του μαυροπίνακος". Ακόμη για το νηπ. Νεοχωρίου ("Η εργασία αυτή έκλεισε με άσκησην (ομαδικήν) γραφής των αριθμών 1, 2, 3, 4, 5": 1969-70) και τέλος για το νηπ. Γλυκής ("Γίνεται αριθμηση [...] και η γραφή του σχετικού αριθμού στον πίνακα από τα ίδια τα νήπια": 1979-80).

Σε άλλες εκθέσεις αναφέρεται ότι τα νήπια ασκούνται στην εκτέλεση απλών αριθμητικών πράξεων. Π.χ. για το νηπ. Πάργας (1954-55) διαβάζουμε: "Ούτω εξασκούσα τα νήπια - δίκην παιγνιδίου εις τας 4 πράξεις των ακεραίων αριθμών από του 1-10". Παρόμοιες καταγραφές στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας ("Γίνεται αριθμητική διδασκαλία προσθαιρέσεως $3+1=4$ και $4-1=3$ ": 1965-66) και τέλος για το νηπ. Ζερβοχωρίου ("Μάθημα: Αριθμητική. Διδακτική ενότητα: Λύση απλών ασκήσεων": 1977-78).

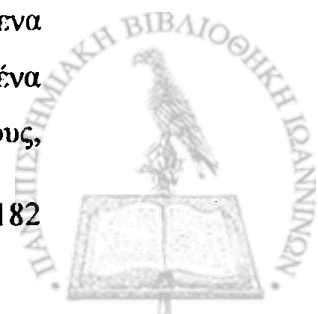
Σπάνια οι επιθεωρητές καταγράφουν συγκεκριμένα λάθη στην πορεία, την οποία ακολουθούν οι νηπιαγωγοί. Ωστόσο την περίοδο της δικτατορίας εντοπίζονται συστάσεις των επιθεωρητών προς τις νηπιαγωγούς για τη διδακτική της αριθμητικής. Οι νηπιαγωγοί οφείλουν, σύμφωνα με τους επιθεωρητές να ξεκινούν από το “συγκεκριμένο” και να φτάνουν στο “αφηρημένο”, όπως τονίζεται π.χ. στην έκθεση για τη νηπ/γό με αρ. 53: “Η διδάξασα ηκολούθησε την ενδειγμένη πορείαν εις άπαντα τα μαθήματα πλην της Αριθμητικής εις την οποίαν εγένετο παρατήρησις ότι έδει να προχωρήση εκ της αριθμήσεως των πραγμάτων εις την αρίθμησιν των ιχνογραφικών παραστάσεων αυτών και ουχί αντιθέτως ως εγένετο”: 1972-73). Στην έκθεση του έτους 1969-70 για το νηπιαγωγείο Νεοχωρίου ο επιθεωρητής παρατηρεί: “Δεν συνέδεσε το μάθημα της Αριθμητικής με το προηγηθέν τοιούτον (λ.χ. ηδύνατο να χρησιμοποιήση το πρώτον μικρά ξυλαράκια, άτινα είχαν σχέσιν με την αναφερθείσαν παροιμίαν ‘[...]και κακός παλουκοκαύτης’ ή σημαιούλες, εικόνες αγγέλων κλπ.)”. Ακόμη, στην έκθεση για το νηπ. Νεοχωρίου (1968-69) ο επιθεωρητής παρατηρεί τη νηπιαγωγό για την “πρόσθεση ετεροειδών ποσών” (“δεν επρόσεξε πρόσθεσιν ετεροειδών ποσών (λ.χ. 2 ξυλαράκια και ένα μολύβι)”).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα από την προηγούμενη ανάλυση, διαπιστώνουμε ότι σε όλη τη διάρκεια της περιόδου, την οποία μελετούμε στα πλαίσια της δραστηριότητας “Αριθμητική” τα νήπια διδάσκονται “αριθμητικές έννοιες” και “αριθμούς” (“αισθητοποίηση” των αριθμών). Ακόμη τα νήπια ασκούνται στην “αρίθμηση”. Από το 1954 και ύστερα, τα νήπια ασκούνται, σε ελάχιστες περιπτώσεις, στη γραφή των αριθμών και στην εκτέλεση απλών αριθμητικών πράξεων.

Στις εκθέσεις κυρίως της περιόδου 1945-55 οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν τον όρο “αριθμητικά παίγνια” για να περιγράψουν τη δραστηριότητα, τονίζοντας έτσι τον “παιγνιώδη” χαρακτήρα της.

Από το 1964, το θέμα της δραστηριότητας της “Αριθμητικής” έχει άμεση σχέση με το θέμα της εξεταζόμενης ενότητας, στα πλαίσια της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας.

Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου, οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούν ως εποπτικό υλικό κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας φυσικά υλικά, μικροαντικείμενα καθημερινής χρήσης ή το ίδιο το σώμα των νηπίων. Από το 1954 και μετά ορισμένα νηπιαγωγεία διαθέτουν ειδικό υλικό για την “Αριθμητική” (αριθμητήρια, ράβδους,

κύβους, χρωματιστά ξυλαράκια κ.ά.). Την ίδια περίοδο οι νηπιαγωγοί φτιάχνουν οι ίδιες τους αριθμούς από χαρτόνι ή συμριδόχαρτο ή τους αναπαριστούν στον πίνακα.

Τέλος, την περίοδο της δικτατορίας οι επιθεωρητές επισημαίνουν λάθη των νηπιαγωγών στη διδακτική της Αριθμητικής και προβαίνουν σε ανάλογες συστάσεις.

2. Γλωσσικές ασκήσεις

Στην υποκατηγορία αυτή, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, εντάξαμε τις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται στα νηπιαγωγεία με σκοπό την άσκηση του προφορικού λόγου των νηπίων. Η γλωσσική εξάσκηση των νηπίων συντελείται μέσα από ελεύθερες ανακοινώσεις, μέσα από τη συζήτηση για ένα ορισμένο θέμα (από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον των νηπίων) είτε σπανιότερα με συγκεκριμένες προφορικές ασκήσεις γραμματικής και συντακτικού. Οι δραστηριότητες αυτές είτε ρητά αναφέρονται στις εκθέσεις ως “λεκτικές ασκήσεις” είτε υπονοούνται μέσα από το κείμενο των επιθεωρητών.

Σύμφωνα με τις εκθέσεις επιθεώρησης, στις μισές περίπου εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 ανευρίσκεται η υποκατηγορία αυτή.

Σε ορισμένες εκθέσεις της περιόδου αυτής αναφέρεται ότι τα νήπια ανακοινώνουν τα βιώματά τους, τις εμπειρίες τους, τις παρατηρήσεις, τις εντυπώσεις και τις απορίες τους ελεύθερα ή με την προτροπή της νηπιαγωγού. Οι ανακοινώσεις αυτές (“Ελεύθερες ανακοινώσεις”) έχουν συνήθως ως θέμα την καθημερινή ζωή των νηπίων ή δεν έχουν ορισμένο θέμα.

Συγκεκριμένα, από την ανάλυση των εκθέσεων, προκύπτει ότι σε ορισμένα νηπιαγωγεία τα νήπια συζητούν ελεύθερα και αυθόρμητα μεταξύ τους και με τη νηπιαγωγό. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καστριού (“Τα νήπια διατυπώνουν τους συλλογισμούς των”: 1950-51) και για το νηπ. Παραμυθιάς (“Συνδιελέγοντο με αφέλειαν διατυπώνοντα καλώς τα διανοήματά των”: 1953-54).

Σε άλλες εκθέσεις αναφέρεται ότι δεν υπάρχει καθορισμένο θέμα συζήτησης από τη νηπιαγωγό. Π.χ. για το νηπ. Πέστιανης (1947-48) διαβάζουμε: “Τα νήπια ελεύθερως λαμβάνουν μέρος εις την συζήτησιν [...] Δεν υπάρχει φαίνεται αυστηρώς καθορισμένον θέμα αλλ’ αναπτύσσεται εργασία βάσει των διαφερόντων των και περιβάλλοντος”. Παρόμοια για το νηπ. Τουρκοπάλουκου (“Παρακολουθήσαμε ταύτην διδάσκουσαν [...] άνευ σαφούς και συγκεκριμένου θέματος”: 1951-52).

Άλλοτε τα νήπια με την προτροπή της νηπιαγωγού αναφέρονται σε συμβάντα καθημερινά, όπως τι έκαναν την προηγούμενη μέρα ή το πρωί πριν έρθουν στο σχολείο, ή ακόμη τι έφαγαν για πρωινό. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Δράγανης (“Διηγούνται τι κάμνουν πριν έλθουν εις το σχολείον”: 1948-49). Στην έκθεση για το νηπ. Καστρίου (1945-46) ο επιθεωρητής συστήνει στη νηπιαγωγό “να αφήνη χρόνον δι’ αυθορμήτους ανακοινώσεις”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Αγιάς (1950-51) διαβάζουμε: “Συνεστήθη ως αφήνωνται να διηγούνται εν συνεχεί λόγω”.

Σε ορισμένες εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 αναφέρεται ρητά ότι κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης πραγματοποιούνται “λεκτικές ασκήσεις”, τις οποίες και παρακολουθεί ο επιθεωρητής. Π.χ. για το νηπ. Τουρκοπάλουκου (“Ευρέθη διδάσκουσα λεκτικάς ασκήσεις”: 1950-51) και για το νηπ. Ανθούσας (“Εύρομεν ταύτην διδάσκουσαν λεκτικάς ασκήσεις [...] γίνεται συζήτησις γύρω από την ‘Ανοιξιν’ ”: 1954-55).

Άλλοτε η καλλιέργεια του προφορικού λόγου των νηπίων πραγματοποιείται παράλληλα με τη δραστηριότητα “Πραγματογνωσία”. Π.χ. για το νηπ. Καστρίου (1946-47) διαβάζουμε: “Εύρομεν ταύτην περιστοιχιζομένην υπό του πλήθους των νηπίων και διδάσκουσαν Πραγματογνωσίαν, Το τραπέζι [...] Συζητούν δε δια τα υλικά κατασκευής της τραπέζης, [...] γίνεται συζήτησις δια τον τεχνίτην που το κατασκευάζει, τα εργαλεία κλπ”.

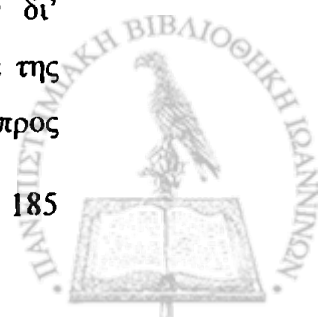
Σε άλλες περιπτώσεις, όπως αναφέρεται στις εκθέσεις, η γλωσσική άσκηση των νηπίων συντελείται παράλληλα με την επεξεργασία ενός συγκεκριμένου θέματος. Π.χ. για το νηπ. Γκρίκας (1946-47) σημειώνεται: “Εύρομεν την Νηπιαγωγόν διδάσκουσαν την ενότητα ‘Πώς φτιάχνει η μητέρα το ψωμί’. Η διδασκαλία γίνεται διαλογικώς”. Παρόμοια για το νηπ. Κορύτιανης (“Εύρομεν ταύτην ασχολούμενην μετά των νηπίων ως προς την περιγραφήν ενός άνθους [...] Δια διαλογικής συζητήσεως και ερωταποκρίσεων τα νήπια περιέγραψαν εν γενικαίς γραμμαίς τούτο”: 1954-55).

Σε ορισμένες εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 οι επιθεωρητές δίνουν περισσότερες λεπτομέρειες για τις δραστηριότητες αυτές. Οι λεκτικές ασκήσεις πραγματοποιούνται για να “εμπλουτίσουν” τα νήπια το λεξιλόγιό τους. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (“Εξετάζεται ακολούθως πραγματογνωστικώς η καρέκλα. Τα νήπια επαναλαμβάνουν εν χορώ ωρισμένας ονομασίας αίτινες πρέπει να παραμείνωσιν εις την μνήμην των”: 1947-48).

Όταν ωστόσο η πραγματοποίηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας δεν βρίσκεται μεταξύ των ορίων που θέτουν οι επιθεωρητές, η αξιολόγηση είναι αρνητική. Οι επιθεωρητές συστήνουν στις νηπιαγωγούς να αποτρέπουν τα νήπια να απαντούν μονολεκτικά ή και ομαδικά. Π.χ. για το νηπ. Μαργαριτίου (1948-49) διαβάζουμε: “Περιορίζεται εις την υπό των νηπίων αναγνώρισιν διαφόρων αντικειμένων με την εν χωρώ απάντησιν”. Παρόμοιες συστάσεις εντοπίζονται στην έκθεση για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“να τα συνηθίση εις την έκφρασιν δι’ ολοκλήρων προτάσεων”: 1947-48) και για το νηπ. Ανθούσας (“Συνεστήθη να μην απαντούν ομαδικώς τα νήπια και ούτω αποκρύπτονται οι αδύνατοι – προς τους οποίους μεγαλύτερα μέριμνα πρέπει να επιδεικνύεται”: 1951-52).

Ακόμη οι επιθεωρητές δε θεωρούν επιτυχημένη μια συζήτηση, η οποία διεξάγεται χωρίς καθορισμό θέματος και συγκεκριμένου πλαισίου από τη νηπιαγωγό, μόνο και μόνο για τον εμπλουτισμό του λεξιλογίου των νηπίων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1946-47) διαβάζουμε: “Ακολουθούν λεκτικά ασκήσεις. Παρατηρούμεν σχετικήν απεραντολογίαν δια την επίτευξιν λεξιλογικού πλούτου, με τρόπον μάλλον εξεζητημένον”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Καρβουναρίου (“μεταπίπτουν εις την εξέτασιν της αγελάδος, του λύκου, λαγού κλπ. Συνεχίζεται μία ακατάσχετος φλυαρία νηπίων και νηπιαγωγού αποβλέπουσα εις τον πλουτισμόν του λεκτικού αλλά και δι’ απόδειξιν ότι εξέμαθον την γλώσσαν”: 1950-51). Με αρνητικούς όρους αξιολογείται επίσης η διδασκαλία της νηπιαγωγού στην έκθεση για το νηπ. Γραικοχωρίου (“Δεν βλέπει κανείς σύστημα διδασκαλίας αλλά ένα άχαρι και σχεδόν άτερμον κουβεντολόι. Φρονούμεν ότι κατά την τακτικήν αυτήν μάλλον τα νήπια σήμερα και οι μαθηταί της αύριον ρέπουν εις πολυλογίαν – θόρυβον και επιπολαιότητα”: 1953-54).

Άλλοτε οι γλωσσικές ασκήσεις αποσκοπούν, σύμφωνα με τους επιθεωρητές, να εμπεδώσουν τα νήπια γραμματικούς και συντακτικούς κανόνες. Π.χ. για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μετά τας λεκτικάς ασκήσεις παρατηρείται [...] κατ’ ανάλογον τρόπον χρησιμοποίησις των προσώπων των ρημάτων”: 1947-48), για το νηπ. Πέστιανης (“Λεκτικές ασκήσεις. [...] Ευχερώς και καταλλήλως γίνεται διάκρισις των χρόνων ‘ανάβω’ κλπ.”: 1948-49) και για το νηπ. Νεοχωρίου (“Ακολουθώς έκαμαν διάφορους προτάσεις με τα τρία πρόσωπα (προσ. Αντωνυμία ενικού αριθμού)”: 1952-53). Παρόμοια για το νηπ. Πέστιανης (“Η Νηπιαγωγός επιμένει εις την δι’ ολοκλήρων φράσεων διατύπωσιν των νοημάτων των [...] χαρακτηριστικόν δε της διδασκαλίας της εν λόγω Νηπ/γού είναι η συχνή επέμβασις προς

γλωσσικοεκφραστικήν διόρθωσιν των υπό των νηπίων λεγομένων”: 1947-48). Ανάλογες είναι οι συστάσεις προς τη νηπ/γό στην έκθεση για το νηπ. Καστρίου (1947-48): “Συνεστήθη εις αυτήν να επιμείνη περισσότερο εις την ορθωτέραν των φραστικήν διατύπωσιν. Να γίνεται γλωσσική διόρθωσις των κακώς διατυπουμένων”.

Σε ορισμένες εκθέσεις της εποχής αυτής αναφέρεται πως οι γλωσσικές ασκήσεις γίνονται με τη μορφή παιγνιδιού, όπως για το νηπ. Ελευθερίου (“Την εύρομεν παίζουσαν με τα νήπια διάφορα παιγνιδάκια αποσκοπούντα την γλωσσικήν των άσκησιν”: 1953-54).

Την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 οι “ελεύθερες ανακοινώσεις” των νηπίων αφορούν την καθημερινότητα τους. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ραχουλίου 1964-65) σημειώνεται: “και επακολουθεί ανακοίνωσις τούτων δια το πώς διήλθον κατά την χθεσινήν Κυριακήν”. Παρόμοια για το Β΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Επηκολούθησαν ανακοινώσεις των νηπίων περί του πρωινού των φαγητού (ψωμί, γάλα, καφέ, αυγόν)”: 1968-69).

Σε αρκετές περιπτώσεις οι “ελεύθερες ανακοινώσεις” των νηπίων, λειτουργούν ως εισαγωγή για την επόμενη δραστηριότητα, όπως στην έκθεση για το νηπ. Λάκκας (“Εξ αφορμής ανακοινώσεως δύο νηπίων, ότι επέστρεψαν την προηγουμένην εις το χωρίον οι γονείς των – ποιμένες – ήνοιξεν ενδιαφέρουσαν συζήτησιν”: 1968-69) και για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Εξ αφορμής σχετικής ανακοινώσεως ότι την προτεραίαν όλοι οι κάτοικοι παρηκολούθησαν κινηματογραφικήν ταινίαν [...] η Νηπιαγωγός ήνοιξεν ευρείαν διαλογικήν συζήτησιν μεταξύ των νηπίων”: 1968-69).

Την περίοδο 1964-65 ως 1968-69 σε ελάχιστες εκθέσεις αναφέρεται ρητά από τους επιθεωρητές ότι πραγματοποιούνται “λεκτικές ασκήσεις”. Π.χ. για το νηπ. Παραμυθιάς (“Εισήλθομεν εις την αίθουσαν διδ/λίας ευρόντες την Νηπ/γόν διδάσκουσαν λεκτικάς ασκήσεις”: 1964-65) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (1968-69): “Παρηκολουθήσαμεν ενιαίαν συγκεντρωτικήν διδ/λίαν εις ην ενυφάνθησαν λεκτικάί ασκήσεις”.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, όπως προκύπτει από τις εκθέσεις, οι δραστηριότητες “Γλωσσικές ασκήσεις” (ανακοινώσεις, περιγραφές, συζήτηση, ομιλία) και “Μελέτη περιβάλλοντος” (“πατριδογνωσία”, “πραγματογνωσία” ή “φύσικη ιστορία”) πραγματοποιούνται ταυτόχρονα, με τον ακόλουθο τρόπο: Τα νήπια παρατηρούν συγκεκριμένα αντικείμενα ή εικόνες, περιγράφουν, απαντούν σε ερωτήσεις της νηπιαγωγού ή ανακοινώνουν ό,τι γνωρίζουν για το συγκεκριμένο θέμα.

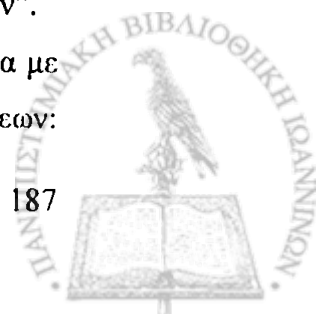

Η νηπιαγωγός διορθώνει, συμπληρώνει ή διευκρινίζει την έννοια των νέων λέξεων. Τέλος, γίνεται επανάληψη αυτών που ειπώθηκαν. Π.χ. για το νηπ. Λάκκας (1964-65) αναφέρεται: “Εδίδαξε την πατριδογνωστική ενότητα ‘ο θερισμός’ [...] Τα νήπια ανακοινώνουν παν ότι παρατήρησαν εν συνεχεί λόγω και με ικανοποιητική γλωσσική ευχέρεια και μετέχουν ζωηρώς εις την συζήτησιν. Διευκρινίζονται αι έννοιαι ‘δεμάτι’ ‘χειρόβολον’ ‘θημωνιά’ και εν συνεχεία δια διαλογικής συζητήσεως γίνεται λόγος για το άλεσμα του σίτου και την αρτοποιήσιν”. Παρόμοια για το νηπ. Γραικοχωρίου (“τα νήπια περιέγραψαν, όλως ελευθέρως, [...] και ωμίλησαν [...] η Νηπιαγωγός επενέβαινεν οσάκις επεβάλλετο να προσθέση αξίαν λόγου πληροφορίαν ή να βοηθήση ταύτα εις την ολοκλήρωσιν των σκέψεών των και την εκμάθησιν της γλώσσης. Επηκολούθησε δι’ ερωτήσεων ανασκόπησις των λεχθέντων”: 1968-69).

Σε ορισμένες εκθέσεις καταγράφεται πως οι νηπιαγωγοί επιμένουν ιδιαίτερα στη σωστή έκφραση των νηπίων. Π.χ. για το νηπ. Σκορπιώνας καταγράφεται: “Η Νηπιαγωγός κατά την διεξαγομένην συζήτησιν επέμεινε κυρίως εις την ορθότητα και ολοκλήρωσιν των εκφράσεων”: 1968-69). Αντίθετα στην έκθεση για το νηπ. Μορφίου τονίζεται: “Η Νηπιαγωγός, εκτός μιας μόνο περιπτώσεως, δεν ήσκει τα νήπια εις την ορθήν προφοράν των λέξεων και φράσεων”: 1968-69). Παρόμοια για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Δεν διόρθωνε το λεκτικόν των νηπίων. Εις μίαν μάλιστα περίπτωσιν εμειδίασεν ειρωνικώς όταν το νήπιον επρόφερε την λέξιν ‘λειρί’ ως ‘λουρί’ ”: 1968-69), για το νηπ. Νεοχωρίου (“Κατ’ επανάληψιν ανέφερε τα γειτονικά χωρία με την παλαιάν των ονομασίαν (Μενίνα, Σέλιανη) εις τινας δε περιπτώσεις δεν προέβαινεν εις διόρθωσιν του λεκτικού των νηπίων (δηλιατήριον, λαμπάδις)”: 1968-69), για το νηπ. Ν. Σελεύκειας (“Δεν διώρθωνε – δι’ ο και επενέβημεν – τας υπό των νηπίων χρησιμοποιουμένας Τουρκικάς λέξεις (λ.χ. αντζί κ.ά.)”: 1968-69) και για το νηπ. Νεοχωρίου (“Δεν διόρθωνε το λεκτικόν των νηπίων (λ.χ. βάλαμαν, είδαμαν, κάμιμαν”: 1969-70).

Την εποχή αυτή δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην πραγματοποίηση των “λεκτικών ασκήσεων”, όπως π.χ. τονίζεται στην έκθεση για το νηπ. Σπαθαριάων (1965-66): “Συνεστήσαμε [...] προ της διδ/λίας των διαφόρων ενοτήτων, παραμυθιών κλπ. να προηγηθή συστηματική δ/λία λεκτικών ασκήσεων”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (1969-70) συστήνεται: “Να ασκή έτι περισσότερο τα νήπια εις την ελευθέραν και εν συνεχεί λόγω, αλλά και ακριβή και ορθήν έκφρασιν”.

Στην έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (1964-65) αναφέρεται πως τα νήπια με τη βοήθεια της νηπιαγωγού αποσαφηνίζουν έμπρακτα την έννοια ορισμένων λέξεων:

“αισθητοποιείται η έννοια των ρημάτων πετώ, πηδώ, χαϊδεύω, των επιθέτων σκληρό, μαλακό”.

Παρόμοια και τα επόμενα έτη (1970-71 ως 1980-81) οι δραστηριότητες “γλωσσικές ασκήσεις” και “μελέτη περιβάλλοντος” πραγματοποιούνται ταυτόχρονα.

Οι επιθεωρητές αποκαλούν στις περισσότερες εκθέσεις το σύνολο των δύο δραστηριοτήτων ως “Λεκτικές ασκήσεις”, υπονοώντας έτσι πως δίνεται μεγαλύτερη σημασία στην άσκηση της γλώσσας των νηπίων, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Φασκομηλιάς (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘ο σίτος’ λεκτικές ασκήσεις”: 1974-75).

Σε ορισμένες εκθέσεις της περιόδου 1972-75 συνιστάται στις νηπιαγωγούς να δίνουν ιδιαίτερη σημασία στις “Γλωσσικές ασκήσεις” των νηπίων. Συγκεκριμένα τονίζεται να μην απαντούν τα νήπια ομαδικά και μονολεκτικά. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Νεάς Σελεύκειας (1972-73) αναφέρεται: “Εγένετο μικροπαρατηρήσεις περί την πειθαρχίαν των νηπίων εις τας απαντήσεις και περί των απαντήσεων των νηπίων εις ολοκλήρους προτάσεις”.

Σε αρκετές εκθέσεις των ετών 1976-77 ως 1980-81 καταγράφεται η πραγματοποίηση της δραστηριότητας “Λεκτικές ασκήσεις”. Π.χ. για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις. Διδακτική ενότητα: Τα ψάρια”: 1977-78).

Άλλοτε ονομάζουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα (στη διάρκεια της οποίας πραγματοποιούνται “Γλωσσικές ασκήσεις” και “Μελέτη περιβάλλοντος”) “Πραγματογνωσία”, “Πατριδογνωσία” ή “Σπουδή περιβάλλοντος”, τονίζοντας έτσι πως με την πραγματοποίηση αυτής της δραστηριότητας δίνεται μεγαλύτερο βάρος στη μελέτη του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος των νηπίων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ξηρολόφου (“Μαθήματα: Πραγματογνωσία. Ενότητες: ‘Το λάχανο’ ”: 1971-72). Παρόμοια και στις εκθέσεις της περιόδου 1976-77 ως 1980-81, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ποταμιάς (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος. Διδακτική ενότητα: Άνοιξη [...] Η μέθοδος της διδασκαλίας ήταν ενιαία”: 1978-79).

Την περίοδο 1976-81 τα νήπια ασκούνται γλωσσικά περιγράφοντας το υπό εξέταση αντικείμενο και συζητώντας γι’ αυτό. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καρυωτίου (1979-80) διαβάζουμε: “Στην ερώτηση της νηπ/γού ποιο άλλο πουλί ήρθε εκτός από το χελιδονάκι, τα νήπια απαντούν ο Πελαργός. Η νηπ/γός μετά παρουσιάζει εικόνες πελαργού και γίνεται περιγραφή του σώματος του πτηνού, του χρώματός του και γενικά γίνεται λόγος για τη ζωή του πτηνού”.

Συνοψίζοντας συγκριτικά τα προηγούμενα δεδομένα από την ανάλυση, συμπεραίνουμε ότι οι “Γλωσσικές δραστηριότητες” κυριαρχούν στα νηπιαγωγεία σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε.

Ειδικότερα, από την ανάλυση της δραστηριότητας “Γλωσσικές ασκήσεις” προκύπτει ότι την περίοδο 1945-55 η γλωσσική εξάσκηση των νηπίων συντελείται μέσα από ελεύθερες ανακοινώσεις, μέσα από τη εξέταση (περιγραφή και συζήτηση) θεμάτων από το φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον των νηπίων είτε με συγκεκριμένες προφορικές ασκήσεις γραμματικής και συντακτικού. Οι γλωσσικές ασκήσεις που πραγματοποιούνται την περίοδο αυτή δεν έχουν συνήθως σαφές και καθορισμένο θέμα.

Την ίδια περίοδο τονίζεται ιδιαίτερα πως πρέπει οι νηπιαγωγοί να παροτρύνουν τα νήπια να μιλούν με συνεχή λόγο και να μη δίνουν μονολεκτικές απαντήσεις. Τονίζεται ακόμη πως δεν πρέπει οι απαντήσεις να δίνονται ομαδικά από τα νήπια. Οι νηπιαγωγοί οφείλουν να διορθώνουν λάθη των νηπίων στον προφορικό λόγο, φροντίζοντας έτσι για την ορθή διατύπωση των σκέψεών τους. Οι επιθεωρητές συστήνουν τέλος στις νηπιαγωγούς κατά τη συζήτηση να γίνεται επεξεργασία ενός καθορισμένου και σαφούς θέματος.

Την περίοδο 1964-70 οι “Γλωσσικές ασκήσεις” πραγματοποιούνται με πιο συστηματικό τρόπο. Οι “ελεύθερες ανακοινώσεις” αφορούν την καθημερινότητά των νηπίων και αποτελούν συνήθως την “αφόρμηση” για τη δραστηριότητα, που θα ακολουθήσει. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι “Λεκτικές ασκήσεις” (περιγραφές, ανακοινώσεις, συζήτηση, ομιλία) είναι μια δραστηριότητα άρρηκτα δεμένη με τη “Μελέτη περιβάλλοντος” (“Πραγματογνωσία”, “Πατριδογνωσία”, “Φυσική ιστορία”), στα πλαίσια της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας. Το θέμα της δραστηριότητας είναι σαφώς καθορισμένο.

Παρόμοια στις εκθέσεις της περιόδου 1970-81 οι δραστηριότητες “Γλωσσικές ασκήσεις” και “Μελέτη περιβάλλοντος” δεν είναι σαφώς διαχωρισμένες. Άλλοτε τις αποκαλούν “Λεκτικές ασκήσεις”, τονίζοντας έτσι πως δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα στην καλλιέργεια του προφορικού λόγου των νηπίων. Σε άλλες εκθέσεις αναφέρονται ως “Πραγματογνωσία”, “Πατριδογνωσία” ή “Σπουδή περιβάλλοντος” και τότε δίνεται βαρύτητα στην εξέταση και μελέτη του περιβάλλοντος των νηπίων. Ειδικότερα, την περίοδο 1976-81 τα νήπια ασκούνται γλωσσικά, με την επεξεργασία (διαλογική συζήτηση ή περιγραφή) ενός συγκεκριμένου θέματος από το φυσικό ή το κοινωνικό περιβάλλον των νηπίων.

Στη διάρκεια της δικτατορίας οι επιθεωρητές προβαίνουν σε συστάσεις προς τις νηπιαγωγούς για τη διδακτική των “Γλωσσικών ασκήσεων”. Προτρέπουν τις νηπιαγωγούς να διορθώνουν λάθη των νηπίων στην προφορά των λέξεων και στη διατύπωση των φράσεων. Ακόμη οι νηπιαγωγοί οφείλουν να αποτρέπουν τα νήπια να δίνουν ομαδικές ή μονολεκτικές απαντήσεις. Από το 1976 και ύστερα δεν καταγράφονται παρόμοιες συστάσεις.

3. Παραμύθι

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε αναφορές των επιθεωρητών για διηγήσεις μύθων, παραμυθιών, ιστοριών, λογοπαίγνιων και παροιμιών. Συνήθως η διήγηση γίνεται αρχικά από τη νηπιαγωγό. Ύστερα τα νήπια καλούνται να αναδιηγηθούν, με συνεχή λόγο ή απαντώντας σε ερωτήσεις της νηπιαγωγού.

Την περίοδο 1945-46 ως 1954-55, σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται απλώς η πραγματοποίηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Διηγούνται παραμύθια”: 1951-52) και για το νηπ. Κορύτιανης (“Ευρέθη διδάσκουσα παραμύθι”: 1953-54).

Οι διηγήσεις αφορούν κατά κύριο λόγο παραμύθια ή μύθους, ενώ σπάνια αναφέρονται στην ιστορία της Ελλάδος ή στην τοπική ιστορία, με αφορμή εθνικές γιορτές. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σταυροχωρίου (1954-55) διαβάζουμε: “Εύρομεν ταύτην διηγουμένην περί της Ελλάδος – λαβούσα προφανώς αφορμήν εκ του εορτασμού της 25^{ης} Μαρτίου”. Παρόμοια για το νηπ. Γλυκής (“Εδίδαξε ευκαιριακώς την ενότητα ‘Αι εορταί του Σουλίου’ εξ αφορμής των κατ’ έτος κατά την ημέραν ταύτην τελουμένων ομωνύμων εορτών της Κοινότητος, εν η εδρεύει το Ν/γείον [...] Η Ν/γός με διήγησιν παραστατικήν εκθέτει δίκην παραμυθιού τα γεγονότα (άνευ χρονολογιών)”: 1964-65) και για το νηπ. Ξηρολόφου (“εξιστορεί το γεγονός της ενάρξεως του αγώνος των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων”: 1964-65).

Σπάνιες επίσης είναι οι περιπτώσεις εκθέσεων στις οποίες γίνεται αναφορά σε λογοπαίγνια ή παροιμίες, όπως στην έκθεση για το νηπ. Αγ. Βλασίου (“Επειτα τα νήπια προσεκλήθησαν να ειπουν παραμύθια και λογοπαίγνια”: 1946-47) και για το νηπ. Νεοχωρίου (“Δέον να σημειωθή ότι ανεφέρθησαν [...] υπό της νηπιαγωγού δύο λαϊκαί παροιμιαί”: 1969-70).

Σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1969-70 αξιολογείται στις εκθέσεις ο τρόπος διήγησης του παραμυθιού από τη νηπιαγωγό. Συγκεκριμένα αν η αφήγησή της είναι απλή, παραστατική, αργή, κατανοητή και αν κινεί το ενδιαφέρον των νηπίων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (“Ακολούθως διηγήθη εις αυτά το παραμύθι [...] Η διήγησις υπήρξεν αφελής – δραματική – και αντιληπτή [...] Μετά ταύτα εξητήθη η απόδοσις του παραμυθιού”: 1948-49) και για το νηπ. Σκορπιώνας (“Η διήγησις υπήρξε μάλλον θερμή και παραστατική, το δε λεκτικόν σαφές, ευκρινές και ανάλογον προς την αντιληπτική βαθμίδα των νηπίων της”: 1968-69).

Αρνητικά είναι τα σχόλια των επιθεωρητών, όταν ο ρυθμός αφήγησης της νηπιαγωγού θεωρηθεί περισσότερο ταχύς, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ηγουμενίτσαζ (“Ηκούσαμε ταύτην διηγουμένην μικράν ιστορίαν κατά τρόπον φυσικόν, αλλά με ρυθμόν γοργώτερον του δέοντος”: 1947-48) και για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Η διήγησις είναι βιαστική, καθόλου παραστατική”: 1964-65). Παρόμοια για το νηπ. Γραιοχωρίου (“Η διήγησις ήτο απλή, εποπτική, ενδιαφέρουσα αλλά εγένετο με φωνήν οξείαν και εις ρυθμόν βεβιασμένον τούτο δε διότι είχε προγραμματίσει να διηγηθή ετέρους δύο μύθους”: 1968-69). Στην έκθεση για το νηπ/γείο Πλαταριάς (1948-49) ο επιθεωρητής συστήνει στη νηπ/γό να επιλέγει κατάλληλα για τα νήπια παραμύθια και να τα διηγείται ολόκληρα: “Συνεστήθη εις αυτήν [...] τα παραμύθια να τα διηγείται ολόκληρα. Να αποφεύγωνται δε κατά το δυνατόν τοιαύτα με πράξεις αίτινες δεν βοηθούν τον σκοπόν της ηθικής διαπλάσεως τούτων”. Σε ανάλογες συστάσεις προς τη νηπιαγωγό για τη διδασκαλία του παραμυθιού προβαίνει ο επιθεωρητής στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1948-49): “Συνεστήθη εις αυτήν ότι δεν κρίνεται απαραίτητος ευθύς μετά την παράδοσιν του μύθου αναδιήγησις”. Ακόμη συνιστάται στις νηπιαγωγούς να διηγούνται τα παραμύθια και όχι να τα διαβάζουν, όπως π.χ. καταγράφεται στην έκθεση για το νηπ. Σπαθαραιών (“Συνεστήσαμεν εις την Ν/γόν να διηγείται η ίδια τα παραμύθια”: 1965-66).

Άλλοτε η διδασκαλία του παραμυθιού ή του μύθου συνοδεύεται από την παρουσίαση εικόνων, με σκηνές από το μύθο, οι οποίες, σύμφωνα με τους επιθεωρητές, όχι μόνο ψυχαγωγούν αλλά και βοηθούν τα νήπια στην αναδιήγηση. Π.χ. για το νηπ. Φασκομηλιάς διαβάζουμε: “διηγήθη τον μύθον [...] Εν συνεχεία επέδειξε σχετικώς εγχρώμους εικόνας”: 1969-70). Στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (1964-65) ο επιθεωρητής τονίζει: “Ζητεί την απόδοσιν του παραμυθιού

και τα νήπια δυσκόλως ανταποκρίνονται προς τούτο. Εις το σημείον αυτό ο κ. Γενικός εγείρεται και λέγει εις τα νήπια να παρατηρήσουν την επί του τοίχου ανηρτημένην εικόνα [...] εις την οποίαν δια σειράς μικρών εικόνων εξιστορείται ολόκληρο το παραμύθι. Τα νήπια εξάγουν αυθόρμητα και συνδέουν λογικώς εν συνεχεί λόγω τας σχέσεις των μερικώς εικονιζομένων σκηνών”.

Σε αρκετές εκθέσεις κυρίως των ετών 1968-69 και 1969-70 την αφήγηση της νηπιαγωγού ακολουθεί συζήτηση, στην οποία τα νήπια εκφράζουν τις εντυπώσεις και τα συναισθήματά τους και οδηγούνται στην εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων, κυρίως “διδασκτικού” και “ηθικοπλαστικού” χαρακτήρα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σκορπιώνας (1968-69) αναφέρεται: “και εν συνεχεία εδίδαξε σχετικόν μύθον [...] Εξήχθη το δίδαγμα και επεδείχθη η εικόν του μύθου”. Παρόμοια για το Β΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Εξεφράσθησαν μετά ταύτα αι συναισθηματικά εντυπώσεις, κρίσεις και διδάγματα ‘Πρέπει να εργαζώμεθα δια να έχωμε απ’ όλα τα καλά’ ”: 1968-69) και για και για το νηπ. Χόικας (“διηγήθη τον μύθον [...] Επηκολούθησε συζητήσεις επί των εντυπώσεων των νηπίων και κυρίως περί της κακής συμπεριφοράς και της δικαίας τιμωρίας του νεαρού ποιμένος αλλά και της καλωσύνης των χωρικών, οίτινες εβοήθησαν τον μεταμεληθέντα συγχωριανό των”): 1969-70).

Παρόμοιες αναφορές ανευρίσκονται σε ελάχιστες εκθέσεις των προηγούμενων ετών, όπως στην έκθεση για το νηπ. Ελευθερίου (“Την εύρομεν διηγουμένην ένα παραμύθι [...] Εξήχθη ένα συμπέρασμα: ‘Πρέπει ν’ ακούμε τη μαμά μας’ ”: 1950-51) και για το νηπ. Λαδοχωρίου (“και εις το τέλος λέγει εις τα νήπια ως ηθικόν δίδαγμα ότι ‘ποτέ δεν πρέπει να λέμε ψέμματα’ ”: 1964-65).

Ξέχωρα ωστόσο από τις παραπάνω αναφορές αξιολογείται επίσης η στάση και συμπεριφορά των νηπίων κατά την εξέλιξη της δραστηριότητας, στις εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1969-70. Συγκεκριμένα οι επιθεωρητές αξιολογούν τόσο το ενδιαφέρον των νηπίων κατά τη διάρκεια της αφήγησης από τη νηπιαγωγό, όσο και την απόδοση του παραμυθιού από αυτά. Από τον τρόπο αφήγησης των νηπίων προβαίνουν σε συμπεράσματα σχετικά με την εκμάθηση του μύθου ή του παραμυθιού και τη γενικότερη εκμάθηση της γλώσσας. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σταυροχωρίου (1950-51) διαβάζουμε: “Ηκούσαμε παραμυθάκια [...] και εμορφώσαμεν την γνώμην ότι τα νήπια εξέμαθον την ελληνικήν”. Συνήθως η αξιολόγηση της απόδοσης των νηπίων γίνεται με θετικούς όρους. Ωστόσο υπάρχουν και περιπτώσεις όπου τα νήπια υστερούν, σύμφωνα με τις απόψεις των επιθεωρητών,

όπως αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Αργυροτόπου (1950-51): “Τα νήπια ερωτώμενα εψέλλισαν ολίγες φράσεις από ένα παραμυθάκι”.

Και στις εκθέσεις μεταγενέστερων ετών, αξιολογούνται θετικά ή αρνητικά οι επιδόσεις των νηπίων, όπως στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (“Γίνεται απόδοσις τούτου (του παραμυθιού) υπό τινων μαθητών, λίαν ευχερώς”: 1964-65) και για το νηπ. Σπαθαραίων (“Μετά το πέρας της διηγήσεως και αναγνώσεως του παραμυθιού υπό της Ν/γού, ελάχιστα εκ των νηπίων ηδυνήθησαν να αποδώσουν στοιχειωδώς την έννοιαν τούτου, διότι είναι ξενόφωνα”: 1965-66).

Τα νήπια αποδίδουν το παραμύθι άλλοτε απαντώντας σε ερωτήσεις της νηπιαγωγού και άλλοτε με συνεχή λόγο, όπως αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Αργυροτόπου (“Υστερα το διηγήθη εν νήπιον και άλλο και άλλο. Η διήγησις απλή εγένετο τη βοήθεια ερωτήσεων της νηπιαγωγού”: 1945-46). Παρόμοια για το νηπ. Αγιάς (“Διηγήθησαν εν συνεχεί λόγω ένα παραμύθι”: 1950-51) και για το νηπ. Ψάκκας (“και αναδιήγησις του μύθου υπό ενός νηπίου βοηθουμένου παρά της Νηπιαγωγού”: 1968-69).

Κατά την πραγματοποίηση αυτής της δραστηριότητας οι επιθεωρητές εξάγουν ακόμη συμπεράσματα για τις στάσεις των νηπίων, όπως στην έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (“Υστερα διηγήθησαν παραμύθι αλλά με κάποιαν συστολή”: 1948-49) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (Τα νήπια παρηκολούθουν με κατανυκτική σιγή και έκδηλο ενδιαφέρον”: 1965-66).

Σύμφωνα με τις καταγραφές των επιθεωρητών, σε ελάχιστες εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 το θέμα του παραμυθιού ταυτίζεται με τα θέματα των άλλων δραστηριοτήτων, όπως στην έκθεση για το νηπ. Πέσπιανης (“Η συζήτησις μεταπίπτει εις τα ζώα της θαλάσσης, τους ψαράδες [...] Διηγούνται ένα παραμυθάκι δια τον ψαρά”: 1950-51).

Από το 1964-65 και ύστερα, με την εφαρμογή της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας, δίνεται ιδιαίτερη σημασία στο θέμα του παραμυθιού, το οποίο θα πρέπει να είναι κοινό με το θέμα της ενότητας, το οποίο επεξεργάζονται κάθε φορά στο νηπιαγωγείο. Π.χ. για το νηπ. Καρτερίου (“Εν συνεχεία δε με διήγησιν παραστατικήν και συναρπάζουσιν εδίδαξε παραμύθι σχετικό με το υπό εξέτασιν αντικείμενον”: 1964-65) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Εν συνεχεία και εις τα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας εδίδαξε το παραμύθι: 1965-66). Αντίθετα για το νηπ. Λαδοχωρίου (1964-65) τονίζεται: “Διηγείται το παντελώς άσχετον προς την ενότητα παραμύθι”.

Από το 1970-71, που η δομή και το περιεχόμενο των εκθέσεων αξιολόγησης αλλάζει, δεν ανευρίσκονται λεπτομέρειες για τον τρόπο πραγματοποίησης της συγκεκριμένης δραστηριότητας, παρά μόνο μονολεκτικά αναφέρεται η δραστηριότητα “μύθος” ή “παραμύθι”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σκορπιώνας (1971-72) καταγράφεται: “Μαθήματα: Μύθος”. Παρόμοια στις εκθέσεις της τριετίας 1972-73 ως 1974-75 (στο “Βιβλίο Επιθεωρουμένων εκπαιδευτικών λειτουργιών”), όπως π.χ. για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Εδίδαξε με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας περί την ενότητα [...] παραμύθι”: 1972-73).

Στις εκθέσεις της περιόδου 1976-77 ως 1980-81 καταγράφεται η συγκεκριμένη δραστηριότητα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μανδροτόπου (“Μάθημα: Παραμύθι”: 1976-77). Το θέμα του παραμυθιού είναι και την περίοδο αυτή συναφές με τα θέματα των άλλων δραστηριοτήτων της ημέρας. Ιδιαίτερα στις εκθέσεις των ετών 1978-79 και 1980-81 τονίζεται πως το παραμύθι διδάσκεται στα πλαίσια της ενιαίας διδασκαλίας, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. νηπ. Μαργαριτίου (“Η μέθοδος ήταν ενιαία”: 1980-81).

Στις εκθέσεις της περιόδου 1976-77 ως 1980-81, κατά την περιγραφή της διδασκαλίας του παραμυθιού ή του μύθου σχολιάζεται ή στάση και η συμπεριφορά της νηπιαγωγού μέσα στην τάξη. Στις εκθέσεις αξιολογείται συνήθως με θετικούς όρους η διδακτική ικανότητα της νηπιαγωγού. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μανδροτόπου (1976-77) αναφέρεται: “Η νηπιαγωγός ήταν καλά προετοιμασμένη. Η στάση της ήταν φυσική, η έκφρασή της αβίαστη. Ακολούθησε μέθοδο κατανοούσα, μορφή αφηγηματική”. Παρόμοια για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Η διήγηση είναι συνεχής, παραστατική, με εναλλαγή του τόνου και του χρωματισμού της φωνής. Η νηπιαγωγός ήταν πολύ καλά προετοιμασμένη, κινήθηκε μέσα στην τάξη με άνεση”: 1979-80).

Σε αρκετές εκθέσεις της περιόδου αναφέρεται ότι κατά την αφήγηση του παραμυθιού γίνεται χρήση εποπτικών μέσων, όπως στην έκθεση για το νηπ. για το νηπ. Ελευθερίου (“Εδειξε και σχετική εικόνα”: 1977-78).

Παρουσιάζεται επίσης η στάση και η συμπεριφορά των νηπίων στη διάρκεια της δραστηριότητας (έχει αναλυθεί στο οικείο κεφάλαιο), όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μανδροτόπου (“Τα νήπια απέκτησαν ευχάριστα συναισθήματα και χρήσιμα βιώματα. Η συμμετοχή των νηπίων ήταν ικανοποιητική”: 1976-77). Σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται ακόμη ότι τη διήγηση του παραμυθιού ακολουθεί συζήτηση, όπου τα νήπια εκφράζουν τις εντυπώσεις, τις απορίες και τα συναισθήματά τους,

όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Συβότων (“Μετά τη διήγηση τα νήπια εκφράζουν αυθόρμητα τις εντυπώσεις τους, τις απορίες τους. Συγκρίνουν τις ενέργειες και τις πράξεις [...] και τις χαρακτηρίζουν ανάλογα”: 1979-80) και για το νηπ. Πλαταριάς (“Ακολούθησε πολιτισμένη συζήτηση”: 1980-81).

Με βάση τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητας “Παραμύθι” προκύπτει ότι σε όλη τη διάρκεια της περιόδου οι νηπιαγωγοί αφηγούνται κυρίως μύθους και παραμύθια, αν εξαιρέσουμε τα έτη 1954-55 και 1964-65, που οι νηπιαγωγοί διηγούνται και ιστορικά γεγονότα. Από το 1964 και μετά το θέμα του παραμυθιού είναι συναφές με το κεντρικό θέμα της ενότητας την οποία διαπραγματεύονται, στα πλαίσια της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας.

Στις εκθέσεις όλης της περιόδου δίνεται ιδιαίτερη σημασία στην αφήγηση του παραμυθιού. Ειδικότερα στις εκθέσεις των ετών 1945-70 τονίζεται πως η αφήγηση της νηπιαγωγού θα πρέπει να είναι απλή, παραστατική και κατανοητή από τα νήπια, συναρπαστική, να κινεί το ενδιαφέρον τους και να κρατά αμείωτη την προσοχή τους. Ακόμη ο ρυθμός της διήγησης θα πρέπει να είναι αργός και ο τόνος της φωνής της νηπιαγωγού χαμηλός. Επισημαίνεται επίσης πως η παρουσίαση εικόνων (με σκηνές από το παραμύθι) κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας βοηθά τα νήπια στην αναδιήγηση.

Παρόμοια στις εκθέσεις των ετών 1976-81 αξιολογείται θετικά η φυσικότητα, η ζωντάνια και η παραστατικότητα της διήγησης, η τέλεια άρθρωση και προφορά της νηπιαγωγού καθώς και οι εναλλαγές του τόνου και χρωματισμού της φωνής της. Ακόμη θετικά αξιολογείται η προετοιμασία της νηπιαγωγού για τη διδασκαλία του παραμυθιού, η χρήση εποπτικού υλικού, η μέθοδος και η πορεία της διδασκαλίας την οποία ακολούθησε η νηπιαγωγός.

Στις εκθέσεις των ετών 1945-70 οι επιθεωρητές δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην εκμάθηση του παραμυθιού. Αξιολογούν την απόδοση του παραμυθιού από τα νήπια και παράλληλα τη γενικότερη εκμάθηση της γλώσσας.

Την περίοδο της δικτατορίας (1968-70) η δραστηριότητα “Παραμύθι” ολοκληρώνεται με την εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων, κυρίως “διδακτικού” και “ηθικοπλαστικού” χαρακτήρα.

Από το 1976 και ως το 1981 το ενδιαφέρον των επιθεωρητών στρέφεται περισσότερο στις στάσεις των νηπίων κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας παρά στις γνώσεις που αποκόμισαν. Τονίζεται πως τα νήπια εκφράζουν τις εντυπώσεις

τους και τα συναισθήματά τους στη διάρκεια συζήτησης, η οποία ακολουθεί τη διήγηση του παραμυθιού, ενώ δίνεται μικρότερη σημασία στην αναδιηγήση από τα νήπια και στη διατύπωση συμπερασμάτων και ηθικών διδαγμάτων.

4. Ποίημα

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τις σχετικές καταγραφές των επιθεωρητών για απαγγελία ποιημάτων. Όπως και στην προηγούμενη δραστηριότητα, την οποία αναλύσαμε, αρχικά η νηπιαγωγός απαγγέλλει ένα ποίημα και ύστερα τα νήπια προσπαθούν να το αποστηθίσουν.

Την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 σε αρκετές εκθέσεις γίνεται απλή καταγραφή της δραστηριότητας αυτής. Οι επιθεωρητές αναφέρουν είτε την απαγγελία του ποιήματος από τη νηπιαγωγό είτε από τα νήπια. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (1950-51) αναφέρεται: “Ακολουθώς τα νήπια απήγγειλαν διάφορα ποιήματα”: 1950-51. Παρόμοια για το νηπ. Ανθούσας (“Την εύρομεν απασχολουμένην εις το να εκμάθῃ ένα ποίημα”: 1952-53).

Παρόμοιες καταγραφές ανευρίσκονται και στις εκθέσεις των ετών 1964-65 ως 1969-70. Τονίζεται πως η διδασκαλία του ποιήματος είναι στα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας. Π.χ. για το νηπ. Ποταμιάς (“Εις τα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής δ/λίας, η Ν/γός ενύφανε και τη δ/λίαν του ποιήματος”: 1964-65).

Σε άλλες εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1969-70 οι επιθεωρητές παράλληλα με την καταγραφή της συγκεκριμένης δραστηριότητας προβαίνουν σε σχόλια αρνητικά ή θετικά για τη μέθοδο διδασκαλίας που ακολουθεί η νηπιαγωγός. Τα σημεία της διδασκαλίας ποιημάτων, τα οποία επικρίνουν ρητά οι επιθεωρητές, είναι τα επόμενα:

Πρόκειται καταρχήν για τις περιπτώσεις που η νηπιαγωγός δεν έχει προετοιμάσει τη διδασκαλία, δεν έχει ορίσει τους στόχους και την πορεία της αλλά αυτοσχεδιάζει μέσα στην αίθουσα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Χόικας (1953-54) αναφέρεται: “Ευρέθη διδάσκουσα ποιήματα [...] Η διδασκαλία της είναι αυτοσχέδιος και κατ’ έμπνευσιν της στιγμής. Δεν παρατηρεί τις σχέδιον εργασίας και τοιούτον πορείας – πράγμα το οποίον αποδεικνύει έλλειψιν προετοιμασίας και πρόπαρασκευής”.

Άλλοτε οι επιθεωρητές σχολιάζουν με αρνητικούς όρους τη διδασκαλία, όταν το περιεχόμενο του ποιήματος ή των ποιημάτων που προτείνει η νηπιαγωγός για

αποστήθιση, ξεπερνά τη λεγόμενη “αντιληπτική ικανότητα” των νηπίων. Π.χ. για το νηπ/φείο Παραμυθιάς (1947-48) διαβάζομε: “Εύρομεν την Νηπιαγωγόν προετοιμάζουσαν εορτήν δια την 25^{ην} Μαρτίου. Τα ποιήματα ήσαν ανωτέρου περιεχομένου της πνευματικής ικανότητος των νηπίων. Τούτο δε δυστυχώς έχει επικρατήσει αύτω προς σκοπόν επιδείξεως”. Αντίθετα στην έκθεση για το νηπ. Αμπελιάς (1966-67), σύμφωνα με τον επιθεωρητή, το περιεχόμενο των ποιημάτων γίνεται αντιληπτό από τα νήπια: “Εισήλθομεν εις την αίθουσαν διδ/λίας την 4 μ.μ. ώραν, ευρόντες την Ν/γόν προετοιμάζουσα εορτήν και ασκούσαν τα νήπια εις την απαγγελίαν καταλλήλων δια την ηλικίαν των ποιημάτων”.

Ακόμη ο τρόπος εκμάθησης του ποιήματος, τον οποίο ακολουθούν ορισμένες νηπιαγωγοί, δέχεται την κριτική των επιθεωρητών, όταν είναι “μονότονος” και “κουραστικός” για τα νήπια. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Αγ. Βλασίου (1946-47) αναφέρεται: “Ευρέθη διδάσκουσα εις τα νήπια το ‘πι-πι-πι- περιστεράκι’. Το ποίημα μετά κουραστικές επαναλήψεις και μονοτόνως κατορθώθη ν’ αποστηθισθῆ υπό ομάδας νηπίων. Ομολογούμεν ότι ο τρόπος της εκμάθησεως υπήρξεν κουραστικός”. Παρόμοια αρνητική κριτική και στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (1947-48): “Η Νηπ/γός ευρέθη αγωνιζομένη να εκμάθῃ τα νήπια μικρόν τι ποίημα [...] Τα νήπια επαναλαμβάνουν κατά φράσιν το ποίημα το οποίον έλεγεν η Νηπ/γός. Φυσικόν ήτο να μην έχη το επιδιωκόμενον αποτέλεσμα. Η κατά τμήματα επανάληψις – ξηρά και ανούσια – εκούρασε αυτά, τα οποία εν τέλει περί άλλων ετύρβαζον και ουχί εις τα υπό της Νηπ/γού επιτασσόμενα”. Ακόμη στην έκθεση για το νηπ/γείο Πλαταριάς (1948-49) ο επιθεωρητής συστήνει στη νηπ/γό: “Συνεστήθη εις αυτήν ότι τα ποιήματα δέον να είναι μικρά ομοιοκατάληκτα και να απαγγέλωνται υπό της Νηπ/γού ολόκληρα και ουχί κατά τμήματα”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Αγίου Βλασίου (“Συνεστήθη να μη επιμένῃ εις την κατά τμήματα απομνημόνευσιν των ποιημάτων”: 1950-51).

Σε άλλες περιπτώσεις η διδακτική πορεία, που ακολουθεί η νηπιαγωγός, επιδοκιμάζεται από τον επιθεωρητή, όπως φαίνεται π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (“Εν συνεχείᾳ εδίδαξε το ποίημα [...] Ηκολούθησε ορθήν διδακτικήν πορείαν, στοιχούσαν προς τας απαιτήσεις της ειδικής διδακτικής του μαθήματος τούτου, κατορθώσασα ευχερώς να καταστήσῃ τούτο κτήμα των μαθητών της”: 1965-66) και για το νηπ. Ξηρολόφου (“Εν συνεχείᾳ εδίδαξε το σχετικό με την ενότητα ποίημα [...] όπερ ανέλυσε απλά και παραστατικά, εις τρόπον ώστε να καταστή τούτο κτήμα των μαθητών”: 1964-65).

Όπως προκύπτει από τις εκθέσεις, οι επιθεωρητές φαίνεται να δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην εκμάθηση των ποιημάτων από τα νήπια. Για την επίτευξη του στόχου αυτού οι νηπιαγωγοί οφείλουν, σύμφωνα με τον επιθεωρητή, να ακολουθούν συγκεκριμένη πορεία διδασκαλίας. Π.χ. για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (1969-70) αναφέρεται: "Ακολουθως θέτει σκοπόν και απαγγέλει (διδ) το ποίημα [...] Ασκεί τα νήπια εις την απομνημόνευσιν των στίχων (εν χορώ) επαναλαμβάνουσα ένα έκαστον εκ τούτων πολλάκις. Εις το τέλος Νηπιαγός και νήπια απαγγείλαν το ποίημα εν χορώ". Στην έκθεση για το νηπ. Καρτερίου (1964-65) ο επιθεωρητής προβαίνει σε σχετικές συστάσεις προς τη νηπιαγωγό: "Εις την ενότητα αυτήν η Νηπιαγωγός απαγγείλε ποίημα σχετικά [...] Συνεστήσαμεν εις την Νηπιαγωγόν, εις επόμενα μαθήματα να επανέλθη ειδικώτερον δια την εμπέδωσιν του ποιήματος, εις τρόπον ώστε παρά ταύτα να κτιστούν μόνιμον κτήμα των νηπίων".

Σε ορισμένες εκθέσεις οι επιθεωρητές προβαίνουν σε συμπεράσματα τόσο για την επίδοση των νηπίων στη συγκεκριμένη δραστηριότητα (απαγγελία ποιημάτων), όσο και για τη γενικότερη γλωσσική τους πρόοδο (έχουμε αναλύσει στο κεφάλαιο "Νήπια"). Π.χ. για το νηπ. Αμυγδαλίας ("Η απόδοσις τούτων υπήρξεν λίαν ικανοποιητική, τόσο εις την απαγγελίαν": 1966-67) και για το νηπ. Ποταμιάς ("Ευρέθη απασχολούσα τα νήπια με την εκμάθησιν διαφόρων ποιημάτων [...] Και ταύτα αποδεικνύουν την γλωσσικὴν πρόοδον και την ζωηρότητα των νηπίων": 1953-54).

Στις εκθέσεις της περιόδου 1970-71 ως 1974-75 οι επιθεωρητές συμπληρώνουν το έντυπο "Έκθεσις υπηρεσιακῆς καινότητος" και αναφέρουν μόνο ότι πραγματοποιείται η συγκεκριμένη δραστηριότητα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Λάσκας (1970-71) αναφέρεται: "Μαθήματα: Ποίημα". Ίδιες αναφορές καταγράφονται και σε εκθέσεις των άλλων ετών της περιόδου. Σε ορισμένες εκθέσεις της περιόδου 1972-73 ως 1974-75 η καταγραφή της συγκεκριμένης δραστηριότητας απενδύεται και στο "Βιβλίον Επιθεωρηθέντων Εκπαιδευτικών", όπως για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής ("Επίσης περί την ενότητα [...] ποίημα με το σύστημα της ενιαίας διδασκαλίας": 1973-74).

Στις εκθέσεις της περιόδου 1976-77 ως 1980-81 καταγράφεται πάλι η συγκεκριμένη δραστηριότητα. Στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (1976-77) διαβάζουμε: "Μάθημα: Ποίημα". Το θέμα του ποιήματος είναι παρόμοιο με το θέμα των άλλων δραστηριοτήτων της ημέρας. Στις εκθέσεις των ετών 1978-79 και 1980-81 τονίζεται πως και η συγκεκριμένη δραστηριότητα βρίσκεται εντός των πλαισίων της

ενιαίας διδασκαλίας. Π.χ. για το νηπ. Αργυροτόπου (1978-79) αναφέρεται: “Μάθημα: Ποίημα [...] Η μέθοδος δ/λίας υπήρξε συνεχιζόμενη ενιαία”.

Κατά την περιγραφή της δραστηριότητας οι επιθεωρητές, που συντάσσουν τις εκθέσεις των ετών αυτών, αναφέρονται στην προπαρασκευή της νηπιαγωγού, στη στάση και την έκφρασή της, στη μέθοδο και την πορεία διδασκαλίας που ακολουθεί και στη χρήση εποπτικών μέσων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (1976-77) διαβάζουμε: “Η νηπ/γός ήταν καλά προετοιμασμένη. Η στάση της ήταν φυσική, η έκφρασή της αβίαστη. Ακολούθησε μέθοδο κατανοούσα. Έκανε υποδειγματική απαγγελία επανειλημμένως”. Παρόμοια για το νηπ. Πέρδικας (“Στη συνέχεια η νηπιαγωγός απαγγέλλει σχετικό ποίημα, πρώτα ολόκληρο και έπειτα τμηματικά. Επακολουθεί κατανόηση του περιεχομένου του ποιήματος και η εκμάθησή του. Η νηπιαγωγός παρουσιάστηκε στην τάξη πολύ καλά προετοιμασμένη. Τήρησε τις διδακτικές αρχές της Εποπτείας και της Αυτενέργειας. Ακολούθησε την Τριμερή πορεία και την Ερωτηματική μορφή της διδ/λίας”: 1979-80).

Στις εκθέσεις της περιόδου αυτής καταγράφεται ακόμη ο τρόπος που τα νήπια αποστηθίζουν το ποίημα. Η νηπιαγωγός “εκτελεί υποδειγματικά” για να τη μιμηθούν αργότερα τα νήπια. Επαναλαμβάνουν συνήθως πολλές φορές το ποίημα ομαδικά ή και το καθένα μόνο του και με τη βοήθεια της νηπιαγωγού. Π.χ. στην έκθεση για το Α΄ νηπ. Παραμυθιάς (1979-80) διαβάζουμε: “Η νηπιαγωγός απαγγέλλει στα νήπια το ποίημα με φωνή σταθερή και χρωματισμένη [...] Στη συνέχεια η νηπ/γός λέει τον πρώτο στίχο και μετά απαγγέλλει και πάλι τον ίδιο στίχο μαζί με τα νήπια. Στο τέλος νηπ/γός και νήπια μαζί λένε όλα το ποίημα τόσες φορές όσες χρειάζονται για να γίνει κτήμα των νηπίων. Ακολούθησε την Υποδειγματική μορφή”.

Καταγράφεται επίσης το ενδιαφέρον και η συμμετοχή των νηπίων στη συγκεκριμένη δραστηριότητα (η διεξοδική ανάλυση των στάσεων αυτών γίνεται στο κεφάλαιο “Νήπια”). Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Επακολούθησε συζήτηση (μετά την απαγγελία του ποιήματος) και δημιουργήθηκαν στα νήπια πρόσχαρα συναισθήματα και χρήσιμα βιώματα”: 1978-79) και για το νηπ. Μιαζαρακιάς (“Τα μικρά νήπια απομνημόνευσαν το ποιηματάκι με πολλή ευχέρεια και έκαναν χρήσιμα βιώματα και χαρούμενα συναισθήματα. Η αφομοίωση και η εμπέδωση είχαν εξαιρετικά αποτελέσματα. Η συμμετοχή των νηπίων ήταν καθολική και αυθόρμητη”: 1980-81).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητας “Ποίημα” παρατηρούμε ότι: Σε όλη τη διάρκεια της δραστηριότητας οι νηπιαγωγοί απαγγέλλουν ποιήματα και τα νήπια προσπαθούν να τα αποστηθίσουν. Ειδικότερα το διάστημα 1945-55 επισημαίνονται λάθη των νηπιαγωγών στη διδασκαλία των ποιημάτων. Οι επιθεωρητές επικρίνουν τις νηπιαγωγούς, οι οποίες αυτοσχεδιάζουν στη διδασκαλία και δεν έχουν προσχεδιάσει την πορεία, την οποία θα ακολουθήσουν. Ακόμη τονίζουν πως τα ποιήματα, που διδάσκονται στο νηπιαγωγείο, θα πρέπει να είναι ανάλογα με την αντιληπτική βαθμίδα των νηπίων (μικρά, ομοιοκατάληκτα και με περιεχόμενο κατανοητό για τη συγκεκριμένη ηλικία). Τέλος τα ποιήματα πρέπει να απαγγέλλονται ολόκληρα και όχι τμηματικά από τη νηπιαγωγό και στη συνέχεια από τα νήπια, έτσι ώστε η εκμάθηση των ποιημάτων να μην καταντά κουραστική και μονότονη διαδικασία.

Την περίοδο 1964-70 φαίνεται να έχουν ξεπεραστεί από τις νηπιαγωγούς προβλήματα διδακτικής των ποιημάτων. Ιδιαίτερα η πορεία της διδασκαλίας, την οποία ακολουθούν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες των επιθεωρητών. Παρόμοια, την περίοδο 1976-81 αξιολογείται συνήθως θετικά η προετοιμασία της νηπιαγωγού για τη δραστηριότητα, η χρήση εποπτικού υλικού, η συμπεριφορά της στην αίθουσα, ο τρόπος και η πορεία διδασκαλίας του ποιήματος.

Από το 1945 ως το 1970 οι επιθεωρητές επικεντρώνουν την προσοχή τους στην απομνημόνευση των ποιημάτων από τα νήπια. Η απαγγελία των ποιημάτων από τα νήπια δίνει την ευκαιρία στους επιθεωρητές να αντλήσουν συμπεράσματα τόσο για τις επιδόσεις τους στη συγκεκριμένη δραστηριότητα όσο και για τη γλωσσική τους εξέλιξη γενικότερα. Την περίοδο 1976-81 αξιολογείται λιγότερο η εκμάθηση του ποιήματος και περισσότερο οι στάσεις των νηπίων κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας (ενδιαφέρον, συμμετοχή, έκφραση συναισθημάτων κλπ). Τέλος, μετά το 1964 το θέμα του ποιήματος είναι σχετικό με το θέμα της ενότητας, το οποίο επεξεργάζονται τη δεδομένη στιγμή.

5. Ανάγνωση

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τις σχετικές περικοπές των εκθέσεων που αναφέρονται στην “Ανάγνωση”. Κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας γίνεται προσπάθεια να αναγνωρίζουν τα νήπια τα γράμματα της αλφαβήτου και να “διαβάζουν” ολόκληρες λέξεις. Σε καμία περίπτωση η διδασκαλία

αυτή δεν γίνεται συστηματικά και με τη μέθοδο που εφαρμόζεται στο δημοτικό σχολείο.

Όπως έχουμε αναφέρει, η συγκεκριμένη δραστηριότητα δεν πραγματοποιείται συχνά στα νηπιαγωγεία, κατά την επίσκεψη του επιθεωρητή. Ωστόσο σε ορισμένες εκθέσεις οι επιθεωρητές καταλήγουν σε συμπεράσματα, σχετικά με την απόκτηση της δεξιότητας, αφού εξετάσουν οι ίδιοι τα νήπια.

Συγκεκριμένα σε εκθέσεις των ετών 1948-49 και 1954-55 οι επιθεωρητές αναγράφουν ότι τα νήπια διδάσκονται συγκεκριμένα γράμματα της αλφαβήτου και μάλιστα ότι η διδασκαλία αυτή γίνεται με τρόπο “εμπειρικό”, “παιγνιώδη” ή “αμεθόδως”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (1948-49) αναφέρεται: “Το Β΄ τμήμα (ανώτερον) εν είδει παιγνίου εδιδάχθησαν αρκετά γράμματα”. Παρόμοια για το νηπ. Σεβαστού (“Η διδασκαλία της ιδίως εις την εκμάθησιν της αλφαβήτου ήτο καθαρώς εμπειρική”: 1954-55) και για το νηπ. Κορύτιανης (“ειργάσθη [...] αμεθόδως δε την διδασκαλίαν των ελαχίστων γραμμάτων”: 1954-55).

Στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (1950-51) ο επιθεωρητής συστήνει στη νηπιαγωγό κατά τη διδασκαλία της ανάγνωσης “ν” αποφεύγει εκμάθησιν αναγνώσεων δι’ αφηρημένων λέξεων ως είναι μερικάί τας οποίας έχει χρησιμοποιήσει π.χ. θηλιά – κάτω – προσφέρει κλπ”. Ακόμη στην έκθεση για το νηπ. Μεσοποτάμου (1954-55) ο επιθεωρητής συστήνει στη νηπιαγωγό “να προβή εις την εκμάθησιν των νηπίων μερικών γραμμάτων και εις την ανάλυσιν των λέξεων”. Τέλος, στην έκθεση για το νηπ. Αγ. Γεωργίου (1954-55) διαβάζουμε: “Της υπεδείχθη να προβή εις την προμήθειαν διαφόρων βιβλίων σχέσιν έχόντων με την διδασκαλίαν της Α΄ αναγνώσεως”.

Η συγκεκριμένη δραστηριότητα καταγράφεται ακόμη σε μία έκθεση των 1968-69. Όπως προκύπτει από τη συγκεκριμένη έκθεση, η νηπιαγωγός μαθαίνει στα νήπια το γράμμα “α” μέσα από την ανάλυση λέξεων που αρχίζουν από το συγκεκριμένο γράμμα. Στη έκθεση για το νηπ. Λάκκας (1968-69) αναφέρεται: “προέβη εις εμπέδωσιν του γράμματος α (αρνί, ασβός, αγελάδα) προφορικώς”. Τέλος, υπάρχει μια σχετική αναφορά στην έκθεση για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Εδίδαξε με το σύστημα της Ενιαίας Διδ/λίας [...] ανάγνωσιν καρτελλών”: 1973-74).

Από τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητας “Ανάγνωση” προκύπτει ότι από το 1948-49 γίνεται προσπάθεια να αναγνωρίζουν τα νήπια τα γράμματα της αλφαβήτου ή ακόμη να “διαβάζουν” ολόκληρες λέξεις. Η δραστηριότητα αυτή στο

Με βάση τα δεδομένα από την ανάλυση της δραστηριότητας “Γραφή”, συμπεραίνουμε ότι τα έτη 1948-49 και 1954-55 τα νήπια “μαθαίνουν” συγκεκριμένα γράμματα (υποθέτουμε πως μαθαίνουν και τη γραφή των γραμμάτων αυτών), με τρόπο “εμπειρικό” και “παιγνιώδη”. Την περίοδο 1968-70 τα νήπια “γράφουν” ολόκληρη τη λέξη. Οι λέξεις αυτές έχουν έννοια σχετική με το θέμα που εξετάζεται.

7. Θρησκευτικά

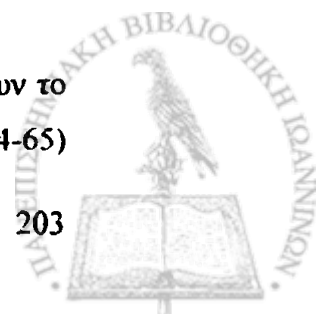
Στην υποκατηγορία αυτή εντάξαμε τις περιγραφές των δραστηριοτήτων, οι οποίες στοχεύουν στην τόνωση του θρησκευτικού συναισθήματος των νηπίων.

Ειδικότερα, συμπεριλάβαμε παρατηρήσεις των επιθεωρητών σε θέματα προσευχών. Σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται ότι τα νήπια απαγγέλλουν προσευχές, κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (“Ακολούθως τα νήπια απήγγειλαν προσευχάς”: 1950-51) και για το νηπ. Χόικας (“Είπον μίαν μικράν προσευχήν”: 1953-54).

Παρόμοιες αναφορές ανευρίσκονται και στις εκθέσεις των ετών 1970-71 ως 1974-75, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μορφίου (“Μαθήματα: Προσευχή”: 1972-73). Σε αρκετές εκθέσεις της περιόδου αυτής καταγράφεται ακόμη και ο τίτλος της προσευχής. Π.χ. για το νηπ. Πέρδικας (“Μαθήματα: Προσευχή. Ενότητες: ‘Χριστέ μου’ ”: 1970-71), για το νηπ. Ψάκκας (“Εδίδαξε προσευχήν (Παναγίτσα μας γλυκειά Μητέρα του Χριστούλη, αγάπα Σε παρακαλώ κι εμένα το μικρούλη)”: 1974-75) και για το νηπ. Συβότων (“Εδίδαξε προσευχήν ‘Με τα χεράκια σταυρωμένα Θεούλη μου Σ’ ευχαριστώ’ ”: 1974-75). Στην έκθεση για το νηπ. Χόικας (1974-75) η νηπιαγωγός επιλέγει τις προσευχές, τις οποίες διδάσκει, από το βιβλίο του Υπουργείου Παιδείας: “Εδίδαξε προσευχήν εκ του βιβλίου του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας ‘Μικρές φωνές’, ‘Το μικρό μου το χεράκι άναψε το καντηλάκι’ ”.

Σε άλλες εκθέσεις αναφέρεται ότι τα νήπια ψάλλουν τις προσευχές, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μούρτου (“Ετραγούδησαν προσευχές”: 1945-46) και για το νηπ. Νεοχωρίου (“Εν αρχή εψάλη εν χορώ η πρωινή προσευχή (‘Άγιος ο Θεός’, ‘Με τη γλυκειά αυγούλα’, ‘Δι’ ευχών των Αγίων”): 1969-70).

Άλλοτε αναφέρεται ότι τα νήπια συνήθως αρχίζουν αλλά και τελειώνουν το πρόγραμμα της ημέρας με μια προσευχή. Π.χ. για το νηπ. Ραχουλίου (1964-65)

διαβάζουμε: “Εισήλθομεν εις την αίθουσαν διδασκαλίας την 9^η π.μ. Μετά την προσευχήν [...]”. Ιδιαίτερα συχνές είναι οι αναφορές αυτές στις εκθέσεις του έτους 1968-69. Τα νήπια απαγγέλλουν αλλά και ψάλλουν προσευχές, κυρίως με την έναρξη των δραστηριοτήτων. Π.χ. για το Β΄ νηπ. Παραμυθιάς (1968-69) διαβάζουμε: “Τα νήπια απήγγειλον εν χορώ την συνήθη πρωινήν προσευχήν των και έψαλαν μελωδικώς ετέραν τοιαύτην”. Παρόμοια για το νηπ. Παραποτάμου (“Εισέλθοντες εις την αίθουσαν η Νηπιαγωγός ήρχισεν την εργασίαν της με ομαδικήν προσευχήν ‘Ω Παναγιά μου Δέσποινα’, άσιν του ‘Χριστός Ανέστη’ ”: 1968-69). Άλλοτε απαγγέλλουν προσευχές με τη λήξη των εργασιών της ημέρας, όπως π.χ. διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“απήγγειλαν την προσευχήν ‘Τη δουλειά μου τελειώνω’ ”: 1968-69) και για το νηπ. Αργυροτόπου (“Την πρωινήν της εργασίαν ετερμάτισεν με ομαδικήν προσευχήν (Χριστός ανέστη – Σ’ ευχαριστώ πολύ Θεέ μου και Πατέρα)”: 1968-69). Παρόμοια και στις εκθέσεις του 1969-70, όπως για το νηπ. Νεοχωρίου (“Εν αρχή εψάλη εν χορώ η πρωινή προσευχή (‘Άγιος ο Θεός’, ‘Με τη γλυκειά αυγούλα’, ‘Δι’ ευχών των Αγίων’... ”): 1969-70).

Σε μία περίπτωση καταγράφεται η προσπάθεια της νηπιαγωγού να μάθει στα νήπια να κάνουν με το χέρι τους το σημείο του σταυρού, την ώρα της προσευχής, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (“Εκμάθησις σταυρού. Με ποίον χέρι γίνεται”: 1947-48).

Σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται πως, με αφορμή μια επίκαιρη θρησκευτική γιορτή, τα νήπια κάνουν σχετικές συζητήσεις, ακούνε θρησκευτικές ιστορίες από τη νηπιαγωγό, ψάλλουν σχετικά τραγούδια ή απαγγέλλουν ποιήματα και προσευχές και σπανιότερα φτιάχνουν χειροτεχνίες με σχετικό θέμα. Οι γιορτές οι οποίες συνήθως καταγράφονται στις εκθέσεις είναι τα “Χριστούγεννα”, το “Πάσχα”, ο “Ευαγγελισμός της Θεοτόκου”, οι “Απόκριες” και οι γιορτές αγίων (“Αγίου Δονάτου”, “Αγίου Γεωργίου”, “Αγίου Βασιλείου” κ.ά.). Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Απευθύνει ερωτήσεις τινας εις τα νήπια σχετικάς με την γέννησιν του Χριστού και αυτά απαντούν μονολεκτικώς ή δεν απαντούν και η απάντησις δίδεται υπό της Νηπ/γού, ενίοτε δε και ταυτοχρόνως με την ερώτησιν [...] Τραγουδούν πολλά ποιήματα σχετικά με την γέννησιν του Χριστού και τον Άγιον Βασίλειον μεταξύ των οποίων και το ‘Θαύμα θείον’ ”: 1964-65) και για το νηπ. Νεοχωρίου (“Ίαρηκολουθήσαμεν διδ/λίαν Θρησκευτικών [...] Αφορμηθείσα από την κατά την προτεραίαν ημέραν λιτάνευσιν της εικόνας του Αγίου Δονάτου συνδιελέχθη μετά των νηπίων επί των τι είδον και ήκουσαν ήτοι Σημαιοστολισμός οικιών, πλήθος

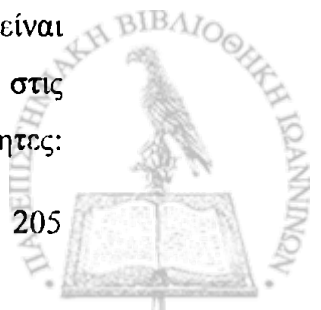

προσκυνητών, θείαν λειτουργίαν, Σεβασμιώτατον, ιερείς, ψάλτας, λαμπάδας και μουσικήν. Εκμεταλευθείσα πληροφορίαν νηπίου ότι ο Άγιος Δονάτος έκαμε θαύματα περιέγραψε εν συνεχεί λόγω τον βίον και δύο θαύματα του προστάτου της Θεσπρωτίας, Αγίου Δονάτου. Μετά ανακοπήν ολίγων δευτερολέπτων αφού ηκολούθησαν εντυπώσεις 2-3 νηπίων, εγένετο ανακεφαλαίωσις των λεχθέντων (Βιογραφία δι' ερωτήσεων). Κατά την επομένην διδακτικήν ώραν εδίδαξεν επιτυχώς αυτοσχέδιον προσευχήν 'Άγιε Δονάτε που υποφέρεις για του Χριστού την πίστι' (Η απομνημόνευσις εκάστου στίχου εγένετο εν χορώ)": 1968-69). Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Μαζαρακιάς (1969-70) διαβάζουμε: "Παρηκολουθήσαμεν διδ/λίαν Θρησκευτικών [...] 'Η Ανάστασις του Κυρίου' (νέον). Δι' ερωτήσεών της εξήτασε τα διδαχθέντα κατά τας προηγουμένας ημέρας (Περί Σταυρώσεως και Ταφής του Χριστού). Εν συνεχεία έθεσε σκοπόν νέον και προσέφερε τούτο δια διηγήσεως, η διάρκεια της οποίας δεν υπερέβη τα 5' της ώρας. Εις το τέλος της διηγήσεως διεξήχθη σύντομος συζήτησις των εντυπώσεων των νηπίων. Εξεφράσθησαν (υπό 3 μόνον) συναισθηματικά κρίσεις και εξήρθησαν με τρόπον τα κύρια σημεία. Επηκολούθησε διδ/λία του απολυτικίου της Αναστάσεως (Χριστός Ανέστη) [...] Το πρωινόν ωράριον έκλεισε με ανάθεσιν χειροτεχνικών εργασιών δια πλαστελλίνης (σταυρός, άγγελοι)".

Παρόμοια είναι τα θέματα που εξετάζονται και στις εκθέσεις των ετών 1970-71 ως 1974-75, όπως διαβάζουμε π.χ. στην έκθεση για το Α' νηπ. Παραμυθιάς ("Ενότητες: Τα πάθη του Χριστού": 1970-71) και για το νηπ. Μανδροτόπου ("Εδίδαξε περί την ενότητα 'Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου', Θρησκευτικά περί του γεγονότος του Ευαγγελισμού, ποίημα σχετικόν, προσευχή (Γλυκειά μητέρα του Χριστού)": 1973-74).

Σε ορισμένες εκθέσεις οι επιθεωρητές αναφέρουν ρητά ότι πραγματοποιείται η δραστηριότητα "Θρησκευτικά" ή "Θρησκευτική αγωγή". Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σκανδάλου ("Μαθήματα: Θρησκευτικά": 1973-74) και για το νηπ. Γλυκής ("Εδίδαξε Θρ/κην αγωγήν, ιστοριούλαν σχετικήν με την προσευχήν του Τελώνου και Φαρισαίου": 1974-75).

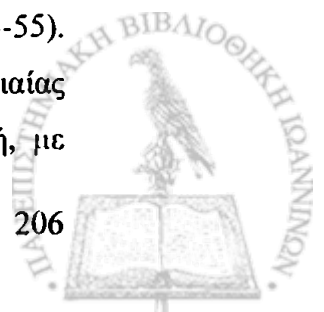
Άλλοτε μόλο που οι επιθεωρητές αναφέρουν ότι πραγματοποιούνται οι δραστηριότητες "Λεκτικές ασκήσεις", "Σπουδή περιβάλλοντος", "Ποίημα", "Ζωγραφική", "Χειροτεχνία" ή "Τραγουδι", το θέμα των δραστηριοτήτων είναι θρησκευτικό, οπότε τις εντάξαμε στην υποκατηγορία "Θρησκευτικά". Π.χ. στις εκθέσεις για το νηπ. Γλυκής ("Μαθήματα: Λεκτικά ασκήσεις. Ενότητες:

Χριστούγεννα”: 1971-72) και για το νηπ. Καμινίων (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘Οι Απόκριες’ με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας, Λεκτικές ασκήσεις, ποίημα, Χειροτεχνία, Ζωγραφικήν”: 1973-74). Παρόμοιες αναφορές ανευρίσκονται και στις εκθέσεις επόμενων ετών (ιδιαίτερα του 1976-77), όπως π.χ. για το νηπ. Πλαταριάς (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις. Διδακτική ενότητα: Η Ανάσταση του Λαζάρου”: 1976-77) και για το νηπ. Προδρομίου (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος – Τραγούδι, Παραμύθι, Χειροτεχνία. Διδακτική ενότητα: Η εκκλησία – Το θαύμα”: 1978-79), για το νηπ. Κεστρίνης (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Παραμύθι, Τραγούδι. Διδακτική ενότητα: Απόκριες, Δύο κοριτσάκια, Καρναβάλι”: 1978-79).

Από ορισμένες εκθέσεις είναι σαφές πως παρόλο που τη συγκεκριμένη ημέρα της επιθεώρησης δεν πραγματοποιείται η δραστηριότητα “Θρησκευτικά” αλλά άλλες δραστηριότητες (όπως “Λεκτικές ασκήσεις”, “Σπουδή περιβάλλοντος”, “Παραμύθι”, “Ποίημα”) ωστόσο μέσα από τις δραστηριότητες αυτές γίνεται προσπάθεια τόνωσης του θρησκευτικού συναισθήματος των νηπίων. Π.χ. η έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (1969-70) ενώ αναγράφει πως οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται είναι “Μελέτη περιβάλλοντος” και “Παραμύθι”, συμπεριλαμβάνει, ωστόσο, και αναφορές θρησκευτικού περιεχομένου: “και έξαρσιν της Υπέρτατης Δυνάμεως: ‘Ο Θεός χάρισε στις πεταλούδες τα ωραία αυτά χρώματα’ [...] ‘ο καλός Θεούλης εσταμάτησε τη βροχή’ ”. Παρόμοια και για το νηπ. Παραποτάμου (“Τα νήπια κατευθυνόμενα επαρκώς υπό της Νηπιαγωγού των, ωμίλησαν δια τον Πλάστην του Σύμπαντος”: 1968-69).

Σε ορισμένες εκθέσεις οι επιθεωρητές περιγράφουν την πορεία της δραστηριότητας των Θρησκευτικών, στο νηπιαγωγείο. Σύμφωνα με τις περιγραφές, η νηπιαγωγός απαγγέλλει πρώτα η ίδια μια προσευχή, τραγουδά ένα θρησκευτικό άσμα ή διηγείται μια θρησκευτική ιστορία και ύστερα ζητά από τα νήπια να επαναλάβουν. Π.χ. για το νηπ. Γκρίκας (“Εύρομεν ταύτην διδάσκουσιν την προσευχήν ‘Για σένα Θεέ, το σύμπαν υμνεί κλπ.’. Μερικά νήπια επαναλαμβάνουν την προσευχήν την οποίαν η Νηπιαγωγός προηγουμένως είχε διηγηθή. Είτα από κοινού επαναλαμβάνεται αυτή (Νήπια και Νηπ/γός). Ψάλλεται υπό της Νηπ/γού υποδειγματικώς άπαξ. Τα νήπια μετά της Νηπ/γού ψάλλουσι ταύτην ομού τρις. Εν νήπιον θήλυ μετά της βοήθειας της Νηπ/γού ψάλλει μόνον του την προσευχήν – και δεύτερο και τρίτον και είτα όλα ομού μέχρις τελείας εκμαθήσεως ταύτης”: 1954-55). Ακόμη στην έκθεση για το νηπ. Γλυκής (1964-65), στα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας, η νηπιαγωγός απαγγέλλει αυτοσχέδια προσευχή, με

θέμα σχετικό με το θέμα της ενότητας που εξετάζεται (“Η Νηπ/γός, εις τα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας ενύφανε αυτοσχέδιον προσευχήν προς τον Θεόν του καλογήρου Σαμουήλ δια την σωτηριάν του Σουλίου, την οποίαν με απλά και παραστατικά λόγια ζωντανεύει ή Ν/γός ενώπιον αυτών”). Η πορεία διδασκαλίας είναι σε γενικές γραμμές η ίδια και τα επόμενα χρόνια και σύμφωνα με “τις απαιτήσεις της ειδικής διδακτικής του μαθήματος”, όπως προκύπτει από τις εκθέσεις για το νηπ. Παραμυθιάς (“Εν συνεχεία εδίδαξε το ποίημα ‘Η Παναγία’. Ηκολούθησεν ορθήν διδακτικήν πορείαν, στοιχούσαν προς τας απαιτήσεις της ειδικής διδακτικής του μαθήματος τούτου, κατορθώσασα ευχερώς να καταστήση τούτο κτήμα των μαθητών της”: 1965-66) και για το νηπ. Μαζαρακιάς (“Επηκολούθησε διδ/λία του απολυτικίου της Αναστάσεως (Χριστός Ανέστη) ως εξής: Άσιν υπό Νηπ/γού και των νηπίων (2-3 φορές) με ταυτόχρονων διόρθωσιν των παρατηρουμένων σφαλμάτων. Άσκησις των νηπίων καθ’ ομάδες και τέλος άσις του απολυτικίου υπό της Νηπ/γού και απάντων των νηπίων.”: 1969-70).

Ιδιαίτερη σημασία δίνεται από τους συντάκτες των εκθέσεων στο περιεχόμενο των προσευχών, το οποίο θα πρέπει να είναι ανάλογο με την αντιληπτική ικανότητα των νηπίων, όπως χαρακτηριστικά τονίζεται στην έκθεση για το νηπ. Καστριού (“Την εύρομεν αγωνιζομένην να εκμάθη την εξής στροφήν εις τα νήπια. ‘Ούτε κρύο ούτε ζέστη, έτους ώρα ποθητή και μαζί Χριστός ανέστη και μεγάλη εορτή’. Το ποίημα αυτό καταδεικνύει την ψυχολογικήν και παιδαγωγικήν μόρφωσιν της Νηπιαγωγού. Ως να ήτο αδύνατον να εξεύρη εν άλλο ποίημα γλωσσικώς ανάλογον με την αντιληπτικήν ικανότητα των νηπίων να τα υποχρεώση να το εκμάθουν”: 1951-52). Αρνητικά είναι επίσης τα σχόλια του επιθεωρητή στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Τραγουδούν πολλά ποιήματα σχετικά με την γέννησιν του Χριστού και τον Άγιον Βασίλειον μεταξύ των οποίων και το ‘Θαύμα θείον’ του οποίου πειράται την στιγμήν ταύτην να διδάξη το μέλος του, ενώ αυτά δεν κατανοούν τίποτε από το περιεχόμενον του ποιήματος, διότι είναι κατά πολύ ανώτερον των πνευματικών των δυνάμεων”: 1964-65).

Σε ορισμένες εκθέσεις κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας οι νηπιαγωγοί κάνουν χρήση εποπτικών μέσων, κυρίως εικόνων. Π.χ. για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (1968-69) αναφέρεται: “Τέλος επέδειξεν εις τα νήπια σχετικές εικόνας των Παθών τού Χριστού”. Παρόμοια για το Α΄ νηπ. Παραμυθιάς (“ χρησιμοποίησε την εικόνα της Ανάστασης του Λαζάρου”: 1976-77) και για το νηπ. Προδρομίου (“Διδακτική

ενότιες. Η εκδόσή τους – Το θείο. Έγινε χρήση εικαστικών μέσων με εικόνες, σχέδια και άλλα”: 1978-79).

Με βάση τα συνολικά δεδομένα από την ανάλυση της δραστηριότητας “Θρησκευτικά”, συμπεραίνουμε ότι την περίοδο 1945-75 τα νήπια μαθαίνουν κυρίως να απεικονίζουν και να ψάλλουν προσευχές. Οι νηπιαγωγοί ακολουθούν συγκεκριμένη πορεία για την εκμάθηση των προσευχών, παρόμοια με την εκμάθηση των ποιημάτων. Τονίζεται ιδιαίτερα πως το περιεχόμενο των προσευχών θα πρέπει να είναι ανάλογο με την αναπτυξιακή ικανότητα των νηπίων.

Από το 1964-65 και ιδιαίτερα την περίοδο 1968-70 η προσευχή εκτελείται καθημερινά από τα νήπια, με την έναρξη και τη λήξη του ημερήσιου προγράμματος. Ακόμη, τη διετία 1968-70 και στη διάρκεια άλλων δραστηριοτήτων, καλλιεργούνται θεοκρατικές αντιλήψεις για τη φύση και την κοινωνία, όπως αυτές αποτυπώνονται στα έντομα των επιθεωρητών.

Από το 1964 ως το 1975 και με μεγαλύτερη συχνότητα την περίοδο της δικτατορίας 1968-74, με αφορμή μια επίκαιρη θρησκευτική γιορτή – συνήθως τα “Χριστούγεννα”, το “Πάσχα”, τον “Εορτασμό της Θεοτόκου”, τις “Απόκριες” και τις γιορτές των αγίων – τα νήπια ακούνε θρησκευτικές ιστορίες από τη νηπιαγωγό, κάνουν σχετικές συζητήσεις, ψάλλουν σχετικά τραγούδια, απεικονίζουν ποιήματα και προσευχές και σπανιότερα φτιάχνουν χειροτεχνίες με το ίδιο θέμα.

Την περίοδο 1976-81 δεν αναφέρεται ρητά η πραγματοποίηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας, ωστόσο στη διάρκεια άλλων δραστηριοτήτων, όπως είναι οι “Λεκτικές ασκήσεις”, η “Σπουδή περιβάλλοντος”, το “Ποίημα”, η “Ζωγραφική”, η “Χειροτεχνία” ή το “Τραγούδι”, τα νήπια επεξεργάζονται ένα θέμα θρησκευτικού περιεχομένου. Τέλος, σε ορισμένες περιπτώσεις, στις περιόδους 1968-70 και 1976-81, στη διάρκεια της δραστηριότητας γίνεται χρήση εικόνων.

2. Ζωγραφική

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τις αναφορές των επιθεωρητών για τη δραστηριότητα “Ζωγραφική”. Όταν η δραστηριότητα αυτή πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης οι επιθεωρητές την περιγράφουν στις εκθέσεις ως “ζωγραφική”, “ιχνογραφία”, “σχέδιο” ή “χρωματισμός εικόνες”.

Ειδικότερα, στις εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 υπάρχουν ελάχιστες αναφορές στη δραστηριότητα που οι επιθεωρητές καταγράφουν ως "χτυγραφία". Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1946-47) αναφέρεται: "Υστερα τα νήπια προσκλιούνται να χτυγραφήσουν". Παρόμοια και για το νηπ. (Π.Σ.) Ηγουμενίτσας ("Τα νήπια χτυγραφούν": 1948-49).

Σύμφωνα με τις εκθέσεις, στα νηπιαγωγεία της περιόδου τα νήπια χτυγραφούν με την ακόλουθη καθοδήγηση της νηπιαγωγού. Το θέμα καθορίζεται από τη νηπιαγωγό και έχει συνήθως άμεση σχέση με το θέμα της δραστηριότητας που έχει προηγηθεί, όπως π.χ. για το νηπ. (Π.Σ.) Ηγουμενίτσας ("Εκ του περιεχομένου του άσματος αφορηθείσας δίδει χτυγράφησιν μιας μαργαρίτας. Ταύτην ζωγραφίζει η ίδια επί του πίνακος": 1952-53).

Ακόμη η νηπιαγωγός υποδεικνύει στα νήπια τον τρόπο με τον οποίο θα χτυγραφήσουν. Τα νήπια προσπαθούν να επαναλάβουν το σχέδιο που η νηπιαγωγός τους έχει υποδείξει, είτε στον πίνακα είτε ατομικά στο κάθε νήπιο. Π.χ. για το νηπ. (Π.Σ.) Μαργαριτίου (1954-55) διαβάζουμε: "Εύρομεν παύτην ασχολουμένην με τα νήπια, άπανα εξωγράφουν επί των αβακίων των πορτοκάλιων μετά φύλλου όπερ είχαν χτυγραφήσει η Νηπιαγωγός επί του πίνακος". Παρόμοια και για το νηπ. Μαρουδιού ("επί χαρτιονίου εις ο είχε σχεδιάσει η Νηπιαγωγός τοιαύτην. Τα νήπια τραπούν το σχέδιον και έπειτα το ζωγραφίζουν με χρώματα": 1954-55).

Σε μία περίπτωση ο επιθεωρητής θεωρεί ότι η δραστηριότητα αυτή εκβλήθηκε στα νήπια, εξαιτίας της συνοπικότητας της νηπιαγωγού και της αδυναμίας της να πραγματοποιήσει μια περισσότερο κατάλληλη δραστηριότητα, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας ("Παρά πάτωμα - ίσως και δια να αποφυγή περαιτέρω εργασίαν επέβαλε χτυγραφοτικήν εργασίαν εις τα νήπια": 1951-52).

Στις εκθέσεις του έτους 1964-65 και ιδιαίτερα των ετών 1968-69 και 1969-70 και στα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας, η "ζωγραφική" ή η "χτυγραφία" έχει το θέμα της ενότητας, το οποίο έχουν επεξεργαστεί προηγουμένως στο νηπιαγωγείο. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καρτερίου ("Παρηκολουθήσαμεν παύτην διδάξασιν με την αρχήν της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Δ'άιας [...] και χτυγραφία": 1968-69) και για το νηπ. Σεβαστού (1969-70): "Την διδασκαλίαν της ετερότητας με ανάθεσιν χτυγραφοτικών εργασιών (κεράσια, φύλλα)".

Τα νήπια "ζωγραφίζουν" στα τετράδιά τους ή σε χαρτίονα. Συνήθως υπάρχει μια ημιτελής ζωγραφιά, την οποία και συμπληρώνουν τα ίδια. Π.χ. στην έκθεση για

το νηπ. Μαργαριτίου (1964-65) διαβάζουμε: “και εκάλεσε τα νήπια να ζωγραφίσουν τούτον εις τα τετράδιά των”. Παρόμοια για το νηπ. Καρτερίου (“συμπλήρωσις σχετικής εικόνας επί εντύπου τετραδίου”: 1968-69) και για το νηπ. Αμπελιάς (“Συγκεκριμένως έδωσεν εις έκαστον νήπιον χαρτόνιον, εφ’ ου ήσαν εξωγραφισμένα τρεις μέλισσαι [...] και εκάλεσε τα νήπια αμφοτέρων των τμημάτων να συμπληρώσουν τον χρωματισμόν”: 1969-70).

Στις εκθέσεις (“Εκθέσεις υπηρεσιακής ικανότητας”) των ετών 1970-71 ως 1974-75 αναφέρεται απλώς ότι πραγματοποιείται η συγκεκριμένη δραστηριότητα. Οι επιθεωρητές στις καταγραφές τους χρησιμοποιούν άλλοτε τον όρο “Ιχνογραφία”, άλλοτε “Ζωγραφική” και άλλοτε “Σχέδιον”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Μαθήματα: Ιχνογραφία”: 1970-71), για το νηπ. Ξηρολόφου (“Μαθήματα: Σχέδιον”: 1973-74) και για το νηπ. Μεσοβουνίου (“Μαθήματα: Ζωγραφική”: 1974-75).

Σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1972-73 ως 1974-75 και συγκεκριμένα στο “Βιβλίο Επιθεωρουμένων εκπαιδευτικών” καταγράφεται με περισσότερες λεπτομέρειες η πραγματοποίηση της δραστηριότητας. Το θέμα της δραστηριότητας είναι κοινό με εκείνο των άλλων δραστηριοτήτων, που πραγματοποιούνται τη μέρα της επιθεώρησης στο νηπιαγωγείο, όπως προκύπτει π.χ. από την έκθεση για το νηπ. Χόικας (“Διδαχθέντα μαθήματα [...] Εδίδαξε περί την ενότητα ‘Ο τροχαιός’ [...] ελεύθερον σχέδιον”: 1972-73) και για το νηπ. Ψάκκας (“Εδίδαξε [...] ελεύθερον σχέδιον επί του μύθου”: 1974-75).

Τα νήπια ζωγραφίζουν συνήθως, προσπαθώντας να μιμηθούν τη ζωγραφιά – υπόδειγμα της νηπιαγωγού από τον πίνακα, όπως φαίνεται π.χ. από την έκθεση για το νηπ. Φασκομηλιάς (“Εδίδαξε περί την ενότητα [...] ιχνογράφησιν κατόπιν υποδείγματος ιχνογραφήματος Νηπιαγωγού στον πίνακα”: 1974-75) και για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Εδίδαξε περί την ενότητα [...] ιχνογράφησιν βάρκας τη υποδείξει της νηπιαγωγού”: 1974-75).

Το έτος 1974-75 οι νηπιαγωγοί χρησιμοποιούν το υλικό που έχει σταλεί από το ΥΠ.Ε.Π.Θ., όπως καβαλέτο ζωγραφικής και σφραγίδες και εκθέτουν τα έργα των νηπίων σε πίνακα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ελευθερίου (1974-75) αναφέρεται: “Εδίδαξε [...] ζωγραφικήν της εικόνας της αλεπούς εκ σφραγίδος του ΥΠ.Ε.Π.Θ.”. Ακόμη για το νηπ. Παραμυθιάς (1974-75): “Χρησιμοποιεί τον πίνακα δια προβολήν των σχεδίων των νηπίων και το καβαλέτο της ζωγραφικής, το αποσταλέν παρά του Υπουργείου Παιδείας”.

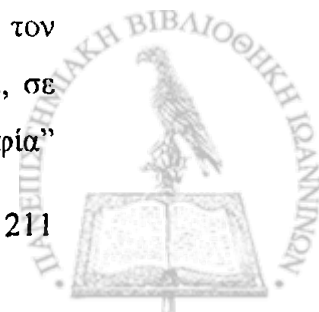

Στις περιπτώσεις που δε γίνεται χρήση του υλικού αυτού, οι επιθεωρητές προβαίνουν σε συστάσεις προς τις νηπιαγωγούς, όπως φαίνεται από την έκθεση για το νηπ. Γαρδικίου (“Επί του πίνακος είχε ζωγραφίσει σταφύλι και τα νήπια ησχολούντο με την ιχνογράφησιν και ζωγραφικήν του σταφυλιού. Γίνεται χρήσις του πίνακος προβολής έργων των νηπίων ουχί όμως και του καβαλέτου ζωγραφικής και εγένετο προς τούτο σχετική παρατήρησις”: 1974-75).

Από το 1976-77 και μετά, τα νήπια φαίνεται ότι συνήθως αφήνονται ελεύθερα να ζωγραφίσουν, ώστε να εκφράσουν με τον τρόπο αυτό τις εντυπώσεις τους και τα βιώματά τους. Ωστόσο το θέμα της ζωγραφικής και την περίοδο αυτή υποδεικνύεται από τη νηπιαγωγό και έχει άμεση σχέση με το θέμα της υπό επεξεργασία ενότητας. Π.χ. για το νηπ. Άνω Προδρομίου (1976-77) αναφέρεται: “Μάθημα: Ιχνογραφία. Ακολούθησε τη μέθοδο του ελεύθερου σχεδίου. Τα νήπια εκφράσανε ελεύθερα τις υποκειμενικές τους εντυπώσεις και βιώματα, που προήλθαν από τη διδ/λία της ενότητας, ζωγραφίζοντας με μολύβι και χρώματα πάνω σε χαρτί λευκό”. Παρόμοια για το Α' νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Ιχνογραφία. Τα παιδιά ιχνογράφησαν ελεύθερα το λιοντάρι ή σκηνές από τη ζωή και το κυνήγι του λιονταριού”: 1977-78).

Υπάρχουν ακόμη περιπτώσεις στις οποίες η νηπιαγωγός επεμβαίνει για να υποδείξει ή να διορθώσει τα έργα των νηπίων σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καταβόθρας (“Μάθημα: Ιχνογραφία. Ακολούθησε τη μέθοδο της ελευθέρως ιχνογραφώσεως. Τα νήπια αυθόρμητα ζητούν να ζωγραφίσουν τη χελώνα. Η νηπ/γός κάνει μόνο υποδείξεις”: 1976-77) και για το Α' νηπ. Ηγουμενίτσας (“Η νηπ/γός ζωγραφίζει αργά το ελαφάκι στον πίνακα ολόκληρο. Στη συνέχεια αναλύει το σχήμα και τη μορφή του ελαφιού. Εν συνεχεία ζωγραφίζει και πάλι το σχήμα του ελαφιού τμηματικά (κοιλιά, λαιμό, κεφάλι, πόδια, ουρά). Ύστερα απ' αυτό ελέγχει τις εργασίες των νηπίων και επιφέρει τις τυχόν διορθώσεις”: 1979-80).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα από την ανάλυση της δραστηριότητας “Ζωγραφική” καταλήγουμε στα επόμενα συμπεράσματα: Την περίοδο 1945-55 η συγκεκριμένη δραστηριότητα (την αποκαλούν “Ιχνογραφία”) πραγματοποιείται με την καθοδήγηση των νηπιαγωγών, οι οποίες ορίζουν το θέμα (συνήθως είναι συνάφες με το θέμα της δραστηριότητας που προηγήθηκε) και υποδεικνύουν τον τρόπο που τα νήπια θα ζωγραφίσουν. Τα νήπια “ιχνογραφούν” με χρώματα, σε αβάκια (πλάκες στις οποίες έγραφαν οι μικροί μαθητές) ή χαρτόνια. Η “Ιχνογραφία”

την περίοδο αυτή, δεν θεωρείται μάλλον πρωτεύουσας σημασίας για την απασχόληση των νηπίων, αν κρίνουμε από το σχόλιο του επιθεωρητή στην επιλογή της συγκεκριμένης δραστηριότητας από τη νηπιαγωγό (“δια να αποφύγη περαιτέρω εργασίαν”).

Από το 1964-65 και ύστερα και ιδιαίτερα τη διετία 1968-70 τα νήπια συμπληρώνουν ημιτελείς ζωγραφίες της νηπιαγωγού ή απλά χρωματίζουν κάποια σχέδια στα τετράδιά τους (ή σε έντυπα τετράδια) και σε χαρτόνια. Στα πλαίσια της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας, το θέμα το οποίο ζωγραφίζουν έχει άμεση σχέση με το θέμα της ενότητας που εξετάζουν. Παρόμοια και την περίοδο 1970-75 τα νήπια ασκούνται στη “Ζωγραφική”, (την αποκαλούν “Ίχνογραφία”, “Σχέδιο” ή “Ελεύθερο Σχέδιο”), αντιγράφοντας ουσιαστικά το σχέδιο - υπόδειγμα της νηπιαγωγού.

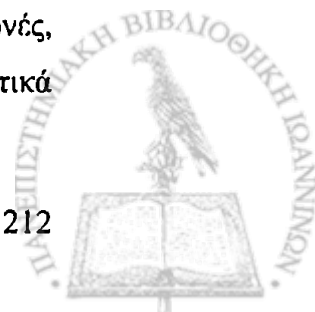
Το 1974-75 παρατηρούμε αλλαγή στον τρόπο πραγματοποίησης της δραστηριότητας, με τη διάθεση νέων εποπτικών μέσων (καβαλέτο, σφραγίδες) από το ΥΠ.Ε.Π.Θ. Όταν διαπιστωθεί ότι το υλικό αυτό μένει αχρησιμοποίητο, οι επιθεωρητές προβαίνουν σε συστάσεις προς τις νηπιαγωγούς. Ακόμη οι νηπιαγωγοί εκθέτουν τα έργα των νηπίων σε πίνακα.

Από το 1976-77 αφήνονται στα νήπια μεγαλύτερα περιθώρια ελευθερίας στη “Ζωγραφική”, ώστε να εκφράσουν με τον τρόπο αυτό “τις εντυπώσεις τους και τα βιώματά τους”. Ωστόσο και την περίοδο αυτή το θέμα υποδεικνύεται από τη νηπιαγωγό και είναι συνήθως συναφές με την ενότητα που εξετάζεται. Σε ορισμένες περιπτώσεις η νηπιαγωγός επεμβαίνει για να υποδείξει ή να διορθώσει τα έργα των νηπίων. Τα υλικά που χρησιμοποιούν είναι χαρτί, μολύβια και χρώματα.

9. Θεατρικά

Η υποκατηγορία αυτή περιλαμβάνει καταγραφές των επιθεωρητών για δραστηριότητες που αφορούν τη θεατρική παιδεία των νηπίων. Συγκεκριμένα πρόκειται είτε για απλές μιμητικές κινήσεις των νηπίων είτε για τη δραματοποίηση ενός παραμυθιού ή μιας ιστορίας ή για το παίξιμο κουκλοθέατρου.

Στις περισσότερες από τις εκθέσεις, στις οποίες ανευρίσκεται η υποκατηγορία “Θεατρικά”, αναφέρεται ότι τα νήπια μιμούνται συγκεκριμένες κινήσεις ή φωνές, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καμινίων (“Τα νήπια έπαιξαν μιμητικά παιχνιδάκια”: 1978-79).

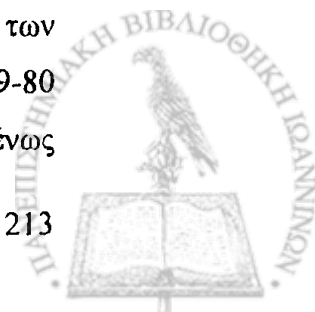

Σε ορισμένες από τις περιπτώσεις αυτές οι μιμητικές κινήσεις των νηπίων έχουν άμεση σχέση με την εξέταση ενός αντικειμένου κυρίως από το φυσικό αλλά και από το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον τους. Οι μιμήσεις των νηπίων ακολουθούν την εξέταση μιας συγκεκριμένης ενότητας. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαυρουδίου (1952-53) αναφέρεται: “Σχετικά ήσαν και οι μιμητικά κινήσεις ανάλογοι προς τα εξεταζόμενα θέματα”. Παρόμοια για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Μία μαθήτρια υπεδύθη την πεταλούδα και τα υπόλοιπα νήπια έπαιζαν μαζί της”: 1966-67), για το νηπ. Σεβαστού (“Εδίδαξε [...] και μιμητικές ασκήσεις περί τας κινήσεις του βατράχου”: 1973-74) και τέλος για το νηπ. Γλυκής (“Μιμήθηκαν τις κινήσεις του αλόγου”: 1979-80).

Σε άλλες εκθέσεις αναφέρεται ότι οι μιμήσεις αυτές συνοδεύουν ένα τραγούδι, Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέσπιανης (1947-48) αναφέρεται: “Τα νήπια παρακολουθούν με ενδιαφέρον τραγουδούντα και μιμούμενα. Αναπτύσσεται ακολούθως συζήτηση μεταξύ των επί των ορθών ή μη μιμήσεων”. Ακόμη για το νηπ. Τουρκοπάλουκου (“Η Νηπ/γός τραγουδά υποδειγματικώς και δια των κινήσεων των χειρών της ταυτοχρόνως υποδεικνύει τον τρόπον της κατασκευής των [...] συνοδεύουσι ταύτην τα νήπια, ενώ ταυτοχρόνως κάμνουσι δια των χειρών των τας αυτάς κινήσεις της Νηπιαγωγού”: 1954-55) και για το Α' νηπ. Παραμυθιάς (“Μάθημα: Ποίημα - κινήσεις”: 1978-79).

Σε ορισμένες εκθέσεις τα νήπια μιμούνται τις κινήσεις και τις φωνές ηρώων του παραμυθιού, όπως π.χ. διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Καρβουναρίου (1947-48): “Μιμούνται κατά την διήγησιν τας φωνάς των ζώων – και χειρονομούν”. Παρόμοια για το νηπ. Αγ. Γεωργίου (“Έτερον νήπιον μας διηγήθηκε άλλο παραμυθάκι [...] με αναλόγους κινήσεις”: 1954-55).

Άλλοτε τα νήπια δραματοποιούν (αναπαριστούν) μια ολόκληρη ιστορία ή ένα παραμύθι. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γλυκής (1964-65), διαβάζουμε: “[...] ακούσαντες δραματοποιουμένην ιστορίαν υπό τον τίτλον ‘η μακεδονοπούλα και ο πασάς’, άτινα απέδιδον μετά καταπληκτικής ηθοποιίας και γλωσσικής ευχερείας τους ρόλους ους υπεδύοντο”. Παρόμοιες καταγραφές στην έκθεση για το νηπ. Χόικας (“Μεθ’ ο εγένετο αναπαράστασις σκηνών τινων του μύθου καθ’ ην έλαβε μέρος μικρός αριθμός νηπίων”: 1969-70) και για το Γ' νηπ. Ηγουμενίτσας (“Εδίδαξε με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας [...] και αναπαράσταση του μύθου υπό των νηπίων”: 1973-74). Σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1978-79 και 1979-80 αναφέρεται ότι τα νήπια αναπαριστούν το παραμύθι, το οποίο έχουν προηγουμένως

διδασχθεί. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Φασκομηλιάς (“Υστερα παίζουν σχετικό παιγνιδάκι, με το οποίο υποδύονται ζώα του παραμυθιού”: 1979-80).

Σε μικρό αριθμό εκθέσεων, από το 1971-72 και μετά, αναφέρεται ότι τα νήπια και η νηπιαγωγός ασχολούνται με κουκλοθέατρο. Π.χ. για το νηπ. Αγοράς (“Μαθήματα: Κουκλοθέατρον”: 1971-72) και για το νηπ. Σκανδάλου (“Μάθημα: Κουκλοθέατρο”: 1976-77). Η νηπιαγωγός παίζει ένα συγκεκριμένο παραμύθι στο κουκλοθέατρο και μετά προσπαθούν να τη μιμηθούν και τα νήπια, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Σκανδάλου (1976-77): “Ακολούθησε τη μέθοδο της δραματοποίησης από το κουκλοθέατρο. Έπαιξε σ’ αυτό το παραμύθι [...] στη συνέχεια προσπάθησαν και τα νήπια”.

Από τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητας “Θεατρικά” προκύπτει πως στη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου που εξετάζουμε, τα νήπια εκτελούν απλές μιμητικές κινήσεις. Οι μιμήσεις αυτές συνήθως ακολουθούν την εξέταση ενός αντικειμένου από το φυσικό και από το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον των νηπίων και το θέμα τους έχει άμεση σχέση με την ενότητα που εξετάζεται. Ακόμη, κυρίως την περίοδο 1945-55, τα νήπια μιμούνται κινήσεις και φωνές ανθρώπων ή ζώων στη διάρκεια του τραγουδιού ή του παραμυθιού. Από το 1964 τα νήπια αναπαριστούν σκηνές ή ολόκληρο το παραμύθι (δραματοποίηση).

Από τις αρχές της δεκαετίας του ’70 στα νηπιαγωγεία παίζεται κουκλοθέατρο, κυρίως από τη νηπιαγωγό και λιγότερο από τα νήπια. Την εποχή αυτή σε ορισμένα νηπιαγωγεία υπάρχει σκηνή κουκλοθέατρου.

10. Τραγούδι

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τις παρατηρήσεις των επιθεωρητών για δραστηριότητες που αφορούν τη μουσική καλλιέργεια των νηπίων.

Ειδικότερα, σε ορισμένες εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 καταγράφεται η πραγματοποίηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας, χωρίς αυτή να περιγράφεται με περισσότερες λεπτομέρειες. Συνήθως οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν τον όρο “τραγούδι” ή “άσμα” για να ορίσουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (“Ηκούσαμε ταύτην διδάξασαν άσμα”: 1948-49) και για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Την εύρομεν απασχολούσαν τα νήπια με τραγουδάκια”: 1952-53). Την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 καταγράφεται με ανάλογο

τρόπο η πραγματοποίηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας, όπως π.χ. για το νηπ. Φασκομηλιάς (“Εν συνεχεία η Ν/γός έδίδαξε το τραγούδι”: 1964-65).

Στις εκθέσεις των ετών 1970-71 ως 1974-75 αναφέρεται απλώς ότι πραγματοποιείται η δραστηριότητα “Ωδική” ή “Άσμα”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (1970-71) διαβάζουμε: “Μαθήματα: Ωδική”.

Τέλος, στις εκθέσεις των ετών 1976-77 ως 1980-81 οι επιθεωρητές καταγράφουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα με τον όρο “Τραγούδι”, “Ωδική” ή “Μουσική αγωγή”, όπως προκύπτει από τις εκθέσεις των ετών αυτών. Π.χ. για το νηπ. Μαυρουδίου (1976-77) διαβάζουμε: “Μάθημα: Τραγούδι”.

Άλλοτε οι επιθεωρητές προβαίνουν σε αξιολογικές κρίσεις για τα τραγούδια που ακούγονται την ώρα της επιθεώρησης. Οι κρίσεις αυτές αφορούν το περιεχόμενο ή τη μελωδία του τραγουδιού, όπως π.χ. καταγράφεται στην έκθεση για το νηπ/φείο Παραμυθιάς (“Ήσαλλον άσματα διάφορα με ωραίαν μελωδίαν και παιδικόν περιεχόμενον”: 1947-48) και για το νηπ/φείο Πάργας (“Ομοίως ηκούσαμε ταύτην διδάσκουσαν τραγούδι παιδικόν”: 1947-48). Οι επιθεωρητές φαίνεται να δίνουν ιδιαίτερη σημασία στο περιεχόμενο των τραγουδιών, το οποίο θα πρέπει να είναι ανάλογο με την αντιληπτική ικανότητα των νηπίων, ώστε να πετυχαίνεται η εκμάθησή του, όπως τονίζεται στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (1965-66): “Είς τα πλαίσια της εορτής ταύτης, είχε διδάξει αρκετά τραγούδια, στοιχούντα προς την πνευματικήν ηλικίαν του τμήματος τούτου, τα οποία κατείχον εις ικανοποιητικώτατον βαθμόν σχεδόν πάντα τα νήπια”.

Τα τραγούδια που διδάσκονται είναι συνήθως επίκαιρα και σχετικά με την ενότητα, την οποία επεξεργάζονται στο νηπιαγωγείο. Π.χ. για το νηπ. Καρβουναρίου (1947-48) διαβάζουμε: “Έτραγούδησαν διάφορα επίκαιρα άσματα”.

Ιδιαίτερα από το 1964-65 και μετά, το θέμα του τραγουδιού είναι σχετικό με το θέμα της ενότητας, την οποία επεξεργάζονται στο νηπιαγωγείο. Π.χ. για το νηπ. Ποταμιάς (“Είς τα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας η Ν/γός έδίδαξε επιτυχώς και σχετικόν με την ενότητα άσμα”: 1965-66) και για το νηπ. Πέρδικας (“Έδίδαξε περί την ενότητα [...] άσμα”: 1974-75).

Την περίοδο 1976-81 το θέμα του τραγουδιού είναι κοινό με το θέμα των άλλων δραστηριοτήτων της ημέρας. Ιδιαίτερα στις εκθέσεις των ετών 1978-79 και 1980-81 τονίζεται από τους επιθεωρητές πως η δραστηριότητα είναι μέσα στα πλαίσια της ενιαίας διδασκαλίας. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Η

μέθοδος ήταν με χρώμα ενιαίας δ/λίας”: 1978-79) και για το νηπ. Πέρδικας (“Η μέθοδος διδ/λίας ήταν ενιαία”: 1980-81).

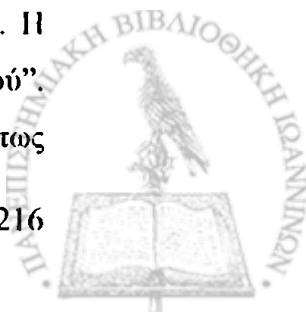
Σε άλλες εκθέσεις οι επιθεωρητές αξιολογούν τις επιδόσεις των νηπίων στο τραγούδι (έχουμε αναφερθεί αναλυτικά στο κεφάλαιο “Νήπια”). Π.χ. για το νηπ. Παραμυθιάς (“Τα νήπια κατέχοντα καλώς το μέλος, ετραγούδησαν άνευ παραφωνιών γεγονός μαρτυρούν ότι η Νηπ/γός είχε ασκήσει ταύτα εις [...] την ωδικήν”: 1964-65) και για το Β΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Τα νήπια πρόθυμα τραγούδησαν με ευχέρεια”: 1980-81).

Σε ορισμένο αριθμό εκθέσεων περιγράφεται με περισσότερες λεπτομέρειες η πορεία που ακολουθούν οι νηπιαγωγοί για να πετύχουν την εκμάθηση του τραγουδιού. Αρχικά η νηπιαγωγός τραγουδά το συγκεκριμένο τραγούδι περισσότερες από μία φορές. Ύστερα γίνεται προσπάθεια τα νήπια να απομνημονεύσουν τους στίχους και να μάθουν τη μελωδία του τραγουδιού. Τα νήπια επαναλαμβάνουν το τραγούδι με τη βοήθεια της νηπιαγωγού και μόνα τους. Άλλοτε τραγουδούν όλα μαζί και άλλοτε μικρότερες ομάδες νηπίων. Π.χ. για το νηπ. Τουρκοπάλουκου (1954-55) αναφέρεται: “Η Νηπ/γός τραγουδά υποδειγματικώς [...] Επαναλαμβάνεται δια δευτέραν φοράν υπό της Νηπιαγωγού το αυτό ποίημα και σιγανή τη φωνή συνοδεύουσι ταύτην τα νήπια [...] Εις τας λοιπάς δύο επαναλήψεις εδόθη πρωτοβουλία εις αυτά ταύτα τα νήπια να τραγουδήσωσι το ποίημα”.

Στις περιπτώσεις εκείνες που η νηπιαγωγός δεν ακολουθεί συγκεκριμένο σχέδιο εργασίας και πορεία διδασκαλίας, προκαλεί τα αρνητικά σχόλια του επιθεωρητή, όπως φαίνεται π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Χόικας (“Ευρέθη διδάσκουσα άσματα άνευ συγκεντρώσεως τινος [...] Δεν παρατηρεί τις σχέδιον εργασίας και τοιούτον πορείας – πράγμα το οποίον αποδεικνύει έλλειψιν προετοιμασίας και προπαρασκευής”: 1953-54).

Η πορεία διδασκαλίας του τραγουδιού περιγράφεται με περισσότερες ακόμη λεπτομέρειες στις εκθέσεις των ετών 1968-69 και 1969-70. Π.χ. για το νηπ. Μορφίου (1968-69) διαβάζουμε: “Προσεκάλεσε μετά ταύτα τα νήπια άνευ καταλλήλου τινός προδιαθέσεώς των να μάθουν το τραγούδι [...] ακολουθήσασα την εξής πορείαν. Άσις από Ν/γού δύο φορές με ταυτόχρονον κίνησιν χειρών και αναλόγους μορφασμούς. Ερμηνεία περιεχομένου. Επανάληψις εν χορώ, στίχων άσματος (βραδέως). Άσις άσματος υπό Ν/γού και νηπίων χαμηλοφώνως πολλάς φορές. Η διδασκαλία έκλεισε με άσιν του άσματος υπό όλων των νηπίων και της Νηπιαγωγού”.

Παρόμοιες καταγραφές ανευρίσκονται και στις εκθέσεις του επόμενου έτους, όπως

π.χ. για το νηπ. Σκανδάλου (“Εκμεταλευθείσα καταλλήλως, εκφρασθείσαν επιθυμίαν νηπίου τινός εδίδαξεν επιτυχώς το σχετικόν άσμα [...] ως εξής: Ετραγούδησε δις ολόκληρον το άσμα. Απήγγειλε υποδειγματικώς τους στίχους της α΄ στροφής και είτα εν χορώ μετά των νηπίων μέχρις εκμαθήσεως τούτων. Εν συνεχεία ήσκησεν τα νήπια εις την άσιν [...] Διαπιστώσασα μετά 20λεπτον ότι επετεύχθη ο σκοπός της εκάλεσε τα νήπια και ετραγούδησαν μόνα των το διδαχθέν άσμα”: 1969-70).

Η περιγραφή της διδασκαλίας του τραγουδιού ανευρίσκεται και σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1976-77 ως 1980-81. Όπως προκύπτει από τις αναφορές στις εκθέσεις αυτές, η πορεία διδασκαλίας του τραγουδιού που ακολουθούν οι νηπιαγωγοί, είναι σε γενικές γραμμές εκείνη που ακολουθούσαν και τα προηγούμενα χρόνια. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαυρουδίου (1976-77) αναφέρεται: “Μάθημα: Τραγούδι [...] Ακολούθησε τη μέθοδο της υποδειγματικής εκτελέσεως. Πρώτα έμαθε στα παιδιά το ποίημα και στη συνέχεια τη μελωδία”. Παρόμοια για το νηπ. Γαρδικίου (“Μάθημα: Ωδική. Ύστερα από την ωδή των δυο-τριών τραγουδιών από τα νήπια, η νηπ/γός τραγουδά το νέο δυο φορές ολόκληρο, ύστερα τμηματικά κατά στίχους, τα δε νήπια παρακολουθούν μουρμουρίζοντας. Στη συνέχεια νηπ/γός και νήπια μαζί τραγουδούν ολόκληρο το τραγουδάκι τόσες φορές, όσες χρειάζονται για να γίνει κατανοητό”: 1979-80).

Σε ελάχιστες εκθέσεις αναφέρεται ότι οι νηπιαγωγοί ή τα νήπια χρησιμοποιούν μουσικά όργανα, καθώς τραγουδούν, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σκανδάλου (“Εν συνεχεία ήσκησεν τα νήπια εις την άσιν, χρησιμοποιήσασα προς τούτο εναλλάξ τύμπανον, φλογέρα και ακορντεόν. Τα νήπια δια την τήρησιν του ρυθμού εκίνουν ατομικά φιαλίδια (εκ νάυλον) περιέχοντα άμμον”: 1969-70). Παρόμοιες καταγραφές στην έκθεση για το νηπιαγωγείο Ζερβοχωρίου (“κάμνει χρήσιν της φλογέρας κατά την διδασκαλίαν των ασμάτων”: 1973-74) και για το νηπ. Μορφίου (“εις πολλά άσματα κάμνει χρήσιν της μελλοντικής”: 1973-74).

Συνήθως η διδασκαλία του τραγουδιού ακολουθεί άλλες δραστηριότητες, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Αγίου Βλασίου (“Τελείωσε η διδασκαλία με σχετικό τραγουδάκι”: 1978-79), για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“και ακολούθησε το τραγουδάκι”: 1978-79) και για το νηπ. Πέρδικας (“Τα νήπια είπαν και μερικά τραγουδάκια όλα μαζί”: 1980-81).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητας “Τραγούδι” συμπεραίνουμε ότι σε όλη τη διάρκεια της περιόδου οι νηπιαγωγοί ακολουθούν

συγκεκριμένη πορεία στη διδασκαλία του τραγουδιού. Τονίζεται πως το περιεχόμενο και η μελωδία των τραγουδιών που ακούγονται στο νηπιαγωγείο θα πρέπει να είναι κατάλληλα για την ηλικία των νηπίων. Από το 1964-65 και μετά, με την εφαρμογή της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας, το θέμα του τραγουδιού είναι ταυτόσημο με το θέμα της ενότητας που εξετάζεται. Τέλος, την περίοδο της δικτατορίας (συγκεκριμένα από το 1969 ως το 1974), σε ορισμένες περιπτώσεις, οι νηπιαγωγοί κάνουν χρήση μουσικών οργάνων στη διάρκεια του τραγουδιού.

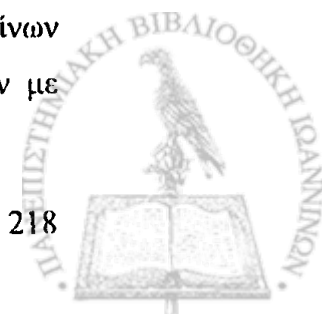
11. Χειροτεχνία

Στην υποκατηγορία αυτή εντάξαμε τις σχετικές περικοπές των εκθέσεων που αναφέρονται στη δραστηριότητα “Χειροτεχνία”.

Συγκεκριμένα, σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1969-70 οι επιθεωρητές αναφέρουν απλώς πως τα νήπια ασχολούνται με “Χειροτεχνία”, “χειροτεχνικές εργασίες” ή “χειροτεχνικές ασχολίες”, την ώρα της επιθεώρησης. Π.χ. για το νηπ. (Π.Σ.) Ηγουμενίτσας (1949-50) διαβάζουμε: “Ασχολούνται και εις χειροτεχνίαν”. Παρόμοια για το νηπ. Ελευθερίου (“Με χαράν και όρεξιν ασχολούνται με χειροτεχνικάς ασχολίας”: 1952-53) και για το νηπ. Ψάκκας (“Κατά την επομένην διδακτικήν ώραν απησχόλησε τα νήπια με ελευθέρας χειροτεχνικάς εργασίας”: 1968-69).

Παρόμοιες αναφορές ανευρίσκονται και στις εκθέσεις των επόμενων ετών, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γαρδικίου (“Μαθήματα: Χειροτεχνία”: 1972-73). Στις εκθέσεις αυτές δεν καταγράφεται με ποιο είδος χειροτεχνίας καταπιάνονται τα νήπια. Τέλος με τον ίδιο τρόπο καταγράφεται η συγκεκριμένη δραστηριότητα στις εκθέσεις του 1978-79. Π.χ. για το νηπ. Μανδροτόπου (“Μάθημα: Χειροτεχνική”: 1978-79).

Σε ορισμένες εκθέσεις της περιόδου 1945-46 ως 1954-55 περιγράφεται πιο αναλυτικά η συγκεκριμένη δραστηριότητα. Συνήθως τα νήπια φτιάχνουν κατασκευές από χαρτί, πλαστελίνη, όσπρια, σπόρους ή σπέρτα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ/φείο Παραμυθιάς (1950-51) αναφέρεται: “Εύρομεν αυτήν ασχολουμένην με τα νήπια εις την κατασκευήν διαφόρων σχημάτων και αντικειμένων δι’ οσπρίων”. Ακόμη για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Ησχολείτο με εν νήπιον εις την κατασκευήν χαρτίνων πτηνών”: 1951-52), για το νηπ. Ανθούσας (“Ευρέθη διδάσκουσα χειροτεχνίαν με

πλαστιλίνην”: 1953-54) και τέλος για το νηπ. Πάργας (“Εύρομεν την Νηπιαγωγόν ταύτην να υποδεικνύη εις τα νήπια τον τρόπον κεντήματος”: 1954-55).

Την περίοδο αυτή δίνεται ιδιαίτερη έμφαση από τους επιθεωρητές στην απασχόληση των νηπίων στη χειροτεχνία, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (“Συνεστήθη επίσης χειροτεχνική απασχόλησις των νηπίων”: 1947-48). Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Γκρίκας (“Συστάσεις: Ν’ απασχοληθούν εις χειροτεχνικάς εργασίας”: 1950-51) και για το νηπ. Νεοχωρίου (“Συνεστήθη εις αυτήν να δώση ευρύτερον πεδίων εις τας χειροτεχνικάς εργασίας διότι ούτω θα δοθή αυτή ευκαιρία λεκτικής επεξεργασίας και αποθησαυρίσεως γλωσσικού πλούτου – δημιουργικής εργασίας κλπ.”: 1952-53).

Τα επόμενα χρόνια, όπως προκύπτει από τις εκθέσεις των ετών 1964-65 ως 1969-70, τα υλικά που χρησιμοποιούνται για τη χειροτεχνία είναι κυρίως η πλαστελίνη και τα όσπρια. Π.χ. για το Β’ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Τέλος ανετέθησαν χειροτεχνικάί εργασίαι με πλαστιλίνην”: 1968-69) και για το νηπ. Σκανδάλου (“Κατά την επομένην ώραν απησχόλησε το τμήμα της με χειροτεχνικάς εργασίας δεσμευμένας και ελευθέρως (γέμισμα σχήματος κυψέλης επί χαρτονίου με φακές εντός γόμας, κατασκευή κηρήθρας με πλαστιλίνην”): 1969-70).

Στις εκθέσεις των ετών 1970-71 ως 1973-74 αναφέρεται ότι χρησιμοποιούνται για χειροτεχνικές κατασκευές η πλαστελίνη ή το χαρτόνι. Π.χ. για το νηπ. Ζερβοχωρίου (1970-71) διαβάζουμε: “Μαθήματα: Χειροτεχνία με πλαστιλίνη”. Παρόμοια για το νηπ. Σκορπιώνας (“Εδίδαξε περί την ενότητα [...] χειροτεχνίαν (κατασκευή υποδημάτων εκ χαρτονίου”): 1973-74).

Άλλοτε αναφέρεται ότι τα νήπια ασχολούνται με “κέντημα”, “χαρτοκοπτική”, “χαρτοκολλητική”, “χαρτοτεχνία”, “χαρτοπλεκτική” ή “πλαστική”. Τέτοιες καταγραφές ανευρίσκονται π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαυρουδίου (“Εύρομεν ταύτην διδάσκουσαν το κέντημα της ‘μαργαρίτας’ ως χειροτεχνίαν εις τα νήπια, επί χαρτονίου εις ο είχε σχεδιάσει η Νηπ/γός τοιαύτην”: 1954-55), για το νηπ. Σκανδάλου (“και χειροτεχνικάς εργασίας προγραμματισμένας επιμελώς (χαρτοκοπτική, χαρτοκολλητική”): 1969-70) και τέλος για το νηπ. Μορφίου (“Εδίδαξε με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας [...] πλαστικήν”: 1972-73).

Όπως προκύπτει από τις εκθέσεις, η συγκεκριμένη δραστηριότητα πραγματοποιείται ενώ έχουν προηγηθεί άλλες δραστηριότητες με το ίδιο θέμα, περισσότερο ως διαδικασία εμπέδωσης όλων όσων προηγουμένως είχαν ειπωθεί. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Φασκομηλιάς (1964-65) διαβάζουμε: “Έν κατακλείδι

έδωσε εις τα νήπια πλαστιλίνη δια να κατασκευάσουν δια ταύτης το ως άνω πτηνόν”. Παρόμοια για το νηπ. Γλυκής (“και ανέθεσε καταλλήλους εμπεδωτικές χειροτεχνικάς εργασίας”: 1968-69) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Εδίδαξε περί την ενότητα [...] με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας [...] χαρτοκολλητική”: 1973-74).

Κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας η νηπιαγωγός υποδεικνύει στα νήπια τον τρόπο με τον οποίο θα εργαστούν ή βοηθά αυτά όταν χρειαστεί, όπως φαίνεται π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Αγιάς (“Εύρομεν ταύτην καθοδηγούσαν τα νήπια εις χειροτεχνικάς εργασίας και συνδιαλεγομένην μετ’ αυτών ως προς τον τρόπον κατασκευής του κεντήματος επί χαρτονίου”: 1954-55) και για το νηπ. Χόικας (“Περί το τέλος ανέθεσε χειροτεχνικάς, δια πλαστιλίνης, εργασίας, κατά την διάρκειαν δε τούτων η Νηπ/γός περιερχομένη μεταξύ των νηπίων, συνωμίλει μετ’ αυτών, άμα δε παρείχε και βοήθειαν εις τα του α’ τμήματος νήπια”: 1969-70). Ακόμη στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (1978-79) περιγράφεται με συντομία η εξέλιξη της συγκεκριμένης δραστηριότητας: “Τα νήπια με πολλή υπομονή έφτιαξαν την αλεπού με χαρτονάκια ύστερα από τις εικόνες – στάμπες της Νηπιαγωγού [...] με τύπο ενιαίας διδασκαλίας”.

Σε ένα νηπιαγωγείο υπάρχει ειδικά διαμορφωμένη αίθουσα για τη δραστηριότητα “Χειροτεχνία”, όπως αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (1969-70): “Η διδασκαλία της ετερματίσθη με ανάθεσιν χειροτεχνικών εργασιών (δια πλαστιλίνης) εις την ειδικώς διερρυθμισμένην δια ταύτας ετέραν αίθουσαν”.

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητας “Χειροτεχνία” παρατηρούμε ότι την περίοδο 1945-55 τα νήπια χειροτεχνούν με όσπρια, σπόρους ή σπύρτα. Ακόμη ασκούνται στη χαρτοτεχνία (με χαρτί), την πλαστική (με πλαστελίνη) και στο κέντημα (σε χαρτόνι). Την εποχή αυτή δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στη “Χειροτεχνία”, η οποία θεωρείται πως παρέχει ευκαιρίες για δημιουργική έκφραση των νηπίων αλλά και γλωσσική άσκηση.

Από το 1964-65 η έκταση των υλικών, τα οποία χρησιμοποιούν τα νήπια, περιορίζεται κυρίως στο χαρτί ή το χαρτόνι (χαρτοκοπτική, χαρτοκολλητική) και την πλαστελίνη (πλαστική). Η “Χειροτεχνία” την περίοδο αυτή, θεωρείται περισσότερο ως διαδικασία εμπέδωσης όλων όσων προηγουμένως είχαν εκτελεστεί σε άλλες δραστηριότητες. Από το 1964-65 και μετά, το θέμα της Χειροτεχνίας έχει άμεση σχέση με το θέμα των άλλων δραστηριοτήτων, που πραγματοποιούνται στο

νηπιαγωγείο. Στη διάρκεια όλης της περιόδου η νηπιαγωγός υποδεικνύει το θέμα των χειροτεχνικών εργασιών των νηπίων και τα καθοδηγεί στην εργασία τους.

12. Χορός

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τις ελάχιστες αναφορές των επιθεωρητών στη δραστηριότητα “Χορός”.

Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από τα αποσπάσματα των εκθέσεων, τα νήπια χορεύουν τις περισσότερες φορές, με αφορμή τις εθνικές γιορτές. Π.χ. για το νηπ. Σταυροχωρίου (1954-55) αναφέρεται: “λαβούσα προφανώς αφορμήν εκ του εορτασμού της 25ης Μαρτίου [...] εχόρευσαν ελληνικούς χορούς”. Όμοια και για το νηπ. Παραμυθιάς (“επί τη τελέσει της Σχολικής εορτής εχόρευσαν”: 1954-55).

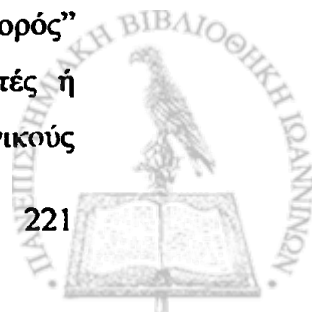
Σε ελάχιστες περιπτώσεις ο χορός των νηπίων σχετίζεται με τις γιορτές των Χριστουγέννων ή της Αποκριάς, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (ημερομηνία επιθεώρησης 20-12-1954): “εχόρευσαν τραγουδώντα” και για το νηπ. Κεστρίνης (ημερομηνία επιθεώρησης 1-3-1979): “Τέλος τα νήπια [...] χόρεψαν (Διδακτική ενότητα: Καρναβάλι)”.

Πρόκειται για ελληνικούς χορούς, όπως φαίνεται από την έκθεση για το νηπ. Γκρίκας (“Εχόρευσαν το ‘Καλότυχα είναι τα βουνά’ ”: 1954-55), για το νηπ. Κρυόβρυσης (“και χορόν ‘Ενα νερό κυρα-Βαγγελιώ’ ”: 1968-69) και για το Β΄ νηπ. Παραμυθιάς (“Μαθήματα: άσμα μετά χορού ‘Έχε γεια καημένε κόσμε’ ”: 1973-74).

Τα νήπια χορεύουν ενώ παράλληλα τραγουδούν τα ίδια . Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (1954-55) αναφέρεται: “εχόρευσαν τραγουδώντα”. Όμοια και για το Β΄ νηπ. Παραμυθιάς (“Μαθήματα: άσμα μετά χορού ”: 1973-74) και για το νηπ. Κεστρίνης (“Τέλος τα νήπια τραγούδησαν και χόρεψαν”: 1978-79).

Ο χορός πραγματοποιείται άλλοτε στην αυλή του νηπιαγωγείου και άλλοτε με τη συνοδεία των παιδιών του δημοτικού σχολείου, όπως φαίνεται από τις εκθέσεις για το νηπ. Νεοχωρίου (“Εχόρευσαν μετά των μαθητριών του Δημοτικού σχολείου”: 1954-55) και για το νηπ. Αγίας Μαρίας (“Εξητάσαμεν ημείς τα νήπια καθ’ ην στιγμήν εχόρευον ταύτα έξωθεν της αυλής του κτιρίου”: 1954-55).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητα “Χορός” συμπεραίνουμε πως πραγματοποιείται συνήθως με αφορμή εθνικές γιορτές ή θρησκευτικές (Χριστούγεννα, Καρναβάλι). Τα νήπια χορεύουν ελληνικούς

παραδοσιακούς χορούς, στον αύλειο χώρο του σχολείου, συνήθως τραγουδώντας τα ίδια. Άλλοτε συνοδεύονται από τους μαθητές του δημοτικού σχολείου.

13. Μελέτη περιβάλλοντος

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε, όπως έχουμε αναφέρει, την περιγραφή των δραστηριοτήτων εκείνων, κατά τις οποίες η νηπιαγωγός με τα νήπια εξετάζουν ένα ή περισσότερα θέματα από το φυσικό ή το κοινωνικοπολιτιστικό περιβάλλον των νηπίων.

Σε ορισμένες εκθέσεις καταγράφεται ρητά η πραγματοποίηση της δραστηριότητας. Οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν τους όρους “Πραγματογνωσία”, “Πατριδογνωσία” ή “Σπουδή περιβάλλοντος”, για να ορίσουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα.

Ειδικότερα στις εκθέσεις των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν τον όρο “Πραγματογνωσία”, “Πραγματογνωστική άσκηση”, “Πραγματογνωστική εξέταση” ή “Πραγματογνωστικό μάθημα”, για να περιγράψουν τη δραστηριότητα. Π.χ. για το νηπ. Γραικοχωρίου (1948-49) αναφέρεται: “Παρακολουθήσαμεν πραγματογνωστικόν μάθημα εις τα νήπια”. Παρόμοια για το νηπ. Καρβουναρίου (“Η πραγματογνωστική εξέτασις γίνεται λεπτομερώς”: 1950-51).

Στις εκθέσεις της περιόδου 1964-65 ως 1969-70 συνήθως χρησιμοποιείται ο όρος “Πατριδογνωσία” και σπανιότερα “Σπουδή περιβάλλοντος”, “φυσιογνωστική διδασκαλία” ή “Πραγματογνωσία”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καρτερίου (1965-66) διαβάζουμε: “Εισήλθομεν εις την αίθουσαν διδασκαλίας ευρόντες την Ν/γόν διδάσκουσαν πατριδογνωσίαν”. Παρόμοια για το νηπ. Νεοχωρίου (“Παρηκολουθήσαμεν Ενιαίαν διδασκαλίαν εις ην ενυφάνθη ύλη εκ των μαθημάτων της Σπουδής του Περιβάλλοντος”: 1969-70).

Από το 1970-71 ως το 1973-74 σε αρκετές εκθέσεις οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν τον όρο “Πραγματογνωσία”, για να καταγράψουν την πραγματοποίηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας, κατά την επιθεώρηση, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ξηρολόφου (“Μαθήματα: Πραγματογνωσία.”: 1972-73). Τέλος, ο όρος “Πραγματογνωσία” ανευρίσκεται σε ελάχιστες εκθέσεις του έτους 1976-77.

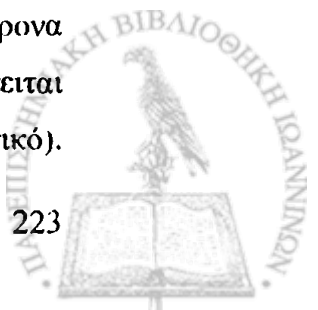
Στις εκθέσεις των ετών 1978-79 και 1980-81 οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν τον όρο “Σπουδή περιβάλλοντος” για να περιγράψουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, η οποία κατέχει κεντρική θέση μεταξύ των δραστηριοτήτων, στα πλαίσια της ενιαίας διδασκαλίας. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Χόικας (1978-79) διαβάζουμε: “Μάθημα: Σπουδή Περιβάλλοντος. Διδακτική ενότητα: Η Αρκούδα [...] Η μέθοδος διδασκαλίας ήταν ενιαία”. Παρόμοια και για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος. Διδακτική ενότητα: Πορτοκαλιά. Χρησιμοποίησε ως μέθοδο την ενιαία διδασκαλία”: 1980-81).

Σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1945-46 ως 1954-55 δεν αναφέρεται ρητά η πραγματοποίηση της δραστηριότητας αυτής αλλά προφανώς έχει παρατηρηθεί από τον επιθεωρητή, καθώς τα προς εξέταση θέματα αφορούν το άμεσο περιβάλλον των νηπίων. Με τον τρόπο αυτό, σημειώνεται έμμεσα από τους επιθεωρητές πως ταυτόχρονα με τις γλωσσικές ασκήσεις (συζήτηση ή “λεκτικές ασκήσεις”) πραγματοποιείται και μελέτη του περιβάλλοντος χώρου. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέστιανης (“Τα νήπια ομιλούν περί της εποχής του χειμónος και συγκρίνουν ταύτην προς την της ανοίξεως κλπ.”: 1951-52) και για το νηπ. Κορύτιανης (“Εύρομεν ταύτην ασχολουμένην μετά των νηπίων ως προς την περιγραφήν ενός άνθους”: 1954-55).

Σε ορισμένες από τις εκθέσεις δεν αναφέρονται επακριβώς τα θέματα αυτά, παρά μόνο ότι προέρχονται από το άμεσο περιβάλλον και τα ενδιαφέροντα των νηπίων. Π.χ. για το νηπ. Πέστιανης (“Δεν υπάρχει φαίνεται αυστηρώς καθωρισμένον θέμα αλλ’ αναπτύσσεται εργασία βάσει των διαφερόντων των και περιβάλλοντος”: 1947-48) και για το νηπ. Πάργας (“Θέματα εξεταστέα υπήρξαν εκ του αμέσου περιβάλλοντος και των διαφερόντων των νηπίων”: 1953-54).

Στις καταγραφές που ανευρίσκονται στις εκθέσεις των ετών 1964-65 ως 1969-70 το θέμα που επεξεργάζονται τα νήπια είναι σαφώς καθορισμένο. Π.χ. για το νηπ. Νεοχωρίου (“Κατά τας πρωινάς ώρας η Νηπιαγωγός εδίδαξε δια τον πετεινό”: 1964-65) και για το νηπ. Πέρδικας (“Εκάλεσε τους τροφίμους της να ομιλήσουν δια την μέλισσαν”: 1969-70).

Στις εκθέσεις των ετών 1970-71 ως 1974-75, παρόλο που αναφέρεται ότι πραγματοποιείται η δραστηριότητα “Λεκτικές ασκήσεις”, το θέμα της ενότητας που επεξεργάζονται στο συγκεκριμένο νηπιαγωγείο υποδηλώνει πως ταυτόχρονα πραγματοποιείται και η δραστηριότητα “Μελέτη περιβάλλοντος”, καθώς πρόκειται για θέματα από το άμεσο περιβάλλον των νηπίων (φυσικό και κοινωνικοπολιτιστικό).

Π.χ. για το νηπ. Ποταμιάς (“Μαθήματα: Λεκτικά ασκήσεις. Ενότητες: Ο ταχυδρόμος”: 1971-72) και για το νηπ. Μεσοβουνίου (“Μαθήματα: Λεκτικά ασκήσεις. Ενότητες: Ο λύκος, υπό την γενική ενότητα ‘Τα ζώα του δάσους’”: 1974-75). Παρόμοιες καταγραφές ανευρίσκονται και στο “Βιβλίο Επιθεωρουμένων εκπαιδευτικών”.

Στις εκθέσεις των ετών 1976-77, 1977-78 και 1979-80 κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας “Λεκτικές ασκήσεις” υπονοείται και η πραγματοποίηση της δραστηριότητας “Μελέτη περιβάλλοντος”, όπως π.χ. για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις. Διδακτική ενότητα: Τα ψάρια”: 1977-78).

Κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας, σε ορισμένες περιπτώσεις επιδιώκεται απλώς η εκμάθηση της ονομασίας των αντικειμένων, χωρίς να γίνεται λεπτομερής εξέταση του θέματος. Π.χ. για το νηπ. Πλαταριάς (1946-47) διαβάζουμε: “Ομοίως εδίδαξε την ονομασίαν και επέμενε εις την κατανόησιν των μερών του προσώπου”. Παρόμοια για το νηπ. Γραικοχωρίου (“Καλώς και αβιάστως μεταπίπτει εις ονοματολογία διαφόρων αντικειμένων”: 1951-52).

Άλλοτε κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας γίνεται λεπτομερής εξέταση του αντικειμένου, όπως π.χ. διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Δράγανης (“Συνεζήτουν δια την άσβεστον – την κατασκευήν της, τα μεταφορικά μέσα αυτής – την εποχήν της κατασκευής. Ακολούθως μετέπεσαν εις τον τρόπον χρήσεώς της και έκαστον ανάφερον πώς είναι το σπίτι του κατασκευασμένου, εάν έχη άσβεστον πώς γίνεται το μίγμα κλπ.”: 1951-52) και για το νηπ. Καρβουναρίου (“Γίνεται περιγραφή των μερών του σώματός του – επακολουθεί περιγραφή κεφαλής (μάτια κλπ.), τι χρειάζεται το καθένα απ’ αυτά”: 1953-54).

Ακόμη την περίοδο 1964-65 ως 1969-70, κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας, τα νήπια συνήθως παρατηρούν και περιγράφουν το υπό εξέταση αντικείμενο. Ακόμη αναφέρουν ό,τι γνωρίζουν από την εμπειρία τους. Π.χ. για το νηπ. Μεσοβουνίου (“όπερ παρατηρούμενον υπό τούτων και εκ των εμπειριών των περί αυτού, περιγράφουν αυτό και ανακοινώνουν [...] τα σχετικά με την ζωήν του πτηνού”: 1965-66) και για το νηπ. Αμπελιάς (“Όλα σχεδόν τα νήπια ανεκοίνωνον αβιάστως τας παρατηρήσεις των δια την κυψέλην, τας μέλισσας, την βασιλίσσαν, την τροφήν των, το μέλι, τον κηρόν και τους εχθρούς του εντόμου”: 1969-70).

Σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1977-80 οι επιθεωρητές αναφέρονται στην παρατήρηση, την περιγραφή και τη συζήτηση κατά την πραγματοποίηση της

συγκεκριμένης δραστηριότητας. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ζερβοχωρίου (1977-78) αναφέρεται: “Τα νήπια περιεργάζονται τα ψάρια και περιγράφουν ό,τι βλέπουν”. Άλλοτε καταγράφεται ότι οι νηπιαγωγοί αξιοποιούν τις υπάρχουσες εμπειρίες των νηπίων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Κρυόβρυσης (1976-77) καταγράφεται: “Στηρίχθηκε στις εμπειρίες των παιδιών”.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η νηπιαγωγός παρέχει νέες γνώσεις στα νήπια, όπως π.χ. αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Δράγανης (1950-51): “Το ουσιώδες είναι ότι η Νηπ/γός καταλλήλως δίδει μορφωτικά στοιχεία. Ομιλούν π.χ. δια το σχολείον, τας τάξεις του, τον διδάσκοντα”. Ακόμη για το νηπ. Γραικοχωρίου (“Η Νηπιαγωγός επενέβαινε οσάκις επεβάλλετο να προσθέση αξίαν λόγου πληροφορίαν”: 1968-69) και για το νηπ. Προδρομίου (“με υποδειγματικό τρόπο έδωσε τις νέες γνώσεις”: 1980-81).

Ωστόσο οι γνώσεις αυτές, σύμφωνα με την αντίληψη των επιθεωρητών, δεν θα πρέπει να ξεπερνούν την αντιληπτική ικανότητα των νηπίων, όπως φαίνεται από τις συστάσεις του επιθεωρητή προς τη νηπιαγωγό, στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1969-70): “Παρά ταύτα η παροχή πολλών γνώσεων (ενίων δε μη κατανοητών) υπό της Ν/γού, κατά την α΄ διδακτικήν ώραν, εμείωσαν το διαφέρον και την προσοχήν των νηπίων εις σημείον να μην παρακολουθούν ταύτην [...] Συστάσεις και οδηγίαι: Ν’ αποφεύγη να ομιλή υπέρ το δέον και να μη προσφέρη γνώσεις, αίτινες δεν είναι αντιληπταί υπό των νηπίων”. Παρόμοια εικόνα δίνεται από τον επιθεωρητή και στην έκθεση για το νηπ. Γλυκής (“παρασυρθείσα επεξετάθη εις λεπτομερείας, πολλάί των οποίων δεν εγένετο αντιληπταί παρά των νηπίων και αι οποίαι ουχί μόνον εκράτησαν εν αδρανεία τα νήπια, αλλά δεν άφησαν περιθώρια χρόνου προς ανακεφαλαίωσιν των λεχθέντων”: 1968-69).

Κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας “Μελέτη περιβάλλοντος” οι νηπιαγωγοί συχνά κάνουν χρήση σύστοιχων εποπτικών μέσων, όπως φαίνεται από τις εκθέσεις επιθεώρησης. Το εποπτικό υλικό σε άλλες περιπτώσεις παρουσιάζεται ως έχει στην πραγματικότητα (φυτά, ζώα, αντικείμενα) κι άλλοτε επιδεικνύονται εικόνες και ζωγραφιές της νηπιαγωγού ή ο “πατριδογνωστικός χάρτης” (χάρτης με εικόνες από τις 4 εποχές του χρόνου). Π.χ. για το νηπ. Πέρδικας (1946-47) αναφέρεται: “Παρουσιάζεται ύστερα ευκαιριακώς και επιτυχώς κλάδος με τρία λεμόνια και φύλλα”. Παρόμοια και στις εκθέσεις των επόμενων ετών, όπως π.χ. για το νηπ. Σκορπιώνας (“χρησιμοποίησα ως εποπτείαν όρνιθα ζώσαν, ώόν, εγχρώμους εικόνας πετεινού, όρνιθος και νεοσσών”: 1968-69).

Οι επιθεωρητές επιμένουν ιδιαίτερα στη χρήση εποπτικού υλικού κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης δραστηριότητας, τόσο για την ψυχαγωγία των νηπίων, όσο και για τη διευκόλυνση της περιγραφής και της συζήτησης των νηπίων. Π.χ. για το νηπ. Πέρδικας (1965-66) διαβάζουμε: “παρουσίασε το ζώον και εις ευάρεστον ατμόσφαιραν διεξήγαγε την εργασίαν της”. Παρόμοιες καταγραφές στην έκθεση για το νηπ. Λάκκας (“όπου είχε δέσει ενωρίτερον ήμερον πρόβατον [...] και δη εις ατμόσφαιραν χαρίεσαν τα νήπια περιέγραψαν καλώς τα διάφορα μέρη του σώματος, ωμίλησαν περί της τροφής του, του πολλαπλασιασμού του καθώς και δια τους εχθρούς και τους φίλους του”: 1968-69).

Στην έκθεση για το νηπ. Καταβόθρας (1964-65) ο επιθεωρητής προβαίνει σε συστάσεις προς τη νηπιαγωγό: “Εις το σημείον τούτο συνεστήσαμεν εις την Ν/γόν να δείξη, εάν έχη, εις τα νήπια εικόνα [...] Πράγματι τα μέχρι τούδε ανεκδήλωτα νήπια, επί τη θέα της εικόνας ήρχισαν να διηγούνται λεπτομερώς, [...] περιγράφοντα τα μέρη του σώματος και σχετίζοντα και δικαιολογούντα την υφ’ εκάστου μέλους εκτελουμένην εργασίαν”.

Και στις εκθέσεις των επόμενων ετών η χρήση εποπτικού υλικού κατά τη συγκεκριμένη δραστηριότητα σημειώνεται από τους επιθεωρητές, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Φασκομηλιάς (“Εδειξε στάχια σίτου πραγματικά”: 1974-75) και για το νηπ. Γραιοχωρίου (“Παρουσιάζει στα νήπια μεγάλη εικόνα επιβατικού τραίνου”: 1979-80).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητας “Μελέτη περιβάλλοντος” παρατηρούμε ότι την περίοδο 1945-55 η συγκεκριμένη δραστηριότητα (αποκαλείται ως “Πραματογνωσία”, “Πραματογνωστική άσκηση”, “Πραματογνωστική εξέταση” ή “Πραματογνωστικό μάθημα”) περιγράφεται ως εξέταση θεμάτων από το περιβάλλον των νηπίων. Σε ορισμένες περιπτώσεις τα νήπια μαθαίνουν απλώς την ονομασία ορισμένων αντικειμένων και σε άλλες γίνεται λεπτομερής εξέταση του αντικειμένου.

Από το 1964-65 και ύστερα, η δραστηριότητα απαντάται ως “Πατριδογνωσία”, “Σπουδή περιβάλλοντος”, “φυσιογνωστική διδασκαλία” ή “Πραματογνωσία” και αποτελεί τον κεντρικό άξονα, γύρω από τον οποίο κινούνται οι άλλες δραστηριότητες, στα πλαίσια της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας (ή Ένιαίας Διδασκαλίας). Τα νήπια παρατηρούν, περιγράφουν ή συζητούν για το θέμα που εξετάζουν.

Στη διάρκεια ολόκληρης της περιόδου, οι νηπιαγωγοί παρέχουν στα νήπια, νέες πληροφορίες για το θέμα που εξετάζεται. Ιδιαίτερα τη διετία 1968-70 οι επιθεωρητές προτρέπουν τις νηπιαγωγούς να παρέχουν γνώσεις, οι οποίες να είναι σύμμετρες με τις αντιληπτικές δυνατότητες των νηπίων. Η χρήση τέλος σύστοιχων εποπτικών μέσων είναι συχνή κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης δραστηριότητας και τονίζεται η σημασία τους τόσο για την ψυχαγωγία των νηπίων, όσο και για τη διευκόλυνση της περιγραφής και της συζήτησης των νηπίων.

14. Παιγνίδια

Στη δραστηριότητα “Παιγνίδια” συμπεριλάβαμε όλες τις καταγραφές που αφορούν δραστηριότητες, οι οποίες περιγράφονται ως “παίγνια” ή “παιγνίδια”, χωρίς άλλες διευκρινίσεις. Ακόμη, συμπεριλάβαμε τις καταγραφές στις οποίες ορίζεται πως πρόκειται για αντικείμενα-παιγνίδια ή ομαδικά παιγνίδια, που παίζονται μέσα ή έξω από την αίθουσα.

Συγκεκριμένα, σε αρκετές εκθέσεις αναφέρεται ότι τα νήπια ασχολούνται με παιγνίδια. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1945-46) διαβάζουμε: “Ησχολήθησαν εις ελευθέρας εργασίας και εις παίγνια”. Παρόμοια για το νηπ. Καστρίου Φαναρίου (“Απασχολούνται με παιγνίδια του ενδιαφέροντός των”: 1952-53) και για το νηπ. Μαργαριτίου (“Τα νήπια του Α΄ τμήματος ησχολούντο με παιγνίδια της αρεσκείας των χωρίς όμως να ενοχλώσι τα του δευτέρου τμήματος”: 1954-55).

Στις εκθέσεις των επόμενων ετών εντοπίζονται σποραδικά παρόμοιες καταγραφές. Π.χ. για το νηπ. Καρβουναρίου (“Εδίδαξε περί την ενότητα [...] παίγνιον”: 1972-73), για το νηπ. Πλαταριάς (“Μάθημα: Παιγνίδι”: 1978-79) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“και τα νήπια έπαιζαν παιγνίδια”: 1980-81).

Άλλοτε οι επιθεωρητές αναφέρουν ότι τα νήπια ασχολούνται με “παιγνιώδεις ασκήσεις”, όπως π.χ. στην έκθεση για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“και τελείωσε η διδ/λία με παιγνιώδεις ασκήσεις”: 1978-79) και για το νηπ. Φασκομηλιάς (“Έγιναν παιγνιώδεις ασκήσεις από τα νήπια μαζί με τη Ν/γό”: 1980-81).

Ιδιαίτερα στις εκθέσεις του 1980-81 τονίζεται πως οι δραστηριότητες πραγματοποιούνται με τρόπο “παιγνιώδη”, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας διαβάζουμε: “με παραστατικό, παιγνιώδη τρόπο”. Παρόμοια για το νηπ. Μαργαριτίου (“με παιγνιώδη και διασκεδαστικό τρόπο”).

Σε άλλες εκθέσεις αναγράφεται ότι “τα νήπια παίζουν”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (1948-49) διαβάζουμε: “Παίζουν χαρούμενα”. Παρόμοια για το νηπ. Ελευθερίου (“Κατόπιν ντύνονται τα νήπια καρναβάλια και παίζουν”: 1979-80).

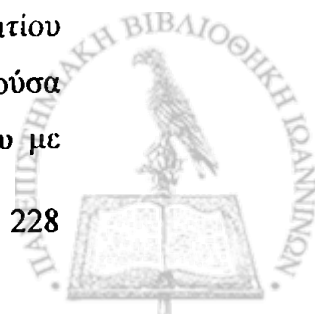
Τα νήπια άλλοτε ασχολούνται με αντικείμενα – παιχνίδια, όπως τα παιχνίδια του Froebel, παιχνίδια συναρμολόγησης ή άλλα παιδαγωγικά παιχνίδια. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πάργας (1945-46) αναφέρεται: “και εις τα παιχνίδια του Φρόβεελ. Τα νήπια ασκούνται πολύ καλώς”. Ακόμη για το νηπ. Γαρδικίου (“Με το σύστημα της Ένιαίας διδασκαλίας εδίδαξε παίγνια συναρμολογήσεως”: 1972-73) και για το νηπ. Γλυκής (“Ωσαύτως απησχόλησε τα νήπια με παιδαγωγικά παίγνια”: 1974-75).

Τα παιχνίδια αυτά ενδέχεται να είναι αγορασμένα από το εμπόριο ή να είναι φτιαγμένα από τη νηπιαγωγό, όπως π.χ. αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Ελευθερίου (“Απασχολούνται με παιχνιδάκια τα οποία έχει εξοικονομήσει από δώρα του Ερυθρού Σταυρού”: 1950-51), για το νηπ. Σταυροχωρίου (“Ταύτην εύρομεν απασχολούσαν τα νήπια με το παιχνίδι ‘Η σφαίρα’. Η Νηπιαγωγός έχει κατασκευάσει τόσας μαλλίνας σφαίρας όσα και τα νήπια”: 1951-52) και για το Β΄ νηπ. Παραμυθιάς (“Ακολουθώς τεμαχίζει δια ψαλίδος ζωγραφισμένας επί μικρού χαρτονίου χελιδόνας και παρωθεί ένα έκαστον νήπιον να συναρμολογήση τα τεμάχια”: 1968-69).

Σε ορισμένες εκθέσεις καταγράφεται ότι τα νήπια παίζουν ομαδικά παιχνίδια, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Χόικας (“Ευρέθη ασχολούσα τα νήπια με παιχνίδι εντός της αιθούσης. Έπαιζον το ‘Έχασα μαντίλι’. [...] Η Νηπιαγωγός εδίδαξε και το παιχνίδι ‘Το γατάκι και το ποντίκι’ ”: 1952-53). Άλλοτε καταγράφονται άλλα παιχνίδια, όπως το “Πετάει...πετάει το χελιδόνι” (1954-55), “Το κυνηγητό της πεταλούδας” (1966-67), το “Δεν περνάς κυρα - Μαρία” (1972-73), το “ερωτούν τον λύκον δια την ώρα” (1974-75) και το “αλογάκι” (1979-80).

Σε ορισμένες περιπτώσεις τα νήπια παίζουν τα παιχνίδια αυτά στο ύπαιθρο, όπως φαίνεται από την έκθεση για το νηπ. Αγ. Νικολάου (“Κατόπιν έπαιξαν εις την αυλήν της εκκλησίας”: 1951-52) και για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Την επομένην ώρα εξήλθομεν εις γειτονικόν αγρόκτημα [...] Εκεί παρακολουθήσαμεν και τινα παίγνια άτινα ενθουσίασαν τα νήπια και ημάς”: 1968-69).

Στα νηπιαγωγεία, που συστεγάζονται με παιδικούς σταθμούς ή αγροτικά νηπιτροφεία, συνήθως οι νηπιτρόφοι είναι εκείνες οι οποίες απασχολούν τα νήπια με παιχνίδια, όπως προκύπτει από την έκθεση για το νηπ. για το νηπ. Μυργαριτίου (“Η Νηπιοκόμος αύτη ευρίσκεται διαρκώς πλησίον των νηπίων [...] απασχολούσα ταύτα με παίγνια”: 1949-50) και για το νηπ. Παραμυθιάς (“Είδος παιδονόμου με

στοιχεία μορφώσεως ανάλογα – δια την εν γένει παρακολούθησιν της ζωής των νηπίων κατά τας ώρας παιγνίου (καίτοι και τούτο είναι έργον της Νηπ/γού)”: 1950-51).

Για την εκμάθηση του παιγνιδιού, η νηπιαγωγός μιλά στα νήπια για τους κανόνες του παιγνιδιού και εκείνα το επαναλαμβάνουν ώσπου να τους μάθουν, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Σταυροχωρίου (“Την εύρομεν απασχολούσαν τα νήπια με την εκμάθησιν παιγνίου τινος. Κατά τρόπον παιγνιώδη και σαφώς συνεβούλευε τα νήπια να συμμορφούνται προς ό,τι τους edίδασκε. Μετά δύο-τρεις επαναλήψεις τα νήπια εξέμαθον τούτο”: 1952-53).

Σε ορισμένες εκθέσεις των ετών 1972-73 και 1973-74 σημειώνεται από τους επιθεωρητές ότι το θέμα του παιγνιδιού είναι σχετικό με το θέμα της ενότητας, την οποία επεξεργάζονται τη δεδομένη ώρα. Π.χ. για το νηπ. Καρβουναρίου (1972-73) αναφέρεται: “Εδίδαξε περί την ενότητα [...] παίγνιον”. Παρόμοια για το νηπ. Κυρα-Παναγιάς (“Διδαχθέντα μαθήματα: [...] παίγνιον περί την ενότητα ‘Ο ποντικός’ με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας”: 1972-73), για το νηπ. Γλυκής (“Μαθήματα: Παίγνια (Ενιαία διδασκαλία)”: 1972-73) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Εδίδαξε περί την ενότητα [...] παίγνιον”: 1973-74).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητας “Παιγνίδια” παρατηρούμε ότι την περίοδο 1945-55 τα νήπια παίζουν κυρίως ομαδικά παιγνίδια, συνήθως στο ύπαιθρο. Ασχολούνται λιγότερο με παιγνίδια αντικείμενα, όπως τα “δώρα του Froebel” ή άλλα παιγνίδια, τα οποία φτιάχνει η νηπιαγωγός ή προέρχονται από δωρεές.

Την περίοδο της δικτατορίας τα νήπια ασχολούνται κυρίως με “παιγνίδια συναρμολόγησης” ή άλλα “παιδαγωγικά παιγνίδια”. Ακόμη παίζουν ομαδικά παιγνίδια. Τονίζεται πως τα παιγνίδια των νηπίων έχουν κοινό θέμα με εκείνο της εξεταζόμενης ενότητας.

Από το 1976-77 και μετά οι δραστηριότητες αποκτούν “παιγνιώδη” χαρακτήρα. Τα “παιγνίδια ή οι “παιγνιώδεις ασκήσεις” αποτελούν συνήθως το επισφράγισμα της δραστηριότητας που έχει προηγηθεί.

15. Άσκηση των αισθητηρίων

Πρόκειται για την καταγραφή των δραστηριοτήτων εκείνων, που συντελούν στην άσκηση των αισθητηρίων (όραση, ακοή, όσφρηση, αφή, γεύση).

Ειδικότερα, σε αρκετές εκθέσεις αναφέρεται ότι την ώρα της επιθεώρησης ασκείται η όραση των νηπίων και συγκεκριμένα πως τα νήπια ασκούνται στη διάκριση των χρωμάτων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέστιανης (1948-49) διαβάζουμε: “Τα νήπια διακρίνουν τα χρώματα”. Παρόμοιες καταγραφές ανευρίσκονται και στις εκθέσεις των επόμενων ετών. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Λάκκας (1968-69) “ήσκησε τας αισθήσεις οράσεως (διάκρισις χρωμάτων)” και για το νηπ. Αργυροτόπου (“Ασκήσεις αισθητηρίων. Τα βασικά χρώματα”: 1976-77).

Σε ορισμένες από τις εκθέσεις αυτές οι επιθεωρητές αναφέρουν τα συγκεκριμένα χρώματα, τα οποία διδάσκονται τα νήπια τη συγκεκριμένη ημέρα της επιθεώρησης. Οι νηπιαγωγοί διδάσκουν δύο τουλάχιστο χρώματα μαζί, όπως π.χ. καταγράφεται στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1946-47): “Επί τέλους η συζήτησις των περιορίζεται εις την αναγνώρισιν του πρασίνου και του κιτρίνου χρώματος [...] Ακολουθεί συζήτησις επί του χρωματισμού των λεμονιών και φύλλων”. Παρόμοια για το νηπ. Γαρδικίου (“Εδίδαξε με το σύστημα της ενιαίας διδασκαλίας [...] άσκησιν αισθητηρίων οργάνων (διάκρισιν του λευκού και του κίτρινου)”: 1973-74) και για το νηπ. Πέρδικας (“Μάθημα: Ασκήσεις αισθητηρίων. Διάκριση μαύρου – άσπρου χρώματος”: 1976-77).

Σε άλλες εκθέσεις αναφέρεται ότι οι αισθητηριακές ασκήσεις στο νηπιαγωγείο στοχεύουν στην κατανόηση από τα νήπια του σχήματος, του μεγέθους και του βάρους των πραγμάτων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σταυροχωρίου (1951-52) διαβάζουμε: “Έγινε συζήτησις περί του σχήματός της”. Παρόμοια για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Ευθύς τα νήπια καθοδηγούμενα υπό της Ν/γού περιέγραψαν τα φύλλα (σχήμα)”: 1968-69), για το νηπ. Μορφίου (“Εδίδαξε με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας [...] άσκησιν αισθητηρίων (διαφορά μεγέθους και σχήματος εσπεριδοειδών)”: 1973-74) και για το νηπ. Συβότων (“Μάθημα: Άσκηση αισθητηρίων [...] Στη συνέχεια η νηπ/γός φέρει μέσα στην τάξη ζωντανή κότα. Τα νήπια παίρνουν στα χέρια τους την κότα, την κοιτάζουν, αισθάνονται το βάρος της κλπ.”: 1979-80).

Άλλοτε εξασκείται η αφή των νηπίων, καθώς εξετάζουν άλλες ιδιότητες των πραγμάτων (σκληρό – μαλακό, λείο – τραχύ). Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (1964-65) αναφέρεται: “Αισθητοποιείται η έννοια των επιθέτων σκληρό, μαλακό”. Παρόμοια για το νηπ. Σταυροχωρίου (“Έγινε συζήτησις [...] περί της μαλακότητός της”: 1951-52), για το νηπ. Λάκκας (“ήσκησε τας αισθήσεις αφής

(μαλακού, σκληρού)”: 1968-69) και για το νηπ. Αργυροτόπου (“Εισήλθομεν εν τη αιθούση καθ’ ην ώραν ήσκει τα νήπια εις την αφήν [...] και με ειδικάς καρτέλλας έχουσας λείας και τραχείας επιφανείας”: 1968-69).

Σε άλλες εκθέσεις αναφέρεται ότι πραγματοποιούνται ασκήσεις γεύσης. Τα νήπια διακρίνουν το γλυκό, το πικρό, το ξινό, το αλμυρό και το στυφό, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (1954-55): “Αρκεί ν’ αναφέρωμεν ενταύθα το γεγονός ότι δια ν’ ασκήση την γεύσιν των νηπίων είχεν ετοιμάσει εις τινα σωληνάρια κινίνης διάφορα υγρά (ξινά –γλυκά κλπ.)”. Παρόμοια για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“ωμίλησαν περί της γεύσεως αυτών (γλυκά, στυφά, πικρά)”: 1968-69) και για το νηπ. Μορφίου (“Εδίδαξε [...] άσκησιν αισθητηρίων (διαφορά γεύσεων εσπεριδοειδών)”: 1973-74).

Οι περισσότερες από τις αναφορές που αφορούν την άσκηση της γεύσης καταγράφονται στις εκθέσεις του έτους 1978-79. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καμινίων (“Έγιναν αισθητηριακές ασκήσεις με νερό και διαλύματα ζάχαρης, καφέ, ξινό και αρμυρό”: 1978-79) και για το νηπ. Καρυωτίου (“Σε διαλύματα νερού πήρε μέλι, λεμόνι, ζάχαρη, αλάτι και έκανε διαλύματα. Δοκίμασαν όλα τα νήπια και άσκησαν τις αισθήσεις τους”: 1978-79). Τέλος, για το νηπ. Ελευθερίου (“Έγιναν διαλύματα με νερό αλμυρό, ξινό, γλυκό και τα παιδιά έκαμαν τις αισθητικές διακρίσεις [...] Η μέθοδος της διδασκαλίας έγινε με τύπο ενιαίας”: 1980-81).

Σε μικρό αριθμό εκθέσεων γίνεται αναφορά σε δραστηριότητες, οι οποίες ασκούν την όσφρηση των νηπίων, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (“Η Ν/γός είχε διάφορα τριαντάφυλλα που επιδείκνυε στα νήπια [...] Η πρόσκτηση των νέων γνώσεων γύρω από τα αρώματα έγινε με ευκολία”: 1978-79) και για το νηπ. Μαζαρακιάς (“Είδη φαρμακείου [...] η νηπιαγωγός παρουσιάζει στα νήπια οινόπνευμα, ιώδιο, βαμβάκι, οξυζινέ, λευκοπλάστη και από το χρώμα τους που κατονομάζεται, καλεί πολλά νήπια να τα διακρίνουν. Επίσης άλλα νήπια από την οσμή που έχουν διακρίνουν το καθένα από τα ανωτέρω υγρά”: 1979-80).

Σε μία έκθεση (για το νηπ. Λάκκας) καταγράφεται ότι πραγματοποιείται άσκηση της ακοής των νηπίων (“ήσκησε τας αισθήσεις [...] ακοής (φωναί προβάτου, μαθητού) κλπ.”: 1968-69).

Σε ορισμένες εκθέσεις οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν γενικούς όρους για να περιγράψουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα, όπως: “ανάπτυξη αισθητηρίων”, “άσκηση αισθητηρίων” ή “αγωγή αισθήσεων”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πάργας (1954-55) διαβάζουμε: “συνήφανε εν τη πορεία της διδασκαλίας την

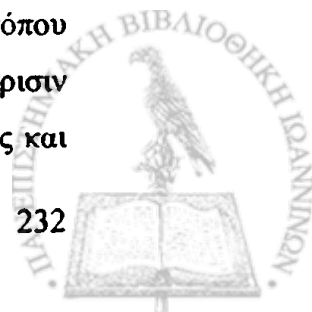
ανάπτυξιν των αισθητηρίων”. Παρόμοιες αναφορές ανευρίσκονται κυρίως στις εκθέσεις, οι οποίες έχουν συνταχθεί από το 1970-71 ως το 1974-75, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σκανδάλου (“Μαθήματα: Ενιαία διδασκαλία. Άσκησις αισθητηρίων οργάνων”: 1970-71). Τέλος, στην έκθεση για το νηπ. Αγοράς (1978-79) διαβάζουμε: “Η Ν/γός έκανε καλές αισθητηριακές ασκήσεις”.

Σύμφωνα με άλλες εκθέσεις, οι αισθητηριακές ασκήσεις που πραγματοποιούνται στοχεύουν στην άσκηση της παρατηρητικότητας ή της φαντασίας των νηπίων, όπως τονίζεται π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μονής Ραγίου (“Μάθημα: Άσκηση αισθητηρίων. Άσκηση παρατηρητικότητας [...] Χρησιμοποίησε πολλές εικόνες χελώνας που από κάθε μία έλειπε κάτι. Ασκήθηκε πολύ η παρατηρητικότητά τους”: 1976-77) και για το νηπ. Καρτερίου (“Μάθημα: Αισθητηριακές ασκήσεις. Χρώματα → σχέδιο [...] Τα νήπια με συνδυαστική φαντασία και παρατηρητικότητα ταιριάζουν τις όμοιες κάρτες [...] Η μέθοδος διδασκαλίας υπήρξε ενιαία”: 1980-81).

Από το 1964 και ύστερα στις περισσότερες εκθέσεις σημειώνεται από τους επιθεωρητές ότι στα πλαίσια της ενιαίας διδασκαλίας, το θέμα των αισθητηριακών ασκήσεων έχει άμεση σχέση με το θέμα της ενότητας, η οποία εξετάζεται στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Αντίθετα, στην έκθεση για το νηπ. Μανδροτόπου (1972-73) αναφέρεται ότι το θέμα της αισθητηριακής άσκησης είναι άσχετο με το θέμα των άλλων δραστηριοτήτων: “Εδίδαξεν ωσαύτως άσκησιν αισθητηρίων εκτός της Ενιαίας”.

Για την καλύτερη άσκηση των αισθήσεων οι νηπιαγωγοί κάνουν χρήση εποπτικού υλικού κατά τη διδασκαλία. Άλλοτε χρησιμοποιούν πραγματικά αντικείμενα, όπως π.χ. αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (“Την διδασκαλίαν της έκλεισεν δια προσφοράς εις έκαστον νήπιον μικράς ποσότητος μέλιτος (μιας κουταλιάς)”: 1969-70) και για το νηπ. Συβότων (“Στη συνέχεια η νηπ/γός φέρει μέσα στην τάξη ζωντανή κότα. Τα νήπια παίρνουν στα χέρια τους την κότα, την κοιτάζουν, αισθάνονται το βάρος της κλπ.”: 1979-80).

Σε άλλες εκθέσεις αναφέρεται ότι τα εποπτικά μέσα που χρησιμοποιούνται στη συγκεκριμένη δραστηριότητα είναι εικόνες, παιχνίδια ή άλλες κατασκευές της ίδιας της νηπιαγωγού. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (1954-55) διαβάζουμε: “δια ν’ ασκήση την γεύσιν των νηπίων είχεν ετοιμάσει εις τινα σωληνάρια κινίνης διάφορα υγρά (ξινά –γλυκά κλπ.)”. Παρόμοια για το νηπ. Αργυροτόπου (“Εισήλθομεν εν τη αιθούση καθ’ ην ώραν ήσκει τα νήπια εις την αφήν και διάκρισιν των χρωμάτων και με ειδικάς καρτέλλας εχούσας λείας και τραχείας επιφανείας και

παραστάσεις ζώων”: 1968-69) και για το νηπ. Αργυροτόπου (“Είχε πολλά παιγνίδια με χρώματα”: 1976-77).

Με βάση την προηγούμενη ανάλυση μπορούμε να συμπεράνουμε ότι την περίοδο 1945-54 οι “Ασκήσεις των αισθητηρίων” αφορούν κυρίως την άσκηση της όρασης (διάκριση χρωμάτων, σχημάτων) και της αφής (μαλακό-σκληρό).

Από το 1954-55, εκτός από τις ασκήσεις όρασης και αφής, τις οποίες προαναφέραμε, πραγματοποιούνται ακόμη ασκήσεις για την εξέλιξη της αίσθησης της γεύσης (αλμυρό, γλυκό, στυφό κλπ.) και το 1968-69 πραγματοποιούνται εκτός των άλλων και ασκήσεις ακοής. Γενικότερα, τη δεκαετία του '70 κυρίως, τονίζεται πως η δραστηριότητα βρίσκεται μέσα στα πλαίσια της ενιαίας διδασκαλίας.

Από το 1976 ως το 1981 και ιδιαίτερα το 1978-79, η κλίμακα των αισθητηριακών ασκήσεων, που πραγματοποιούνται στα νηπιαγωγεία, μεγαλώνει. Εκτός από τις ασκήσεις για την εξέλιξη της όρασης και της γεύσης, πραγματοποιούνται δραστηριότητες για την άσκηση του αισθητηρίου της όσφρησης των νηπίων. Ακόμη, πραγματοποιούνται ασκήσεις για την ανάπτυξη της παρατηρητικότητας και της φαντασίας τους. Οι νηπιαγωγοί, σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε – για να αισθητοποιήσουν τα νήπια καλύτερα τις ιδιότητες των πραγμάτων – χρησιμοποιούν φυσικά υλικά, αντικείμενα καθημερινής χρήσης ή υλικό ειδικά κατασκευασμένο από τις ίδιες για τις ανάγκες των συγκεκριμένων ασκήσεων.

16. Άσκηση του σώματος

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τις καταγραφές των επιθεωρητών για τις δραστηριότητες εκείνες, οι οποίες ασκούν το σώμα των νηπίων. Πρόκειται για ρυθμικές ασκήσεις ή ρυθμικά παιγνίδια, που συνοδεύονται από τραγούδι ή τους ήχους μουσικού οργάνου. Ακόμη συμπεριλάβαμε ασκήσεις γυμναστικής και ασκήσεις κίνησης ή ασκήσεις χαλάρωσης.

Σε αρκετές εκθέσεις αναφέρεται ότι τα νήπια έπαιζαν ρυθμικά παιγνίδια. Π.χ. για το νηπ. Πλαταριάς (“Επηκολούθησε παιγνίδι ρυθμικό το οποίο ασφαλώς είχε προδιδαχθή”: 1946-47), για το νηπ. Καστριού (“Εύρομεν ταύτην απασχολούσαν τα 75 νήπια με διάφορα ρυθμικά παίγνια”: 1954-55) και τέλος για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Εδίδαξε ρυθμικόν παίγνιον (το πέταγμα της σακκουλίτσας)”: 1973-74).

Σε άλλες εκθέσεις τα νήπια εκτελούν απλές ρυθμικές κινήσεις, όπως π.χ. διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (“Τη εύρομεν απασχολούσα τα νήπια του Β΄ τμήματος με ρυθμικές ασκήσεις [...] Έκαμον διαφόρους ρυθμικές κινήσεις”: 1951-52) και για το νηπ. Μαυρουδίου (“έτερα ρυθμικά παίγνια και ρυθμικές ασκήσεις”: 1954-55).

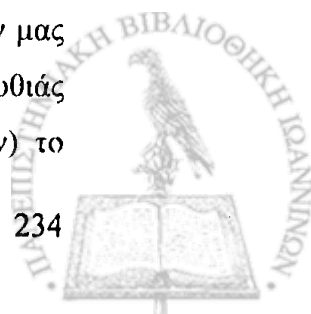
Σε ορισμένες εκθέσεις μάλιστα αναφέρεται και ο συγκεκριμένος στόχος τον οποίο έχει θέσει η νηπιαγωγός, κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (“Την Νηπιαγωγόν εύρομεν διδάσκουσαν εις τα νήπια ρυθμικές κινήσεις των άνω άκρων δια την κατανόησιν της αριστεράς χειρός και της δεξιάς τοιαύτης”: 1946-47).

Άλλοτε κατά την ώρα της επιθεώρησης τα νήπια ασχολούνται με “Ρυθμική γυμναστική” ή “Ρυθμική γύμναση”, όπως φαίνεται στην έκθεση για το νηπ. Κρυόβρυσης (“και κατά το τελευταίον 15΄λεπτον με ρυθμικήν γυμναστικήν ‘Με το στεφάνι στη Γυμναστική’ ”: 1968-69), για το νηπ. Γαρδικίου (“Μάθημα: Γύμναση. Ρυθμικά”: 1979-80) και για το νηπ. Αγοράς (“Μάθημα: Ρυθμική γύμναση”: 1979-80).

Σε άλλες εκθέσεις οι επιθεωρητές αναφέρουν ότι τα νήπια ασχολούνται με “γυμναστική” ή “γυμναστικές ασκήσεις”. Π.χ. για το νηπ. Παραμυθιάς (1947-48) διαβάζουμε: (“Παρηκολουθήσαμε και την Νηπιότροφον εις Γυμναστικήν”: 1947-48). Παρόμοιες αναφορές ανευρίσκονται στις εκθέσεις των ετών 1971-72 ως 1974-75., όπως π.χ. για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Εδίδαξε [...] και γυμναστικήν άσκησιν”: 1974-75).

Άλλοτε αναφέρεται στις εκθέσεις ότι τα νήπια “τρέχουν” ή “βαδίζουν”, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαυρουδίου (“Ακολουθως έτρεχον χαρούμενα”: 1951-52) και για το νηπ. Κρυόβρυσης (“βαδίσματα με άσιν εμβατηρίου ‘Περνάει ο Στρατός’ ”: 1968-69).

Σε ορισμένες εκθέσεις καταγράφεται η άσκηση “Σιωπή” ή “το παιγνίδι του ύπνου”. Πρόκειται για άσκηση χαλάρωσης, στην οποία τα νήπια κάνουν απόλυτη ησυχία για μερικά λεπτά. Ακόμη καταγράφεται η άσκηση “Ίσορροπία”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Αγιάς (1954-55) διαβάζουμε: “Μετ΄ ολίγον δεν ηκούσθη ούτε ο παραμικρός ψίθυρος, διότι η Νηπιαγωγός εφήρμοσε την άσκησιν ‘Σιωπή’. Εκράτησε 3 λεπτά”. Παρόμοια για το νηπ. Πάργας (“Με αριστοτεχνίαν εφήρμοσε ενώπιόν μας τας ασκήσεις ‘Σιωπή’ και ‘Ίσορροπία’ ”: 1954-55), για το Α΄ νηπ. Παραμυθιάς (“Επηκολούθησεν ολιγόλεπτος σιγή καθ΄ ην τα νήπια έπαιξαν (δι΄ εν λεπτόν) το

παιγνίδι του ύπνου προς αυτοσυγκέντρωσίν των”: 1968-69) και τέλος και για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Εδίδαξε [...] και ασκήσεις σιωπής”: 1974-75).

Σε ορισμένες εκθέσεις οι επιθεωρητές περιγράφουν με περισσότερες λεπτομέρειες την πραγματοποίηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας. Συνήθως η νηπιαγωγός δείχνει συγκεκριμένες ρυθμικές κινήσεις στα νήπια και τις επαναλαμβάνει, ώσπου τα νήπια να είναι σε θέση να τις εκτελούν. Όταν χρειαστεί, η νηπιαγωγός διορθώνει τις λανθασμένες κινήσεις των νηπίων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (1964-65) διαβάζουμε: “Εισήλθομεν εις την αίθουσαν διδασκαλίας την 3^η μ.μ. ώραν, ευρόντες την Νηπ/γόν διδάσκουσαν ρυθμικόν παίγνιον, τας κινήσεις του οποίου συνώδευεν άσμα αδόμενον υπ’ αυτών και της Νηπιαγωγού. Τα νήπια μετ’ ακριβείας και χάριτος εξετέλουν τας ρυθμικάς ασκήσεις, η δε Νηπιαγωγός επενέβαινε διορθώνουσα τα εκ τούτων εσφαλμένως εκτελούντα ταύτας, δια της επαναλήψεως της ασκήσεως υπό της ίδιας [...] η Ν/γός δια την εμπέδωσιν επανέλαβεν αρκετάς φορές τας ρυθμικάς ασκήσεις του ρυθμικού τούτου παιγνίου, εις τρόπον, ώστε τα νήπια, μετ’ ου πολύ, να εκτελούν ομοιομόρφως και άδοντα”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Αγοράς (“Η νηπ/γός βγάξει τα νήπια στην αυλή του σχολείου και κτυπώντας το ταμπούρλο γυμνάζει ρυθμικά τα νήπια. Η νηπ/γός ακολούθησε σωστή πορεία και μορφή, κινήθηκε ζωντανά”: 1979-80).

Τα ρυθμικά παιγνίδια ή οι ρυθμικές ασκήσεις συνοδεύονται από τραγούδια, όπως φαίνεται από την έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (“προσπαθεί να ποικίλλη την ζωήν των με συνδυασμούς παιγνίων ρυθμικών – ποιημάτων και κινήσεως”: 1949-50) και για το νηπ. Παραμυθιάς (“ευρόντες την Νηπ/γόν διδάσκουσαν ρυθμικόν παίγνιον, τας κινήσεις του οποίου συνώδευεν άσμα αδόμενον υπ’ αυτών και της Νηπιαγωγού [...] και άδοντα το ρυθμικόν παίγνιον ‘περπατούμε με γόνατα ψηλά’ ”: 1964-65). Παρόμοια για το νηπ. Μορφίου (“Εδίδαξεν Γυμναστικήν. Τα νήπια εις σχηματισμόν κύκλου εξετέλεσαν κινήσεις συνοδευόμενας με άσμα ‘Το δεξί χεράκι επάνω’ ”: 1972-73). Άλλοτε ο ρυθμός δίνεται με τους ήχους του ταμπουρίνου, του ταμπούρλου ή του τύμπανου, όπως π.χ. αναφέρεται στην έκθεση για το νηπ. Παραποτάμου (“Την πρωινήν της εργασίαν έκλεισεν με ρυθμικήν γυμναστικήν υπό τους ήχους τυμπάνου και άσματος”: 1968-69), για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Εδίδαξε [...] και γυμναστικήν άσκησιν δια χρήσεως υπό Νηπιαγωγού ταμπουρίνου”: 1974-75) και για το νηπ. Γαρδικίου (“Η νηπ/γός με το ταμπούρλο στα χέρια της και με κτύπο ρυθμικό γυμνάζει τα νήπια”: 1979-80).

Σε άλλες εκθέσεις σημειώνεται από τους επιθεωρητές αν το θέμα του ρυθμικού παιγνιδιού, είναι σχετικό ή δεν είναι με το θέμα της ενότητας, την οποία επεξεργάζονται τη συγκεκριμένη ημέρα στο νηπαγωγείο, όπως επισημαίνεται π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Χόικας (1964-65): “Εις τα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας εδιδάχθη ρυθμικόν παίγνιον, σχετικόν με τας κινήσεις της πεταλούδας”. Παρόμοια για το νηπ. Ραχουλίου (“Μαθήματα: Ενιαία διδασκαλία [...] Γυμναστική”: 1972-73) ενώ για το νηπ. Μανδροτόπου (1973-74) διαβάζουμε: “Εδίδαξε και γυμναστικήν εκτός της ενότητας”.

Σε ορισμένες εκθέσεις οι επιθεωρητές αξιολογούν θετικά την παρουσίαση του ρυθμικού παιγνιδιού, όπως π.χ. για το νηπ. Αγίας (“Επαιξαν διάφορα ρυθμικά παίγνια επιτυχώς”: 1948-49) και για το νηπ. Πέρδικας (“Η Ν/γός εδίδαξε επιτυχώς και ρυθμικόν παίγνιον”: 1965-66).

Οι επιθεωρητές, με τις παρατηρήσεις τους φαίνεται πως δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην εκτέλεση των ρυθμικών κινήσεων, η οποία θα πρέπει να γίνεται με τρόπο τέτοιο, που να μην κουράζονται τα νήπια. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καρβουναρίου (1946-47) διαβάζουμε: “Παρακολουθήσαμε ταύτην διδάσκουσαν ρυθμικόν παίγνιον. Αι κινήσεις της είναι ζωηραί και αι επαναλήψεις των κινήσεων λελογισμένοι και όχι κουραστικάί”. Ωστόσο το ρυθμικό δεν θα πρέπει να εκτελείται με τρόπο άτονο και άρρυθμο, όπως χαρακτηριστικά τονίζεται στην έκθεση για το νηπ. Αγ. Βλασίου (“Ακολουθως παρηκολουθήσαμε ρυθμικόν παίγνιον – το οποίον δυστυχώς εξετελείτο μάλλον κατά τρόπον άτονον”: 1947-48) και για το νηπ. Δράγανης (“Επειτα έπαιξαν παιγνίδια ρυθμικά αλλά κατ’ άρρυθμον τρόπον εξετελέσθησαν”: 1948-49). Ακόμη η εκτέλεση του ρυθμικού θα πρέπει να γίνεται με αρμονία, χάρη και ομοιομορφία, όπως π.χ. διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (“Τα νήπια μετ’ ακριβείας και χάριτος εξετέλουν τας ρυθμικάς ασκήσεις [...] ώστε τα νήπια, μετ’ ου πολύ, να εκτελούν ομοιομόρφως και άδοντα το ρυθμικόν παίγνιον ‘περπατούμε με γόνατα ψηλά’ ”: 1964-65).

Συνοψίζοντας τα δεδομένα της ανάλυσης της δραστηριότητας “Άσκηση του σώματος” συμπεραίνουμε ότι: Την περίοδο 1945-55 η συγκεκριμένη δραστηριότητα συντελείται κυρίως με την πραγματοποίηση “ρυθμικών παιγνιδίων”, τα οποία, τονίζεται, πως δεν πρέπει να πραγματοποιούνται με τρόπο άτονο και άρρυθμο. Τα νήπια ασκούνται ακόμη στο τρέξιμο ή το βάδισμα. Το 1954-55 πραγματοποιούνται ασκήσεις σιωπής και ισορροπίας.

Από το 1968 ως το 1974 τα νήπια εκτελούν βαδίσματα και ασκήσεις σιωπής. Την περίοδο της δικτατορίας και αργότερα οι επιθεωρητές χρησιμοποιούν περισσότερο τον όρο “Γυμναστική” ή “Ρυθμική Γυμναστική”, για να περιγράψουν την άσκηση του σώματος των νηπίων. Ο όρος “Γυμναστική” υποδηλώνει ίσως πως η δραστηριότητα πραγματοποιείται τώρα με πιο οργανωμένο τρόπο συγκριτικά με παλαιότερα, όταν δηλ. χρησιμοποιούσαν τον όρο “Παιγνίδια”.

Οι ρυθμικές ασκήσεις συνοδεύονται συνήθως από τραγούδια των νηπίων. Από το 1968-69 και μετά η νηπιαγωγός δίνει το ρυθμό με το ταμπουρίνο (ταμπούρλο ή τύμπανο).

Β. ΤΑ ΘΕΜΑΤΑ ΤΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ

Στην υποκατηγορία αυτή, όπως έχουμε προαναφέρει, εμπεριέχονται τα θέματα των δραστηριοτήτων, τις οποίες επιτελούν στο νηπιαγωγείο η νηπιαγωγός και τα νήπια τη συγκεκριμένη ημέρα της επιθεώρησης. Σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται ότι το θέμα είναι κοινό για όλες τις δραστηριότητες, που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης, σε άλλες εκθέσεις οι επιθεωρητές αναγράφουν διαφορετικά θέματα δραστηριοτήτων ενώ σε ορισμένες εκθέσεις δεν αναφέρονται τα θέματα των δραστηριοτήτων. Τέλος, μια δραστηριότητα ενδέχεται να αφορά δύο ή και περισσότερα θέματα.

Συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από την ανάλυση του περιεχομένου των εκθέσεων, τα θέματα των δραστηριοτήτων που έχουν καταγραφεί από τους επιθεωρητές την περίοδο 1945-46 ως 1980-81 μπορούν να ενταχθούν στις επόμενες γενικές κατηγορίες:

1. Αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς
2. Επαγγέλματα
3. Καθημερινή ζωή
4. Μυθικά ή φανταστικά όντα
5. Πατρίδα
6. Σπίτι – Οικογένεια
7. Σχολείο
8. Τεχνολογία
9. Φύση

Αναλυτικότερα, στην κατηγορία “Αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς έχουμε κατατάξει τα θέματα εκείνα, στα οποία γίνεται λόγος για μορφές συμπεριφοράς που οφείλουν να υιοθετούν τα νήπια. Συμπεριλάβαμε εδώ συμβουλές, νουθεσίες, κανόνες. Ακόμη συμπεριλάβαμε φράσεις που δηλώνουν τι επιβάλλεται να γίνει, τι αρμόζει, τι αποτελεί ηθική υποχρέωση ή επιταγή (όπως “πρέπει”, “δεν πρέπει”, “φρονηματιστικόν συμπέρασμα”, “ηθικοπλαστικόν διήγημα” κλπ.).

Στην κατηγορία “Επαγγέλματα” έχουμε συμπεριλάβει τα θέματα που αφορούν την επαγγελματική ζωή. Άλλοτε πρόκειται για τα επαγγέλματα των γονέων των παιδιών άλλοτε για άλλα επαγγέλματα (περιγραφή του επαγγέλματος, προϊόντα της εργασίας).

Στην κατηγορία “Καθημερινή ζωή” συμπεριλάβαμε θέματα που αφορούν την καθημερινότητα των παιδιών, τις εκδηλώσεις και τις συμπεριφορές τους, τις καταστάσεις που βιώνουν (θέματα όπως “πώς πέρασα την Κυριακή”, “τι έκανα χτες”, “τι τρώω πριν έρθω στο σχολείο”, “τι φοράμε” κλπ.). Ακόμη συμπεριλάβαμε θέματα αναγνώρισης και περιγραφής αντικειμένων κοινής χρήσης (όπως το τραπέζι, η καρέκλα, τα σπέρτα κ.ά.).

Στην κατηγορία “Μυθικά ή φανταστικά όντα” συμπεριλάβαμε και εντάξαμε θέματα που σχετίζονται με ήρωες παραμυθιών (όπως η Κοκκινοσκουφίτσα, ο Κοντορεβιθούλης, η Σειρήνα κ.ά.).

Στην κατηγορία “Πατρίδα” βρίσκουμε θέματα που αφορούν τις εθνικές γιορτές (προετοιμασία της γιορτής, συζήτηση, ποιήματα, τραγούδια), θέματα από την ελληνική ιστορία και θέματα σχετικά με “εθνικά σύμβολα” (ελληνική σημαία, εθνικός ύμνος, ήρωες του 1821 κλπ).

Στη θεματική κατηγορία “Σπίτι – Οικογένεια” συμπεριλάβαμε θέματα που αφορούν το σπίτι (την κατασκευή, τους χώρους, τα έπιπλα) και θέματα που αφορούν την οικογένεια (τα μέλη, τα ονόματα των μελών, τις συνήθειές τους, τις ασχολίες τους).

Στην κατηγορία “Σχολείο” συμπεριλάβαμε θέματα που σχετίζονται με το σχολείο. Θέματα που εξετάζουν το σχολείο ως χώρο (αίθουσα, αντικείμενα της αίθουσας, άλλοι χώροι) αλλά και θέματα που αφορούν το ρόλο του σχολείου. Ακόμη θέματα σχετικά με τη νηπιαγωγό.

Στην κατηγορία “Τεχνολογία” συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τα θέματα εκείνα που σχετίζονται με την τεχνολογία, όπως τα μέσα συγκοινωνίας και επικοινωνίας, τα μέσα θέρμανσης ή άλλα όπως το ρολόι, ο μύλος κλπ.

Η κατηγορία “Φύση” μπορεί να αναλυθεί σε τρεις υποκατηγορίες:

“Διάφορα φυσικά στοιχεία”. Στη συγκεκριμένη υποκατηγορία συμπεριλάβαμε και εντάξαμε φυσικά στοιχεία (όπως το νερό, τη βροχή, το χιόνι, τη θάλασσα, το ποτάμι, το βουνό, ο κάμπος). Ακόμη θέματα που σχετίζονται με το χρόνο (μέρες, μήνες, εποχές) και τις αλλαγές της φύσης στις διάφορες χρονικές στιγμές.

“Ζώα”. Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε όλες οι δραστηριότητες που είχαν ως θέμα τα ζώα (θηλαστικά, ερπετά, πουλιά, έντομα, ψάρια), τις κατοικίες τους, τη ζωή τους κλπ.

“Φυτά”. Εδώ συμπεριλάβαμε τα θέματα των εκθέσεων που αφορούν όλα τα είδη των φυτών (δέντρα, λουλούδια, λαχανικά κλπ.), καθώς και τα μέρη του φυτού (φύλλα, άνθη, καρποί, ρίζες). Ακόμη συμπεριλάβαμε θέματα που αφορούν άλλες σχετικές έννοιες (όπως πρασινάδα, χλόη, λιβάδι, δάσος).

Το σύνολο των θεμάτων, δηλαδή το σύνολο των δραστηριοτήτων με προσδιορισμένο το θέμα στις εκθέσεις επιθεώρησης της περιόδου 1945-46 ως 1980-81 είναι 1729. (βλ. πίν. 24, στο παράρτημα).

Σύμφωνα με τον πίν. 24, η κατανομή των θεμάτων αφορά σε πολύ μεγάλο ποσοστό την κατηγορία “Φύση” (καταγράφονται 1303 δραστηριότητες με το συγκεκριμένο θέμα, δηλ. ποσοστό 75,4% του συνόλου των θεμάτων). Αναλυτικότερα (βλ. πίν. 25 στο παράρτημα), οι περισσότερες από τις καταγραφές αυτές αφορούν τα “ζώα” (813 καταγραφές, ποσοστό 47% του συνόλου των θεμάτων), ακολουθούν τα “φυτά” (305 καταγραφές, 17,6%) και τέλος τα “διάφορα φυσικά στοιχεία” (185 καταγραφές, ποσοστό 10,7%).

Ακολουθεί, σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης, η υποκατηγορία “Επαγγέλματα” (156 καταγραφές, ποσοστό 9%).

Την τρίτη θέση κατέχει το θέμα “Καθημερινή ζωή” (61 καταγραφές, ποσοστό 3,5%) και την τέταρτη το θέμα “Τεχνολογία” (51 καταγραφές, ποσοστό 2,9%).

Ακολουθούν τα θέματα “Αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς” (49 καταγραφές, ποσοστό 2,8%), “Σπίτι - Οικογένεια” (47 καταγραφές, ποσοστό 2,7%), το θέμα “Πατρίδα” (45 καταγραφές, ποσοστό 2,6%), το θέμα “Σχολείο” (11 καταγραφές, ποσοστό 0,6%) και τέλος το θέμα “Μυθικά ή φανταστικά όντα” (6 καταγραφές, ποσοστό 0,3%).

Πιο αναλυτικά, όπως προκύπτει από τον πίν. 25 (βλ. στο παράρτημα), τα θέματα των δραστηριοτήτων, στις διάφορες χρονικές περιόδους αφορούν κατά κύριο λόγο την κατηγορία “Φύση”. Την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 το συγκεκριμένο θέμα καταγράφεται 157 φορές σε σύνολο 275 καταγραμμένων θεμάτων (ποσοστό 57%). Το ποσοστό αυτό παρουσιάζει σημαντική αύξηση το επόμενο διάστημα (υπάρχουν 249 καταγραφές που αφορούν τη “Φύση” σε σύνολο 329 καταγραφών, ποσοστό 75,7%, την περίοδο 1964-65 ως 1969-70). Ιδιαίτερη αύξηση παρουσιάζει ο αριθμός των θεμάτων που αφορούν “ζώα”. Π.χ. ο αριθμός αυτός το έτος 1964-65 τριπλασιάζεται σε σχέση με τον αντίστοιχο αριθμό του έτους 1954-55 (14 καταγραφές το 1954-55 και 45 καταγραφές το 1964-65). Την περίοδο 1970-71 ως 1974-75 αυξάνεται ακόμη περισσότερο το σύνολο των θεμάτων που αφορούν τη

“Φύση” (529 από τις 656 καταγραφές, ποσοστό 80,6%). Τέλος, από το 1976-77 ως το 1980-81 μειώνεται ο αριθμός των καταγραφών με το συγκεκριμένο θέμα στο 78,5% (καταγράφεται σε 368 από τις 469 συνολικά καταγραφές).

Η συχνότητα εμφάνισης του θέματος “Επαγγέλματα” παρουσιάζει αυξομειώσεις από περίοδο σε περίοδο (βλ. πίνακα 25). Συγκεκριμένα από το 1945-46 ως το 1954-55 το συγκεκριμένο θέμα υπάρχει σε 35 από τις 275 καταγραφές (ποσοστό 12,7%). Το ποσοστό αυτό μειώνεται αρκετά την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 (21 από τις 329 καταγραφές, ποσοστό 6,4%). Από το 1970-71 ως το 1974-75 και από το 1976-77 ως το 1980-81 σημειώνεται σταδιακή αύξηση των καταγραφών με θέμα τα “Επαγγέλματα” (ποσοστό 7,3% και 11% αντίστοιχα). Ιδιαίτερα αυξημένος είναι ο αριθμός των συγκεκριμένων θεμάτων τα έτη 1951-52, 1972-73, 1973-74, 1978-79 καὶ 1979-80.

Το θέμα “Καθημερινή ζωή” (βλ. πίν. 25) εμφανίζεται σε 31 από τις 275 καταγραφές την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 (ποσοστό 11,3%). Από το 1964-65 και μετά παρουσιάζει σταδιακή μείωση (από το 1964-65 ως το 1974-75 το 2,9% των θεμάτων της περιόδου αφορά την “Καθημερινή ζωή” και από το 1976-77 ως το 1980-81 το ποσοστό αυτό σχεδόν μηδενίζεται).

Η κατηγορία “Τεχνολογία” (βλ. πίν. 25) δεν εντοπίζεται σε καμία έκθεση της περιόδου 1945-46 ως 1969-70, αν εξαιρέσουμε 2 καταγραφές του έτους 1950-51. Από το 1970-71 και μετά η συχνότητα εμφάνισης της συγκεκριμένης υποκατηγορίας παρουσιάζει σταδιακή αύξηση. Την περίοδο 1970-71 ως 1974-75 τα θέματα των δραστηριοτήτων που αφορούν την “Τεχνολογία” αποτελούν το 3,7% των θεμάτων της περιόδου. Από το 1976-77 ως το 1980-81 το ποσοστό αυτό αυξάνεται στο 5,3%. Οι περισσότερες από τις καταγραφές εντοπίζονται τα έτη 1973-74 και 1979-80 (16 και 12 καταγραφές αντίστοιχα).

Η συχνότητα εμφάνισης του θέματος “Αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς” (σύμφωνα με τον πίν. 25) δεν παρουσιάζει σταθερότητα από έτος σε έτος. Τα μεγαλύτερα ποσοστά εντοπίζονται τα έτη 1948-49, 1951-52, 1968-69 και 1969-70 (18,8%, 7%, 13,6% και 15% του συνόλου των καταγραμμένων θεμάτων του έτους αντίστοιχα). Ακόμη τα έτη 1950-51, 1952-53, 1954-55, 1964-65 1970-71, 1972-73 και 1979-80 η συγκεκριμένη υποκατηγορία εντοπίζεται σε ποσοστό που κυμαίνεται από μία ως πέντε ποσοστιαίες μονάδες, ενώ τα υπόλοιπα έτη το ποσοστό αυτό είναι μηδενικό.

Το θέμα “Σπίτι - οικογένεια”, όπως προκύπτει από τον πίν. 25, εντοπίζεται ελάχιστα (από 2 ως 5 φορές) το έτος 1946-47 καθώς και την τριετία 1950-51 ως 1952-53. Οι περισσότερες καταγραφές της υποκατηγορίας αυτής εντοπίζονται την περίοδο της δικτατορίας και συγκεκριμένα από το 1969-70 ως το 1973-74. Την πενταετία αυτή το θέμα “Σπίτι - οικογένεια” αποτελεί το 3,7% των καταγραμμένων θεμάτων. Ακόμη το 1976-77, το 1979-80 και το 1980-81 εντοπίζεται η συγκεκριμένη υποκατηγορία σε ποσοστά που κυμαίνονται από 1,9 ως 5,8% του συνόλου των καταγραμμένων θεμάτων της κάθε χρονιάς.

Το θέμα “Πατρίδα” παρουσιάζει μεταβολές στη συχνότητα εμφάνισης. Συγκεκριμένα, εντοπίζεται στο 12% περίπου των καταγραμμένων θεμάτων των ετών 1947-48, 1954-55 και 1964-65. Ακόμη στο 9,7% και 8,1% των θεμάτων των ετών 1950-51 και 1953-54 αντίστοιχα. Τα έτη 1965-66, 1968-69 και 1969-70 το ποσοστό αυτό μειώνεται (φτάνει γύρω στο 3,8%) και το 1972-73 και 1973-74 το ποσοστό αυτό μειώνεται περισσότερο (στο 2,5% περίπου). Τέλος, το 1976-77 το 4,8% των θεμάτων είναι θέματα, τα οποία αφορούν την “Πατρίδα” ενώ τα υπόλοιπα έτη το ποσοστό αυτό μηδενίζεται.

Η υποκατηγορία “Σχολείο” εντοπίζεται περισσότερο τα έτη 1948-49 και 1950-51 (σε ποσοστά 12,5% και 12,9% αντίστοιχα). Ακόμη εντοπίζεται στο 5,3% των θεμάτων του έτους 1951-52. Τα έτη 1969-70 και το 1972-73 το ποσοστό αυτό είναι 1,9 και 0,6 αντίστοιχα και τα υπόλοιπα έτη είναι μηδενικό.

Τέλος, η υποκατηγορία “Μυθικά ή φανταστικά όντα” (βλ. πίνακα 25) εντοπίζεται ελάχιστα στις εκθέσεις. Συγκεκριμένα το θέμα αυτό καταγράφεται μία ως δύο φορές στις εκθέσεις των ετών 1945-46, 1948-49, 1953-54, 1954-55 και 1979-80.

Μπορούμε, γενικεύοντας τις προηγούμενες παρατηρήσεις μας, να διαπιστώσουμε ότι το σύνολο των θεμάτων, τα οποία αναγράφονται στις εκθέσεις κάθε σχολικό έτος, δεν παραμένει σταθερό. Την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 τα θέματα που καταγράφονται είναι 275 σε σύνολο 261 εκθέσεων, καταγράφεται δηλ. κατά μέσο όρο ένα θέμα σε κάθε έκθεση. Από το 1964-65, όπως έχουμε αναφέρει σημειώνεται αύξηση των ρητών συνολικών δραστηριοτήτων στις εκθέσεις. Παράλληλα παρατηρούμε και αναλυτικότερη αναγραφή των θεμάτων των δραστηριοτήτων. Έτσι, το διάστημα 1964-65 ως 1969-70 καταγράφονται 329 θέματα σε σύνολο 76 εκθέσεων, κατά μέσο όρο δηλ. σε κάθε έκθεση αναγράφονται

4,3 θέματα. Την περίοδο 1970-71 ως 1974-75 σε 242 εκθέσεις καταγράφονται 656 θέματα (κατά μέσο όρο 2,7 θέματα σε κάθε έκθεση) και τέλος από το 1976-77 ως το 1980-81 ο αριθμός των θεμάτων ανά έκθεση αυξάνεται ελάχιστα (καταγράφονται 469 θέματα σε 157 εκθέσεις, κατά μέσο όρο 3 θέματα σε κάθε έκθεση).

Οι μεταβολές αυτές σχετίζονται τόσο με την αλλαγή του αναλυτικού προγράμματος το 1962, όσο και με τις αλλαγές του εντύπου των εκθέσεων αξιολόγησης το σχολικό έτος 1970-71 και 1976-77.

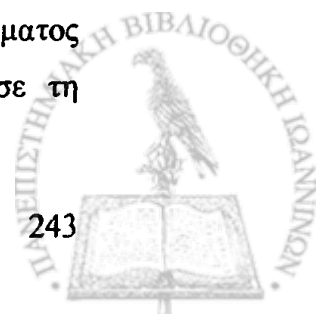
Στη συνέχεια θα αναλύσουμε τα θέματα των δραστηριοτήτων που εξετάστηκαν στα νηπιαγωγεία, παραθέτοντας συγκεκριμένα αποσπάσματα από τις εκθέσεις επιθεώρησης.

1. Αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς

Τα θέματα, τα οποία συμπεριλάβαμε και εντάξαμε στην υποκατηγορία αυτή, αφορούν συγκεκριμένες συμπεριφορές, τις οποίες οι νηπιαγωγοί ζητούν από τα νήπια να υιοθετήσουν.

Συγκεκριμένα, από την ανάλυση του περιεχομένου των εκθέσεων προκύπτει πως οι νηπιαγωγοί παρακινούν τα νήπια να υπακούουν τόσο στις εντολές των γονέων τους όσο και σε εκείνες της νηπιαγωγού. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ/φείο Καστρίου (1948-49) διαβάζουμε: “Ηκούσαμεν ταύτην διδάσκουσαν εις τα νήπια το παραμύθι [...] Εξάγει φρονηματιστικόν συμπέρασμα. – ότι πρέπει να ακούμε τους γονείς μας κλπ”. Παρόμοια για το νηπ. Ελευθερίου (“Την εύρομεν διηγουμένην ένα παραμύθι [...] Εξήχθη ένα συμπέρασμα: ‘Πρέπει ν’ ακούμε τη μαμά μας’ ”: 1950-51) και για το νηπ. Σταυροχωρίου (“Κατά τρόπον παιγνιώδη και σαφώς συνεβούλευε τα νήπια να συμμορφούνται προς ό,τι τους εδίδασκε”: 1952-53).

Η προτροπή αυτή της νηπιαγωγού τονίζεται ιδιαίτερα στις εκθέσεις των ετών 1968-69 και 1969-70, όπως φαίνεται π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Αργυροτόπου (“Προδιέθεσε τα νήπια ν’ ακούσουν τον μύθον [...] και εξήχθησαν διδακτικά συμπεράσματα, ως ‘Πρέπει ν’ ακούμε τους γονείς μας’, ‘Όποιος δεν ακούει τη μητέρα του παθαίνει κακό’ ”: 1968-69) και για το νηπ. Σεβαστού (“διηγήθη φανταστικόν ιστόρημα ηθικοπλαστικού περιεχομένου ‘Ο Κωστάκης έπεσε από την κερασιά’ [...] Κατά την γενομένην μετά ταύτα συζήτησιν τα νήπια του β’ τμήματος διετύπωσαν συμπεράσματα ως λ.χ. ‘ο Κωστάκης έπεσε, γιατί δεν άκουσε τη μαννούλα του’ ”: 1969-70).

Γιας, το έτος 1979-80 υπάρχουν παρόμοιες καταγραφές, όπως στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (“η νηπ/γός διηγείται το παραμυθάκι [...] και τονίζεται η σημασία της υπακοής”: 1979-80) και για το νηπ. Ποταμιάς (“αφηγείται στα νήπια σχετικά με το παραμυθάκι [...] Τονίζεται η παρακοή του μικρού λαγού”: 1979-80).

Το άλλο θέμα που τονίζεται στις εκθέσεις είναι τα “ψέματα” ή η “κακή συμπεριφορά” των νηπίων. Οι νηπιαγωγοί με νουθεσίες επιδιώκουν να κάνουν τα νήπια να λένε “ψέματα” και να συμπεριφέρονται με “υπεροψία”. Στο νηπ. Πέρδικας (1951-52) διαβάζουμε: “και τους διηγήθη το παραμύθι ‘Ο Βοσκός’. Προσπαθεί να εξαγάγη συμπεράσματα”. Παρόμοια για το νηπ. Βασιλείου (“Διηγείται το παραμύθι ‘ο ψεύτης βοσκός’ [...] και εις το τέλος λέγει στα νήπια ως ηθικόν δίδαγμα ότι ‘ποτέ δεν πρέπει να λέμε ψέματα’ ”: 1964-65). Κατά την περίοδο της δικτατορίας αυξάνεται η συχνότητα εμφάνισης παρόμοιων καταγραφών, όπως π.χ. για το νηπ. Χόικας (“διηγήθη τον μύθον [...] Επηκολούθησε τις συζητήσεις επί των εντυπώσεων των νηπίων και κυρίως περί της κακής συμπεριφοράς και της δικαίας τιμωρίας του νεαρού ποιμένου αλλά και της καλωσύνης των χωρικών, οι οποίοι βοήθησαν τον μεταμεληθέντα συγχωριανόν των”: 1969-70). Στην έκθεση για το νηπ. Γαρδικίου (1970-71), αν και αναφέρεται απλώς ο τίτλος του μύθου (Μαθήματα: μύθος. Ενότητες: Ο ψεύτης βοσκός”), υποθέτουμε πως κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας συζητήθηκε το θέμα “ψέματα”. Ακόμη, στην έκθεση για το νηπ. Σκορπιώνας (1968-69) διαβάζουμε: “Εδίδαξε μύθον [...] Εξήχθη δίδαγμα ‘Ο υπερήφανος πετεινός ετιμωρήθη’ ”.

Σε άλλες εκθέσεις οι νηπιαγωγοί συμβουλεύουν τα νήπια να μην είναι “απόσεκτα” και να μην κάνουν “αταξίες”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (1951-52) αναφέρεται: “Την εύρομεν διδάσκουσιν ποίημα τι περί των αξιών των μικρών”. Ακόμη στην έκθεση για το Α΄ νηπ. Παραμυθιάς (1968-69) αναφέρεται: “Διηγήθη τον μύθον [...] διευπλώθησαν και άξια λόγου ηθικά συμπεράσματα ως [...] ‘οι απόσεκτοι παθαίνουν κακό’ κ.ά.”. Παρόμοια για το νηπ. Σελεύκειας (“Εδιηγήθη τον μύθον [...] εξήχθησαν τα διδάγματα ‘Δεν πρέπει να υπερβαίνωμεν στα δένδρα’ ”: 1968-69), για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Μαθήματα: μύθος. Ενότητες: Ο Κωστάκης έπεσε από την κερασιά”: 1970-71) και τέλος για το νηπ. Ποταμιάς (“αφηγείται στα νήπια σχετικό παραμυθάκι [...] Τονίζονται [...] και οι αταξίες του μικρού λαγού ”: 1979-80).

Άλλοτε προτρέπουν τα νήπια να διατηρούν “καλές” σχέσεις με τα αδέρφια τους και τους συνομηλικούς τους, όπως σημειώνεται στην έκθεση για το νηπ. Νέας

Σελεύκειας (“Διηγήθη το σχετικόν παραμύθι [...] και εξήχθησαν διδάγματα: ‘Τα παιδάκια είναι πάντα αγαπημένα σαν τις πεταλούδες’ ”: 1969-70) και για το νηπ. Σεβαστού (“διηγήθη φανταστικόν ιστόρημα ηθικοπλαστικού περιεχομένου ‘Ο Κωστάκης έπεσε από την κερασιά’ [...] Κατά την γενομένην μετά ταύτα συζήτησιν τα νήπια του β’ τμήματος διετύπωσαν συμπεράσματα ως λ.χ. ‘η Ελενίτσα αγαπούσε πολύ τον αδελφό της’ ”: 1969-70).

Σε άλλες εκθέσεις γίνεται λόγος για την ατομική καθαριότητα και υγιεινή των νηπίων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέστιανης (1951-52) αναφέρεται: “Αφελώς ήρχισε συνδιαλεγόμενη με τα νήπια εξ αφορμής εντολής της ότι τα νήπια πρέπει να έρχονται εις το σχολείον καθαρά”. Παρόμοια για το νηπ. Δράγανης (“Ηκούσαμε λεκτικές ασκήσεις (πρέπει να είμεθα καθαροί κλπ.)”: 1948-49). Στις εκθέσεις των ετών 1968-73 εντοπίζεται μεγάλος αριθμός παρόμοιων καταγραφών. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“ηλέχθη η καθαριότης και εψάλη το άσμα ‘Τώρα το καλό παιδάκι έχει φέρει μανδηλάκι’ ”: 1968-69), για το νηπ. Γλυκής (“εις την εξαγωγήν συμπερασμάτων ‘Στο καθαρό σπίτι δεν πλησιάζει η μυίγα’ ‘Πριν φάμε πλένομε τα χέρια μας’ ‘Η μητέρα σκεπάζει τα φαγητά’ ”: 1968-69) και για το νηπ. Σκανδάλου (“Διηγήθη τον μύθον [...] ‘προτού φάμε τα φρούτα τα πλένομε καθαρά’ ”: 1969-70). Τέλος, στην έκθεση για το νηπ. Γλυκής (1970-71) από τον τίτλο του μύθου (“Μαθήματα: μύθος. Ενότητες: Ο ακάθαρτος Μάκης”) υποθέτουμε πως η νηπιαγωγός θίγει ζητήματα καθαριότητας. Παρόμοια στην έκθεση για το Α’ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Εδίδαξε ιστοριούλαν σχετικήν (ο ακάθαρτος Αλέκος)”: 1972-73) και για το νηπ. Σκανδάλου (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘Πώς διατηρούμε τα ρούχα καθαρά’ ”: 1972-73).

Σύμφωνα με τις εκθέσεις, οι νηπιαγωγοί δίνουν κανόνες “σωστής διατροφής”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (1968-69) διαβάζουμε: “ωμίλησαν [...] και τέλος πότε και πώς πρέπει να τρώγουν τα κεράσια (εις το τέλος του φαγητού, πλυμένα, απόρριψις πυρήνος κλπ)”. Παρόμοια στις εκθέσεις για το νηπ. Σκανδάλου (“Διηγήθη τον μύθον [...] ‘οι λαίμαργοι αρρωσταίνουν’ κ.α. ”: 1969-70) και (“Μαθήματα: μύθος. Ενότητες: Η λαίμαργη Ελενίτσα”: 1970-71).

Σε ορισμένες εκθέσεις καταγράφεται πως οι νηπιαγωγοί συμβουλεύουν τα νήπια να φοιτούν τακτικά στο νηπιαγωγείο και εξηγούν την αναγκαιότητα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Δράγανης (“Ηκούσαμε λεκτικές ασκήσεις (γιατί μαθαίνομεν ελληνικά – πρέπει να ερχώμεθα εις το σχολείον

κλπ.)”: 1948-49) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“ωμίλησαν [...] και τέλος [...] ‘τα καλά παιδάκια πηγαίνουν τακτικά στο σχολείο’ ”: 1968-69).

Σε άλλες εκθέσεις με έμμεσο τρόπο καλλιεργούνται τα φιλόζωα συναισθήματα των νηπίων, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (“και εξάγεται το συμπέρασμα ότι πρέπει ν’ αγαπάμε τα πτηνά, διότι είναι ο καλύτερος φίλος του ανθρώπου”: 1964-65), για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“και περί το τέλος ετονίσθη η προς τα ζώα αγάπη”: 1968-69) και για το Β’ νηπ. Παραμυθιάς (“εις διδασκαλίαν του μύθου [...] εκφέρουν απλάς συναισθηματικές κρίσεις επιδοκιμασίας (λ.χ. ο καλός ψαράς έκαμε καλά, που άφησεν ελεύθερο το μικρό ψαράκι κ.ά.)”: 1969-70).

Άλλοτε τονίζεται πως “όλοι οφείλουν να εργάζονται”, όπως π.χ. στην έκθεση για το Β’ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Διηγήθη τον μύθον [...] Εξεφράσθησαν και διδάγματα ‘Πρέπει να εργαζώμεθα δια να έχωμε απ’ όλα τα καλά’ ”: 1968-69).

Τονίζεται ακόμη ότι “οφείλουμε να δίνουμε ελεημοσύνη”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέσπιανης (1951-52) διαβάζουμε: “Υστερα τους επιδεικνύεται εικόνα της οποίας περιγράφουν το περιεχόμενον: Τον τυφλόν – τα παιδάκια που του δίνουν ελεημοσύνη κλπ”. Παρόμοια και στην έκθεση για το νηπ. Ψάκκας (“Αφορμηθείσα εκ παρατηρήσεως νηπίου ότι κατά τας Αγίας ημέρας πρέπει να κάνωμε ελεημοσύνας διηγήθη τον μύθον”: 1968-69).

Σε ορισμένες εκθέσεις οι νηπιαγωγοί συμβουλεύουν τα νήπια να εκδηλώνουν τη θρησκευτική πίστη, όπως στην έκθεση για το νηπ. Κρυόβρυσης (“πρέπει να ευχαριστούμε τον Θεόν που μας δίνει όλα τα καλά”: 1968-69).

Τέλος, σε κάποιες εκθέσεις καταγράφονται εκφράσεις, που δηλώνουν έμμεσα ότι τίγονται θέματα σχετικά με μορφές συμπεριφοράς, που οφείλουν να υιοθετήσουν τα νήπια, όπως “ηθικοπλαστικού περιεχομένου”, “ηθικά συμπεράσματα”, “το ηθικόν, το θρησκευτικόν και το κοινωνικόν συναίσθημα”, “διδασκτικόν” κλπ. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (1954-55) σημειώνεται: “Ακολούθως η Νηπιαγωγός εδίδαξεν διήγημα ηθικοπλαστικού περιεχομένου εις όλα τα νήπια”. Παρόμοια για το Β’ νηπ. Παραμυθιάς (“Εδίδαξε φανταστικόν ιστόρημα ηθικοπλαστικού περιεχομένου”: 1968-69), για το νηπ. Αμπελιάς (“διηγήθη τον μύθον [...] Επηκολούθησε συζήτησις επί των εντυπώσεών των, δι’ ης εκαλλιεργήθη το ηθικόν, το θρησκευτικόν και το κοινωνικόν συναίσθημα”: 1969-70) και τέλος για το νηπ. Αγ. Βλασίου (“Εδίδαξε μύθον διδασκτικόν (ο Κωσιάκης και η Ελενίτσα)”: 1972-73).

Όπως προκύπτει από τις εκθέσεις, το θέμα “Αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς” απαντάται κυρίως κατά την πραγματοποίηση της δραστηριότητας “Παραμύθια”. Μετά τη διήγηση του μύθου ή του παραμυθιού η νηπιαγωγός προσπαθεί να εξαγάγει “διδασκτικά συμπεράσματα”, με ή χωρίς τη συμμετοχή των νηπίων.

Παρόμοια στα πλαίσια της δραστηριότητας “Γλωσσικές ασκήσεις” η νηπιαγωγός νουθετεί, συμβουλεύει ή συνιστά στα νήπια συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς.

Σπανιότερα το συγκεκριμένο θέμα απαντάται κατά τη διάρκεια της δραστηριότητας “Ποιήματα” ή “Παιγνίδια”.

Τα πρότυπα της συμπεριφοράς των νηπίων, τα οποία προβάλλονται μέσα από τις δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο, όπως μπορούμε να τα ανασυγκροτήσουμε με βάση τις εκθέσεις, μεταβάλλονται ή παραμένουν ίδια στις διάφορες χρονικές περιόδους (οι συγκεκριμένες περιόδους 1945-55, 1964-70, 1970-75, 1976-81 διαμορφώθηκαν με κριτήριο την αλλαγή της δομής της έκθεσης αξιολόγησης).

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον πίν. 26 (βλ. στο παράρτημα), το σύνολο των καταγραφών που αφορούν την “αγάπη για τα ζώα” εντοπίζεται την περίοδο 1964-70. Αντίθετα η υποκατηγορία “αταξίες” ανευρίσκεται σε όλες τις επιμέρους περιόδους. Οι “γενικές αναφορές” δεν εντοπίζονται την περίοδο 1976-81. Η υποκατηγορία “ελεημοσύνη” καταγράφεται την περίοδο 1945-55 και 1964-70 ενώ δεν υπάρχει σχετική αναφορά τα επόμενα έτη. Ακόμη οι “κανόνες διατροφής” καταγράφονται την περίοδο 1964-70 και 1970-75. Οι “κανόνες καθαριότητας” εντοπίζονται σε όλες τις περιόδους, αν εξαιρέσουμε την περίοδο 1976-81. Η έλλειψη σχετικών καταγραφών την περίοδο αυτή οφείλεται πιθανόν στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων του νομού. Οι “κανόνες σχέσεων με τους συνομηλίκους”, η “υποχρέωση εκδήλωσης της πίστης” και η “υποχρέωση για εργασία” καταγράφονται μονάχα την περίοδο 1964-70 (και συγκεκριμένα την περίοδο της δικτατορίας). Η υποκατηγορία “υπακοή στους γονείς και τους δασκάλους” εντοπίζεται σε όλες τις περιόδους, με εξαίρεση την περίοδο 1970-75. Η “υποχρέωση φοίτησης στο σχολείο” εντοπίζεται την περίοδο 1945-55 και 1964-70 – περίοδο στην οποία εμφανίζεται εντονότερο το πρόβλημα της “ξеноφονίας” των νηπίων – ενώ τα επόμενα έτη δεν υπάρχει σχετική καταγραφή. Τέλος, τα “ψέματα” ανευρίσκονται στο σύνολο της περιόδου, αν εξαιρέσουμε το διάστημα 1976-81.

Ακόμη, όπως φαίνεται στον πίν. 26, την περίοδο 1945-46 ως 1954-55 οι καταγραφές που εντοπίζονται αφορούν τις επόμενες υποκατηγορίες: την “υπακοή στους γονείς και τους δασκάλους” (3 καταγραφές) και τους “κανόνες καθαριότητας” (2 καταγραφές). Ακολουθούν με την ίδια συχνότητα εμφάνισης (μία καταγραφή) οι “αταξίες”, οι “γενικές αναφορές”, η “ελεημοσύνη”, η “υποχρέωση φοίτησης στο σχολείο” και τα “ψέματα”.

Από το 1964-65 ως το 1969-70, περίοδος στην οποία εντοπίζεται και η πλειονότητα των καταγραφών, αποτυπώνεται σχεδόν ολόκληρο το φάσμα των “αποδεκτών μορφών συμπεριφοράς”, που έχουν εντοπιστεί στις εκθέσεις (βλ. πίνακα 26). Εξέχουσα θέση την περίοδο αυτή κατέχουν οι “κανόνες καθαριότητας” (6 καταγραφές). Ακολουθούν η “αγάπη για τα ζώα” (4 καταγραφές), και η “υπακοή στους γονείς” (3 καταγραφές). Με μικρότερη συχνότητα εμφάνισης (2 καταγραφές) είναι: οι “γενικές αναφορές”, οι “κανόνες διατροφής” οι “κανόνες σχέσεων με τους συνομηλίκους” και τα “ψέματα”. Τέλος εντοπίζεται μία αναφορά σε αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς που αφορούν τις “αταξίες”, την “ελεημοσύνη” την “υποχρέωση εκδήλωσης της πίστης”, την “υποχρέωση για εργασία” και την “υποχρέωση για φοίτηση στο σχολείο”.

Το σχολικό έτος 1964-65 ωστόσο, τα ηθικά παραγγέλματα τα οποία προβάλλονται μέσα από τις δραστηριότητες είναι ελάχιστα και αφορούν τις υποκατηγορίες “αγάπη για τα ζώα” και “ψέματα”. Η μικρή συχνότητα εμφάνισης, όσο και η παντελής έλλειψη ορισμένων υποκατηγοριών, συμπίπτει χρονικά με το “κεντρώο διάλειμμα” της κυβέρνησης Παπανδρέου.

Αντίθετα, την περίοδο της δικτατορίας και ιδιαίτερα το σχολικό έτος 1968-69 αλλά και το 1969-70 εντοπίζεται το σύνολο των “αποδεκτών μορφών συμπεριφοράς”, οι οποίες αναγράφονται στις εκθέσεις της περιόδου. Πρόκειται για μια σκλήρυνση ηθικοπλαστική, που ασφαλώς σχετίζεται με τους επίσημους στόχους της εκπαίδευσης. Οι αντιλήψεις αυτές δηλ. αντανακλώνται στον Α.Ν. 129/1967 “Περί οργανώσεως και διοικήσεως της γενικής Εκπαιδεύσεως και άλλων τινων διατάξεων”, όπου αναφέρεται: “άρθ. 6 Νηπιαγωγείον (1) Εις το Νηπιαγωγείον επιδιώκεται η υποβοήθησις της σωματικής και ψυχικής αναπτύξεως των νηπίων δια καταλλήλων παιδιών, ασχολιών και ασκήσεων, η απόκτησις καλών συνηθειών και ιδία καθαριότητος, τάξεως και υπακοής, ως και η επίτευξις ομαλής προσαρμογής εις την ομαδικήν ζωήν”.

Την περίοδο 1970-71 ως 1974-75 οι “κανόνες καθαριότητας” και οι “γενικές αναφορές” (3 καταγραφές) έχουν τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης. Ακολουθούν τα “ψέματα” (2 καταγραφές), οι “αταξίες” και οι “κανόνες διατροφής” (1 καταγραφή).

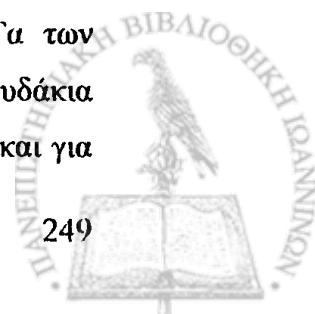
Η τάση η οποία διαφαίνεται στις εκθέσεις των ετών 1968-69 και 1969-70 παρουσιάζεται και στις εκθέσεις της περιόδου 1970-71 ως 1974-75, αν και το διάστημα αυτό οι “αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς” έχουν μικρότερη συχνότητα εμφάνισης σε σχέση με τα έτη 1968-69 και 1969-70 (τη διετία αυτή το μοντέλο σύνταξης των εκθέσεων απαιτεί να περιγράφονται αναλυτικότερα οι δραστηριότητες και τα θέματα τους).

Τέλος, από το 1976-77 ως το 1980-81 μειώνεται τόσο η συχνότητα εμφάνισης των σχετικών καταγραφών, όσο και ο αριθμός των διαφορετικών υποκατηγοριών (καταγράφεται 2 φορές η υποκατηγορία “υπακοή στους γονείς” και μία φορά η υποκατηγορία “αταξίες”). Η μείωση των καταγραφών που αφορούν τις “αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς” αντανακλά πιθανόν την τάση που κυριαρχεί την περίοδο της μεταπολίτευσης και τείνει να ευθυγραμμιστεί με το “Αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου” του 1980, στο οποίο αναφέρεται: “...Το νήπιο αντιμετωπίζεται στο σύνολό του ως ένα ον με αυτοτέλεια, ιδιαιτερότητα και δυναμισμό”.

2. Επαγγέλματα

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβουμε και εντάξαμε τις καταγραφές που αφορούν επαγγελματικές δραστηριότητες. Εξετάζονται κατά κύριο λόγο τα επαγγέλματα που γνωρίζουν τα νήπια από το οικογενειακό ή το κοινωνικό περιβάλλον τους.

Συγκεκριμένα, σε ορισμένες εκθέσεις, ιδιαίτερα της μεταπολεμικής περιόδου, γίνεται λόγος για τα επαγγέλματα των γονέων των νηπίων. Γίνεται συνήθως απλή αναφορά των επαγγελμάτων, για να μάθουν τα νήπια τη συγκεκριμένη ονοματολογία ή εξετάζονται περισσότερο λεπτομερειακά. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (“Η συζήτησις των περιεστράφη ακολούθως εις τας εργασίας των οικείων”: 1951-52). Παρόμοια για το νηπ. Μαυρουδίου (“με λεκτικές ασκήσεις. Θέματα: Τα των ασχολιών μελών οικογενείας των. Μεταπίπτει κατά τρόπον φυσικόν εις τραγουδάκια και άλλας διηγήσεις – σχέσιν έχουσών με τα θέματα διδασκαλίας”: 1951-52) και για

το νηπ. Μαργαριτίου (“Τα νήπια ωνόμασαν [...] τας ασχολίας των γονέων των”: 1953-54).

Η ονοματολογία των επαγγελματιών των γονέων των νηπίων φαίνεται πως αποτελεί για τους επιθεωρητές ένα κριτήριο αξιολόγησης της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας από τα νήπια, όπως σημειώνεται στην έκθεση για το νηπ. Μούρτου (“δεν κατωρθώθη ν’ αποσπασθή απ’ αυτά μία λέξις περί [...] της εργασίας του πατρός των”: 1947-48).

Σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε (1945-81), το επάγγελμα που κατά κύριο λόγο εξετάζεται στις εκθέσεις, είναι εκείνο του “αγρότη”. Ιδιαίτερα την περίοδο 1945-46 ως 1965-66 οι καταγραφές στις αγροτικές ασχολίες είναι συχνές. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Αγιάς (1951-52) διαβάζουμε: “Συνεζήτησαν δια τας εργασίας των αγροτών κατά την εποχήν αυτήν”. Παρόμοια, για το νηπ. Παραμυθιάς (“μας εξήγησαν ποιες εργασίες κάμνουν τώρα οι γεωργοί”: 1954-55), για το νηπ. Λάκκας (“είχεν οδηγήσει τα νήπια εις παρακείμενον αγρόν προς παρατήρησιν των θεριστών και του τρόπου θερισμού του σίτου υπό τούτων. Τα νήπια ανακοινώνουν παν ό,τι παρατήρησαν [...] και εδίδαξε το άσμα ‘ο γεωργός πάει στον αγρό’ ”: 1964-65) και για το νηπ. Καστρίου (“παρετήρουν και περιέγραφον εν συνεχεί λόγω τας εκτελουμένας υπό των γεωργών εργασίας κατά την εποχήν ταύτην”: 1965-66).

Και τα επόμενα έτη δε λείπουν από τις εκθέσεις οι καταγραφές που αφορούν τους αγρότες και τις ασχολίες τους, όπως στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (“ηρμήνευσαν τη βοήθεια της Ν/γού των τας λέξεις ‘θερίζουν, αλωνίζουν’ [...] εξήρθησαν επαρκώς τα ουσιώδη σημεία ‘καλοί γεωργοί, γλυκό ψωμί’ [...] διδ/λία του επικαίρου ρυθμικού άσματος ‘ο γεωργός πάει στον αγρό’ ”: 1968-69). Παρόμοια για το νηπ. Γαρδικίου (“Ειργάζετο κανονικώς με την μερικήν ενότητα ‘ο τρύγος’ ”: 1974-75), για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Μάθημα: Τραγούδι. Διδακτική ενότητα: Ο γεωργός πάει στον αγρό”: 1976-77) και για το νηπ. Πέρδικας (“Μάθημα: Τραγούδι Παραμύθι. Ενότητες: Ο γεωργός πάει στον αγρό, Ο γεωργός και τα τρία παιδιά”: 1980-81).

Σε αρκετές εκθέσεις γίνεται λόγος για το επάγγελμα του κτηνοτρόφου (“βοσκός - βοσκοπούλα”, “τσοπάνης”), όπως π.χ. στις εκθέσεις για το νηπ. Πέστιανης (“εξ αφορμής ενός τραγουδιού ‘Η βοσκοπούλα’ [...]”: 1950-51) και για το νηπ. Μανδροτόπου (“Εύρομεν ταύτην συνομιλούσαν μετά των νηπίων δια τον βοσκόν και το κοπάδι του (διαμονή, ενδυμασία, εργασία, [...] προσφορά εις την Κοινωνίαν κλπ). Ακολούθως παίζουν σχετικόν παίγνιον (φύλαξις ποιμνίου, κάθοδος

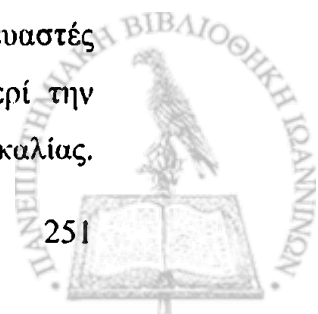
βοσκών εις κάμπους κ.ά. Διδάσκει εν συνεχεία το άσμα ‘Είμαι αρνάκι, είμαι του βοσκού’ ”: 1968-69).

Ακόμη, συχνά καταγράφεται το παραμύθι “ο ψεύτης βοσκός”, όπως διαβάζουμε στις εκθέσεις για το νηπ. Πέρδικας (“και τους διηγήθη το παραμύθι ο ‘ο ψεύτης βοσκός’ ”: 1951-52), για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Διηγείται το παραμύθι ‘ο ψεύτης βοσκός’ ”: 1964-65) και 1970-71 (“Μαθήματα: μύθος . Ενότητες: ‘Ο ψεύτης βοσκός’ ”).

Σε αρκετές εκθέσεις επίσης αναφέρεται πως οι δραστηριότητες έχουν ως θέμα το επάγγελμα του “γιατρού”, όπως στην έκθεση για το νηπ. Χόικας (“Εψαλλον ένα άσμα – ο ιατρός”: 1953-54) και για το νηπ. Καταβόθρας (“Μαθήματα: Λ. ασκήσεις, άσμα, χειροτεχνία, ασκήσεις αισθητηρίων. Ενότητες: Ο γιατρός”: 1973-74). Στις εκθέσεις των ετών 1976-81 πληθαίνουν οι αναφορές στο επάγγελμα του “γιατρού”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Κρυόβρυσης (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Ιχνογραφία. Διδακτική ενότητα: Ο γιατρός, ο γιατρός και το Ιατρείο”: 1976-77), για το νηπ. Τσαγγαρίου (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος – Παιγνίδια, Παραμύθι – Τραγούδι. Ενότητες: Ο γιατρός, Ο λύκος γιατρός”: 1978-79) και τέλος, για το νηπ. Μαζαρακιάς (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις. Ενότητες: Επαγγέλματα (ο γιατρός): 1979-80).

Άλλοτε υπάρχουν καταγραφές, που αφορούν τον “ψαρά” ή τον “κυνηγό”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (1947-48) σημειώνεται: “Η Νηπ/γός ευρέθη αγωνιζομένη να εκμάθη τα νήπια μικρόν τι ποίημα ‘Βαρκούλα του ψαρά’ ”. Ακόμη, για το νηπ. Πέστιανης (“Η συζήτησις μεταπίπτει εις τους ψαράδες, τα όργανα δι’ ω συλλαμβάνονται τα ψάρια κλπ. Διηγούνται ένα παραμυθάκι δια τον ψαρά”: 1950-51), για το νηπ. Λαδοχωρίου (“διδ/λία άσματος ‘ποια είν’ η βαρκούλα του ψαρά’ ”: 1968-69) και για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘Ο κυνηγός’ με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας, Λ. ασκήσεις, ποίημα (Με τις σφαίρες στο ζωνάκι και στον ώμο τουφεκάκι), μύθον και χειροτεχνίαν”: 1973-74).

Σε άλλες εκθέσεις αναφέρεται ότι τα θέματα των δραστηριοτήτων στα νηπιαγωγεία, κυρίως από το 1973-74 και μετά, αφορούν τα επαγγέλματα τα οποία έχουν σχέση με την κατασκευή των ρούχων ή των παπουτσιών (“ράπτης” – “μοδίστρα”, “τσαγκάρης”). Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γκρίκας (1950-51) σημειώνεται: “αι λεκτικαί ασκήσεις μεταπίπτουν με θέμα [...] τους κατασκευαστές των ρούχων και λουπά”. Παρόμοια για το νηπ. Πλαταριάς (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘Υφασματέμπορος – Ράπτης με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας.

Λεκτικές ασκήσεις, Ιχνογραφίαν ελευθέραν και μύθον (Το περιστεράκι ράβει)": 1973-74) και για το νηπ. Σκορπιώνας ("Εδίδαξε περί την ενότητα 'Ο τσαγγάρης' Λεκτικές ασκήσεις, μύθον (ο μικρός μπαλωματής), άσμα 'ο τσαγγάρης' (Παπουτσής είμαι τσαγγάρης, υποδηματοποιός σαν εμένα, δεν υπάρχει σας το λέω πιο καλός) και χειροτεχνίαν (κατασκευή υποδημάτων εκ χαρτονίου)": 1973-74). Και στις εκθέσεις των επόμενων χρόνων εντοπίζονται παρόμοιες καταγραφές, όπως για το νηπ. Γαρδικίου ("Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Παραμύθι. Διδακτική ενότητα: Ο τσαγγάρης, Τα περήφανα παπούτσια": 1976-77) και για το Α' νηπ. Ηγουμενίτσας ("Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος – Ποίημα – Παιγνίδια, Τραγούδι - Παραμύθι. Ενότητες: Ράπτης – Μοδίστρα, Το Ραφτάκι": 1978-79).

Αρκετές είναι επίσης οι καταγραφές για το επάγγελμα του "ταχυδρόμου", στις εκθέσεις οι οποίες συντάχθηκαν τη δεκαετία του '70, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ποταμιάς ("Μαθήματα: Λεκτικές ασκήσεις, Χειροτεχνία. Ενότητες: 'Ο ταχυδρόμος' ": 1971-72) και για το νηπ. Γλυκής ("Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Τραγούδι, Παραμύθι. Ενότητες: Ο Ταχυδρόμος, Η αλεπού ταχυδρόμος": 1978-79).

Άλλοτε τα θέματα των δραστηριοτήτων των νηπίων στο νηπιαγωγείο αφορούν τα επαγγέλματα του "κτίστη" και του "ξυλουργού". Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καστριού (1946-47) "Γίνεται συζήτησις δια τον τεχνίτην που το κατασκευάζει (το τραπέζι), τα εργαλεία κλπ". Παρόμοια για το νηπ. Γκρίκας ("Ευρέθη ασχολουμένη με την ενότητα 'ο κτίστης' ": 1953-54), για το νηπ. Γραικοχωρίου ("Μαθήματα: Ενιαία διδασκαλία. Αρίθμησις, Λ. ασκήσεις, Σχέδιον, Χειροτεχνία. Ενότητες: Το ξυλουργείον ": 1972-73) και για το Α' νηπ. Ηγουμενίτσας ("Μάθημα: Μουσική αγωγή. Ενότητες: ο κτίστης": 1979-80).

Σπανιότερα στις εκθέσεις αναγράφονται τα επαγγέλματα του "αεροπόρου", της "δασκάλας", του "ζαχαροπλάστη", του "ζωγράφου" του "κουρέα", του "μανάβη", του "μπακάλη" και του "τροχαίου". Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1971-72) διαβάζουμε: "Μαθήματα: Χειροτεχνία. Ενότητες: 'Ζαχαροπλάστης' ". Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής ("Εδίδαξε μύθον (το κουνελάκι ζωγράφος)": 1974-75), για το Γ' νηπ. Ηγουμενίτσας ("Μάθημα: Ποίημα. Διδακτική ενότητα: Ο αεροπόρος": 1976-77), για το νηπ. Β' νηπ. Ηγουμενίτσας ("Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος. Ενότητες: Ο μανάβης": 1978-79) και για το νηπ. Καστριού ("Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Παραμύθι. Διδακτική ενότητα: Τα επαγγέλματα, Το αρνάκι στο κουρείο": 1980-81). Τα επαγγέλματα αυτά εντοπίζονται στις εκθέσεις από το 1971-72 και μετά. Εξαίρεση αποτελεί το επάγγελμα της "δασκάλας", που

εντοπίστηκε στην έκθεση για το νηπ. Σπαθαραίων, του έτους 1965-66: “Εδίδαξε το παραμύθι ‘Η αλεπού δασκάλα’ ”.

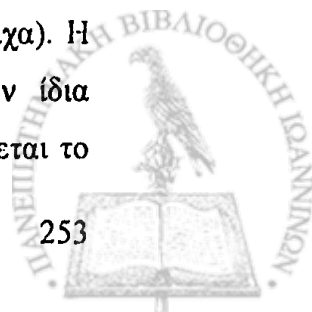
Τέλος, σε ορισμένες εκθέσεις αναφέρεται πως το θέμα των δραστηριοτήτων είναι γενικά τα “επαγγέλματα”, όπως στην έκθεση για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Τραγούδι. Ενότητες: Τα επαγγέλματα”: 1978-79) και για το νηπ. Ελευθερίου (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος. Διδακτική ενότητα: Τα επαγγέλματα”: 1980-81).

Τα επαγγέλματα, που αναγράφονται στις εκθέσεις στο σύνολό τους, αφορούν άντρες, αν εξαιρέσουμε τρεις εκθέσεις με θέμα τη “βοσκοπούλα”, τη “δασκάλα” και τη “μοδίστρα”. Πρόκειται για την έκθεση για το νηπ. Πέστιανης (“εξ αφορμής ενός τραγουδιού ‘Η βοσκοπούλα’ ”: 1950-51), για το νηπ. Σπαθαραίων (“Εδίδαξε το παραμύθι ‘Η αλεπού δασκάλα’ ”: 1965-66) και για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος – Ποίημα – Παιγνίδια. Ενότητες: Ράπτης – Μοδίστρα”: 1978-79).

Οι περισσότερες από τις δραστηριότητες που έχουν ως θέμα τα “Επαγγέλματα” εντάσσονται στην κατηγορία “Γλωσσικές ασκήσεις” και “Μελέτη περιβάλλοντος”. Ακολουθούν, σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης τα “Παραμύθια” και τα “Τραγούδια”. Πολύ λιγότερες είναι οι δραστηριότητες “Ζωγραφική”, “Χειροτεχνία”, “Ποιήματα” και “Παιγνίδια” με θέμα τα “Επαγγέλματα”. Τέλος, για τις υπόλοιπες δραστηριότητες υπάρχουν ελάχιστες σχετικές καταγραφές ή δεν υπάρχει καμία.

Τα επαγγέλματα, τα οποία αναφέρονται στις εκθέσεις ως θέματα των δραστηριοτήτων, δεν είναι τα ίδια σε κάθε χρονική περίοδο (οι χρονικές περιόδους διαμορφώθηκαν με κριτήριο την αλλαγή της δομής της έκθεσης αξιολόγησης) κι ούτε έχουν την ίδια συχνότητα εμφάνισης (βλ. πίνακα 26, στο παράρτημα).

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον πίν. 27, το επάγγελμα του “αγρότη” καταγράφεται και στις 4 περιόδους (8, 10, 6 και 7 καταγραφές αντίστοιχα). Αντίθετα ο “αεροπόρος” εντοπίζεται μόνο την τελευταία περίοδο (2 καταγραφές). Το επάγγελμα “βοσκός-βοσκοπούλα” καταγράφεται στις εκθέσεις των ετών 1945-55, 1964-70 και 1970-75 (4, 7 και 4 καταγραφές αντίστοιχα) και δεν υπάρχει καμία καταγραφή την περίοδο 1976-81. Γενικές αναφορές στα επαγγέλματα εντοπίζονται την περίοδο 1945-55, 1964-70 και 1976-81 (7, 2, και 4 καταγραφές αντίστοιχα). Η “δασκάλα” εντοπίζεται την περίοδο 1964-70 (μία καταγραφή). Με την ίδια συχνότητα (μία καταγραφή) αλλά σε διαφορετική περίοδο (1970-75) εντοπίζεται το

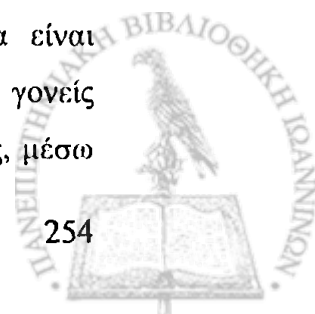

επάγγελμα του “ζαχαροπλάστη” και του “ζωγράφου”. Το επάγγελμα του “γιατρού” καταγράφεται ελάχιστα (μία φορά) την περίοδο 1945-55. Η συχνότητα εμφάνισης του συγκεκριμένου επαγγέλματος αυξάνεται βαθμιαία (την περίοδο 1970-75 εντοπίζονται 5 καταγραφές και την περίοδο 1976-81 11 καταγραφές). Το επάγγελμα του “κουρέα” εντοπίζεται μία φορά σε έκθεση της περιόδου 1976-81. Για τον “κυνηγό” υπάρχουν 5 καταγραφές το διάστημα 1970-75. Τα επαγγέλματα του “μανάβη” και του “μπακάλη” εντοπίζονται την τελευταία περίοδο 1976-81 (2 και 4 καταγραφές αντίστοιχα). Για το “μυλωνά” υπάρχει μία καταγραφή το διάστημα 1964-70. Το επάγγελμα του “ξυλουργού” εντοπίζεται την περίοδο 1945-55 και 1970-75. Ακόμη το επάγγελμα “ράπτης-μοδίστρα” αναφέρεται σε εκθέσεις της περιόδου 1945-55 (2 καταγραφές), της περιόδου 1970-75 (4 καταγραφές) και 1976-80 (6 καταγραφές). Ο “ταχυδρόμος” εντοπίζεται τις δύο τελευταίες περιόδους (8 και 7 καταγραφές). Ο “τροχαίος” καταγράφεται μόνο το διάστημα 1970-75 (4 καταγραφές) και ο “τσαγκάρης” την περίοδο 1970-75 και 1976-81 (5 και 7 καταγραφές αντίστοιχα). Το επάγγελμα του “χτίστη” εντοπίζεται την περίοδο 1945-55 και 1976-81 (4 και μία καταγραφές αντίστοιχα). Τέλος, ο “ψαράς” καταγράφεται την περίοδο 1945-55, 7 φορές και μία φορά την περίοδο 1970-75.

Ακόμη, όπως προκύπτει από τον πίν. 27, την περίοδο 1945-55 καταγράφονται 7 διαφορετικά επαγγέλματα. Τα επαγγέλματα που κατά κύριο λόγο καταγράφονται ως θέματα των δραστηριοτήτων τη συγκεκριμένη περίοδο είναι: του “αγρότη”, του “ψαρά” και του “βοσκού”. Ακολουθούν, σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης την περίοδο αυτή, τα επαγγέλματα του “χτίστη”, του “ξυλουργού” και του “ράπη”. Την τελευταία θέση κατέχει το επάγγελμα του “γιατρού”.

Την επόμενη περίοδο 1964-70 καταγράφονται 4 διαφορετικά επαγγέλματα. Και την περίοδο αυτή η πλειονότητα των καταγραφών αφορά το επάγγελμα του “αγρότη” και του “βοσκού”. Ακολουθούν, με πολύ μικρότερη συχνότητα εμφάνισης το επάγγελμα του “μυλωνά” και της “δασκάλας”.

Το διάστημα 1970-75 παρατηρούμε ότι καταγράφεται μεγαλύτερη ποικιλία επαγγελματικών δραστηριοτήτων (συνολικά 12 διαφορετικά επαγγέλματα). Από το 1970 και μετά καταγράφονται νέα επαγγέλματα τα οποία δεν είχαν ως τότε καταγραφεί. Την πρώτη θέση, σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης, κατέχει το επάγγελμα του “ταχυδρόμου”. Το συγκεκριμένο επάγγελμα πιθανόν να είναι ιδιαίτερα οικείο στα νήπια του νομού, μια που την περίοδο αυτή αρκετοί γονείς νηπίων, οι οποίοι έχουν μεταναστεύσει επικοινωνούν με τους οικείους τους, μέσω

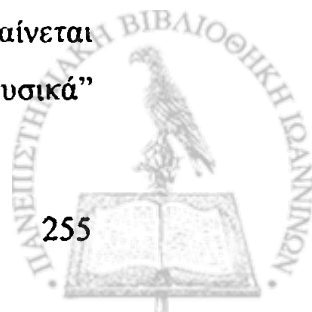

του ταχυδρόμου. Ακολουθεί το επάγγελμα του “αγρότη”, του “ιατρού” και του “κυνηγού” και του “τσαγκάρη”. Με μικρότερη συχνότητα εμφάνισης είναι τα επαγγέλματα του “βοσκού”, του “ξύλουργου”, του “ράπτη” και του “τροχαίου”. Τέλος, την ίδια περίοδο καταγράφονται τα επαγγέλματα του “ζαχαροπλάστη”, του “ζωγράφου” και του “ψαρά”.

Την τέταρτη και τελευταία περίοδο (1976-81) καταγράφονται 10 διαφορετικά επαγγέλματα. Την πρώτη θέση κατέχει την περίοδο αυτή το επάγγελμα του “ιατρού”. Ακολουθούν ο “αγρότης”, ο “ταχυδρόμος”, ο “τσαγκάρης” και ο “ράπτης”. Τέλος, καταγράφονται με μικρότερη συχνότητα εμφάνισης ο “μπακάλης”, ο “αεροπόρος”, ο “μανάβης” και ο “χτίστης”.

Σύμφωνα με τον πίν. 28 (βλ. στο παράρτημα), τα επαγγέλματα του πρωτογενούς τομέα της παραγωγής κατέχουν περίπου τον ίδιο αριθμό καταγραφών στις περιόδους 1945-55, 1964-70 και 1970-75 (19, 17 και 16 καταγραφές αντίστοιχα). Αντίθετα την περίοδο 1976-81 ο αριθμός αυτός παρουσιάζει αισθητή μείωση. Η συχνότητα εμφάνισης των επαγγελμάτων του δευτερογενούς τομέα μειώνεται την περίοδο 1964-70 (μία καταγραφή) σε σχέση με το προηγούμενο διάστημα (8 καταγραφές). Την περίοδο 1970-75 οι καταγραφές οι οποίες αφορούν το δευτερογενή τομέα της παραγωγής αυξάνονται σε σχέση με το διάστημα 1964-70 (14 καταγραφές). Ο αριθμός αυτός παραμένει σταθερός και την περίοδο 1976-81. Τέλος, ο τριτογενής τομέας παραγωγής αντιπροσωπεύεται ελάχιστα στις εκθέσεις της περιόδου 1945-55 και 1964-70 (μία καταγραφή). Από το 1970 και ύστερα αυξάνεται βαθμιαία ο αριθμός των επαγγελμάτων του τριτογενούς τομέα, που καταγράφονται στις εκθέσεις. Την περίοδο 1970-75 εντοπίζονται 18 καταγραφές και την περίοδο 1976-81 27 καταγραφές.

Την περίοδο 1945-55 τα επαγγέλματα στις δραστηριότητες ανήκουν κατά κύριο λόγο στον πρωτογενή τομέα της παραγωγής. Ακολουθούν εκείνα του δευτερογενούς και τελευταία του τριτογενούς τομέα. Παρόμοια και την περίοδο 1964-70, τη μερίδα του λέοντος ανάμεσα στα επαγγέλματα, τα οποία αναφέρονται ως θέματα των δραστηριοτήτων, κατέχουν τα επαγγέλματα του πρωτογενούς τομέα. Υπάρχουν ελάχιστες καταγραφές, οι οποίες αφορούν τα επαγγέλματα του δευτερογενούς και του τριτογενούς τομέα. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο πρωτογενής τομέας που κυριαρχεί αυτή την περίοδο, όπως φαίνεται από την απογραφή του 1951 και του 1961, προσφέρει εύκολα και “φυσικά” παραδείγματα επαγγελμάτων για τη νηπιαγωγό (βλ. πίν. 4, στο παράρτημα).

Στις εκθέσεις της περιόδου 1970-75 την πρώτη θέση κατέχουν τα επαγγέλματα του τριτογενούς τομέα, ακολουθούν με μικρή διαφορά, τα επαγγέλματα του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα. Την περίοδο 1976-81 οι περισσότερες από τις καταγραφές επαγγελμάτων αφορούν τον τριτογενή τομέα. Ακολουθούν εκείνες που αφορούν το δευτερογενή (οι μισές περίπου καταγραφές) και τον πρωτογενή (με πολύ μικρότερο αριθμό καταγραφών). Πιθανόν, η μείωση της διαφοράς μεταξύ του αριθμού των εργαζομένων στον πρωτογενή τομέα και εκείνων που εργάζονται στον τριτογενή τομέα (απογραφή του 1971) και η αύξηση του αριθμού των εργαζομένων στο δευτερογενή όσο και στον τριτογενή τομέα της παραγωγής (απογραφή του 1981) προσφέρει νέα ερεθίσματα και εμπλουτίζει τον κατάλογο των επαγγελμάτων που εξετάζονται στις δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο.

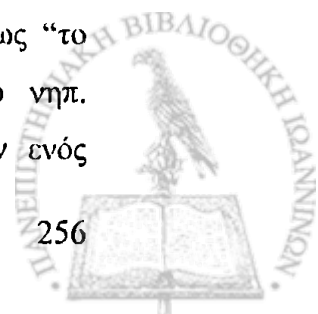
Υπάρχει λοιπόν μια συσχέτιση της κοινωνικής πραγματικότητας με τις δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο. Σε ορισμένες περιόδους γίνονται αναφορές σε νέα επαγγέλματα ενώ σε άλλες δεν αναφέρονται επαγγέλματα, τα οποία καταγράφονταν προηγουμένως. Όψεις της κοινωνικής ζωής, όπως αυτή εξελίσσεται, αντανακλώνται στη θεματολογία των δραστηριοτήτων του νηπιαγωγείου.

3. Η καθημερινή ζωή

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τα θέματα των δραστηριοτήτων, που αφορούν την καθημερινή ζωή των νηπίων.

Συγκεκριμένα, σε ορισμένες εκθέσεις τα νήπια με ή χωρίς την προτροπή της νηπιαγωγού, προβαίνουν σε ελεύθερες ανακοινώσεις. Τα νήπια μιλούν για τα βιώματά τους, για τη διατροφή ή την ενδυμασία τους. Π.χ. για το νηπ. Καστρίου (1945-46) διαβάζουμε: “Τα νήπια εκ περιτροπής διηγούνται ό,τι έκαναν το πρωί, τι έφαγαν κλπ.”. Παρόμοια για το νηπ. Ραχουλίου (“επακολουθεί ανακοίνωσις τούτων δια το πώς διήλθον κατά την χθεσινήν Κυριακή”: 1964-65) και για το νηπ. Καστρίου (“παρετήρουν και περιέγραφον εν συνεχεί λόγω [...] τας διακοπάς των μαθημάτων και τα μάνια στη θάλασσα”: 1965-66). Παρόμοιες καταγραφές ανευρίσκονται και στις εκθέσεις των ετών 1968-73.

Άλλοτε οι δραστηριότητες οι οποίες πραγματοποιούνται στα νηπιαγωγεία έχουν ως θέμα συγκεκριμένα είδη καθημερινής διατροφής των νηπίων, όπως “το ψωμί”, το “γάλα” και τα “κουλουράκια”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Τουρκοπάλουκου (1954-55) σημειώνεται: “Προβαίνει εις την διδασκαλίαν ενός

ποιήματος 'Τα κουλουράκια' [...] ταυτοχρόνως κάμνουν δια των χειρών των τας αυτὰς κινήσεις της Νηπιαγωγού [...] εδόθη πρωτοβουλία εις αυτὰ τα νήπια να τραγουδήσωσι το ποίημα". Παρόμοιες καταγραφές εντοπίζονται στην έκθεση για το νηπ. Ζερβοχωρίου ("Εδίδαξε περί την ενότητα 'Το γάλα' ποίημα ('γαλατάκι μου ωραίο, γαλατάκι μου καλό, που σε πίνω κάθε μέρα σαν πηγαίνω στο σχολειό...'): 1974-75) και για το νηπ. Πέρδικας ("Μάθημα: Ωδική. Διδακτική ενότητα: Πλάθω - Πλάθω": 1977-78).

Σε άλλες εκθέσεις, κυρίως της περιόδου 1945-46 ως 1953-54, το θέμα των δραστηριοτήτων αφορούν συγκεκριμένα είδη καθημερινής χρήσης, όπως η "καρέκλα", το "τραπέζι", το "τόπι", τα "σπίρτα", η "σφαίρα", το "μαντίλι" κ.ά. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1945-46) σημειώνεται: "Παρετήρουν τα νήπια την καρέκλαν και με διαφόρους ερωτήσεις της Νηπ/γού απήντων τα νήπια με ολίγας λέξεις". Παρόμοιες καταγραφές ανευρίσκονται στην έκθεση για το νηπ. Πέστιανης ("Λεκτικά ασκήσεις. Το κουτί των σπέρτων. Καταλλήλως γίνεται αρίθμηση σπέρτων": 1948-49) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας ("Μαθήματα: άσμα. Ενότητες: Το τόπι": 1971-72).

Σε άλλες εκθέσεις η θεματολογία των δραστηριοτήτων αφορά το "ανθρώπινο σώμα και τα μέλη του", όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς ("Ομοίως εδίδαξε την ονομασίαν και επέμενεν εις την κατανόησιν των μερών του προσώπου": 1946-47). Παρόμοια για το νηπ. Πέστιανης ("Η διδασκαλία ήρχισε με ένα τραγουδάκι 'Με το χέρι μου ωραία' [...] τραγουδούντα και μιμούμενα": 1947-48), και τέλος για το νηπ. Νέας Σελεύκειας ("Μαθήματα: Α. ασκήσεις. Ενότητες: Μέρη του ανθρωπίνου σώματος": 1971-72).

Άλλοτε τα νήπια καλούνται να πουν τα ονόματά τους ή τα ονόματα των οικείων τους, όπως καταγράφεται π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γκρίκας ("Επέμενεν [...] εις την εκφώνησιν του ονόματός των": 1950-51) και για το νηπ. Μορφίου ("εκάλεσε τα νήπια και είπον τα ονόματά των ως και τα ονόματα των γονέων, αδελφών και της Νηπιαγωγού των": 1968-69). Η άσκηση αυτή με θέμα τα "ονόματα" φανερώνει, σύμφωνα με τους επιθεωρητές, το βαθμό κατανόησης και χρήσης της ελληνικής γλώσσας, όπως τονίζεται στην έκθεση για το νηπ. Μούρτου ("δεν κατωρθώθη ν' αποσπασθή απ' αυτὰ μία λέξις περί του ονόματός των": 1947-48).

Το θέμα "Καθημερινή ζωή" απαντάται κατά κύριο λόγο στις δραστηριότητες "Γλωσσικές ασκήσεις" (με τη μορφή των "ελεύθερων ανακοινώσεων"). Ακολουθούν

οι δραστηριότητες “Μελέτη Περιβάλλοντος” και “Τραγούδι”. Πολύ λιγότερες είναι οι δραστηριότητες “Ποιήματα”, “Παραμύθια”, “Αισθητηριακές ασκήσεις” και “Παιγνίδια”, με το συγκεκριμένο θέμα. Για τις υπόλοιπες δραστηριότητες υπάρχουν ελάχιστες ή δεν υπάρχουν καταγραφές.

4. Μυθικά ή φανταστικά όντα

Στην υποκατηγορία αυτή εντάξαμε τα θέματα, τα οποία αφορούν ήρωες παραμυθιών.

Συγκεκριμένα, οι περισσότερες καταγραφές αφορούν την “Κοκκινোসκουφίτσα”, όπως στην έκθεση για το νηπ. Αργυροτόπου (“Παρηκολούθησα διδασκαλίαν παραμυθιού εις τα νήπια. Παραμύθι η Κοκκινোসκουφίτσα.”: 1945-46) και για το νηπ. Παραμυθιάς (“Εδιηγήθησαν την ιστορία της ‘Κοκκινোসκουφίτσας’ ”: 1954-55).

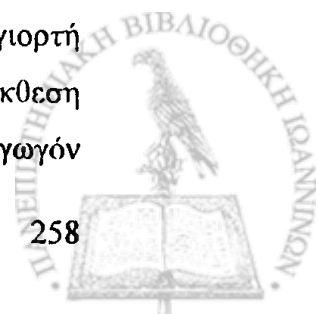
Ακόμη στην έκθεση για το νηπ. Πέστιανης (1948-49) ανευρίσκεται το θέμα “Κοντορεβιθούλης” (“Ακολούθως ηκούσαμε απόδοσιν παραμυθιού υπό νηπίων ‘ο κοντορεβιθούλης’ ”) και στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (1979-80) το θέμα “Η μικρή ξανθομάλλα Σειρήνα” (“Μάθημα: Παραμύθι. Διδακτική ενότητα: Η μικρή ξανθομάλλα Σειρήνα”).

Το θέμα “Μυθικά ή φανταστικά όντα” απαντάται μόνο στη δραστηριότητα “Παραμύθια”.

5. Πατρίδα

Στην υποκατηγορία αυτή εντάξαμε τα θέματα, τα οποία θίγονται στο νηπιαγωγείο συνήθως με την αφορμή κάποιας εθνικής επετείου. Καταγράφονται θέματα σχετικά με την ελληνική ιστορία, την ελληνική σημαία, τον εθνικό ύμνο κ.ά.

Ειδικότερα, στις περισσότερες από τις περιπτώσεις, στις οποίες καταγράφεται το συγκεκριμένο θέμα, γίνεται στα νηπιαγωγεία προετοιμασία για τη γιορτή της 25^{ης} Μαρτίου. Η νηπιαγωγός διηγείται στα νήπια αποσπάσματα από την ελληνική ιστορία, συζητούν για τη σημασία της γιορτής και λένε τραγούδια και ποιήματα με περιεχόμενο “εθνικό”. Άλλοτε με αφορμή τη συγκεκριμένη γιορτή πραγματοποιούν δραστηριότητες με θέμα την “ελληνική σημαία”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ/φείο Παραμυθιάς (1947-48) διαβάζουμε: “Εύρομεν την Νηπιαγωγόν

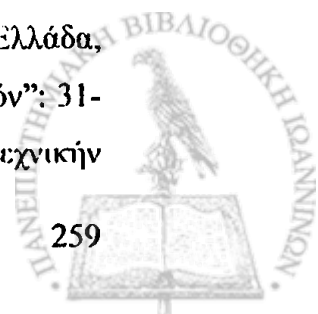

προετοιμάζουσιν εορτήν δια την 25^{ην} Μαρτίου. Τα ποιήματα ήσαν ανωτέρου επιπέδου [...] Έψαλλον άσματα με ωραίαν μελωδίαν”. Παρόμοιες καταγραφές συναντούμε στην έκθεση για το νηπ. Ξηρολόφου (“Εις τα πλαίσια της εγγιζούσης Εθνικής εορτής της 25^{ης} Μαρτίου, η Νηπιαγωγός συνδιαλέγεται μετά των νηπίων, εξηγούσα εις ταύτα την σημασίαν της Εθνικής εορτής [...] εξιστορεί το γεγονός της ενάρξεως του αγώνος των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων”: 1964-65) και για το νηπ. Νεοχωρίου (“Δέον να σημειωθή ότι κατά την συζήτησιν ανεφέρθησαν υπό των νηπίων ονόματα ηρώων του 1821, το σύνθημα λευτεριά ή θάνατος, τα χρώματα της Ελληνικής σημαίας”: 1969-70). Περισσότερες από μία δραστηριότητες με θέμα εθνικό καταγράφονται στην έκθεση για το Β΄ νηπ. Παραμυθιάς (“Εδίδαξε και απησχόλησε τα νήπια περί την ενότητα ‘Η 25^η Μαρτίου’, άσμα ‘έχε γεια καημένε κόσμε...’, ζωγραφικήν και πλαστικήν περί την ελληνικήν Σημαίαν και επανέλαβον ποιήματα και άσματα σχετικά με την αναμενομένην εθνικήν εορτήν”: 1973-74) και για το νηπ. Μαζαρακιάς (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Τραγούδι. Διδακτική ενότητα: Η 25^η Μαρτίου, Τα Ελληνόπουλα”: 1976-77).

Σε μία περίπτωση το θέμα των δραστηριοτήτων είναι “οι γιορτές του Σουλίου”, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Γλυκής (“Εδίδαξε ευκαιριακώς την ενότητα ‘Αι εορταί του Σουλίου’ [...] Η Ν/γός με διήγησιν παραστατικήν εκθέτει δίκην παραμυθιού τα γεγονότα (άνευ χρονολογιών) [...] ενύφανε αυτοσχέδιον προσευχήν προς τον Θεόν του Καλογήρου Σαμουήλ δια την σωτηρίαν του Σουλίου [...] ακούσαντες δραματοποιουμένην ιστορίαν υπό τον τίτλον ‘η μακεδονοπούλα και ο πασάς’”: 1964-65). Ακόμη στην έκθεση για το νηπ. Γλυκής (συντάχθηκε στις 30-5-69) σημειώνεται: “Ηρχισε την πρωινήν εργασίαν με [...] έпарσιν της σημαίας καθ’ ην τα νήπια έψαλαν τον Εθνικόν ύμνον εν χωρώ”. Είναι πιθανό η συγκεκριμένη δραστηριότητα να σχετίζεται με τις “γιορτές του Σουλίου”, οι οποίες τελούνται την εποχή αυτή.

Στην έκθεση για το νηπ. Νεοχωρίου (1968-69) η νηπιαγωγός “συνδιελέχθη μετά των νηπίων επί το τι είδον και ήκουσαν ήτοι Σημαιοστολισμός οικιών”, με αφορμή μια θρησκευτική γιορτή (“λιτάνευσιν της εικόνας του Αγίου Δονάτου”).

Τέλος, το θέμα “Πατρίδα” εντοπίζεται σε ορισμένες εκθέσεις, οι οποίες έχουν συνταχθεί μετά από τον εορτασμό εθνικών επετείων. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Δράγανης (“Απαγγέλουσιν ποιήματα και ομιλούν δια τα Ελληνόπουλα, Ελλάδα, Εθνικόν Ύμνον κλπ.”: 29-3-51), για το νηπ. Χόικας (“Είπον εν ποίημα εθνικόν”: 31-3-54), για το νηπ. Δράγανης (“Ευρέθη απασχολούσα τα νήπια με χειροτεχνικήν

εργασίαν. Κατασκεύαζον την σημαίαν ξηράς με διαφόρους σπόρους. Εγένοντο διάφοροι συζητήσεις δι' αυτήν ως συμβόλου κλπ.”: 13-4-54).

Τέλος σε άλλες εκθέσεις σημειώνεται ότι πραγματοποιούνται δραστηριότητες με θέμα “εθνικό”, χωρίς ωστόσο να απαιτείται από την επικαιρότητα των ημερών, όπως στην έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (“Είτα ετραγούδησαν με ρυθμόν εν τραγούδι ‘Ο ναύτης’ ”: 25-11-1954), για το νηπ. Γκρίκας (“Μας ετραγούδησαν ‘Κύπρος σχολείον ιερών’ ”: 26-5-55) και για το νηπ. Κρυόβρυσης (“βαδίσματα με άσιν εμβατηρίου ‘Περνάει ο Στρατός’ ”: 8-2-69).

Οι περισσότερες από τις δραστηριότητες στις οποίες εντοπίζεται το θέμα “Πατρίδα” είναι “Τραγούδια” και “Ποιήματα”. Ακολουθούν οι “Γλωσσικές ασκήσεις”, η “Πραγματογνωσία” και οι “Διηγήσεις ιστορίας”. Με μικρότερη συχνότητα εμφάνισης είναι η “Χειροτεχνία”, η “Ζωγραφική”, τα “Θεατρικά” και η “Άσκηση του σώματος”.

6. Σπίτι – Οικογένεια

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τα θέματα εκείνα των δραστηριοτήτων, τα οποία αφορούν το “σπίτι” ή την “οικογένεια”.

Συγκεκριμένα, σε ορισμένες εκθέσεις οι δραστηριότητες έχουν ως θέμα τους το “σπίτι”. Γίνεται λόγος για τα υλικά κατασκευής του σπιτιού, για τους χώρους του κλπ. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Δράγανης (1951-52) διαβάζουμε: “Ακολούθως έκαστον ανέφερεν πώς είναι το σπίτι του κατασκευασμένον, εάν έχη άσβεστον κλπ.”. Ακόμη για το νηπ. Χόικας (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘Το σπίτι με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας άσμα ‘Το σπίτι μας’ (χτίζομε το σπίτι μας και το κάμομε ψηλό τα καρφιά χτυπάτε τα για να γίνη στερεό) [...] Εκ της επαναλήψεως την οποίαν έκαμε γύρω από την ενότητα η Νηπιαγωγός, τη εντολή μου, διεπίστωσα ότι τα νήπια κατείχον πολλά περί το σπίτι [...] Ωσαύτως με πλαστιλίνη τα νήπια έκαμον το σπίτι”): 1973-74).

Σε άλλες εκθέσεις το θέμα των δραστηριοτήτων είναι γενικά η “οικογένεια” ή τα μέλη της. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γκρίκας (1950-51) ο επιθεωρητής σημειώνει: “Μετά τ’ ανωτέρω αι λεκτικαί ασκήσεις μεταπίπτουν με θέμα τα μέλη της οικογενείας”. Παρόμοιες καταγραφές εντοπίζονται στην έκθεση για το νηπ. Τουρκοπάλουκου (“Ευρέθη διδάσκουσα λεκτικάς ασκήσεις περί του ονόματος των γονέων – αδελφών ”: 1950-51), για το νηπ. Καρβουναρίου (“Εδίδαξε περί την

ενότητα 'Η οικογένεια' μύθον, ποίημα, ελεύθερον σχέδιον, παίγνιον": 1972-73) και τέλος για το νηπ. Μαυρουδίου ("Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Μουσική αγωγή. Διδακτική ενότητα: Οικογένεια": 1979-80).

Άλλοτε το θέμα των δραστηριοτήτων είναι ένα συγκεκριμένο μέλος της οικογένειας, κατά κύριο λόγο η "μητέρα" και κατά δεύτερο τα "αδέλφια" ή ο "παππούς". Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ανθούσας (1951-52) διαβάζουμε: "Την εύρομεν ασχολουμένην με το θέμα μητέρα, τας εργασίας της, σχετικά ποιήματα με τη μητέρα". Παρόμοια για το νηπ. Αμπελιάς ("διηγήθη τον μύθον 'Η μητέρα με τα 4 παιδιά' ": 1969-70), για το νηπ. Φασκομηλιάς ("Μάθημα: Παραμύθι. Διδακτική ενότητα: Οι δύο αδελφούλες": 1976-77), και για το νηπ. Μαυρουδίου ("Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Ποίημα, Μουσική αγωγή. Διδακτική ενότητα: Οικογένεια, Ο παππούς, Οικογένεια": 1979-80).

Οι περισσότερες από τις δραστηριότητες με θέμα "Σπίτι - Οικογένεια" είναι "Λεκτικές ασκήσεις" και "Μελέτη περιβάλλοντος". Ακολουθούν οι δραστηριότητες "Παραμύθι", "Ποίημα" και "Τραγούδι". Ακόμη καταγράφονται με το ίδιο θέμα ελάχιστες δραστηριότητες "Ζωγραφικής", "Χειροτεχνίας" και "Παιγνιδιών".

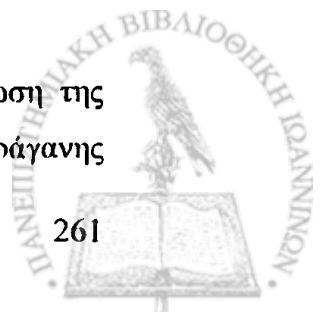
7. Σχολείο

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τα θέματα εκείνα, τα οποία αφορούν το "σχολείο".

Σε ορισμένες εκθέσεις τα θέματα των δραστηριοτήτων εξετάζουν το σχολείο ως χώρο (αίθουσες, αντικείμενα κλπ.). Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Δράγανης (1950-51) διαβάζουμε: "κατά τας λεκτικές ασκήσεις η Νηπ/γός καταλλήλως δίδει μορφωτικά στοιχεία. Ομιλούν π.χ. δια το σχολείον, τας τάξεις του". Παρόμοια για το νηπ. Μαζαρακιάς ("Εδίδαξεν σχέδιον 'Το σχολείον' ": 1972-73).

Άλλοτε τα θέματα περιστρέφονται γύρω από την εικόνα του σχολείου μια συγκεκριμένη εποχή του χρόνου, όπως στην έκθεση για το νηπ. Πάργας ("Την εύρομεν ασχολουμένην με την εξέτασιν του θέματος 'η τάξις μας τώρα την Άνοιξιν' [...] Αναγνωρίζουν τα εν τη αιθούση ευρισκόμενα": 1951-52) και για το νηπ. Αργυροτόπου ("Ακολουθως έψαλλον άσματα αναφερόμενα εις τας διακοπάς των σχολείων κατά το θέρος": 1951-52).

Σε άλλες εκθέσεις τονίζεται ο ρόλος του σχολείου και η υποχρέωση της τακτικής φοίτησης σ' αυτό, όπως διαβάζουμε στις εκθέσεις για το νηπ. Δράγανης

(“Ηκούσαμε λεκτικές ασκήσεις (γιατί μαθαίνουμε ελληνικά – πρέπει να ερχόμαστε εις το σχολείον”: 1948-49 και “κατά τις λεκτικές ασκήσεις η Νηπ/γός καταλλήλως δίδει μορφωτικά στοιχεία. Ομιλούν π.χ. δια το σχολείον [...] τον διδάσκοντα”: 1950-51). Ακόμη, στην έκθεση για το νηπ. Νεοχωρίου (1969-70) καταγράφεται δραστηριότητα (ποίηση) με παρόμοιο περιεχόμενο: “Φεγγαράκι μου λαμπρό”.

Οι περισσότερες από τις δραστηριότητες με θέμα το “Σχολείο” είναι “Γλωσσικές ασκήσεις” και “Μελέτη περιβάλλοντος” ενώ ελάχιστες είναι “Τραγούδι”.

8. Τεχνολογία

Στη συγκεκριμένη υποκατηγορία εντάξαμε τα θέματα των δραστηριοτήτων, τα οποία αφορούν προϊόντα της τεχνολογίας.

Συγκεκριμένα, τα περισσότερα από τα θέματα της υποκατηγορίας αυτής περιστρέφονται γύρω από τα “μέσα συγκοινωνίας” ή ειδικότερα το “αυτοκίνητο”, το “αεροπλάνο”, το “τρένο”, το “πλοίο” κλπ. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (1970-71) διαβάζουμε: “Μαθήματα: Άσμα. Ενότητες: ‘Τα συγκοινωνιακά μέσα. Αεροπλάνο - αυτοκίνητο’”. Παρόμοια για το νηπ. Προδρομίου (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘το καράβι’ με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας, άσμα (κινείται πλοίο ελαφρό...), σχέδιον (ιχνογράφησις καραβιού) και Αρίθμησιν έως το 7”: 1972-73) και για το νηπ. Γραϊκοχωρίου (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Μύθος. Διδακτική ενότητα: Το τραίνο, Το τραινάκι”: 1979-80).

Άλλοτε το θέμα των δραστηριοτήτων είναι το “ρολόι”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γαρδικίου (1972-73) αναγράφεται: “Μαθήματα: Ενιαία Δ/λία, ποίημα, χειροτεχνία, αριθμησις. Ενότητες: Το ωρολόγι”. Ακόμη για το Γ΄ Νηπ. Ηγουμενίτσας (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘το κουρντισμένο ωρολόγι’ Λεκτικές ασκήσεις, παίγνιον ‘Τα παιδιά ερωτούν τον λύκο δια την ώραν’, Ιχνογράφησιν με υπόδειξιν ιχνογραφήματος Νηπαιγωγού εις τον πίνακα”: 1974-75).

Σε άλλες εκθέσεις τα θέματα αφορούν “γεωργικά εργαλεία” ή “μηχανήματα”, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Αγιάς (“Διηγούνται τα περί [...] των οργάνων καλλιεργείας των αγρών”: 1950-51) και για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις. Διδακτική ενότητα: Ο μύλος”: 1976-77).

Άλλοτε τα θέματα αφορούν τα “μέσα θέρμανσης”, όπως στην έκθεση για το νηπ. Καταβόθρας (“Μαθήματα: Άσμα. Ενότητες: Τα μέσα θερμάνσεως ‘Στη γωνιά μας κόκκινο’ ”: 1971-72).

Τέλος, ορισμένες δραστηριότητες έχουν θέμα τα “μέσα επικοινωνίας”, όπως διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Εδίδαξε με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας, περί την ενότητα ‘το τηλέφωνο’ Λεκτικές ασκήσεις, παραμύθι”: 1972-73).

Η πλειοψηφία των δραστηριοτήτων με θέμα “Τεχνολογία” εντοπίζονται στην υποκατηγορία “Γλωσσικές ασκήσεις” και “Μελέτη περιβάλλοντος”. Ακολουθούν οι υποκατηγορίες: “Τραγούδι”, “Παραμύθι” και “Ζωγραφική”. Ακόμη μικρότερη συχνότητα εμφάνισης έχουν οι δραστηριότητες “Χειροτεχνία”, “Αριθμητική”, “Ποίημα” και “Παιγνίδια” με θέμα την “Τεχνολογία”.

9. Φύση

α. Διάφορα φυσικά στοιχεία

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τα θέματα εκείνα τα οποία αφορούν “στοιχεία της φύσης” (από τη συγκεκριμένη υποκατηγορία έχουν εξαιρεθεί τα θέματα που αφορούν τα “ζώα” και τα “φυτά”, τα οποία έχουμε εντάξει σε ξεχωριστές υποκατηγορίες).

Συγκεκριμένα, αρκετές δραστηριότητες έχουν θέμα τις εναλλαγές των εποχών και τα χαρακτηριστικά της κάθε εποχής. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ψάκκας (1973-74) διαβάζουμε: “Εδίδαξε με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας περί την ενότητα ‘ο νέος χρόνος’, ποίημα σχετικόν ‘Έφυγε η μια χρονιά έφτασε η άλλη...’ σχετικόν μύθον ‘η κυρά-Καλή και η κυρά-Κακή’, ιχνογράφησιν ελευθέραν”.

Η πλειονότητα των καταγραφών αυτών αφορά “την άνοιξη” και τους μήνες της εποχής αυτής. Λιγότερο συχνά καταγράφονται δραστηριότητες με θέματα που αφορούν τις άλλες εποχές του χρόνου. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέστιανης (1946-47) διαβάζουμε: “Έτραγούδησαν σχετικά άσματα ανοίξεως, επ’ ευκαιρία δε διηγήθησαν τα νήπια παραμύθια”. Παρόμοια για το νηπ. Μαργαριτίου (“Θέμα: Το θέρος. Τα νήπια ωνόμασαν τους μήνας του θέρους [...] απήγγειλον σχετικά με το θέρος ποιήματα. Έψαλλον επίκαιρα άσματα”: 1953-54). Παρόμοιες καταγραφές εντοπίστηκαν και σε αρκετές εκθέσεις της περιόδου 1964-70, όπως π.χ. στην έκθεση

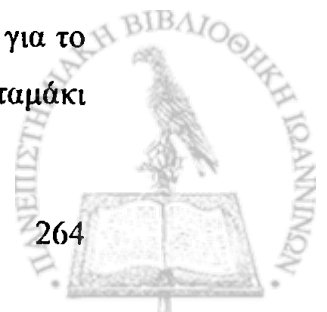

για το νηπ. Ποταμιάς (“Εδίδαξε την ενότητα ‘Καλοκαίρι’ [...] Αναγνωρίζουν τους μήνας Ιούνιον, Ιούλιον και Αύγουστον [...] ενύφανε και την δ/λίαν του ποιήματος ‘Το καλοκαίρι’ καθώς και το μέλος αυτού”: 1964-65). Ακόμη, σε αρκετές εκθέσεις της περιόδου 1970-71 ως 1974-75 καταγράφονται θέματα σχετικά με τις εποχές και τους μήνες του έτους. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ποταμιάς (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘Ο Φεβρουάριος’ Λεκτικές ασκήσεις, ποίημα ‘Νάτος ήλθε σήμερα ο κουτσός Φλεβάρης’ ”: 1972-73) και για το νηπ. Γραικοχωρίου (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘ο Απρίλης’, άσμα (ήρθε η Πρωταπριλιά...), ελεύθερον ιχνογράφημα και κουκλοθέατρον”: 1973-74). Τέλος, στις εκθέσεις της περιόδου 1976-77 ως 1980-81 ο αριθμός των δραστηριοτήτων με θέμα τις “εποχές του χρόνου” μειώνεται αισθητά. Συγκεκριμένα εντοπίζονται στην έκθεση για το νηπ. Ποταμιάς (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Τραγούδι. Διδακτική ενότητα: Άνοιξη, Ήλθε πάλι η Άνοιξη”: 1978-79), για το Β΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Ωδική. Διδακτική ενότητα: Μάρτιος (μήνες), Ο Μάρτιος”: 1979-80) και για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Μάθημα: Μουσική αγωγή, Παραμύθι. Διδακτική ενότητα: Ο Μάιος μας έφτασε, ένα πρωτομαγιάτικο παραμυθάκι”: 1979-80).

Σε ορισμένες εκθέσεις, κυρίως της περιόδου 1968-75 τα θέματα των δραστηριοτήτων είναι άλλα “φυσικά στοιχεία”, όπως ο “ήλιος”, το “νερό”, ο “αέρας” η “βροχή” και το “χιόνι”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Έψαλαν το άσμα ‘Το νερό’ ”: 1968-69) και για το νηπ. Λαδοχωρίου (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘ο αέρας’ ιστοριούλαν σχετικήν με το πέταγμα υπό αέρος καπέλου οδοιπόρου”: 1974-75).

Η ίδια θεματολογία εντοπίζεται και σε εκθέσεις επόμενων ετών, όπως π.χ. για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Ποίημα. Διδακτική ενότητα: Ο ήλιος”: 1976-77) και για το Β΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Παραμύθι - Τραγούδι. Διδακτική ενότητα: Το νερό”: 1978-79).

Σε άλλες εκθέσεις τα θέματα των δραστηριοτήτων περιστρέφονται γύρω από τη “θάλασσα”, “το ποτάμι, “το βουνό” και τον “κάμπο”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γκρίκας (“εχόρευσαν το ‘Καλότυχα είναι τα βουνά’ ”: 1954-55), για το νηπ. Μαυρουδίου (“Έτραγούδησαν το ‘πέρα στους πέρα κάμπους’ ”: 1954-55) και για το νηπ. Παραμυθιάς (“μας εξήγησαν τι είναι βουνό, τι κάμπος”: 1954-55). Παρόμοιες καταγραφές ανευρίσκονται κυρίως στις εκθέσεις της περιόδου 1976-80. Π.χ. για το νηπ. Αργυροτόπου (“Μάθημα: Παραμύθι. Διδακτική ενότητα: Το ποταμάκι

παραπονιέται”: 1976-77) και για το νηπ. Πλαταριάς (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Τραγούδι. Διδακτική ενότητα: Η θάλασσα”: 1979-80).

Τέλος, στην έκθεση για το νηπ. Δράγανης, το θέμα αφορά τα “σημεία του ορίζοντα” και τις “μέρες της εβδομάδας” (“οδηγούνται να ειπουν και τα σημεία του ορίζοντος [...] Ακολουθως λέγουν τας ημέρας της εβδομάδος”: 1950-51).

Το θέμα “Διάφορα φυσικά στοιχεία” αποτυπώνεται περισσότερο στις δραστηριότητες “Γλώσσικές ασκήσεις”, “Μελέτη περιβάλλοντος” και “Τραγούδι”. Ακολουθούν με την ίδια περίπου συχνότητα εμφάνισης οι δραστηριότητες “Ποίημα” και “Παραμύθι”. Ακόμη, το ίδιο θέμα αποτυπώνεται σε μικρά ποσοστά στις δραστηριότητες “Χειροτεχνία”, “Ζωγραφική”, “Σωματική αγωγή”, “Χορός” και “Θεατρικά”.

β. Τα ζώα

Στο θέμα “Ζώα” συμπεριλάβαμε και εντάξαμε όλες οι δραστηριότητες με θέμα τα ζώα (θηλαστικά, ερπετά, πουλιά, έντομα, ψάρια), τις κατοικίες τους, τη ζωή τους κλπ.

Ειδικότερα, την περίοδο 1945-55 σε μεγάλο αριθμό εκθέσεων καταγράφονται δραστηριότητες με θέμα τα “κατοικίδια ζώα”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Αργυροτόπου (“Επαιξαν δε και εμιμήθησαν τα ζώα του σπιτιού κατά την εποχήν αυτήν”: 1951-52) και για το νηπ. Καρβουναρίου (“Εν νήπιο λέγει ένα ποίημα για το γαϊδουράκι. Γίνεται περιγραφή των μερών του σώματός του – ακολουθεί περιγραφή κεφαλής (μάτια κλπ.) Τι χρειάζεται το καθένα απ’ αυτό”: 1954-55).

Το ίδιο θέμα εντοπίζεται και σε πολλές εκθέσεις των ετών 1964-65 ως 1969-70. Όπως φαίνεται από τις εκθέσεις εποχής, οι δραστηριότητες στο νηπιαγωγείο έχουν θέμα το “κουνέλι”, την “κότα”, την “αγελάδα”, το “άλογο” κ.ά. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (1964-65) διαβάζουμε: “Τας πρωινάς ώρας εγένετο ευρεία συζήτησις, υπό μορφήν ελευθέρου διαλόγου για ένα κουνελάκι [...] Πλέον της φυσιογνωστικής περί αυτό διδασκαλίας, λεκτικών ασκήσεων και της διδ/λίας του αριθμού 4 εκ του αριθμού των ποδών αυτού, διηγήθημεν και ένα παραμύθι, σχετικό με το κουνελάκι και τον τρόπον της διαβίωσης αυτού. Συνέχεια δε της ανωτέρω εργασίας μας, γίνεται διδασκαλία του ως άνω ρυθμικού παιγνίου, όπερ απομιμείται τας κινήσεις του κουνελιού”. Παρόμοιες καταγραφές εντοπίζονται και στις εκθέσεις των επόμενων ετών. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Λάκκας (“Μαθήματα: άσμα,

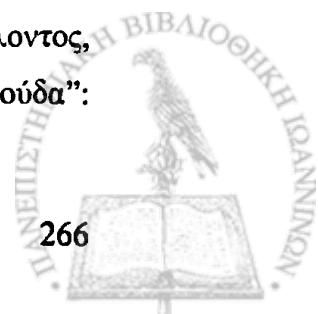

λεκτικές ασκήσεις, άσκησιν αισθητηρίων. Ενότητες: Η γάτα”: 1971-72) και για το νηπ. Συβότων (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Μύθος. Διδακτική ενότητα: Ζώα της αυλής (κότα) – Η κότα, ο κόκκορας και η αλεπού...” : 1979-80).

Σε άλλες εκθέσεις αναφέρεται ότι οι νηπιαγωγοί αντλούν τα θέματα των δραστηριοτήτων από τη “ζωή των πουλιών” (τις συνήθειές τους, τις κατοικίες τους κλπ.). Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Νεοχωρίου (“Ανεγνώρισαν εξ ιχνογραφήματος την σουσουράδα – περιέγραψαν το πτηνόν – διηγήθησαν ένα παραμύθι”: 1952-53) και για το Β΄ νηπ. Παραμυθιάς (“ανήρτησε εικόνας της χελιδόνος [...] περιγράφουν την κατασκευήν του σώματος και την φωλέα, παρέχουν αρκετάς πληροφορίας δια την τροφήν, τους νεοσσούς, την χρησιμότητα, τους εχθρούς και την εν γένει ζωήν του εξεταζομένου πτηνού. Μιμούνται ακόμη την πτήσιν και το κελάηδμή του [...] ασκεί επαρκώς τα νήπια εις την κατασκευήν μικράς φωλεάς με πλαστιλίνη”. Εδίδαξε το άσμα ‘Χελιδόνι μου σπαθάτο’ [...] ανέθεσεν ιχνογραφικής εργασίας (συμπλήρωσις ατελούς ιχνογραφήματος χελιδόνος)”: 1968-69).

Σε αρκετές εκθέσεις, επίσης, των επόμενων ετών αναγράφεται ότι τα θέματα των δραστηριοτήτων είναι τα “πουλιά” και ιδιαίτερα τα “χελιδόνια”, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Γλυκής (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘Ο αϊτός’, με το σύστημα της Ενιαίας διδασκαλίας ποίημα ‘Νάτος, νάτος ο αϊτός’, μύθον σχετικόν ‘αλεπού και αϊτός’ ”: 1973-74) και για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Παραμύθι [...] Ακολούθησε συζήτηση για το παραμυθάκι [...] και έκλεισε με παιγνιδάκια και τραγουδάκια. Διδακτική ενότητα: Το χελιδόνι”: 1978-79).

Σε άλλες εκθέσεις το θέμα των δραστηριοτήτων είναι “τα ζώα του δάσους”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καρβουναρίου (1950-51) σημειώνεται: “Τα νήπια [...] μεταπίπτουν εις την εξέτασιν [...] του λύκου, λαγού κλπ.”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Την εύρομεν ασχολουμένην με τα νήπια διδάσκουσα αυτά ένα ωραίο παραμύθι παιδικό ‘Η αρκουδοοικογένεια’ ”: 1953-54) και για το νηπ. Γραϊκοχωρίου (“ήνοιξεν συζήτησιν περί της αλεπούς [...] διηγήθη τον σχετικόν μύθον ‘ο ψαράς και η αλεπού’ [...] επροχώρησε μετά ταύτα εις την διδ/λία του άσματος ‘Η πονηρή αλεπού’ [...] απησχόλησε τα νήπια με αντιγραφήν εκ του πίνακος της λέξεως αλεπού και σχετικής ιχνογραφικής εργασίας”: 1968-69). Τέλος, στις εκθέσεις της περιόδου 1976-81 εντοπίζεται και πάλι το θέμα “τα ζώα του δάσους”, όπως π.χ. για το νηπ. Χόικας (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Χειροτεχνία. Διδακτική ενότητα: Η αρκούδα – Χειροτεχνήματα για την αρκούδα”:

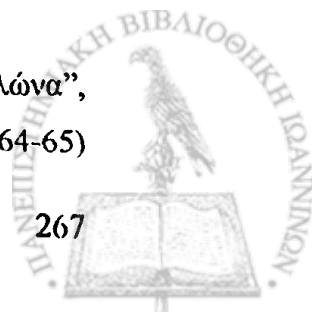
1978-79) και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Παραμύθι. Διδακτική ενότητα: Ο λαγός – Ο λαγός και η χελώνα”: 1980-81).

Άλλοτε τα θέματα των δραστηριοτήτων περιστρέφονται γύρω από τα “έντομα”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέσπιανης (1951-52) διαβάζουμε: “Ακολουθώς αρχίζουν να ψάλλουν - ‘μία- μία πεταλούδα’, ομιλούν δια τις πεταλούδες που βλέπουν”. Παρόμοια για το νηπ. Ζερβοχωρίου (“Εδίδαξε δια την ‘πεταλούδα’ [...] ταύτα παρετήρουν και περιέγραφον τα διάφορα μέρη του σώματός της [...] έπαιζαν το παιγνίδι ‘το κυνηγητό της πεταλούδας’, εδίδαξε επιτυχώς εν συνεχεία το άσμα ‘Μία ωραία πεταλούδα’ ”: 1966-67) και για το νηπ. Σκανδάλου (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Κουκλοθέατρο. Διδακτική ενότητα: Η μέλισσα – Μέλισσα και χελώνα”: 1976-77).

Σε μικρό αριθμό εκθέσεων αναφέρεται ότι οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται έχουν θέμα τα “ψάρια”, όπως π.χ. για το Β΄ νηπ. Παραμυθιάς (“Παρηκολουθήσαμε ενιαία διδασκαλίαν [...] προδιαθέτει καταλλήλως τα νήπια να παρατηρήσουν [...] περιγράφουν το σώμα των, ομιλούν δια την τροφή των, τον πολλαπλασιασμόν των [...] διδάσκει είτα το ρυθμικόν άσμα ‘ψαράκια στο νερό’ [...] άμα δε μιμούνται τας ρυθμικάς κινήσεις της [...] Αναθέτει σχετικάς εργασίας της χειρός (χρωματισμόν εικόνας ιχθύος επί χαρτονίου [...] στρέφει την πορείαν εργασίας εις διδασκαλίαν του μύθου ‘ο ψαράς και το ψάρι’ ”: 1969-70). Παρόμοια για το Β΄ νηπ. Παραμυθιάς (“Μαθήματα: Πραγματογνωσία – Ωδική – Μύθος. Ενότητες ‘Το ψάρι’ – ‘Ψαράκια στο νερό’ – ‘ο ψαράς και το ψάρι’ ”: 1970-71) και για το νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Ωδική. Διδακτική ενότητα: Το ψαράκι”: 1977-78).

Ακόμη, σε ελάχιστες εκθέσεις (και μόνο τη δεκαετία του ’70) εντοπίστηκαν δραστηριότητες με θέματα σχετικά με τα “ζώα της ζούγκλας”, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαζαρακιάς (“Εδίδαξε περί την ενότητα ‘Τα ζώα της ζούγκλας’ με το σύστημα της ενιαίας διδασκαλίας, Λεκτικές ασκήσεις, και άσμα περί του ελέφαντος”: 1972-73). Ακόμη στην έκθεση για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Ιχνογραφία. Διδακτική ενότητα: Το λιοντάρι”: 1977-78), για το νηπ. Γαρδικίου (“Μάθημα: Ωδική. Διδακτική ενότητα: Το ελεφαντάκι”: 1979-80) και τέλος για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Μύθος, Ιχνογραφία, Τραγούδι. Διδακτική ενότητα: Το ελάφι και το λιοντάρι – Το ελάφι”: 1979-80).

Τέλος, σπανιότερα εξετάζονται άλλα ζώα, όπως ο “βάτραχος”, η “χελώνα”, το “ποντίκι” και ο “σαλίγκαρος”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Σεβαστού (1964-65)

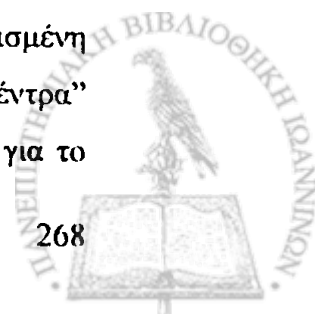
σημειώνεται: “Εδίδαξε δια τον ‘βάτραχον’. Περιγράφουν τα διάφορα μέρη του σώματός του και εν διαλογική συζητήσει μετά της Ν/γού εξηγείται ο ρόλος τούτων ως προς την ζωήν του, ο τρόπος πολ/σμού, οι εχθροί και προφυλάξεις και αι ωφέλειαι του αμφιβίου τούτου δια τον άνθρωπον. Εις τα πλαίσια της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας, η Ν/γός edίδαξε το ποίημα ‘οι βάτραχοι’ καθώς και το μέλος αυτού”. Παρόμοια για το νηπ. Μονής Ραγίου (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, άσκηση αισθητηρίων. Διδακτική ενότητα: Η χελώνα – Άσκηση παρατηρητικότητας χελώνας”: 1976-77) και για το νηπ. Γλυκής (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Παιγνίδι. Διδακτική ενότητα: Ο σαλίγκαρος – Ο σαλίγκαρος στο λαχανόκηπο”: 1976-77).

Οι περισσότερες από τις δραστηριότητες με θέμα τα “ζώα” εντάσσονται στην υποκατηγορία “Γλωσσικές ασκήσεις” και “Μελέτη περιβάλλοντος”. Ακολουθούν οι δραστηριότητες “Παραμύθι” και “Τραγούδι” με ίδια περίπου συχνότητα εμφάνισης. Λιγότερες είναι οι καταγραφές των δραστηριοτήτων “Ζωγραφική”, “Ποίημα”, “Χειροτεχνία”, “Παιγνίδια”, “Θεατρικά” και “Αριθμητική”. Τέλος με το συγκεκριμένο θέμα εντοπίζονται ελάχιστες καταγραφές των δραστηριοτήτων “Γραφή”, “Ανάγνωση” και “Σωματική αγωγή”.

γ. Τα φυτά

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλάβαμε και εντάξαμε τα θέματα των δραστηριοτήτων που αφορούν τα “φυτά”.

Ειδικότερα, σε ορισμένες από τις εκθέσεις αυτές, σημειώνεται ότι η νηπιαγωγός και τα νήπια επεξεργάζονται θέματα σχετικά με τα “δέντρα”. Άλλοτε μιλούν γενικά για τα δέντρα και άλλοτε εξετάζουν ένα μόνο δέντρο. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πέρδικας (“Ακολουθεί συζήτηση για την λεμονιά και την περιποιησίς της. Ύστερα τα νήπια προκαλούνται να ιχνογραφήσουν τα λεμόνια με τα φύλλα”: 1946-47) και για το νηπ. Αγιάς (“Εμίλησαν για τα δένδρα”: 1952-53). Άλλοτε γίνεται αναλυτικότερη εξέταση των μερών του φυτού, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Κρυόβρυσης (“edίδαξεν ευκαιριακώς την αμυγδαλιάν [...] ανεκοίνωσαν ελευθέρως τας παρατηρήσεις των επί των διαφόρων μερών του φυτού (ρίζης, κορμού, φύλλων, ανθέων, καρπών, γλυκών κ.ά.) [...] διηγήθη τον μύθον ‘Η ανθισμένη αμυγδαλιά’ ” : 1968-69). Παρόμοια, το θέμα “Φυτά” και συγκεκριμένα “Δέντρα” εντοπίζεται και στις εκθέσεις των επόμενων χρόνων, όπως π.χ. στην έκθεση για το

νηπ. Ζερβοχωρίου (“Μαθήματα: Ενιαία Δ/λία, Ποίημα, Χειροτεχνία. Ενότητες: Το αμπέλι”: 1972-73) και για το νηπ. Μαργαριτίου (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Ποίημα, Ωδική. Διδακτική ενότητα: Η αμυγδαλιά”: 1979-80).

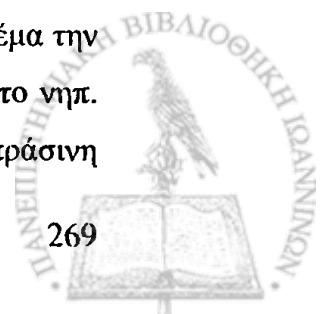
Σε άλλες εκθέσεις καταγράφεται ότι οι δραστηριότητες έχουν ως θέμα τους “καρπούς των δέντρων”, όπως π.χ. για το νηπ. Γραϊκοχωρίου (“Παρακολουθήσαμε πραγματογνωστικόν μάθημα εις τα νήπια ‘Τα νέσπουλα’. Τους ομιλεί δια την φλούδα – τον χυμόν και τους πυρήνας των”: 1948-49). Παρόμοια για το νηπ. Πέρδικας (“παρουσίασε κλάδους πορτοκαλέας και καρπούς ταύτης [...] εδίδαξε εν συνεχεία και το σχετικόν με την ενότητα τραγούδι ‘Έχω πορτοκάλια φρέσκα και καλά’ ”: 1966-67) και για το νηπ. Χόικας (“Μαθήματα: Χειροτεχνία (με πλαστιλλίνη). Ενότητες: Καρποί”: 1970-71). Και στις εκθέσεις των επόμενων ετών εντοπίζονται δραστηριότητες με θέμα τους “καρπούς”, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Κεστρίνης (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Παραμύθι. Διδακτική ενότητα: Τα κεράσια”: 1977-78).

Σε άλλες εκθέσεις καταγράφονται δραστηριότητες που έχουν θέμα τα “λουλούδια”. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Ελευθερίου (1950-51) διαβάζουμε: “Την εύρομεν διηγουμένην ένα παραμύθι: ‘Η Αννούλα και τα λουλούδια’ ”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Αργυροτόπου (“Εδίδαξε δια την ‘Τριανταφυλλιά’. Τα νήπια παρετήρουν και περιέγραφον τα διάφορα μέρη του φυτού [...] εδίδαξε το σχετικό με την ενότητα ποίημα και το μέλος αυτού ‘Τριαντάφυλλο κλειστό’ ”: 1965-66).

Παρόμοιες καταγραφές εντοπίζονται και στις εκθέσεις των επόμενων ετών. Άλλοτε οι δραστηριότητες έχουν θέμα τα “λουλούδια” γενικά, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Φασκομηλιάς (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις. Διδακτική ενότητα: Τα λουλούδια”: 1976-77) και άλλοτε ένα συγκεκριμένο, όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καστρίου (“Μαθήματα: Ποίημα, Μύθος. Ενότητες: Η παπαρούνα”: 1971-72).

Σε ελάχιστες εκθέσεις καταγράφεται πως οι δραστηριότητες έχουν θέμα τα “λαχανικά”, όπως στην έκθεση για το νηπ. Ποταμιάς (“δια διαλογικής συζητήσεως αναφέρονται εις τα υπάρχοντα [...] λαχανικά της εποχής αυτής”: 1964-65), για το νηπ. Ξηρολόφου (“Μαθήματα: Πραγματογνωσία. Ενότητες: Το λάχανο”: 1971-72) και για το Α΄ νηπ. Ηγουμενίτσας (“Μάθημα: Παραμύθι, απαγγελίες. Διδακτική ενότητα: Τα λάχανα μιλούν”: 1978-79).

Τέλος, σε ορισμένες εκθέσεις πραγματοποιούνται δραστηριότητες με θέμα την “πρασινάδα”, τη “χλόη”, τη “βλάστηση” κλπ., όπως π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Καστρίου (“να εκμάθη την εξής στροφή ποιήματος εις τα νήπια ‘...χλόη πράσινη

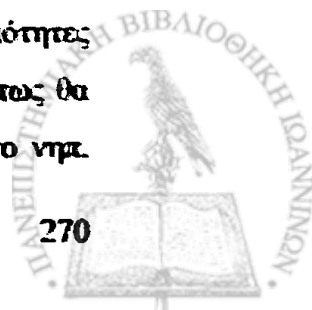
βλαστάνει κλπ.": 1951-52) και για το νηπ. Πλαταριάς ("Μάθημα: Ωδική. Διδακτική ενότητα: Όλα γύρω πρασινίζουν": 1977-78).

Η κλειονηφία των δραστηριοτήτων με θέμα τα "Φυτά" ανήκουν στην υποκατηγορία "Πλαστικές ασκήσεις" και "Μελέτη περιβάλλοντος". Ακολουθούν, σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης οι δραστηριότητες "Παραμύθι", "Ζωγραφική", "Ποίημα" και "Τραγούδι". Με μικρότερη συχνότητα εμφανίζονται οι δραστηριότητες "Χειροτεχνία", "Αριθμητική" και "Θεατρικά". Τέλος οι "Αισθητηριακές ασκήσεις", η "Γραφή" και τα "Παιγνίδια" με θέμα τα "Φυτά" εντοπίζονται ελάχιστα στις εκθέσεις.

Από την ανάλυση των εκθέσεων προκύπτει ακόμη ότι οι δραστηριότητες τις οποίες παρακολουθεί ο επιθεωρητής, άλλοτε έχουν κοινό θέμα, άλλοτε δεν έχουν.

Συγκεκριμένα, την περίοδο 1945-46 ως 1954-55, όπως αναφέρεται σε αρκετές εκθέσεις, οι δραστηριότητες οι οποίες πραγματοποιούνται στη διάρκεια μιας επιθεώρησης δεν έχουν κοινό θέμα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Πλαταριάς (1946-47) πραγματοποιούνται τρεις δραστηριότητες, οι οποίες έχουν διαφορετικό θέμα η καθεμιά: "διδάσκουσαν ρυθμικές κινήσεις των άνω άκρων δια την κατανόησιν της αριστεράς χειρός και της δεξιάς τοιαύτης [...] Εδίδαξε την ονομασίαν των μερών του προσώπου [...] επηκυλούθησε διδασκαλία μικρού άσματος 'το χελιδόνι' ". Ανόμοια είναι τα θέματα των δραστηριοτήτων στην έκθεση για το νηπ. Γκρίκας ("ηρωτώντο περί της αιθούσης και των εν αυτή αντικειμένων [...] αι λεκτικά ασκήσεις μεταπίπτουν με θέμα 'τα μέλη της οικογενείας - των κατασκευαστών των ρούχων και λουά' ": 1950-51), για το νηπ. Πέστιανης ("αρχίζουν να νάλλουν 'μία - μία πεταλούδα' ομιλούν δια τις πεταλούδες [...] επιδεικνύεται εικόνα της οποίας περιγράφουν το περιεχόμενον: Τον τυφλόν τα παιδάκια που του δίνουν ελεημοσύνην κλπ. [...] ομιλούν περί της εποχής του χειμένος και συγκρίνουν ταύτην προς την της ανοιξεως κλπ.": 1951-52), και για το νηπ. Μαργαριτίου ("εξωγράφισαν πορτοκάλιον μετά φύλλου [...] εδίδαξεν εν 'διήγημα ηθικοπλαστικού περιεχομένου [...] ετραγούδησαν εν τραγούδι 'ο ναύτης' ": 1954-55).

Από το 1951-52 οι επιθεωρητές συχνά προβαίνουν σε παρατηρήσεις και συστάσεις προς τις νηπιαγωγούς, όταν το θέμα δεν είναι κοινό για τις δραστηριότητες που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης και τονίζουν πως θα πρέπει να επεξεργάζονται ένα συγκεκριμένο θέμα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ.

Τουρκοπάλουκου (1951-52) διαβάζουμε: “Παρακολουθήσαμεν ταύτην διδάσκουσαν και ασχολουμένην με μίαν ακατάσχετον ονοματολογίαν άνευ σαφούς και συγκεκριμένου θέματος επεξεργασίας”. Ακόμη για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Την εύρομεν διδάσκουσαν τα φρούτα του καλοκαιριού [...] Απήγγειλον διάφορα ποιήματα τα οποία δεν είχαν άμεσον σχέσιν με το υπό εξέτασιν θέμα. Γενικώς διακρίνει και αυτήν και αρκετόν ποσοστόν εκ των υπηρετούντων Νηπιαγωγών μία προχειρότης και δεν ασχολούνται με πρόγραμμα καθωρισμένων θεμάτων περίξ των οποίων να ενυφαίνεται το όλον έργον”: 1952-53).

Σε άλλες εκθέσεις, οι οποίες έχουν συνταχθεί κυρίως από το 1952-53 και μετά, αναφέρεται πως οι δραστηριότητες της ίδιας μέρας έχουν κοινό θέμα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Παραμυθιάς (1953-54) σημειώνεται: “απασχολούσαν τα νήπια με χειροτεχνικάς εργασίας σχετικάς με το θέμα της Ανοιξέως [...] έψαλλον άσματα της εποχής [...] απήγγειλον διάφορα ποιήματα σχετικά πάντοτε προς την ενότητα της Ανοιξέως”. Παρόμοια για το νηπ. Νεοχωρίου (“Ανεγνώρισαν εξ ιχνογραφήματος την σουσουράδα – περιέγραψαν το τοπίον – το πτηνόν – διηγήθησαν ένα παραμύθι”: 1952-53) και για το νηπ. Μαυρουδίου (“Εύρομεν ταύτην διδάσκουσαν το κέντημα της ‘μαργαρίτας’ ως χειροτεχνίαν... Η διδασκαλία ήτο απόρροια του προδιδαχθέντος ποιήματος ‘Μαργαρίτα μου καλή’ [...] συνδιαλέχθημεν μετά των νηπίων τι είναι η μαργαρίτα”: 1954-55).

Ο όρος “Ενιαία συγκεντρωτική διδασκαλία” καταγράφεται για πρώτη φορά το 1954-55 στην έκθεση για το νηπ. Πάργας: “Εφήρμοσε και εφαρμόζει την ενιαίαν συγκεντρωτικήν διδασκαλίαν”.

Την περίοδο 1964-65 ως 1969-70 στην πλειοψηφία των εκθέσεων αναφέρεται ότι εφαρμόζεται “η ενιαία συγκεντρωτική διδασκαλία”. Έτσι, η νηπιαγωγός και τα νήπια, με το σύνολο των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται στη διάρκεια μιας επιθεώρησης, επεξεργάζονται το ίδιο θέμα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαργαριτίου (1964-65) σημειώνεται: “Η Νηπ/γός παρουσίασε ενώπιον των νηπίων ένα πετεινόν προς παρατήρησιν και περιγραφήν [...] Μιμούνται την φωνήν του πτηνού [...] Η Νηπιαγωγός διηγείται παραστατικώτατα παραμύθι σχετικόν με τον πετεινόν και εν συνεχεία τραγούδι [...] Εις τα πλαίσια της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας, η Νηπιαγωγός ενύφανε και αριθμητικήν διδασκαλίαν προσθέσεως των αριθμών $3+1=4$ εξ αφορμής των τριών εμπροσθίων και ενός οπισθίου δακτύλων του πετεινού και εκάλεσε τα νήπια να ζωγραφίσουν τούτον εις τα τετράδιά των”. Παρόμοια στην έκθεση για το νηπ. Λάκκας (“ήνοιξεν ενδιαφέρουσιν συζήτησιν περί

το πρόβατον [...] ενόφανεν εις την ενότητα ταύτην αριθμητικήν [...] προέβη εις εμπέδωσιν του γράμματος α (αρνί, ασβός, αγελάδα) ήσκησε τας αισθήσεις [...] ακοής (φωναί προβάτου, μαθητού) [...] εδίδαξε χειροτεχνίαν με θέμα το πρόβατον [...] έκλεισε με το άσμα ‘το κοπάδι’ ”: 1968-69).

Την περίοδο αυτή οι επιθεωρητές επεμβαίνουν ελεγκτικά και αξιολογούν αρνητικά τις νηπιαγωγούς που δεν εφαρμόζουν το σύστημα της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Λαδοχωρίου (1964-65) τονίζεται: “Εις το σημείον αυτό ο κ. Γενικός Επιθεωρητής ερωτά την Νηπ/γόν εάν έχει διηγηθή εις τα νήπια παραμύθι γύρω από την Χριστουγεννιάτικη ενότητα που επεξεργάζεται, εντός των πλαισίων της ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας αυτή δε απαντά, ότι τούτο θα γίνη ευθύς αμέσως. Διηγείται το παντελώς άσχετον προς την χριστουγεννιάτικη ενότητα παραμύθι ‘ο ψεύτης βοσκός’ ”. Παρόμοια για το νηπ. Μορφίου (“Συστάσεις και οδηγίαι. Να έχουν σχέσιν μεταξύ των τα προς διαπραγμάτωσιν θέματα [...] και να ακολουθή την ενιαίαν διδασκαλίαν ”: 1968-69) και για το νηπ. Νεοχωρίου (“Παρατηρήσαμεν εν τούτοις ότι: Δεν συνέδεσε το μάθημα της Αριθμητικής με το προηγηθέν τοιούτον (λ.χ. ηδύνατο να χρησιμοποιήση το πρώτον μικρά ξυλαράκια, άτινα είχαν σχέσιν με την αναφερθείσαν παροιμίαν ‘...και κακός παλουκοκαύτης’ ή σημαιούλες, εικόνες αγγέλων κλπ.”: 1969-70).

Στις εκθέσεις των ετών 1970-71 ως 1974-75, οι επιθεωρητές σημειώνουν συνήθως (αν εξαιρέσουμε τις εκθέσεις του έτους 1971-72) τον όρο “ενιαία συγκεντρωτική διδασκαλία” ή “ενιαία διδασκαλία”, δηλώνοντας έτσι ότι οι πραγματοποιημένες δραστηριότητες στη διάρκεια της επιθεώρησης έχουν κοινό θέμα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Παγκρατίου (1970-71) διαβάζουμε: “Μαθήματα: Ενιαία διδασκαλία (Πραγματογνωσία – μύθος – άσμα). Ενότητες: ‘Η πεταλούδα’ ‘ο Γιωργάκης και οι πεταλούδες’ ‘Μια ωραία πεταλούδα’ ”.

Ακόμη και στις εκθέσεις της περιόδου 1970-71 ως 1974-75, στις οποίες δεν αναγράφεται η ένδειξη “Ε.Σ.Δ.” ή “Ε.Δ.” τα θέματα των δραστηριοτήτων είναι συναφή, όπως π.χ. διαβάζουμε στην έκθεση για το νηπ. Κρυσταλλοπηγής (“Μαθήματα: Α. ασκήσεις, μύθος, σχέδιον. Ενότητες: υφασματέμπορος – ράπτης”: 1973-74).

Σε ορισμένες εκθέσεις, ιδιαίτερα του έτους 1971-72, οι επιθεωρητές καταγράφουν ότι πραγματοποιήθηκαν δραστηριότητες με θέματα άσχετα μεταξύ τους, την ώρα της επιθεώρησης, όπως π.χ. για το νηπ. Πέρδικας (“Μαθήματα: Ποίημα, Χειροτεχνία. Ενότητες: Φύγανε τα χελιδόνια, Ζαχαροπλάστης”: 1971-72)

και για το νηπ. Νέας Σελεύκειας (“Μαθήματα: Λ. ασκήσεις, Άσμα. Ενότητες: Μέρη του ανθρ. σώματος, Η πεταλούδα”: 1971-72).

Στις περισσότερες εκθέσεις των ετών 1978-79 και 1980-81 τονίζεται πως τα θέματα των δραστηριοτήτων βρίσκονται στα πλαίσια της “ενιαίας συγκεντρωτικής διδασκαλίας”. Π.χ. στην έκθεση για το Α΄ νηπ. Παραμυθιάς καταγράφεται: “Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Ποίημα. Διδακτική ενότητα: Τα χελιδόνια, Χελιδόνι μου σπαθάτο [...] Χρησιμοποιήθηκε ως μέθοδος ενιαία διδασκαλία”: 1978-79). Παρόμοια για το νηπ. Ν. Σελεύκειας (“Μάθημα: Σπουδή περιβάλλοντος, Παραμύθι. Διδακτική ενότητα: Ο λαγός. Ο λαγός και η χελώνα [...] Η μέθοδος ήταν ενιαία”: 1980-81).

Τέλος, στις εκθέσεις που συντάχθηκαν τα έτη 1976-77, 1977-78 και 1979-80, αν και δὲν αναφέρεται ο όρος “ενιαία συγκεντρωτική διδασκαλία”, στις περισσότερες περιπτώσεις, οι δραστηριότητες που πραγματοποιούνται κατά τη διάρκεια της επιθεώρησης αφορούν το ίδιο ή συναφή θέματα. Π.χ. στην έκθεση για το νηπ. Μαυρουδίου σημειώνεται: (“Μάθημα: Λεκτικές ασκήσεις, Τραγούδι. Διδακτική ενότητα: Ο κούκος”: 1976-77).

Με βάση την παραπάνω ανάλυση μπορούμε να οδηγηθούμε στις επόμενες συμπερασματικές διαπιστώσεις: Ο αριθμός των θεμάτων, τα οποία αποτελούν το περιεχόμενο των δραστηριοτήτων, παρουσιάζει αυξομειώσεις στη διάρκεια της περιόδου που εξετάζουμε. Συγκεκριμένα, το 1964-65 υπάρχει μια αυξητική τάση στον αριθμό των θεμάτων. Η τάση αυτή είναι έκδηλη ως το 1969-70. Την περίοδο 1970-74 παρατηρούμε πτωτική τάση στο συνολικό αριθμό των θεμάτων. Αντίθετα από το 1976 ο αριθμός των θεμάτων σημειώνει και πάλι μικρή αυξητική τάση.

Από τις γενικές θεματικές κατηγορίες η “Φύση” και τα “Επαγγέλματα” κυριαρχούν σε όλη την περίοδο που εξετάζουμε.

Από την ανάλυση διαπιστώνουμε ακόμη ότι η θεματική κατηγορία “Τεχνολογία” εμφανίζεται από το 1970-71. Διαφοροποιήσεις ακόμα εμφανίζονται εντός της κατηγορίας “Φύση” – συγκεκριμένα η θεματική υποκατηγορία “Ζώα της ζούγκλας” εμφανίζεται μόνο τη δεκαετία του '70. Πρέπει συνεπώς να υποθέσουμε ότι οι διαφοροποιήσεις αυτές παρακολουθούν γενικότερες μεταβολές στην εξέλιξη της τεχνολογίας και στην αντιμετώπιση της φύσης.

Βλέπουμε ακόμη ότι από τις εννιά γενικές κατηγορίες δεν εμφανίζεται ρητά – αν εξαιρέσουμε ελάχιστες καταγραφές (μία ως τρεις) – η κατηγορία “Μυθικά ή

φανταστικά όντα” από το 1964-65 ως το 1980-81, οι κατηγορίες “Αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς” και “Σχολείο” από το 1973-74 ως το 1980-81 και η κατηγορία “Καθημερινή ζωή” από το 1976-77 ως το 1980-81.

Η γενικότερη κοινωνικο-οικονομική εξέλιξη, όσο προχωρούμε προς το τέλος της περιόδου που εξετάζουμε, φαίνεται πως αντανακλάται με συγκεκριμένο και ρητό τρόπο στη θεματική κατηγορία “Επαγγέλματα”, όπως δείξαμε πιο πάνω αναλυτικά.

Σε ό,τι αφορά τις “Αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς” υπάρχει εξέλιξη και διαφοροποίηση, η οποία συμπίπτει ασφαλώς με την αλλαγή του κοινωνικοπολιτικού πλαισίου, ειδικότερα την περίοδο της δικτατορίας.

Τέλος, από την ανάλυση των θεμάτων των δραστηριοτήτων παρατηρούμε ακόμη ότι από το 1964 έως το 1981 οι δραστηριότητες, οι οποίες πραγματοποιούνται στη διάρκεια μιας επιθεώρησης περιστρέφονται συνήθως γύρω από το ίδιο ή συναφή θέματα, στα πλαίσια της “Ενιαίας Συγκεντρωτικής διδασκαλίας”.